

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУР ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ: ОЦІНКИ ТА ОЧІКУВАННЯ БІЗНЕСУ

2018 / 2019

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
ЧЕТВЕРТОЇ ХВИЛІ ЩОРІЧНОГО
ОПИТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ
ІМПОРТЕРІВ ТА ЕКСПОРТЕРІВ

Київ 2019

ДІАЛОГ
ЗІ СПРИЯННЯ
ТОРГІВЛІ

Проект «Діалог зі сприяння торгівлі»

Виконавець проекту:

Громадська організація «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»

Партнер:

Асоціація транспортно-експедиторських та логістичних організацій України «УКРЗОВНІШТРАНС»

Фінансова підтримка:

Проект реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу

Міжнародний фонд «Відродження»

Автори звіту:

Оксана Кузяків, виконавчий директор Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, керівник проекту "Діалог зі сприяння торгівлі" (аналітична редакція, регіональні рейтинги)

Ірина Федець, старший науковий співробітник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Участь у підготовці матеріалів для проведення дослідження, зокрема коментарів та пропозицій до анкети, консультаціях із зацікавленими сторонами, а також у презентаціях попередніх результатів та редагуванні тексту тощо, брали Євген Ангел, Ігор Бураковський, Андрій Бутін, Вероніка Мовчан, Віталій Різник, Олена Рубанік (усі – ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій») та Тетяна Червінська, к. с. н., Київський національний університет ім. Т. Шевченка.

Погляди, висловлені в цьому документі, можуть не збігатися з поглядами Європейської Комісії або інших керівних органів Європейського Союзу. Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією Міжнародного фонду «Відродження».

ГО «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ»

01030 Київ, Україна, вул. Рейтарська 8/5-А,

тел.: +38(044) 278-63-42; +38 (044) 278-63-60; факс: +38(044) 278-63-36

institute@ier.kiev.ua

www.ier.com.ua

Зміст

Список таблиць	10
Список скорочень	11
Вступ	12
Основні результати	14
Короткий огляд методології дослідження	22
Підхід	22
Інструменти та методи збору інформації	22
Вибірка четвертої хвилі	23
Порівняння даних	23
1.1. Розмір підприємств	24
1.2. Організаційно-правова форма	25
1.3. Тип власності	25
1.4. Сектор діяльності	25
1.5. Регіональний розподіл підприємств	26
1.6. Напрями торгівлі	27
2. Перешкоди для експортерів та імпортерів	31
2.1. Перешкоди для експортерів: національний вимір	31
2.2. Перешкоди для експортерів: аналіз для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів	33
2.3. Перешкоди для імпортерів: національний вимір	36
2.4. Перешкоди для імпортерів: аналіз для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів	38
3. Митниця	42
3.1. Оцінка митниці: ефективність, проблеми, оскарження дій митних органів	42
3.1.1. Оцінка ефективності роботи митних органів	42
3.1.2. Оцінки роботи митниці підприємствами різних розмірів, секторів та регіонів	45
3.1.3. Проблеми в роботі митниць	48
3.1.4. Проблеми в роботі митниці з точки зору підприємств різних розмірів, секторів та регіонів ⁵⁰	
3.1.5. Оцінка технічного оснащення митниці	53
3.1.6. Оскарження дій митних органів	54
3.2. Вартість процедур митного оформлення	55
3.3. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади	64
3.4. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів	65

3.5.	Оцінка частки товарів, ввезених з порушенням митних правил.....	68
3.6.	Заходи для запобігання ввезення товарів з порушенням митних правил	70
3.7.	Агрегований показник оцінки роботи регіональних митниць	75
3.7.1.	«Лідери» та «аутсайтери» регіонального рейтингу	76
3.7.2.	2018 рік порівняно до 2017 року: основні зміни в рейтингу	77
3.8.	Особливості окремих процедур, пов'язаних із переміщенням товарів через кордон.....	80
3.8.1	Процедури, пов'язані з переміщенням товарів через кордон	80
3.8.2	Проблеми, пов'язані з проходженням певних процедур	81
3.8.3	Рекомендації щодо вирішення проблем, пов'язаних із проходженням процедур.....	87
3.9.	Співпраця з митними брокерами	90
3.10.	Спільний митний контроль	91
3.11.	Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю	92
3.12.	Нове на митниці: «єдине вікно», уповноважені економічні оператори, «закон про 24 години»	95
3.12.1	«Єдине вікно»: результати 2018 року.....	95
3.12.2	Статус Уповноваженого економічного оператора	98
3.12.3	«Закон про 24 години»	99
4.	Електронний документообіг.....	100
4.1.	Електронний документообіг на підприємствах.....	100
4.1.1.	Використання електронних документів	100
4.1.2.	Типи документів	102
4.2.	Дублювання електронних та паперових документів	107
4.2.1.	Поширеність практики дублювання документів	107
4.2.2.	Причини дублювання документів.....	108
5.	Вплив зони вільної торгівлі з ЄС та очікування від неї.....	112
5.1.	Оцінка впливу зони вільної торгівлі з ЄС	112
5.2.	Очікуваний вплив зони вільної торгівлі з ЄС.....	115
6.	Фінансування зовнішньоекономічної діяльності	119
6.1.	Інструменти фінансування ЗЕД.....	119
6.2.	Страховання	120
6.3.	Міжнародні платежі.....	121
7.	Захист та просування інтересів бізнесу	126
7.1.	Бізнес-асоціації	126
7.1.1.	Як бізнес веде діалог з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі..	126
7.1.2.	Частота заходів у рамках діалогу між бізнесом та владою	128

7.1.3.	Членство в бізнес-асоціаціях.....	129
7.1.4.	Послуги бізнес-асоціацій.....	132
7.1.5.	Готовність платити за послуги бізнес-асоціацій.....	134
7.1.6.	Представлення інтересів бізнес-асоціаціями	135
7.2.	Роль громадських рад та Офісу з просування експорту у просуванні питань спрощення торгівлі	138
7.2.1.	Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ.....	138
7.2.2.	Оцінка діяльності громадських рад при Міністерстві фінансів і ДФС.....	141
7.2.3.	Оцінка діяльності Офісу з просування експорту України	143
8.	Отримання інформації.....	147
8.1.	Отримання інформації в Україні.....	147
8.2.	Отримання інформації в країнах-партнерах.....	150
8.3.	Використання урядових порталів	152
9.	Тренінги та навчання.....	157
9.1.	Практика навчання працівників підприємств щодо ЗЕД.....	157
9.2.	Хто проводить навчання	160
Додаток 1. Агрегований показник оцінки роботи митниць в регіонах та його складові.....		162

Список ілюстрацій

Рис. 1. Види зовнішньоекономічної діяльності серед підприємств різних розмірів, % опитаних.....	25
Рис. 2. Види зовнішньоекономічної діяльності серед підприємств різних галузей, % опитаних.....	26
Рис. 3. Напрями торгівлі, % опитаних.....	28
Рис. 4. Напрями експорту (залежно від розміру підприємств), % опитаних.....	28
Рис. 5. Напрями експорту (залежно від виду діяльності підприємств), % опитаних.....	29
Рис. 6. Напрями імпорту (залежно від розміру підприємств), % опитаних.....	29
Рис. 7. Напрями імпорту (залежно від виду діяльності підприємств), % опитаних.....	30
Рис. 8. Перешкоди під час експорту, % опитаних.....	32
Рис. 9. Частка експортерів, що особисто стикалися з перешкодами при експорті, за регіоном, % опитаних.....	33
Рис. 10. Перешкоди під час експорту: за розміром підприємств, % опитаних.....	34
Рис. 11. Перешкоди під час експорту: за розміром підприємств, % опитаних (продовження).....	34
Рис. 12. Перешкоди під час експорту: за сектором діяльності, % опитаних.....	35
Рис. 13. Перешкоди під час імпорту, % опитаних.....	37
Рис. 14. Частка імпортерів, що особисто стикалися з перешкодами при імпорті, за регіоном, % опитаних.....	38
Рис. 15. Перешкоди під час імпорту: за розміром підприємств, % опитаних.....	39
Рис. 16. Перешкоди під час імпорту: за розміром підприємств, % опитаних (продовження).....	39
Рис. 17. Перешкоди під час імпорту: за сектором діяльності, % опитаних.....	40
Рис. 18. Оцінка ефективності роботи митних органів, % опитаних.....	42
Рис. 19. Оцінка ефективності роботи митних органів (індекс).....	43
Рис. 20. Оцінка ефективності роботи митних органів (за видом ЗЕД підприємств), % опитаних.....	44
Рис. 21. Оцінка ефективності роботи митних органів (за видом ЗЕД підприємств), балансовий показник.....	44
Рис. 22. Оцінка ефективності роботи митних органів (за розміром підприємств), % опитаних.....	45
Рис. 23. Оцінка ефективності роботи митних органів (за розміром підприємств), балансовий показник.....	45
Рис. 24. Оцінка ефективності роботи митних органів (за сектором), балансовий показник.....	46
Рис. 25. Оцінка ефективності роботи митних органів за регіоном, % опитаних.....	47
Рис. 26. Проблеми у роботі митниць, % опитаних.....	48
Рис. 27. Проблеми у роботі митниць (за видом ЗЕД підприємств), % опитаних.....	50
Рис. 28. Проблеми у роботі митниць (за розміром підприємств), % опитаних.....	51
Рис. 29. Проблеми у роботі митниць (за сектором підприємств), % опитаних.....	52
Рис. 30. Оцінка технічного оснащення митниці, % опитаних.....	53
Рис. 31. Оцінка досвіду адміністративного або судового оскарження дій митних органів (серед підприємств, які мали такий досвід), % опитаних.....	55
Рис. 32. Порівняння часових та грошових витрат при експорті у другій, третій та четвертій хвилях опитування, % опитаних.....	56
Рис. 33. Динаміка грошових витрат при експорті у 2018 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення грошових витрат), % опитаних.....	58
Рис. 34. Динаміка часових витрат при експорті у 2018 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення часових витрат), % опитаних.....	59
Рис. 35. Порівняння часових та грошових витрат при імпорті у другій, третій та четвертій хвилях опитування, % опитаних.....	60

Рис. 36. Динаміка грошових витрат при імпорті у 2018 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення грошових витрат), % опитаних.....	61
Рис. 37. Динаміка часових витрат при імпорті у 2018 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення часових витрат), % опитаних	62
Рис. 38. Важливість неформальних відносин з державними органами, % опитаних	64
Рис. 39. Важливість неформальних відносин з державними органами за видом діяльності підприємств, % опитаних	65
Рис. 40. Важливість неформальних відносин з державними органами за розміром підприємств, % опитаних	66
Рис. 41. Важливість неформальних відносин з державними органами за сектором підприємств, % опитаних	66
Рис. 42. Важливість неформальних відносин з державними органами за регіонами, % опитаних, які зазначили важливість таких відносин хоча б з одним з перелічених органів	67
Рис. 43. Оцінка присутності на галузевому ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування, % опитаних	69
Рис. 44. Заходи, яких, на думку респондентів, потрібно вжити для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування, % опитаних	70
Рис. 45. Заходи, яких, на думку респондентів, потрібно вжити для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування (за видом ЗЕД), % опитаних.....	71
Рис. 46. Заходи, яких, на думку респондентів, потрібно вжити для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування (за розміром підприємств), % опитаних.....	72
Рис. 47. Заходи, яких, на думку респондентів, потрібно вжити для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування (за сектором підприємств), % опитаних	72
Рис. 48. Агрегований показник оцінки роботи митниці в регіонах в 2018 та 2017 роках	76
Рис. 49. Порівняльна таблиця значень Агрегованого показника оцінки роботи митниці в регіонах в 2018 та 2017 роках.....	78
Рис. 50. Частки опитаних підприємств, які проходили зазначені етапи митного оформлення	80
Рис. 51. Частки опитаних підприємств, які проходять зазначені етапи митного оформлення (за видом ЗЕД)	80
Рис. 52. Частки опитаних підприємств, які проходять зазначені етапи митного оформлення (за розміром підприємств)	81
Рис. 53. Частка підприємств, які стикаються з труднощами на зазначених етапах митного оформлення (при експорті та імпорті)	82
Рис. 54. Проблеми на етапі попереднього митного оформлення, % опитаних.....	83
Рис. 55. Проблеми на етапі визначення митної вартості товару, % опитаних.....	83
Рис. 56. Проблеми на етапі надання сертифікатів походження товару	84
Рис. 57. Проблеми на етапі прийняття рішення щодо класифікації товару, % опитаних.....	85
Рис. 58. Проблеми на етапі аудиту після митного оформлення, % опитаних	86
Рис. 59. Рекомендації щодо заходів, які потрібно вжити, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі попереднього митного оформлення, % опитаних	87

Рис. 60. Рекомендації щодо заходів, які потрібно вжити, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товару, % опитаних	88
Рис. 61. Рекомендації щодо заходів, які потрібно вжити, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі постаудиту, % опитаних	89
Рис. 62. Відсоток підприємств, які працюють з митними брокерами (за розміром)	90
Рис. 63. Оцінка ідеї спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів, % опитаних ...	91
Рис. 64. Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю, % опитаних	92
Рис. 65. Досвід проходження митниці через «єдине вікно» (за розміром підприємств), % опитаних	96
Рис. 66. Досвід проходження митниці через «єдине вікно» за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, що мали досвід проходження митниці через «єдине вікно»), % опитаних	97
Рис. 67. Бажання отримати статус Уповноваженого економічного оператора (УЕО) (за розміром підприємств), % опитаних	98
Рис. 68. Використання електронного документообігу у зовнішньоекономічній діяльності (за сектором підприємства), % опитаних	100
Рис. 69. Використання електронного документообігу у зовнішньоекономічній діяльності за регіоном (регіони розташовані у порядку збільшення частки опитаних, які не подають документи державними органам в електронному вигляді), % опитаних	101
Рис. 70. Рейтинг документів за часткою виключно електронного формату, % опитаних, що подавали ці документи	103
Рис. 71. Частка підприємств, що подають документи виключно в електронному вигляді (за розміром), % опитаних	104
Рис. 72. Частка підприємств, що подають документи виключно в електронному вигляді (за сектором), % опитаних	105
Рис. 73. Поширеність практики дублювання документів, % опитаних	107
Рис. 74. Поширеність практики дублювання документів (за сектором), % опитаних	107
Рис. 75. Причини дублювання документів (серед підприємств, які повідомили, що змушені дублювати документи), % опитаних	109
Рис. 76. Причини дублювання документів (за розміром підприємства), % опитаних	110
Рис. 77. Причини дублювання документів (за сектором діяльності), % опитаних	111
Рис. 78. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств, % опитаних	112
Рис. 79. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за видом ЗЕД), % опитаних	112
Рис. 80. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за розміром підприємств), % опитаних	113
Рис. 81. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за сектором діяльності), % опитаних	113
Рис. 82. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств за регіонами (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, які позитивно оцінили вплив Угоди), % опитаних	114
Рис. 83. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років, % опитаних	115
Рис. 84. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за видом ЗЕД), % опитаних	116

Рис. 85. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за розміром підприємств), % опитаних	116
Рис. 86. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років за регіонами (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, які мають позитивні очікування щодо впливу Угоди), % опитаних	117
Рис. 87. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за сектором діяльності), % опитаних	118
Рис. 88. Інструменти фінансування ЗЕД, % опитаних	119
Рис. 89. Використання страхування при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі (за розміром підприємств), % опитаних	121
Рис. 90. Використання страхування при здійсненні операцій зі зовнішньої торгівлі (за сектором діяльності), % опитаних	121
Рис. 91. Труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів, % опитаних	122
Рис. 92. Основні труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів (за розміром підприємств), % опитаних	123
Рис. 93. Основні труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів (за сектором діяльності), % опитаних	124
Рис. 94. Ведення діалогу щодо спрощення процедур торгівлі (за видом діяльності підприємств), % опитаних	126
Рис. 95. Ведення діалогу зі сприяння торгівлі підприємствами (за розміром підприємств), % опитаних	127
Рис. 96. Ведення діалогу зі сприяння торгівлі підприємствами (за сектором діяльності), % опитаних	127
Рис. 97. Частка підприємств, що не ведуть діалогу зі сприяння торгівлі з органами влади (за регіоном), % опитаних	128
Рис. 98. Частота зустрічей та обговорень в рамках діалогу з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі, % опитаних	129
Рис. 99. Членство у бізнес-асоціаціях (за видом ЗЕД), % опитаних	130
Рис. 100. Членство у бізнес-асоціаціях (за розміром підприємств), % опитаних	130
Рис. 101. Членство у бізнес-асоціаціях (за сектором діяльності), % опитаних	130
Рис. 102. Членство у бізнес-асоціаціях (за регіоном), % опитаних	131
Рис. 103. Послуги, що надаються бізнес-асоціаціями, % опитаних	132
Рис. 104. Шляхи представлення інтересів підприємств бізнес-асоціаціями, % опитаних	136
Рис. 105. Джерела інформації щодо умов ведення бізнесу в Україні, % опитаних	147
Рис. 106. Джерела інформації в Україні (за видом ЗЕД), % опитаних	148
Рис. 107. Джерела інформації в Україні (за розміром підприємств), % опитаних	148
Рис. 108. Джерела інформації в Україні (за сектором), % опитаних	149
Рис. 109. Джерела інформації у країнах-партнерах, % опитаних	150
Рис. 110. Джерела інформації у країнах-партнерах (за видом ЗЕД), % опитаних	151
Рис. 111. Джерела інформації у країнах-партнерах (за розміром підприємств), % опитаних	151
Рис. 112. Джерела інформації у країнах-партнерах (за сектором), % опитаних	152
Рис. 113. Використання урядових порталів в мережі Інтернет, % опитаних	153
Рис. 114. Використання урядових порталів (за видом ЗЕД), % опитаних	154
Рис. 115. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (за розміром підприємств), % опитаних	154
Рис. 116. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (за сектором), % опитаних	155

Рис. 117. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за видом ЗЕД), % опитаних	157
Рис. 118. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за розміром підприємств), % опитаних	157
Рис. 119. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за сектором), % опитаних	158
Рис. 120. Частка підприємств, працівники яких проходять навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за регіоном)	159
Рис. 121. Інституції, які проводили навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності, % підприємств, працівники яких проходили таке навчання	160
Рис. 122. Агрегований показник оцінки роботи митниць в регіонах: порівняння місця області в рейтингу 2018 та 2017 років	162
Рис. 123. Рейтинг регіонів за компонентом агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах: ефективність роботи митниці в 2018 та 2017 роках	163
Рис. 124. Рейтинг регіонів за компонентом агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах: оцінки технічного оснащення митниці в 2018 та 2017 роках	164
Рис. 125. Рейтинг регіонів за компонентом агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах: корупція на митниці — проблема в 2018 та 2017 роках	165

Список таблиць

Таблиця 1. Розподіл підприємств за розміром, кількість та % опитаних	24
Таблиця 2. Організаційно-правова форма підприємств, кількість та % опитаних	25
Таблиця 3. Сектор економіки та вид ЗЕД підприємств, кількість та % опитаних	26
Таблиця 4. Регіональний розподіл підприємств, кількість та % опитаних	26
Таблиця 5. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2018 році та порівняння з її діяльністю у 2017 році (за видом ЗЕД)	138
Таблиця 6. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2018 році та порівняння з її діяльністю у 2017 році (за розміром підприємств)	139
Таблиця 7. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2018 році та порівняння з її діяльністю у 2017 році (за сектором підприємств)	139
Таблиця 8. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2018 році та порівняння з її діяльністю у 2017 році (за регіоном)	140
Таблиця 9. Оцінка діяльності громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів у 2018 році (за видом ЗЕД)	141
Таблиця 10. Оцінка діяльності громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів у 2018 році (за розміром підприємств)	142
Таблиця 11. Оцінка діяльності громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів у 2018 році (за сектором підприємств)	142
Таблиця 12. Поінформованість про існування громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів у 2018 році (за регіоном)	143
Таблиця 13. Оцінка діяльності Офісу з просування експорту у 2018 році (за видом ЗЕД)	144
Таблиця 14. Оцінка діяльності Офісу з просування експорту у 2018 році (за розміром підприємств)	144
Таблиця 15. Оцінка діяльності Офісу з просування експорту у 2018 році (за сектором підприємств)	144
Таблиця 16. Поінформованість про існування Офісу з просування експорту у 2018 році (за регіоном)	145

Список скорочень

БА – бізнес-асоціації

ДФС – Державна фіскальна служба

ЄС – Європейський Союз

ІЕД – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

ЗЕД – зовнішньоекономічна діяльність

ЗМІ – засоби масової інформації

МЕРТ – Міністерство економічного розвитку та торгівлі

МСП – малі та середні підприємства

ОДА – обласна державна адміністрація

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

СОТ – Світова організація торгівлі

ТПП – торгово-промислова палата

УЕО – уповноважений економічний оператор

Вступ

Аналітичний звіт «Спрощення процедур торгівлі в Україні: 2018/2019 рік» продовжує серію аналітичних документів, що готуються експертами Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) у рамках виконання завдання з розробки та застосування національного інструменту моніторингу та оцінки стану сприяння торгівлі (спрощення процедур міжнародної торгівлі) в рамках проекту «Діалог зі сприяння торгівлі». Проект реалізується ІЕД за фінансової підтримки Європейського Союзу та співфінансування МФ «Відродження». У цьому документі представлено результати 4ї хвили щорічного опитування 1000 підприємств, яке відбулося у жовтні-грудні 2018 року.

Сприяння торгівлі через спрощення процедур є важливим інструментом економічного розвитку. Зменшення бюрократії при перетині товарами кордону та спрощення доступу до інформації зі сприяння торгівлі в цілому є основою підходу Світової організації торгівлі (СОТ) до спрощення торгівлі¹. В українських реаліях зменшення бюрократії при перетині товарами кордону є вагомим внеском в покращення ділового клімату, створення умов для залучення інвестицій та зростання довіри бізнесу до державної політики². В Україні важливим є як національний, так й регіональний виміри запровадження заходів зі сприяння торгівлі – за результатами багатьох досліджень ділового середовища практика застосування регуляторних норм відрізняється саме на місцях.

З 2015 року ІЕД розробив та застосовує спеціальний національний інструмент моніторингу та оцінки політики «Моніторинг спрощення процедур торгівлі». Це інструмент виміру прогресу в сфері сприяння та спрощення процедур міжнародної торгівлі, який засновано на оцінках безпосередніх учасників процесу реалізації політики — представників бізнесу. Даними для моніторингу є результати щорічного соціологічного опитування керівників підприємств-учасників зовнішньоекономічної діяльності. Таким чином, інструмент моніторингу та оцінки дає можливість отримувати «зворотній зв'язок» від імпортерів та експортерів та дозволяє оцінити процес реалізації політики спрощення процедур на національному та регіональному рівнях беручи до увагу думку бізнесу. Окрім цього, моніторинг політики у сфері ЗЕД є частиною моніторингу виконання Угоди про Асоціацію та важливим інструментом оцінки прогресу реформ в країні. Регулярне проведення такого моніторингу та оцінювання має бути невід'ємною складовою процесу розробки й впровадження заходів політики сприяння торгівлі в Україні.

Розроблений ІЕД моніторинговий інструмент є системою заходів зі збору, узагальнення та аналізу інформації для виявлення перешкод при веденні зовнішньоекономічної діяльності в Україні та визначення пріоритетних економічних, правових та регуляторних заходів, необхідних для покращення середовища ведення бізнесу у частині спрощення процедур торгівлі. Застосування інструменту спрямоване на досягнення таких цілей:

- виявити проблеми, з яким стикаються учасники ЗЕД у процесі взаємодії один із одним та з державними органами чи місцевого самоврядування;
- оцінити рівень поінформованості учасників ЗЕД та з'ясувати, якої саме інформації задля оптимізації процедур торгівлі їм бракує;
- відстежувати ставлення (очікування, настрої, громадську думку) учасників ЗЕД до впровадження реформ зі спрощення торгівлі.

За час реалізації проекту «Діалог зі сприяння торгівлі» моніторинг було проведено чотири рази та підготовано чотири аналітичні звіти. Перший моніторинг стосувався періоду 2015/2016, другий — 2016/2017, третій

¹ «Спрощення процедур у сфері зовнішньої торгівлі» випуск №3, серія статей «Розуміємо ключові питання торговельної політики», Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Київ, 2014.

² Підприємства, що зазначають відсутність проблем з перетином кордону товаром або дають кращі оцінки роботи митниці, частіше вважають державу партнером, а не ворогом, бізнесу відповідно до висновків консультативної роботи «МСП та держава: як відновити взаємну довіру», Київ, 2016

http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Policy_papers_LEV?pid=5617

моніторинг було проведено для 2017/2018 років та четвертий моніторинг, результати якого представлені в цьому аналітичному звіті, відноситься до періоду 2018/2019 років.

В цьому аналітичному звіті автори описують основні тенденції спрощення процедур торгівлі за результатами опитування підприємств 2018 року. Також у звіті порівнюються результати 2018 року з результатами попередніх періодів (від 2015 до 2017 року) та аналізуються як зміни, що відбулися, так й майбутні очікувані тенденції.

В першому розділі звіту описується демографія підприємств, що займаються ЗЕД (розмір підприємств, організаційно-право форма, тип власності, сектор діяльності, регіональний розподіл та напрями торгівлі). У другому розділі проаналізовані основні перешкоди, з якими стикають експортери та імпортери, при здійсненні ЗЕД. Третій розділ стосується роботи митниці. Тут наведено оцінки різних процедур, з яким стикаються підприємці при оформленні товарів, описано проблеми в роботі митниці на які скаржаться підприємці, представлено оцінку технічного оснащення митниці та ефективності її роботи з точки зору бізнесу. Результати опитування, які описують як працював механізм «єдиного вікна» в кінці 2018 року, також є частиною цього розділу. Тут же представлений рейтинг регіональних митниць, побудований на основі оцінок учасників ЗЕД, та узагальнено рекомендації опитаних як вирішити існуючі проблеми та покращити роботу митниці. Четвертий розділ присвячено електронному документообігу. У п'ятому розділі подані оцінки впливу зони вільної торгівлі з ЄС на діяльність підприємств та очікування щодо майбутнього. В шостому розділі описуються ситуація з використанням підприємствами інструментів фінансування ЗЕД. В сьомому розділі йдеться про інструменти захисту інтересів бізнесу, зокрема роль бізнес-асоціацій. Також тут наведено унікальні дані про поінформованість та оцінки бізнесом роботи Громадських рад при профільних державних органах та Офісу з просування експорту України. Доступ до інформації є важливою складовою заходів сприяння торгівлі. Саме питанням отримання інформації для ведення міжнародної торгівлі присвячено восьмий розділ цього аналітичного звіту. В дев'ятому розділі представлені результати опитування щодо шляхів отримання навичок з ведення зовнішньо економічної діяльності підприємцями та співробітниками підприємств. В кожному з розділів проаналізовані результати в національному та регіональному вимірах, також окремо представлені показники для підприємств різних розмірів та видів діяльності.

Як і минулого року, автори звіту переконані, що економіка України та український бізнес виграють від спрощення процедур торгівлі, а наше дослідження буде корисним для фахової дискусії з питань сприяння торгівлі та створення кращих умов ведення бізнесу в країні.

Основні результати

Результати опитування свідчать про потребу реформування митних органів у відповідності до вимог та зобов'язань України в Угоді про асоціацію з Європейським Союзом. Недостатній рівень якості транспортної інфраструктури, непередбачуваність торговельної політики та значний рівень бюрократизації на митниці очолюють список перешкод для експортерів. Імпортерам перешкоджає складне митне законодавство та непрозоре визначення митної вартості товарів. Хоча оцінка роботи митниці у 2018 році порівняно з 2017 роком покращилась, більшість опитаних вважає, що митниці потрібні зміни. Як і попереднього року, регіональні оцінки роботи митниць відрізняються. У 2018 році порівняно до 2017 року оцінки роботи митниці покращились в 13 регіонах, погіршилися в 5 регіонах, а в 7 — залишилась без змін. Недосконале митне законодавство, недостатня прозорість та відкритість митниці, корупція, свідоме завищення митної вартості та застарілість технічного оснащення залишаються основними проблемами в роботі митниці протягом усіх чотирьох років проведення опитування.

Демографія опитаних підприємств

- Серед учасників опитування 2018 року представлені мікропідприємства (37,9%), малі (30%), середні (20,1%) та великі підприємства (12%).
- Підприємства-учасники ЗЕД, котрі взяли участь в опитуванні, були поділені на три категорії відповідно до виду зовнішньоекономічної діяльності, яку вони здійснюють. 38% опитаних – це підприємства, що здійснюють як експорт, так і імпорт, 34% – займаються лише операціями з імпорту, 28% – виключно експортують.
- Опитані підприємства-учасники ЗЕД працюють у секторах сільського господарства, промисловості, торгівлі та послуг.
- Основним напрямком ЗЕД (як для експорту, так і для імпорту) для опитаних підприємств є країни Європейського Союзу.

Перешкоди для експортерів

- У 2018 році 24% експортерів особисто стикалися з перешкодами при здійсненні ЗЕД. Ця частка збільшилась порівняно з 2017 роком, коли про перешкоди повідомляли 19% експортерів, але є меншою, ніж у 2016 році, коли 27% експортерів вказали на перешкоди.
- Чотирьома основними перешкодами для експортерів є: недостатній рівень якості транспортної інфраструктури, непередбачуваність торговельної політики України, високий рівень бюрократизації на митниці та велика кількість дозвільних документів для експорту.
- В 2018 році вплив перешкоди «високий рівень бюрократизації на митниці» збільшився після помітного зменшення у 2017 році.
- Частка експортерів повідомили про тривале очікування оформлення експорту на митниці та про неефективність механізму відшкодування ПДВ порівняно з 2017 роком.

Перешкоди для імпортерів

- У 2018 році 28% опитаних імпортерів стикалися з певними перешкодами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Ця частка майже не змінилась порівняно з 2017 роком, коли 29% підприємств відзначили проблеми при імпорті.
- Вже два роки поспіль частка імпортерів, що стикалися з перешкодами при здійсненні ЗЕД, залишається меншою, ніж у 2016 році, коли таких імпортерів було 35%.

- Основні проблеми для імпортерів полягають у складності законодавства та непрозорості визначення митної вартості товарів. При цьому актуальність проблеми з визначенням митної вартості товарів зросла у порівнянні з 2017 роком.
- Імпортери часто скаржаться на довгий час очікування на митниці при оформленні ввезеного товару.
- У 2018 році валютний курс створював менше перешкод для імпортерів порівняно з 2017 роком. Крім того, вже другий рік поспіль знижується актуальність проблеми валютного регулювання для імпортерів.
- 14% імпортерів скаржаться на присутність «сірого» імпорту на ринку. Переважно це підприємства, що працюють у сфері торгівлі.

Оцінка митниці: ефективність, проблеми, оскарження

- Після деякого погіршення у 2016 році оцінки ефективності роботи митниці покращуються вже протягом двох хвиль опитування. Разом з цим, у 2018 році, як і раніше, більшість респондентів вважає, що на митниці потрібні зміни.
- Основними проблемами в роботі митниці, які залишаються актуальними з першої хвилі опитування у 2015 році, є недосконале митне законодавство, недостатня прозорість та відкритість митниці та корупція. Водночас, вже другий рік поспіль послаблюється вплив таких проблем, як свідоме, на думку опитаних, завищення митної вартості товарів та постійні зміни структури і керівництва митниці.
- Приблизно кожне шосте підприємство має досвід адміністративного або судового оскарження дій митних органів. Для більшості з них це оскарження принесло певні успішні результати.
- У 2018 році посилилася тенденція збільшення грошових витрат на митні процедури при експорті та продовжилася тенденція зменшення часових витрат, хоча для більшості експортерів ні час, ні вартість цих процедур не змінилися у порівнянні з 2016 роком.
- Частка експортерів, для яких митне оформлення експорту подорожчало за дворічний період, досягла найвищого значення за три останні хвилі опитування: про це повідомили 39% з них. Разом з цим, співвідношення експортерів, що відмічають скорочення часу оформлення експорту, та тих, для кого ці процедури, навпаки, сповільнились, залишається практично незмінним три роки поспіль: перші значно переважають над останніми.
- З точки зору опитаних, вартість та тривалість процедур імпорту протягом останніх трьох років практично не змінилася. Частка підприємств, які у 2018 році витрачають на митне оформлення більше, ніж два роки назад, перевищує частку тих, що повідомляють про здешевлення процедур, пов'язаних з імпортом. А відсоток тих, для яких час оформлення імпорту скоротився, перевищує частку підприємств, що відмітили збільшення часу митних процедур при імпорті. Це відповідає результатам 2016 і 2017 років.
- Приблизно кожне третє опитане підприємство вважає за необхідне підтримувати неформальні відносини з представниками митних органів, а кожне четверте – з представниками податкових органів.
- Всього 39% опитаних підприємств вважають за необхідне підтримувати неформальні стосунки хоча б з одним із органів влади, включаючи місцеві та центральні органи влади, а також правоохоронні органи та органи місцевого самоврядування. Це дещо менше, ніж було у 2017 році, коли ця частка складала 42%.
- Що більший розмір підприємства, тим важливішими для нього є неформальні відносини з владою.
- Майже половина опитаних не знають, наскільки на їхньому галузевому ринку розповсюджені товари, ввезені з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування.

- Серед підприємств, що дали такі оцінки, частку таких товарів на ринку найчастіше оцінюють як меншу, ніж 10%.
- З-поміж заходів, спрямованих на усунення таких товарів з ринку, опитані підприємства найчастіше підтримують спрощення та здешевлення митних процедур. Частина підприємств також виступає за кроки, які посилюють контроль над ввезеними товарами та вимагають більш активних дій від правоохоронних та контролюючих органів
- У 2018 році найвищі значення Агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах зафіксовані для Херсонської, Кіровоградської, Донецької та Запорізької області.
- Найнижчі значення – для Івано-Франківської, Закарпатської, Хмельницької та Дніпропетровської областей.
- Найбільші зростання Агрегованого показника зафіксовано для м. Києва, Волинської, Запорізької, Херсонської та Одеської областей.
- У двох областях – Івано-Франківській та Хмельницькій – зафіксовано найсуттєвіше погіршення значення Агрегованого показника.
- Загалом кількість областей, для яких значення Агрегованого показника покращилось, (13 областей) перевищує кількість областей, для яких значення Агрегованого показника погіршилось (5 областей).

Проблеми на різних етапах митного оформлення

- В ході опитування була отримана інформація про те, які етапи митного оформлення підприємства проходять у своїй зовнішньоекономічній діяльності та з якими труднощами стикаються на кожному з цих етапів.
- Найпоширеніша процедура, яку проходять підприємства у своїй зовнішньоекономічній діяльності, – це надання сертифікатів походження товару (73%). Також більш ніж половина опитаних мали досвід проходження таких процедур, як попереднє митне оформлення та прийняття рішення щодо класифікації товару. Дещо менше половини підприємств проходили таку процедуру, як прийняття рішення щодо митної вартості товару, а одне із п'яти підприємств проходило аудит після митного оформлення.
- При проходженні кожної з цих процедур опитані підприємства стикалися з певними проблемами. Основними труднощами на етапі попереднього митного оформлення стали технічні проблеми, зокрема труднощі з комп'ютерною обробкою документів, а також неузгодженість українських та закордонних сертифікатів.
- Говорячи про труднощі на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товарів, підприємства називають низку взаємопов'язаних проблем, що ґрунтуються на непрозорості та непередбачуваності дій митних органів та, в результаті, приводять опитаних до висновку, що митниця навмисне підвищує вартість товару.
- Це такі проблеми, як відмова митних органів визнавати контрактну ціну товару, вимоги надати велику кількість додаткових документів, зокрема тих, що складають комерційну таємницю, непрозоре визначення митної вартості товару та, відповідно, необґрунтоване, на думку опитаних, збільшення митної вартості товарів.
- При наданні сертифікатів походження товару експортери та імпортери найчастіше стикаються з вимогою надавати велику кількість додаткових документів. Також на цьому етапі часто скаржаться на про значну тривалість і складність митного оформлення.

- Приблизно два з трьох імпортерів, що стикалися з проблемами на етапі прийняття рішення щодо класифікації товару, скаржаться на необґрунтоване, на їхній погляд, визначення митницею коду товарів з більшою ставкою мита. Серед проблем цього етапу митного оформлення, респонденти також часто називають різний підхід до класифікації однакових товарів, які ввозяться різними імпортерами, відмову митних органів визнавати заявлений код товару та вимоги надати велику кількість додаткових документів.
- На етапі аудиту після митного оформлення (постаудиту) підприємства найчастіше стикаються з проблемою різної інтерпретації одних і тих же вимог законодавства з боку митників та аудиторів. Також до труднощів цього етапу підприємства відносять зміну кодів товару за наявності вже оформленої митної декларації та необґрунтоване збільшення митної вартості товарів.

Рекомендації щодо вирішення проблем при митному оформленні

- Респонденти, які стикалися з проблемами на різних етапах митного оформлення, запропонували свої рекомендації для їх вирішення. Для спрощення процедури попереднього митного оформлення, на думку підприємств, потрібно, насамперед, уніфікувати документи українського та міжнародного зразка, скоротити перелік документів, необхідних для цієї процедури, та повністю її автоматизувати.
- Найпоширеніша вимога бізнесу, який стикається з проблемами на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товару, – використовувати митну вартість товару згідно з наданими підтверджуючими документами. На цьому етапі підприємства також очікують скорочення переліку документів, які у цьому випадку стосуються підтвердження митної вартості товару.
- Досить часто висловлювались пропозиції надання підприємцям доступу до митної бази цін, збільшення відповідальності працівників митних органів та збільшення прозорості прийняття рішень щодо митної вартості товарів.
- Для вирішення проблем при постаудиті респонденти найчастіше пропонують збільшити прозорість прийняття рішень на цьому етапі, обмежити повноваження митних органів, скоротити перелік документів, необхідних для проходження аудиту, та в цілому спростити цю процедуру.

Співпраця з митними брокерами

- 87% опитаних підприємств користуються послугами митних брокерів.
- Ця частка зросла протягом трьох останніх хвиль опитування: у 2017 році вона складала 84%, а в 2016 – 81%.
- Частота співпраці з митними брокерами зростає із зменшенням розміру підприємств.

Спільний митний контроль

- 76% опитаних підприємств позитивно оцінюють ідею спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів.
- Цю ініціативу найохочіше підтримують на Заході України та у деяких центральних областях, а найменше – в областях, що межують з Росією або географічно знаходяться порівняно ближче до її кордонів.

Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю

- Із затримками вантажів під час проходження прикордонного контролю не стикалися 60% підприємств при експорті, а 52% – при імпорті.

- Для решти респондентів, які стикалися з цією проблемою, основною причиною затримок були черги на кордоні, про які імпортери повідомляють частіше за експортерів.
- Опитані досить часто вказують на таку причину затримок, як зауваження до документів, – ця причина затримок дещо частіше стосується імпорту.

Нове на митниці: «єдине вікно», уповноважені економічні оператори, міжвідомчі мобільні групи

- У 2018 році зросла частка підприємств, що мали особистий досвід проходження митних процедур через «єдине вікно». Такі підприємства склали 86% від усіх опитаних, якщо не враховувати тих, що працюють через митних брокерів і не змогли відповісти на це запитання. У 2017 році ця частка складала 54%, а у 2016 – 42%.
- Тільки половина підприємств, які проходили митні процедури через «єдине вікно», підтвердили, що час проходження процедур у такому форматі не перевищував очікуваних чотирьох годин.
- Майже дві третини підприємств, що проходили митні процедури через «єдине вікно», подавали при цьому документи виключно в електронному вигляді.
- Частка підприємств, які хотіли б отримати статус Уповноваженого економічного оператора, у 2018 році складає 44%. Цей статус найбільш актуальний для великих підприємств: майже дві третини з них (63%) хотіли б стати УЕО.
- Більшість підприємств оцінюють норму закону, за якою товари на суму 500 євро можна ввозити без оподаткування лише перебуваючи за межами України не менше 24-х годин та подорожуючи за кордон не частіше, ніж один раз на 72 години, нейтрально або позитивно.
- Більшою часткою позитивних оцінок цієї норми серед підприємств різного розміру вирізняються мікропідприємства та представники сфери торгівлі порівняно з підприємствами інших галузей.

Електронний документообіг

- Серед підприємств, які здійснюють ЗЕД, досить поширений електронний формат обміну документами з державними органами. Приблизно три з кожних п'яти опитаних підприємств надають більшість або усі документи державним органам в електронному вигляді. Ця частка зросла порівняно з 2016 і 2017 роками.
- Документи, які підприємства найчастіше надають виключно в електронному вигляді державним органам при здійсненні ЗЕД, – це платіжне доручення про сплату мита, транзитна декларація, декларація митної вартості, а також експортна та імпортна декларації.
- Більше половини підприємств, які подають документи в електронній формі, змушені дублювати їх паперовими документами.
- Це відбувається передусім через вимоги державних органів надавати оригінали документів, зокрема документів з печатками. Частина підприємств зберігає паперові оригінали на випадок державного контролю чи можливих судових справ.
- Серед причин дублювання документів респонденти також називають незадовільну організацію документообігу у державних органах, зокрема відсутність єдиної бази обміну електронними документами. Це є однією з причин подачі оригіналів документів при проходженні підприємствами митного оформлення.
- Проте навіть наявність комп'ютерної системи з забезпечення електронного документообігу при здійсненні митного контролю, не виключає збоїв в її роботі, які, за словами респондентів, трапляються досить часто. Це є ще однією причиною того, чому учасникам ЗЕД доводиться одночасно подавати електронні і паперові версії документів.

Вплив Угоди про асоціацію з ЄС на діяльність підприємств

- Як оцінки, так і очікування щодо впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі зони вільної торгівлі, на діяльність підприємств повернулися до рівня 2016 року після покращення у 2017 році.
- Як і два роки тому, у 2018 році 28% підприємств позитивно оцінили вплив угоди про асоціацію з ЄС на свою діяльність.
- 41% опитаних очікують, що їхнє підприємство виграє в результаті реалізації Угоди протягом наступних п'яти років, що дещо менше, ніж у 2016 році, коли таких респондентів було 45%, і значно менше, ніж у 2017 році, коли більше половини опитаних висловили позитивні очікування щодо впливу Угоди.

Фінансування зовнішньої торгівлі та міжнародні платежі

- Опитування 2018 року вкотре показало, що частина українських підприємств-учасників ЗЕД користується такими інструментами фінансування міжнародної торгівлі, як акредитиви, кредити покупця і продавця та банківські гарантії.
- Водночас найбільш поширеними способами розрахунків при здійсненні міжнародних платежів є розрахунок передоплатою та розрахунок післяплатою. Деякі підприємства при розрахунках використовують відтермінування платежу.
- Третина підприємств, які взяли участь в опитуванні, здійснюють страхування операцій із зовнішньої торгівлі.
- Поширеність практики страхування збільшується із зростанням розміру підприємств – наприклад, серед великих підприємств більше половини страхують зовнішньоторговельні операції.
- Для підприємств страхування переважно не супроводжується труднощами. Лише невелика частина респондентів повідомляє про такі проблеми при страхуванні, як істотні фінансові витрати, невідповідність страхових полісів потребам їхнього підприємства, а також небажання чи фінансова неспроможність страховиків компенсувати витрати за договором страхування.
- У 2018 році частка підприємств, які стикалися з певними труднощами при здійсненні міжнародних платежів, суттєво скоротилася порівняно з 2017 роком. Для більш ніж половини як експортерів, так й імпортерів отримання та сплата міжнародних платежів не супроводжувалися жодними труднощами.
- Ті ж підприємства, які стикалися з певними труднощами, пов'язаними із міжнародними платежами, переважно скаржаться на різницю у курсах купівлі та продажу валют і на девальвацію.
- Такі регуляторні та адміністративні проблеми, як обов'язковий продаж іноземної валюти, потреба надати велику кількість документів чи певні обмеження щодо здійснення міжнародних платежів, у 2018 році стали менш гострими.

Захист та просування інтересів бізнесу

- 20% підприємств ведуть діалог зі спрощення процедур торгівлі з державними органами. Більшість з них спілкуються з владою через посередників, таких як бізнес-асоціації та торгово-промислові палати.
- Частка підприємств, залучених до діалогу з державою щодо спрощення процедур торгівлі, зменшилася протягом двох останніх років. У 2016 році таких підприємств було 28%, а у 2017 році вони склали 24%.
- 36% підприємств входять до бізнес-асоціацій. Ця частка поступово зменшилась протягом двох останніх хвиль опитування. У 2016 році 45% опитаних підприємств зазначили, що вони є членами бізнес-асоціацій чи інших ділових об'єднань, а у 2017 році – 41%.

- Що більшим є розмір підприємства, тим більше ймовірно, що воно залучене у діалог з владою з питань спрощення торгівлі та бере участь у діяльності бізнес-асоціації.
- Найбільш поширеними послугами, які надають підприємствам бізнес-асоціації, залишаються надання інформації та проведення навчання – семінарів та тренінгів.
- Адвокація та відстоювання інтересів бізнесу є найменш розповсюдженою послугою, на думку опитаних.
- Разом із цим, захист прав бізнесу – це послуга, яку опитані учасники ЗЕД найчастіше готові отримувати від бізнес-асоціацій на платній основі. Це свідчить про існування лагу між попитом з боку бізнесу та пропозицією з боку ділових об'єднань. У бізнесу є потреба в допомозі при захисті своїх інтересів. Бізнес-асоціаціям слід взяти це до уваги при формуванні свого порядку денного.
- Також підприємства, що входять до ділових об'єднань, очікують, що ці об'єднання ініціюватимуть зміни до законодавства, проводитимуть зустрічі з представниками органів влади і готуватимуть коментарі до законопроектів з метою захисту інтересів бізнесу.
- Половина опитаних не знайома з діяльністю Громадської ради при Міністерстві економічного розвитку й торгівлі.
- Решта у 2018 році оцінили діяльність цієї ради на середньому рівні: на 3,0 бала за шкалою від 1 до 5.
- Ці оцінки практично не змінилися протягом трьох останніх хвиль опитування: у попередніх роках діяльність громадської ради при МЕРТ оцінювали в середньому на 3-3,1 бала.
- Мікропідприємства та підприємства, що здійснюють лише імпорт, характеризуються нижчими оцінками діяльності цієї громадської ради.
- Більшість респондентів вважають, що діяльність громадської ради при МЕРТ не змінилася у порівнянні з 2017 роком.
- Серед решти респондентів частка тих, які вважають, що робота ради покращилася, перевищує відсоток тих, що вважає, що її робота погіршилася: значення відповідного індексу за шкалою від -1 до +1 складає +0,13. Це позитивне значення, але воно менше, ніж у 2017 році, коли цей індекс дорівнював +0,19, та ніж у 2016 році, коли його значення було +0,16.
- У 2018 році респондентам було вперше запропоновано оцінити діяльність ще трьох громадських рад: Громадської ради при Державній фіскальній службі України, Громадської ради при територіальному управлінні ДФС України та Громадської ради при Міністерстві фінансів України.
- Опитані оцінили їх діяльність в середньому на 2,9 бала, 3 бала та 2,9 бала відповідно.
- Більшість респондентів не знає про існування таких громадських рад: від 73% до 77% опитаних не відомо про існування кожної з перелічених громадських рад.
- Також у 2018 році опитані підприємства-експортери вперше оцінили діяльність Офісу з просування експорту – Урядової установи, яка надає послуги та консультації експортерам і раніше працювала як міжнародний проект. Про існування цієї установи знає лише приблизно одна четверта опитаних експортерів.
- Респонденти, яким відомо про Офіс з просування експорту, оцінюють його в середньому на 3,3 бали на п'ятибальній шкалі.

Отримання інформації

- Підприємства значно частіше користуються різними джерелами інформації про процедури та умови торгівлі в Україні, в той час як кількість джерел інформації про ситуацію в країнах-партнерах обмежена.

- В Україні джерелом такої інформації найчастіше є мережа Інтернет, митні брокери та ЗМІ, в той час як закордоном – знову-ж таки, мережа Інтернет, а також покупці та постачальники.
- У 2018 році мережа Інтернет стала першим у списку джерел інформації про умови ведення бізнесу в Україні, посунувши з першого місця контрагентів як джерело такої інформації.
- Зі збільшенням розміру підприємств вони частіше отримують інформацію про умови та процедури ведення бізнесу в Україні від митних органів, ТПП та бізнес-асоціацій і рідше – від митних органів.
- Близько половини опитаних користуються системою онлайн-закупівель ProZorro. Промислові та торговельні підприємства користуються ProZorro частіше, ніж сільськогосподарські та підприємства сфери послуг.

Тренінги та навчання

- Працівники більш ніж 2/3 опитаних підприємств не проходили навчання з питань, які стосуються здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема спрощення процедур торгівлі.
- Що менший розмір підприємств, тим рідше їхні працівники проходять таке навчання.
- Навчання з питань торгівлі найчастіше проводять для підприємств торгово-промислові палати та Державна фіскальна служба. Також поширене проведення семінарів та тренінгів незалежними експертами, бізнес-асоціаціями та органами місцевого самоврядування.

Короткий огляд методології дослідження

Підхід

Для проведення регулярного моніторингу спрощення процедур торгівлі Інститут економічних досліджень та політичних консультацій використовує підхід, заснований на «зворотному зв'язку» від представників підприємств, що займаються експортом та імпортом. Система «зворотного зв'язку» побудована на репрезентативному соціологічному опитуванні керівників підприємств-учасників зовнішньоекономічної діяльності. Опитування проводиться щорічно. Станом на початок 2019 року було проведено чотири хвилі моніторингу та оцінки.

Перша, експериментально-розвідувальна хвиля моніторингу відбулася у 2015/2016 роках, польовий етап збору інформації проходив у квітні-серпні 2015 року. Враховуючи експериментально-розвідувальний характер дослідження, було опитано лише 381 українське підприємство, що займається ЗЕД. Друга хвиля моніторингу проходила у 2016/2017 роках. Збір інформації для цієї хвилі відбувався у жовтні-грудні 2016 року, було опитано 1044 підприємства, що займаються ЗЕД.

Третя хвиля була проведена у 2017/2018 роках, збір інформації відбувався в листопаді 2017 року – лютому 2018 року. Було опитано 1019 підприємств-учасників ЗЕД. Четверта хвиля моніторингу була проведена у 2018/2019 роках. Польовий етап відбувався у жовтні-грудні 2018 року. У цій хвилі було опитано 1012 підприємств-учасників ЗЕД. Польовий етапи другої, третьої та четвертої хвиль опитування було здійснено компанією GfK Україна. Вибірki другої, третьої та четвертої хвиль опитування є репрезентативними в національному вимірі.

Інструменти та методи збору інформації

Для проведення моніторингу Інститут економічних досліджень та політичних консультацій розробив стандартизовану анкету для опитування підприємств. Анкета складається з регулярних питань, тобто тих питань, які ставляться підприємствам щоразу при проведенні опитування, та спеціальних питань, тобто питань, які стосуються конкретних проблем, пов'язаних із впровадженням тих чи інших регуляторних норм, що є актуальними для конкретного періоду проведення моніторингу. Зокрема, анкета містить блок питань про перешкоди, з якими підприємства стикаються при імпорті та експорті на різних етапах переміщення товарів через кордон, а також їхні рекомендації щодо подолання цих перешкод. Інший блок питань стосується оцінки роботи митниці, зокрема оцінки оформлення митних процедур через «єдине вікно» та впровадження електронного документообігу, оцінки технічного оснащення митниць, переліку проблем та викликів, з якими підприємства стикаються при проходженні процедур при веденні ЗЕД. Також анкета містить блоки запитань щодо фінансування зовнішньої торгівлі, участі підприємств у бізнес-асоціаціях та питання їхнього розвитку через професійне навчання персоналу й отримання актуальної інформації, що стосується ЗЕД.

На основі регулярних питань було розроблено систему показників, які дозволяють відстежувати зміни, що відбуваються. Зокрема, це динаміка часових та грошових витрат, яких підприємства зазнають при проходженні митниці, основні перешкоди, з яким стикаються експортери та імпортери, оцінка роботи митних органів, доступ до інформації з питань міжнародної торгівлі тощо. Вони є важливими показниками результативності урядової політики щодо спрощення процедур торгівлі.

Метод збору даних -- це структуровані особисті інтерв'ю, проведені досвідченими інтерв'юерами, відповідно до розробленої й попередньо протестованої анкети. Усі інтерв'ю були проведені з власником або керівництвом підприємства (директор, заступник директора, головний бухгалтер, керівник відділу або заступник керівника відділу, пов'язаного зі здійсненням експорту чи імпорту).

Вибірка четвертої хвилі

Четверта хвиля кількісного соціологічного опитування суб'єктів господарювання, що займаються ЗЕД, відбувалася у жовтні-грудні 2018 р. Опитування проводилося за вибіркою з 1012 підприємств. Серед них 283 підприємства (28%) здійснюють лише експорт, 343 (33,9%) – лише імпорт, 386 підприємств (38,1%) поєднують експорт та імпорт. Опитування охопило всі регіони України, крім Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих районів Донецької та Луганської областей. На етапі аналізу даних контролювалася кількість спостережень для кожного параметра. Якщо кількість спостережень була недостатньою для проведення статистичного аналізу, такий аналіз не проводився і, відповідно, не наводиться у звіті. Детальніше про параметри вибірки написано в розділі «"Демографія" підприємств».

Порівняння даних

За більшістю запитань результати третьої хвилі опитування порівнюються з результатами другої хвилі (2016 року) та, за деякими запитаннями, – з результатами першої хвилі (2015 року) опитування.

Третя хвиля кількісного соціологічного опитування суб'єктів господарювання, що займаються ЗЕД, проводилася з листопада 2017 р. до лютого 2018 р. Опитування проводилося за вибіркою з 1019 підприємств. З них 251 підприємство (24,6%) здійснює лише експорт, 341 (33,5%) – лише імпорт, 427 підприємств (41,9%) одночасно експортують та імпортують. Опитування охопило всі регіони України, крім Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих районів Донецької та Луганської областей.

У 2016 році в опитуванні взяли участь 1044 українських підприємств, що займаються ЗЕД. З них 293 підприємства (28,1%) здійснюють лише експорт, 275 (26,3%) – лише імпорт. Решта 476 підприємств (45,6%) одночасно експортують та імпортують. Опитування охопило всі регіони України, крім Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих районів Донецької та Луганської областей.

У 2015 році в опитуванні взяло участь 381 українське підприємство, що займається ЗЕД. З них 105 (28%) здійснювали лише експорт, 28 (7%) – лише імпорт, більшість опитаних – 248 (65%) – поєднували експорт з імпортом. Опитування проводилося в 16 областях України (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська) та в місті Києві.

Зауважимо, що порівняння з першою хвилею опитування здійснюється лише для питань, формулювання яких не змінилося. Разом із цим, зазначаємо про можливий вплив розміру вибірки на відмінності в показниках. Результати другої, третьої та четвертої хвиль опитування відбувалися за однаковою вибіркою та однаковими регулярними питаннями. Це дає можливість порівняти їх результати.

1. «Демографія» підприємств-учасників ЗЕД

1.1. Розмір підприємств

Серед 1012 підприємств-учасників ЗЕД, які взяли участь в опитуванні 2018 року, у 896 (88,5% від усіх підприємств у вибірці) відповіли на запитання про кількість працівників, назвавши їх конкретне число. Враховуючи чутливість цього запитання, методологія опитування передбачала можливість для респондента замість числа вказати категорію за розміром, до якої належить підприємство. Були запропоновані такі категорії: до 10 осіб, 11-50 осіб, 51-250 осіб та більше 250 осіб. 116 респондентів (11,5%) скористалися цією можливістю, назвавши категорію замість конкретної цифри.

При переведенні всіх опитаних підприємств у спільні категорії за кількістю працівників, було отримано таке наповнення категорій:

- 384 підприємства (37,9% вибірки) у першій категорії (до 10 осіб). Для цілей аналізу ці підприємства будуть класифікуватися як мікропідприємства³. Середня кількість працівників тут – 6 осіб⁴.
- 304 підприємства (30%) у другій категорії – від 11 до 50 осіб. Такі підприємства будуть класифікуватися як малі підприємства. Середня кількість працівників в них – 28 осіб.
- 203 підприємства (20,1%) у третій категорії – від 51 до 250 осіб. Ці підприємства будуть класифікуватися як середні. Середня кількість працівників тут – 133 особи.
- 121 підприємство (12%) у четвертій категорії – більше 250 осіб. Такі підприємства класифікуються як великі. Середня кількість працівників в них складає 500 осіб.

Таблиця 1. Розподіл підприємств за розміром, кількість та % опитаних

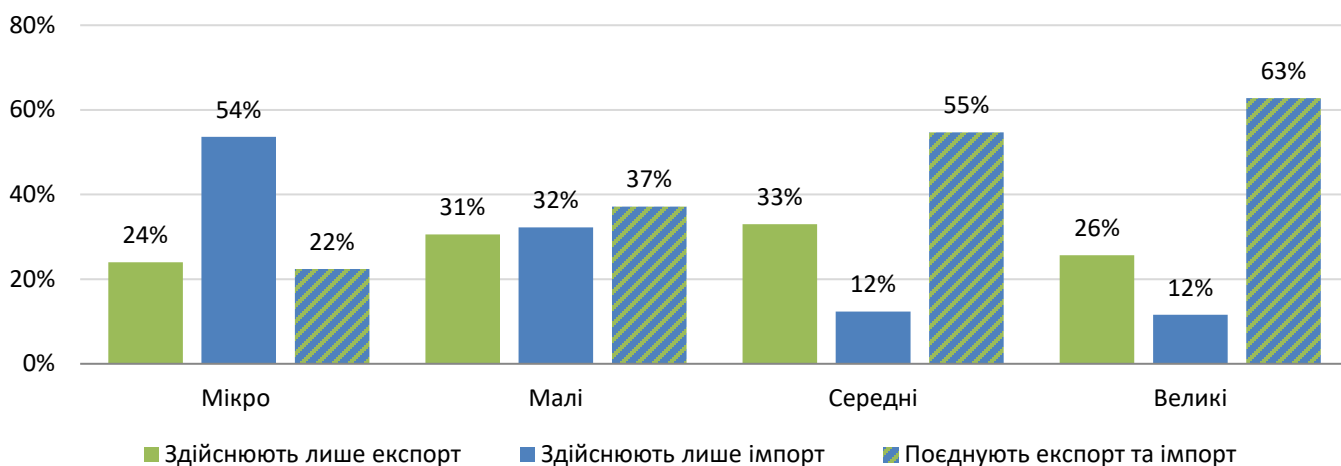
	Загалом	Здійснює лише експорт	Здійснює лише імпорт	Здійснює і експорт, і імпорт
До 10 осіб	384 (37,9%)	92 (32,5%)	206 (60,1%)	86 (22,3%)
11-50 осіб	304 (30%)	93 (32,9%)	98 (28,6%)	113 (29,3%)
50-250 осіб	203 (20,1%)	67 (23,7%)	25 (7,3%)	111 (28,8%)
Більше 250	121 (12%)	31 (11,0%)	14 (4,1%)	76 (19,7%)
Всього	1012 (100,0%)	283 (100,0%)	343 (100,0%)	386 (100,0%)

Більші за розміром підприємства, що займаються ЗЕД, переважно поєднують експорт та імпорт, тоді як найменші – частіше імпортують. Так, частка підприємств, що займаються як експортом, так і імпортом, складає 63% для великих підприємств і поступово зменшується: до 55% для середніх, 37% для малих та 22% для мікропідприємств. Натомість частка виключно імпортерів із зменшенням розміру підприємства, навпаки, зростає. Виключно імпортерами є майже 54% мікро-, 32% малих та по 12% середніх і великих підприємств. Серед підприємств, залучених до ЗЕД, виключно експортом найчастіше займаються середні (33%), а найрідше – мікропідприємства (24%).

³ Господарський кодекс України класифікує підприємства за розміром та обсягом річного доходу. У цьому звіті категорії підприємств (мікропідприємства, малі підприємства та середні підприємства) було визначено лише на підставі розміру (тобто кількості працівників).

⁴ Для обчислення середньої кількості працівників за категорією використовувалися лише валідні спостереження (із вказаною кількістю осіб). Через великі викиди у групі великих підприємств (розмах 260 – 50 000 осіб) як середня міра використовується медіана.

Рис. 1. Види зовнішньоекономічної діяльності серед підприємств різних розмірів, % опитаних

1.2. Організаційно-правова форма

Практично всі підприємства-учасники ЗЕД, котрі взяли участь в опитуванні (1011 підприємств), є юридичними особами. Серед респондентів була лише одна фізична особа-підприємець (0,1% вибірки). Найпоширенішими організаційно-правовими формами підприємств, які взяли участь в опитуванні, є товариства з обмеженою відповідальністю (75,2%) та приватні підприємства (13,7%). 1 респондент не надав відповіді на запитання щодо організаційно-правової форми підприємства.

Таблиця 2. Організаційно-правова форма підприємств, кількість та % опитаних

Фізична особа-підприємець	1	0,1%
Приватне підприємство	138	13,7%
Державне підприємство (включаючи казенні)	35	3,5%
Товариство з обмеженою відповідальністю (усі види товариств)	760	75,2%
Акціонерне товариство (ПАТ, ПрАТ)	66	6,5%
Інша організаційно-правова форма	11	1,1%
Всього	1011	100%

1.3. Тип власності

Основна частка підприємств, які взяли участь в опитуванні, знаходиться в приватній власності фізичних чи юридичних осіб України (858 підприємств, 84,8% від загальної вибірки) та іноземних фізичних чи юридичних осіб (125 підприємств та 12,4%). У державній або комунальній власності знаходиться 37 підприємств (3,7%). У 41 підприємств (4,1%) не надали інформації про тип його власності.

1.4. Сектор діяльності

Опитані підприємства переважно працюють у сфері промисловості (57,5%) та торгівлі (33,2%). Частина опитаних займається сільським господарством або працює в секторі послуг. Серед підприємств, що здійснюють лише експорт (вони складають 28% вибірки), майже дві третини (181 підприємство або 64%) складають промислові підприємства. Одне з п'яти виключно експортерів (57 підприємств або 20%) займається торгівлею.

Підприємства, що лише імпортують (34%), представлені переважно сферою торгівлі (240 підприємств або 70%). Приблизно кожне п'яте підприємство, що здійснює лише імпорт, працює у сфері промисловості (72 підприємства або 21%).

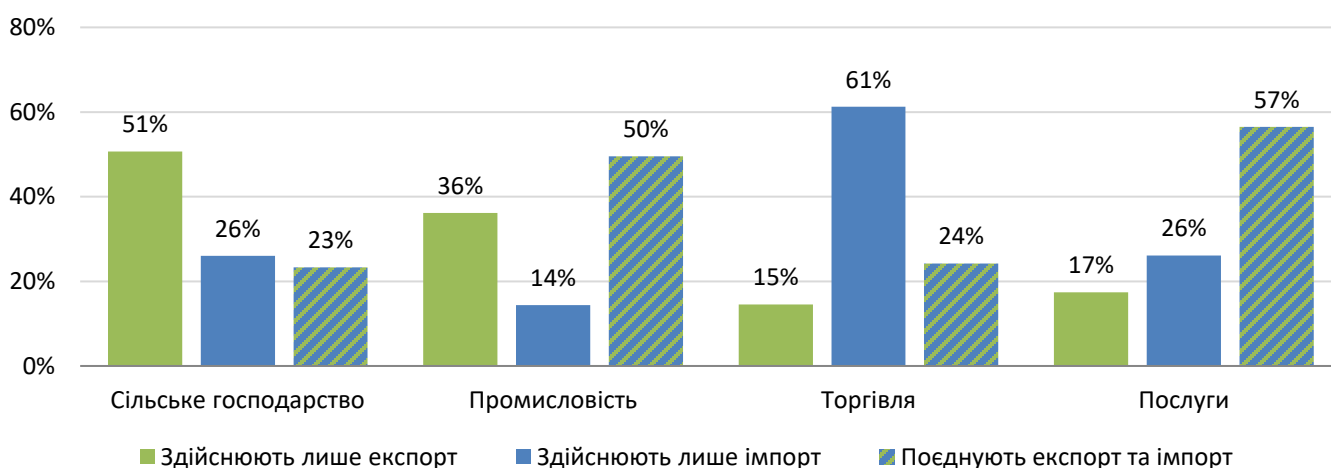
Підприємства, що здійснюють і експорт, і імпорт (38%), зосереджені в основному у секторі промисловості (248 підприємств або 64%) та меншою мірою – у сфері торгівлі (95 респондентів або 25%).

Таблиця 3. Сектор економіки та вид ЗЕД підприємств, кількість та % опитаних

	Загалом	Лише експорт	Лише імпорт	І експорт, і імпорт
Сільське господарство	73 (3,8%)	37 (13,1%)	19 (5,5%)	17 (4,4%)
Промисловість	501 (57,5%)	181 (64,0%)	72 (21,0%)	248 (64,2%)
Торгівля	392 (33,2%)	57 (20,1%)	240 (70,0%)	95 (24,6%)
Послуги	46 (5,5%)	8 (2,8%)	12 (3,5%)	26 (6,7%)
Всього	1012 (100.0%)	283 (100.0%)	343 (100.0%)	386 (100.0%)

Аналіз структури вибірки з точки зору секторів діяльності підприємств показує, що серед сільськогосподарських підприємств переважають виключно експортери (51%). Половину промислових підприємств (50%) складають ті, що поєднують діяльність з експорту та імпорту. Торговельні підприємства переважно здійснюють лише імпорт (61%), а серед підприємств сфери послуг, як і в промисловості, переважають ті, які поєднують експорт та імпорт (57%).

Рис. 2. Види зовнішньоекономічної діяльності серед підприємств різних галузей, % опитаних

1.5. Регіональний розподіл підприємств

У кожному регіоні в опитуванні взяли участь від 11 (Луганська обл.) до 96 (м. Київ) підприємств. Кількість підприємств Луганської області, які взяли участь в опитуванні, недостатня для здійснення порівнянь у регіональному розрізі, тому далі у звіті цей регіон буде виключеним при здійсненні порівнянь за регіоном через недостатню статистичну значущість отриманих результатів.

Таблиця 4. Регіональний розподіл підприємств, кількість та % опитаних

	Загалом	Тільки експорт	Тільки імпорт	І експорт, і імпорт
Вінницька	38 (3,8%)	11 (3,9%)	10 (2,9%)	17 (4,4%)
Волинська	37 (3,7%)	8 (2,8%)	11 (3,2%)	18 (4,7%)
Дніпропетровська	62 (6,1%)	5 (1,8%)	33 (9,6%)	24 (6,2%)
Донецька	24 (2,4%)	7 (2,5%)	3 (0,9%)	14 (3,6%)

Житомирська	33 (3,3%)	17 (6,0%)	4 (1,2%)	12 (3,1%)
Закарпатська	31 (3,1%)	8 (2,8%)	8 (2,3%)	15 (3,9%)
Запорізька	45 (4,4%)	14 (4,9%)	11 (3,2%)	20 (5,2%)
Івано-Франківська	38 (3,8%)	9 (3,2%)	12 (3,5%)	17 (4,4%)
Київська	74 (7,3%)	17 (6,0%)	29 (8,5%)	28 (7,3%)
Кіровоградська	20 (2,0%)	10 (3,5%)	2 (0,6%)	8 (2,1%)
Луганська	11 (1,1%)	3 (1,1%)	6 (1,7%)	2 (0,5%)
Львівська	68 (6,7%)	13 (4,6%)	31 (9,0%)	24 (6,2%)
Миколаївська	20 (2,0%)	5 (1,8%)	6 (1,7%)	9 (2,3%)
Одеська	41 (4,1%)	12 (4,2%)	18 (5,2%)	11 (2,8%)
Полтавська	30 (3,0%)	15 (5,3%)	7 (2,0%)	8 (2,1%)
Рівненська	41 (4,1%)	17 (6,0%)	7 (2,0%)	17 (4,4%)
Сумська	33 (3,3%)	18 (6,4%)	8 (2,3%)	7 (1,8%)
Тернопільська	28 (2,8%)	12 (4,2%)	6 (1,7%)	10 (2,6%)
Харківська	83 (8,2%)	21 (7,4%)	28 (8,2%)	34 (8,8%)
Херсонська	20 (2,0%)	6 (2,1%)	5 (1,5%)	9 (2,3%)
Хмельницька	43 (4,2%)	11 (3,9%)	16 (4,7%)	16 (4,1%)
Черкаська	47 (4,6%)	20 (7,1%)	10 (2,9%)	17 (4,4%)
Чернівецька	20 (2,0%)	1 (0,4%)	4 (1,2%)	15 (3,9%)
Чернігівська	29 (2,9%)	14 (4,9%)	6 (1,7%)	9 (2,3%)
м. Київ	96 (9,5%)	9 (3,2%)	62 (18,1%)	25 (6,5%)
Всього	1012 (100%)	283 (100,0%)	343 (100,0%)	386 (100,0%)

1.6. Напрями торгівлі

Основним напрямом експорту опитаних підприємств є країни Європейського Союзу (70% експортерів). Приблизно третина експортерів торгує з іншими країнами Євразійського Економічного Союзу⁵ (34%), а 17% експортерів постачають свої товари або послуги до Росії.

Імпортують українські підприємства переважно з країн ЄС (77% опитаних імпортерів) та Китаю (27%). Наступними в рейтингу країн, звідки імпортують українські підприємства, є Росія (12%), інші країни Євразійського Економічного Союзу (13%) та Туреччина (12%).

Великі підприємства-експортери у порівнянні з підприємствами менших розмірів частіше займаються експортом до ЄС. Якщо серед мікро-, малих та середніх підприємств частка тих, що експортують продукцію або послуги до ЄС, складає від 66% до 69%, то для великих підприємств ця цифра зростає до 79%. Частка підприємств, що займаються експортом до Росії та інших країн Євразійського Економічного Союзу, також збільшується разом із зростанням розміру підприємства. Лише 10% мікропідприємств експортують товари чи послуги в Росію, натомість серед великих підприємств таких вже 22%. Подібна ситуація і з іншими країнами Євразійського Економічного Союзу, де частка експортерів, які з ними торгують, зростає від 28% серед мікро- до 40% серед великих підприємств.

Крім цього, середні та великі підприємства-експортери частіше, ніж мікро- та малі, торгують з Китаєм, Туреччиною та іншими країнами.

⁵ Тут і далі країни Євразійського Економічного Союзу (ЄЕС), за винятком Росії: Білорусь, Казахстан, Вірменія, Киргизстан.

Рис. 3. Напрями торгівлі, % опитаних

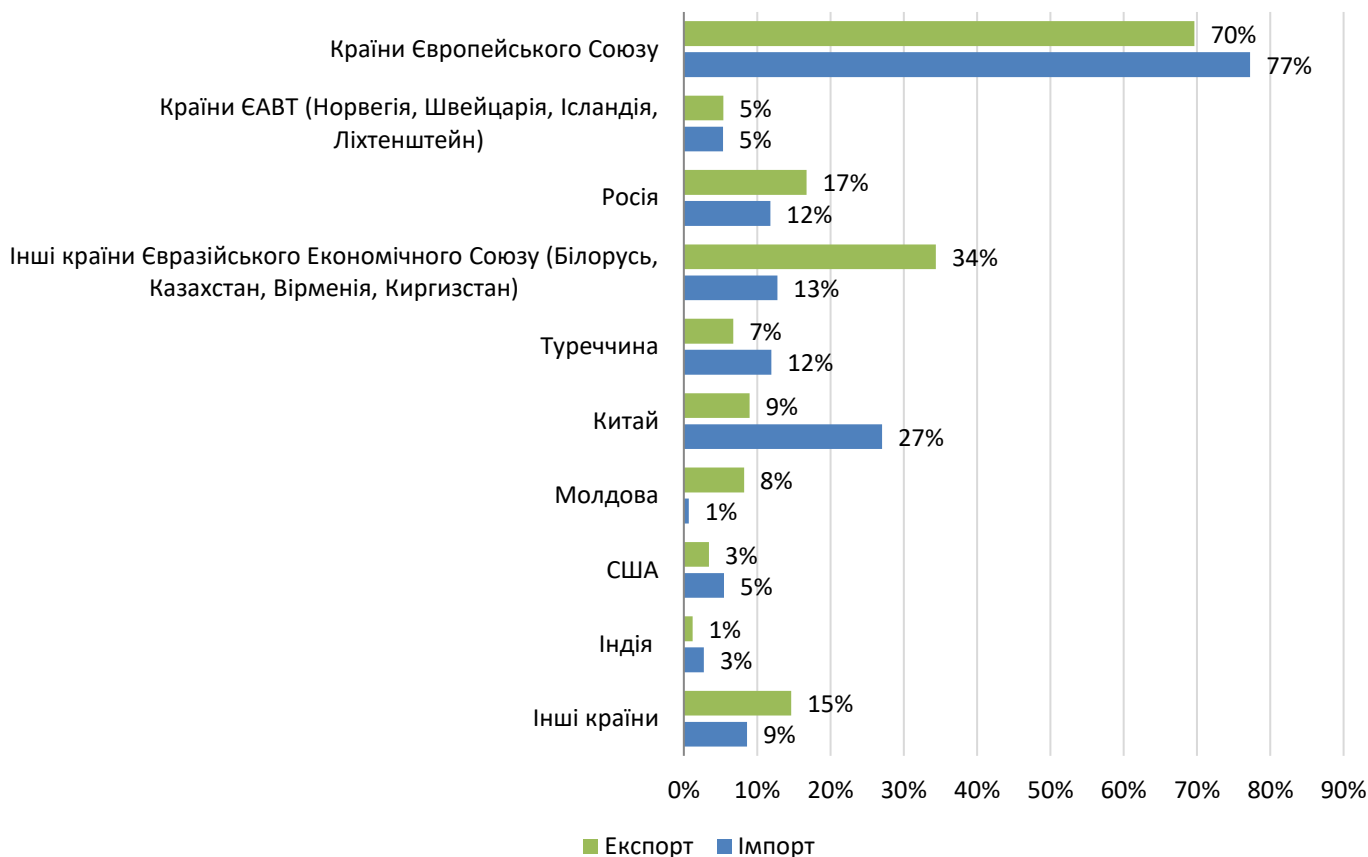
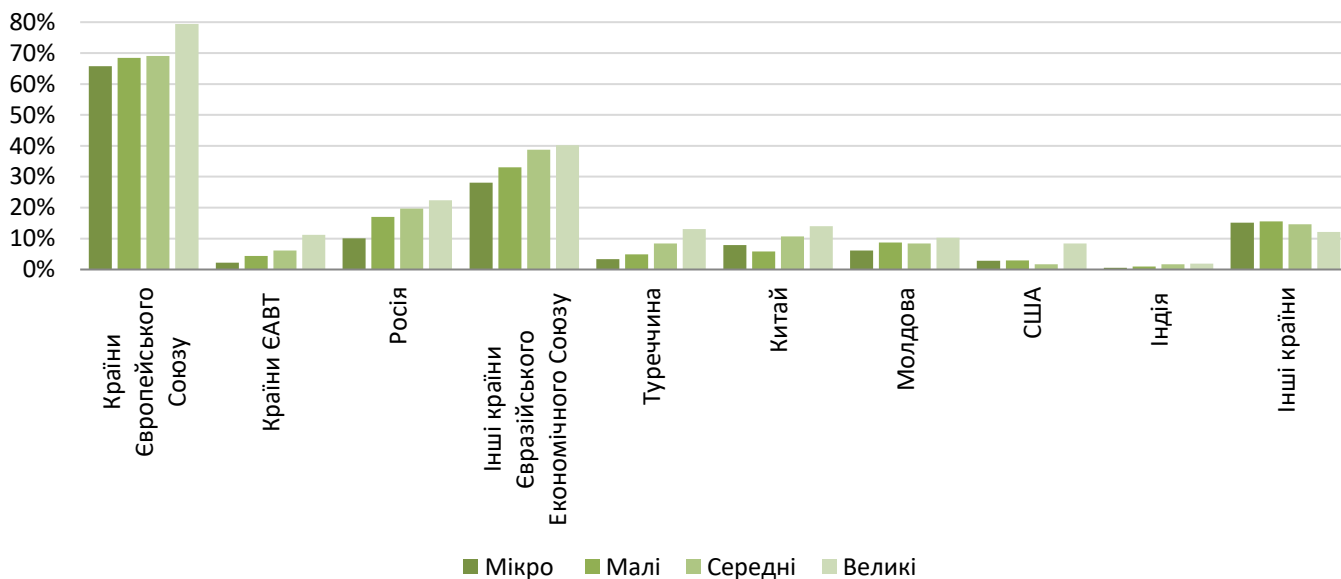

Рис. 4. Напрями експорту (залежно від розміру підприємств)⁶, % опитаних

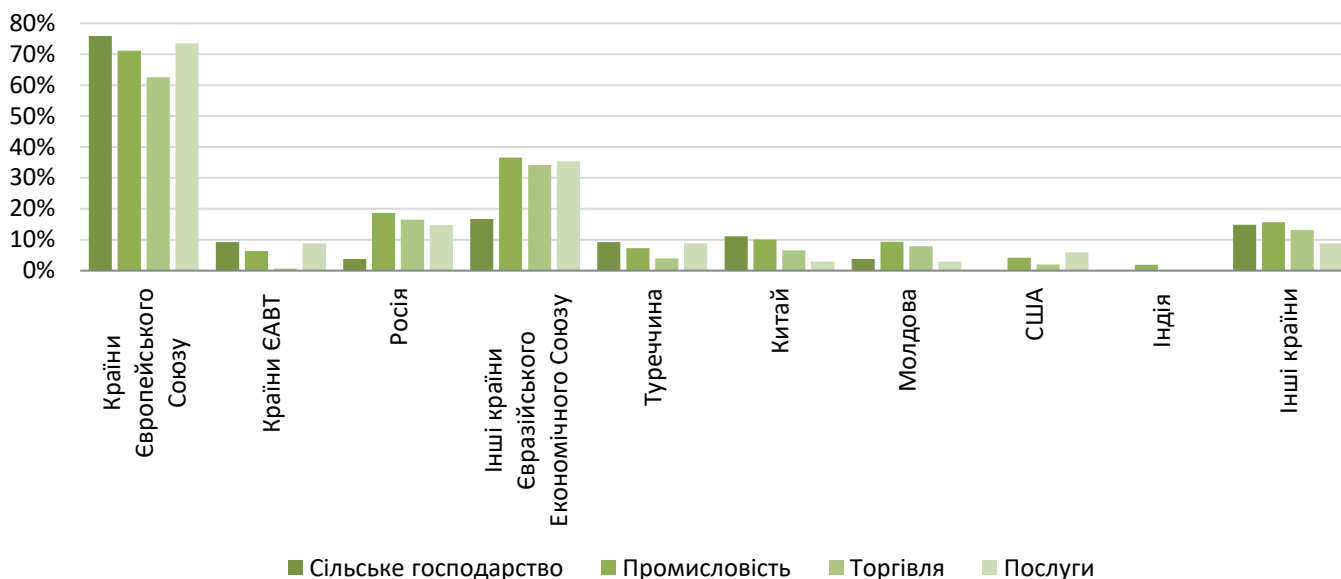
Серед експортерів до Європейського Союзу найбільш активні сільськогосподарські підприємства. 76% з них повідомили, що експортують продукцію до ЄС. Водночас частка агропідприємств, що експортують продукцію до Росії, найнижча порівняно з підприємствами інших галузей – вона складає лише 4%. Незначною є частка

⁶ Країни ЄАВТ (Європейської асоціації вільної торгівлі) – це Норвегія, Швейцарія, Ісландія та Ліхтенштейн.

підприємств аграрного сектору і серед тих, що експортують до інших країн Євразійського Економічного Союзу. Відповідна частка складає 17%, тоді як для підприємств інших секторів вона коливається від 34% до 37%.

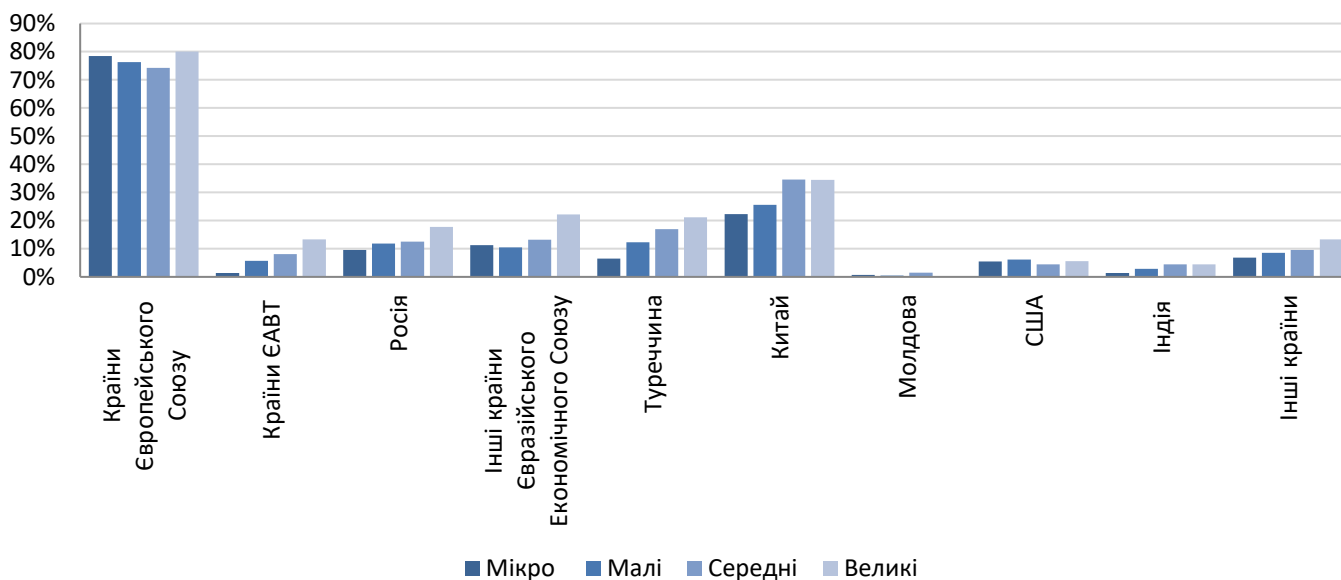
До ЄС з України активно експортують послуги: 74% підприємств-експортерів у сфері послуг торгує з країнами Європейського Союзу. Також у сфері послуг найкраще у порівнянні з іншими налагоджений експорт у США, хоча й тут відповідна частка експортерів невисока: 6%. До Росії найчастіше експортують товари промислові підприємства, а в Китай – підприємства сільськогосподарського та промислового секторів.

Рис. 5. Напрями експорту (залежно від виду діяльності підприємств), % опитаних

Найактивніше підприємства різних розмірів імпортують з Євросоюзу: їх частка коливається від 74% для середніх підприємств до 80% для великих підприємств. Відсоток підприємств, котрі імпортують з Росії та інших країн Євразійського Економічного Союзу, найвищий для великих підприємств. 18% з них торгують з Росією, а 22% – іншими країнами Євразійського Економічного Союзу. Також зі зростанням розміру підприємств збільшується частка тих, що імпортують з Туреччини.

Рис. 6. Напрями імпорту (залежно від розміру підприємств), % опитаних

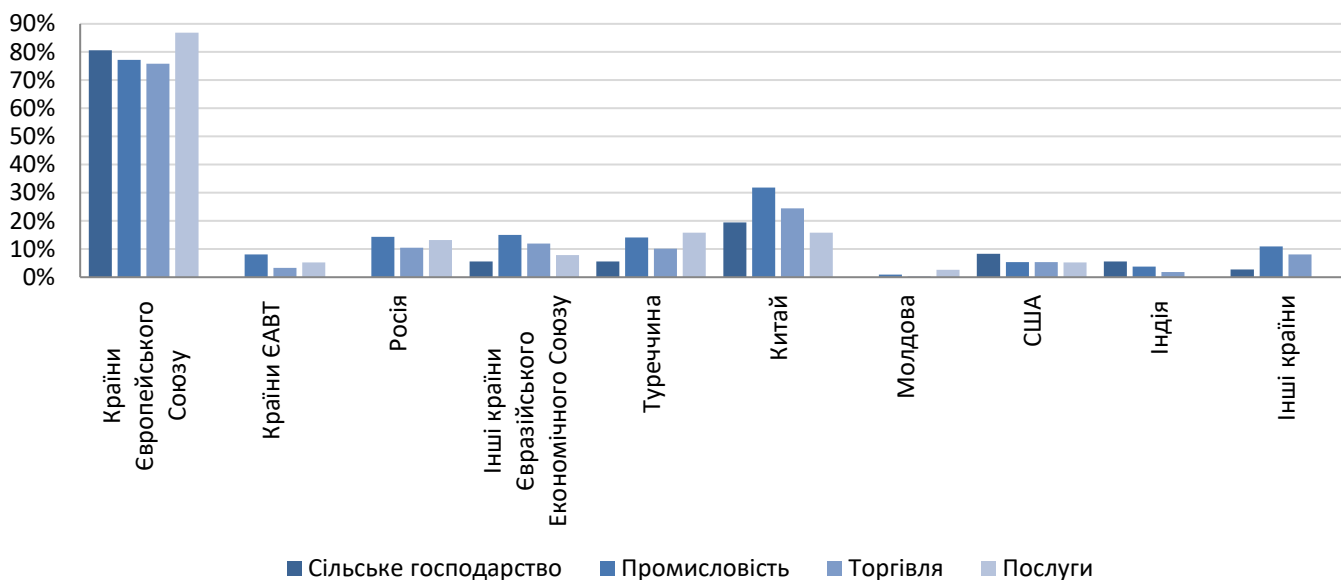

У випадку імпорту з Китаю спостерігається різниця між мікро- та малими підприємствами з одного боку та середніми і великими з іншого. Якщо приблизно одна четверта підприємств-імпортерів менших розмірів торгує з Китаєм, то серед підприємств більшого розміру – приблизно одне з трьох.

Між підприємствами різних галузей практично немає різниці у тому, яка частка з них здійснює імпорт з ЄС. На фоні інших дещо виділяються підприємства сфери послуг, серед яких ця частка є найбільшою і складає 87%. Серед опитаних с/г підприємств не було жодного, що імпортує сировину або матеріали з Росії та інших країн Євразійського Економічного Союзу. Найчастіше з цих країн та Росії імпортують опитані промислові підприємства.

Найвища частка підприємств, що займаються імпортом з Китаю – у секторі промисловості (32%) та торгівлі (24%). З Туреччини найчастіше імпортують підприємства сфери послуг (16%) та промисловості (14%).

Рис. 7. Напрями імпорту (залежно від виду діяльності підприємств), % опитаних

Загалом, серед учасників опитування 2018 року представлені мікропідприємства (37,9%), малі (30%), середні (20,1%) та великі підприємства (12%). Підприємства-учасники ЗЕД, котрі взяли участь в опитуванні, були поділені на три категорії відповідно до виду зовнішньоекономічної діяльності, яку вони здійснюють. 38% опитаних – це підприємства, що здійснюють як експорт, так і імпорт, 34% – займаються лише операціями з імпорту, 28% – виключно експортують. Опитані підприємства-учасники ЗЕД переважно працюють у сфері промисловості та торгівлі. Основним напрямком ЗЕД (як для експорту, так і для імпорту) для опитаних підприємств є країни Європейського Союзу.

2. Перешкоди для експортерів та імпортерів

2.1. Перешкоди для експортерів: національний вимір

24% опитаних експортерів повідомили про те, що стикалися з певними перешкодами при веденні ЗЕД у 2018 році. Ця частка збільшилась порівняно з 2017 роком, коли про перешкоди повідомляли 19% експортерів. Водночас вона є меншою, ніж у 2016 році, коли 27% експортерів вказали на певні перешкоди. Підприємства, що займаються як експортом, так і імпортом, частіше стикаються з перешкодами при експорті (26%), ніж підприємства, які лише експортують (20%).

Великі підприємства частіше від підприємств інших розмірів повідомляють про проблеми при експорті. Якщо для мікро-, малих та середніх підприємств частка тих, що стикалися з перешкодами, пов'язаними зі здійсненням експорту, не перевищує 23%, то для великих вона сягає 30%. У галузевому розрізі про перешкоди при експорті найчастіше повідомляють сільськогосподарські підприємства (30%) та підприємства сфери послуг (29%).

Неякісна інфраструктура, непередбачувана торговельна політика держави та бюрократія – це основні перешкоди для ведення ЗЕД з точки зору експортерів. У 2018 році значно зросла частка експортерів, які скаржаться на незадовільну транспортну інфраструктуру. Якщо у 2017 році вона складала 27%, то через рік – вже 34%. В результаті недостатній рівень якості транспортної інфраструктури, як і в 2017 році, знаходиться на першому місці у списку перешкод для здійснення експорту.

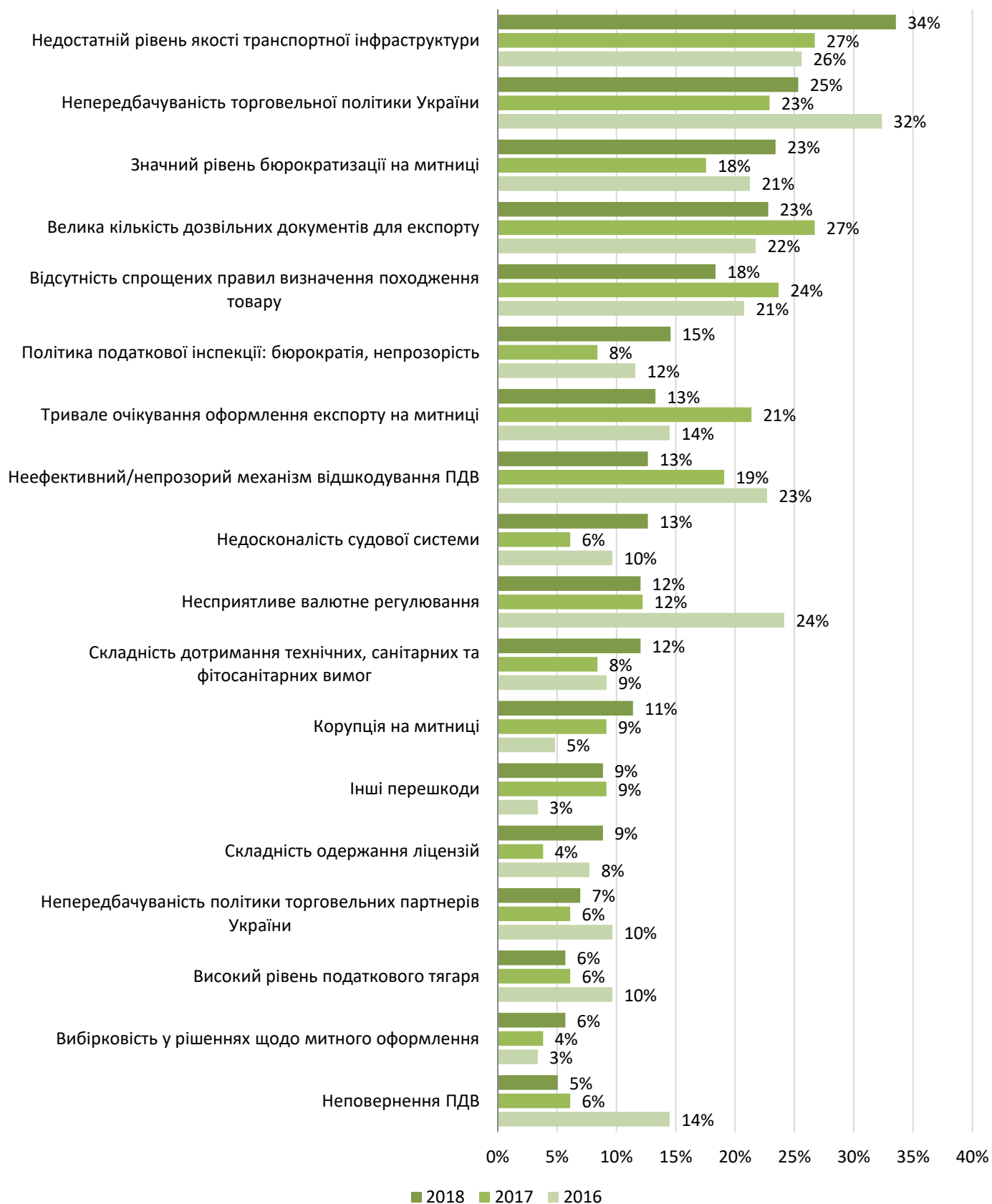
Частка опитаних експортерів, яким перешкоджає непередбачуваність торговельної політики України, зросла незначно до 25% у 2018 році з 23% у 2017 році. Це набагато менше, ніж у 2016 році, коли ця перешкода була актуальною для 32% експортерів та очолювала відповідний рейтинг перешкод. Втім, у 2018 році непередбачуваність торговельної політики знаходиться на другому місці цього рейтингу, оскільки частка експортерів, які на неї вказали, поступається лише частці тих, що зіткнулися з проблемою недостатньої якості транспортної інфраструктури.

Після деякого зменшення у 2017 році знову зросла актуальність бюрократичних перешкод на митниці. У 2018 році вони стали проблемою для 23% експортерів. Ця частка найбільша за три останні хвили опитування: у 2016 році про бюрократію на митниці повідомляли 21% експортерів, а у 2017 році – 18%. Пов'язана з цим проблема – велика кількість дозвільних документів для експорту – актуальна також для 23% експортерів. Проте частка респондентів, що стикаються з потребою подавати значну кількість документів при здійсненні експорту, дещо знизилась порівняно з 2017 роком, коли вона складала 27%.

Три наступні перешкоди за важливістю для експортерів також пов'язані зі складністю митних процедур та адмініструванням податків. Це відсутність спрощених правил визначення походження товару (18%), бюрократія та непрозорість податкової інспекції (15%) та тривале очікування оформлення експорту на митниці з яким стикнулися 13% опитаних. Варто зазначити, що вплив двох із трьох зазначених перешкод зменшився порівняно з 2017 роком. Так, у попередній хвилі опитування про складні правила визначення походження товару повідомляли 24% експортерів, а на довгий час оформлення експорту на митниці скаржились 21%. Натомість частка експортерів, що вказують на непрозорість і бюрократію у податкових органах, зросла у 2018 році до 15% (у 2017 році вона складала 8%, а у 2016 – 12%).

Вже другий рік поспіль знижується частка експортерів, які стикаються з проблемою неефективності або непрозорості механізму відшкодування ПДВ. Якщо у 2016 році таких налічувалось 23%, у 2017 – 19%, то у 2018 році цей показник знизився до 13%. Низьким залишається й відсоток експортерів, які повідомляють про неповернення ПДВ. У 2018 році таких було лише 5%. Частка експортерів, які вказують на проблеми валютного регулювання, зменшилася порівняно з 2016 роком вдвічі (24%) і складає, як і в 2017 році, 12%.

Рис. 8. Перешкоди під час експорту, % опитаних⁷

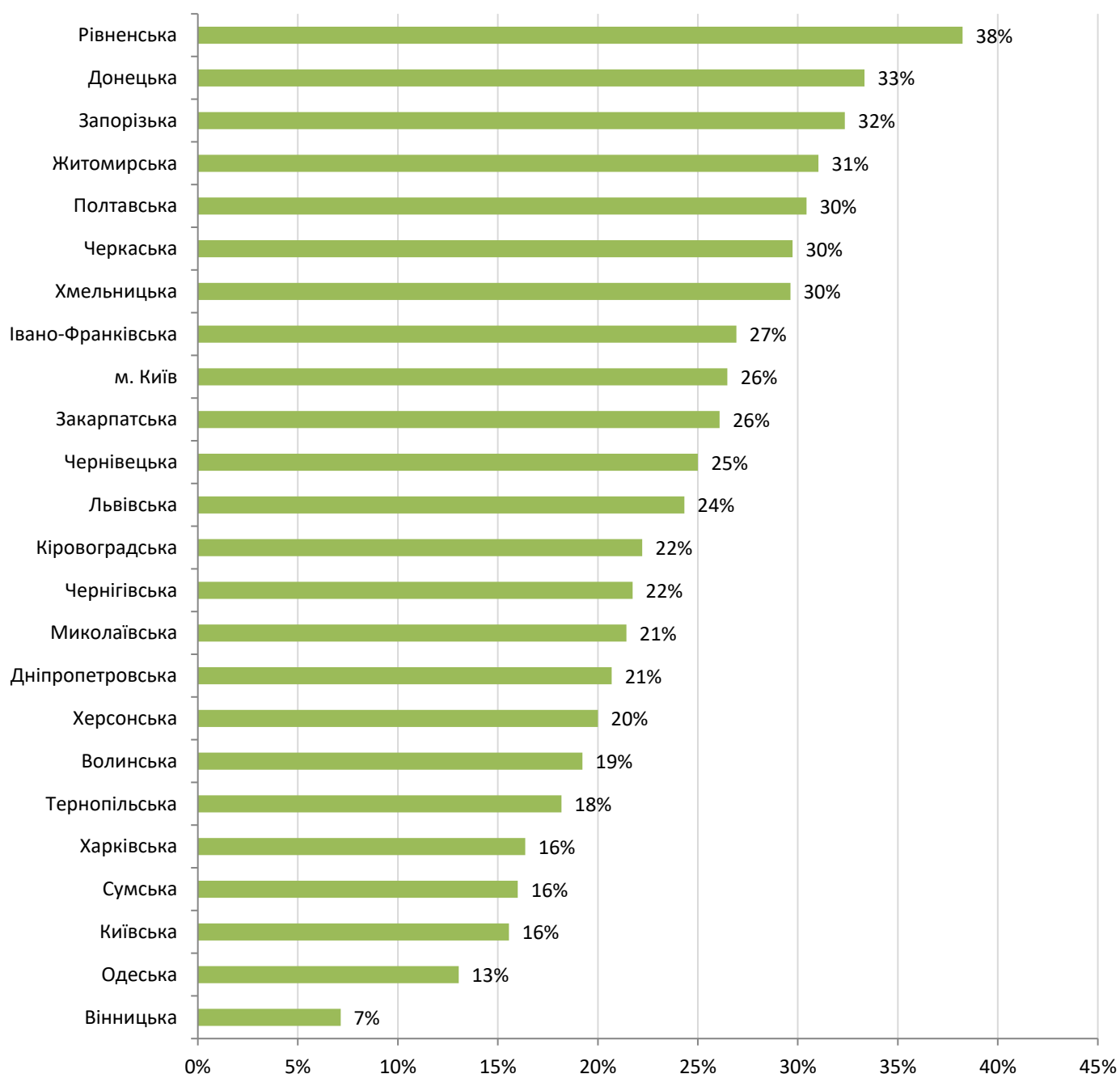

⁷ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Водночас у 2018 році зросла частка експортерів, які вказують на такі перешкоди, як недосконалість судової системи (13% проти 6% у 2017 та 10% у 2016), складність дотримання технічних, санітарних та фітосанітарних вимог (12% проти 8% у 2017 та 9% у 2016) та корупція на митниці (11% проти 9% у 2017 та 5% у 2016). Це може свідчити про те, що складність митних процедур створює умови для корупції, в той час як наявна судова система не дозволяє експортерам ефективно захищати їхні права.

2.2. Перешкоди для експортерів: аналіз для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів

Рис. 9. Частка експортерів, що особисто стикалися з перешкодами при експорті, за регіоном⁸, % опитаних

⁸ Порівняння перешкод для експорту за регіонами наведене без Луганської області через недостатню кількість опитаних.

Регіональний вимір демонструє відмінності в оцінці впливу перешкод при здійсненні експорту. Про такі перешкоди найчастіше повідомляють експортери Рівненської області (38%). Далі з незначним відривом знаходяться Донецька, Запорізька та Житомирська області, де про перешкоди повідомляє приблизно кожен третій експортер. Найменше перешкод при здійсненні експорту зустрічають експортери Вінницької області – лише 7% підприємств повідомляють про певні проблеми, пов'язані зі здійсненням експортної діяльності.

Рис. 10. Перешкоди під час експорту: за розміром підприємств, % опитаних

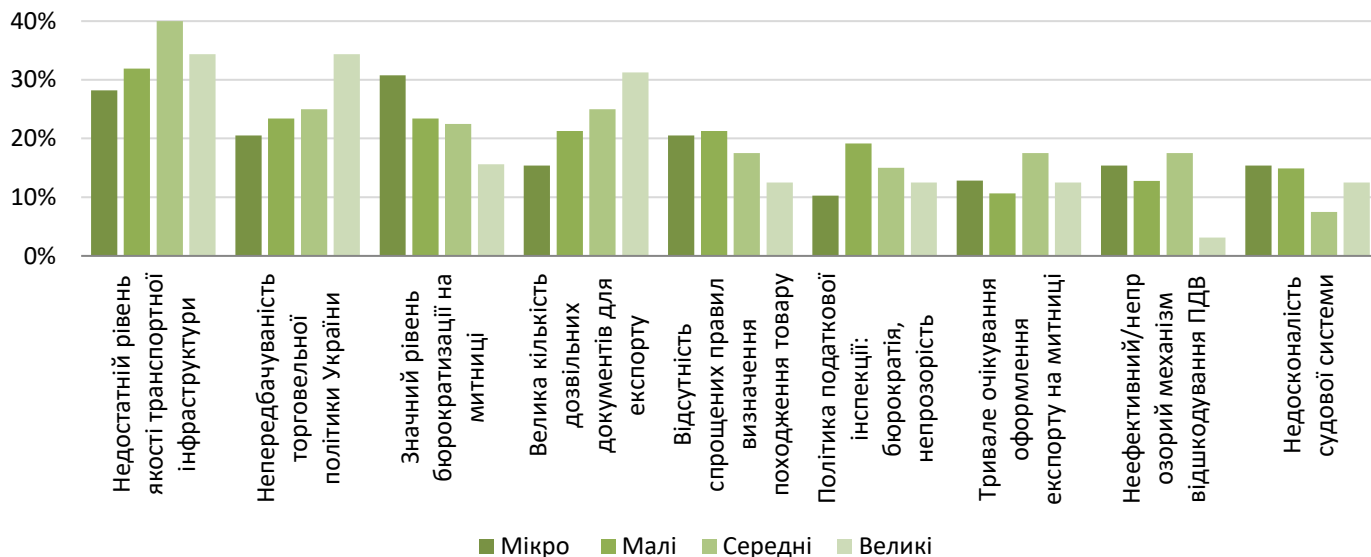
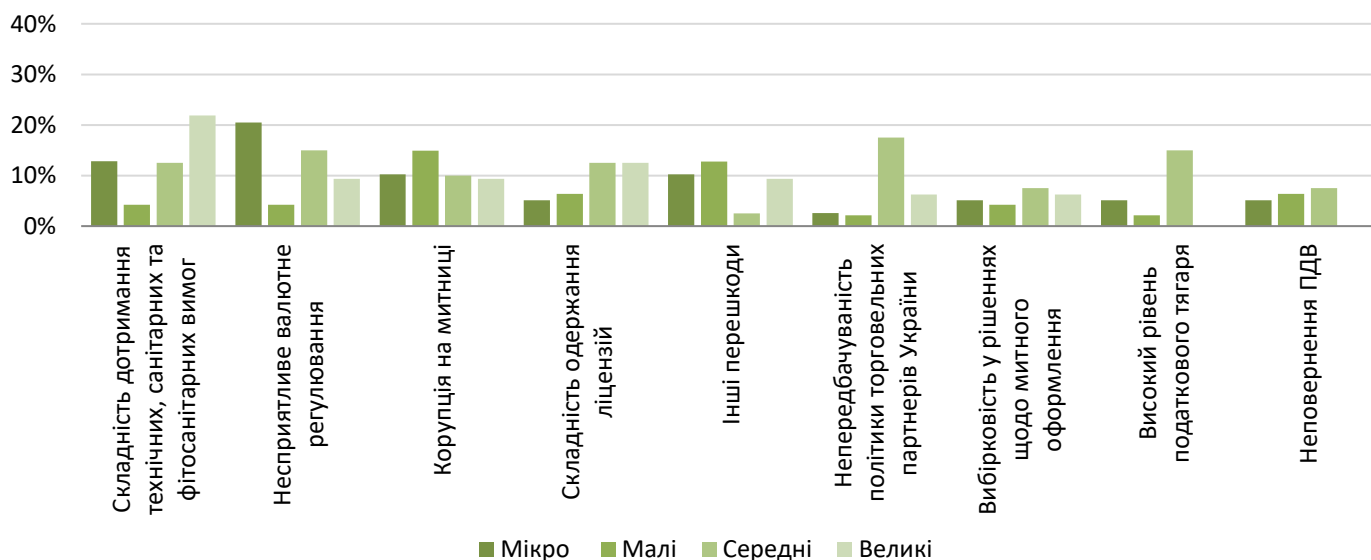

Рис. 11. Перешкоди під час експорту: за розміром підприємств, % опитаних (продовження)

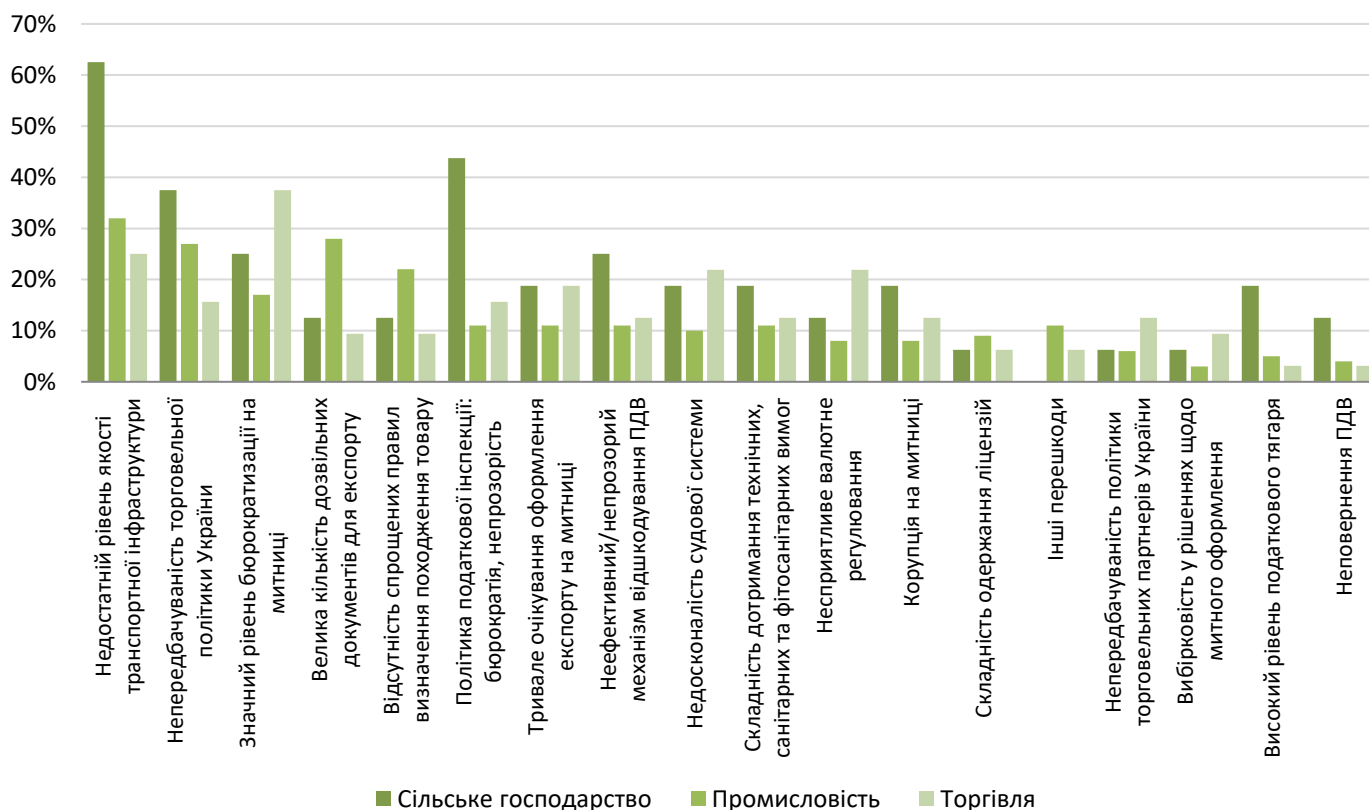
Вплив перешкод для експорту по-різному оцінюють підприємства різних розмірів та секторів. Скажімо, про транспортну інфраструктуру недостатньої якості найчастіше повідомляють підприємства середнього розміру: для 40% з них вона є проблемою при експорті. Для великого бізнесу більш значними перешкодами порівняно з підприємствами менших розмірів є непередбачувана торговельна політика України та велика кількість дозвільних документів, потрібних для здійснення експорту. Також великі підприємства дещо частіше наголошують на складності дотримання технічних, санітарних та фітосанітарних вимог. Натомість на мікропідприємства більше впливає висока бюрократизація на митниці: про цю проблему повідомляє 31% цих підприємств – та несприятливе валютне регулювання (21%). Крім цього, мікро- та малі підприємства частіше від

підприємств великого та середнього розмірів називають перешкодами при експорті складні правила походження товару і недосконалу судову систему.

Між експортерами різних галузей також спостерігаються певні відмінності в оцінці перешкод при здійсненні експортної діяльності. Оскільки серед підприємств, що працюють у сфері послуг, було недостатньо суб'єктів для порівняння, такий аналіз можна здійснити лише для секторів сільського господарства, промисловості та торгівлі. Сільськогосподарські підприємства особливо критично порівняно з іншими відгукуються про розмір податків та їх адміністрування. Частка с/г експортерів найбільша порівняно з підприємствами інших секторів серед тих, що називають перешкодами непрозорість і бюрократію у податковій інспекції (44%), неефективне або непрозоре відшкодування ПДВ (25%), а також високий рівень податкового тягара (19%) і неповернення ПДВ (13%). Крім цього, підприємства агросектору частіше від інших скаржаться на неякісну транспортну інфраструктуру і непередбачуваність торговельної політики України.

Для промислових підприємств більш гострою, порівняно з іншими, є така перешкода при експорті, як велика кількість дозвільних документів (на неї вказали 28% промислових підприємств) та складність правил визначення походження товару (22%). Підприємства сфери торгівлі частіше від інших стикаються з проблемами значної бюрократизації на митниці (38%) та несприятливого валютного регулювання (22%).

Рис. 12. Перешкоди під час експорту: за сектором діяльності, % опитаних⁹

У підсумку, у 2018 році 24% експортерів особисто стикалися з певними перешкодами. Ця частка збільшилась порівняно з 2017 роком, коли про перешкоди повідомляли 19% експортерів, але є меншою, ніж у 2016 році, коли 27% експортерів вказали на перешкоди при здійсненні ЗЕД.

Чотирьома основними перешкодами для експортерів є недостатній рівень якості транспортної інфраструктури, непередбачуваність торговельної політики України, високий рівень бюрократизації на

⁹ Через недостатню кількість респондентів розподіл у сфері послуг не наведено.

митниці та велика кількість дозвільних документів для експорту. Вплив такої перешкоди, як високий рівень бюрократизації на митниці, знову збільшився після помітного зменшення у 2017 році. Натомість менше експортерів повідомили про тривале очікування оформлення експорту на митниці та про неефективність механізму відшкодування ПДВ порівняно з 2017 роком.

2.3. Перешкоди для імпортерів: національний вимір

У 2018 році 28% підприємств, що здійснюють імпорт, стикалися при цьому з певними перешкодами. Ця частка майже не змінилася порівняно з 2017 роком, коли 29% імпортерів повідомили про перешкоди. Таким чином, уже два роки поспіль частка імпортерів, що стикалися з перешкодами, залишається меншою, ніж вона була зафіксована у другій хвилі опитування у 2016 році і складала 35%.

Серед підприємств-імпортерів різних галузей найчастіше з проблемами при імпорті стикаються підприємства сфери послуг – 40% з них вказали на перешкоди у своїй діяльності в 2018 році. Найменше перешкод при здійсненні ЗЕД мають підприємства-імпортери, котрі працюють у сфері торгівлі (28%). Між підприємствами різного розміру немає суттєвої різниці у тому, наскільки часто вони стикаються з перешкодами при імпорті. На фоні інших дещо виділяються лише малі підприємства-імпортери, 30% з яких повідомляють про наявність таких перешкод у своїй діяльності.

Основні проблеми для імпортерів полягають у складності законодавства та непрозорості визначення митної вартості товарів. Про складне митне і податкове законодавство України, що є перешкодою для здійснення імпорту, у 2018 році повідомили 39% імпортерів. Ця частка майже не змінилася за останні три хвилі опитування: у 2016 році складне законодавство називали перешкодою 37% імпортерів, а в 2017 році – 38%. Знову актуалізується проблема з визначенням митної вартості товарів. Якщо частка імпортерів, яким перешкоджає непрозорість її визначення, зменшилася з 44% у 2016 році до 28% у 2017 році, то у 2018 році вона зросла до 34%.

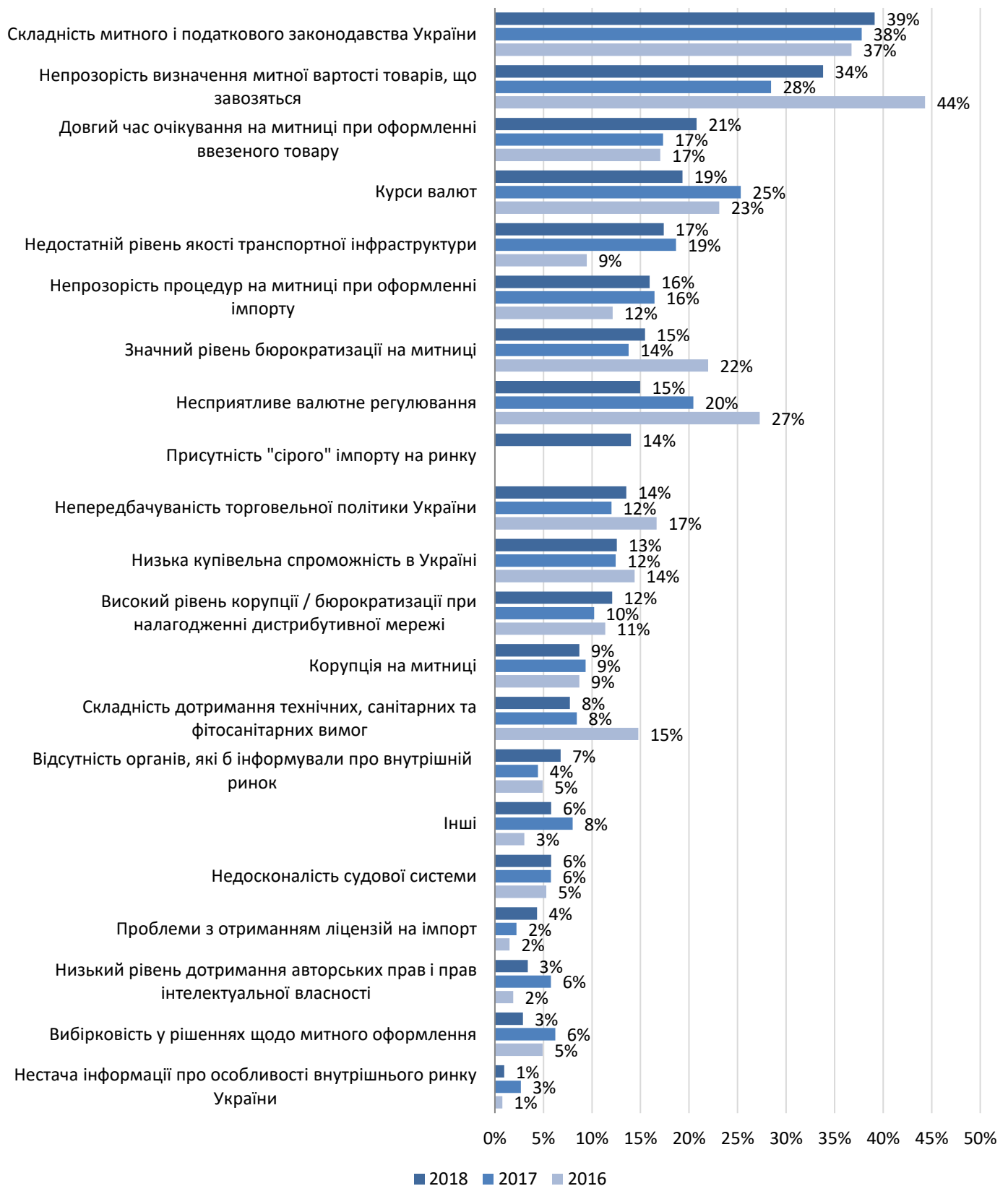
Приблизно кожне п'яте підприємство-імпортер (21%) називає серед перешкод власної діяльності довгий час очікування на митниці при оформленні ввезеного товару. І якщо протягом 2016-2017 років ця частка залишалася на одному рівні – 17%, то у 2018 році вона дещо зросла. Натомість зменшилася частка імпортерів, що стикалися з проблемами, пов'язаними з курсом іноземних валют. Ця перешкода зайняла четверте місце у загальному рейтингу перешкод для імпортерів, але частка підприємств, які на неї вказують, зменшилася з 25% у 2017 році до 19% у 2018.

Майже однакові частки опитаних імпортерів перешкодами здійснення ЗЕД вважають недостатню якість транспортної інфраструктури (17%), непрозорість процедур на митниці (16%), значний рівень бюрократизації на митниці (15%) та несприятливе валютне регулювання (15%). І якщо частки імпортерів, що повідомили про перші три проблеми, майже не змінилися у порівнянні з попередньою хвилею опитування, то відсоток тих, кому перешкоджає несприятливе валютне регулювання, помітно знижується вже другий рік поспіль. У 2016 році відповідна частка імпортерів сягала 27%, а у 2017 зменшилася до 20%.

У четвертій хвилі опитування імпортерам було вперше запропоновано обрати такий варіант відповіді, як присутність «сірого» імпорту на ринку. На цю перешкоду вказали 14% імпортерів. Стільки ж опитаних повідомили, що при здійсненні імпорту їм перешкоджає непередбачувана торговельна політика в Україні. Для частини опитаних імпортерів перешкодами залишаються низька купівельна спроможність в Україні (13%), високий рівень корупції або бюрократизації при налагодженні дистрибутивної мережі (12%) та корупція на митниці (9%). Ці частки підприємств-імпортерів майже не змінилися протягом останніх трьох хвиль опитування.

Залишається низькою частка імпортерів, котрі вказують на складність дотримання технічних, санітарних та фітосанітарних вимог – вона знизилася з 15% у 2016 році до 8% у 2017 та 2018 роках.

Рис. 13. Перешкоди під час імпорту, % опитаних¹⁰

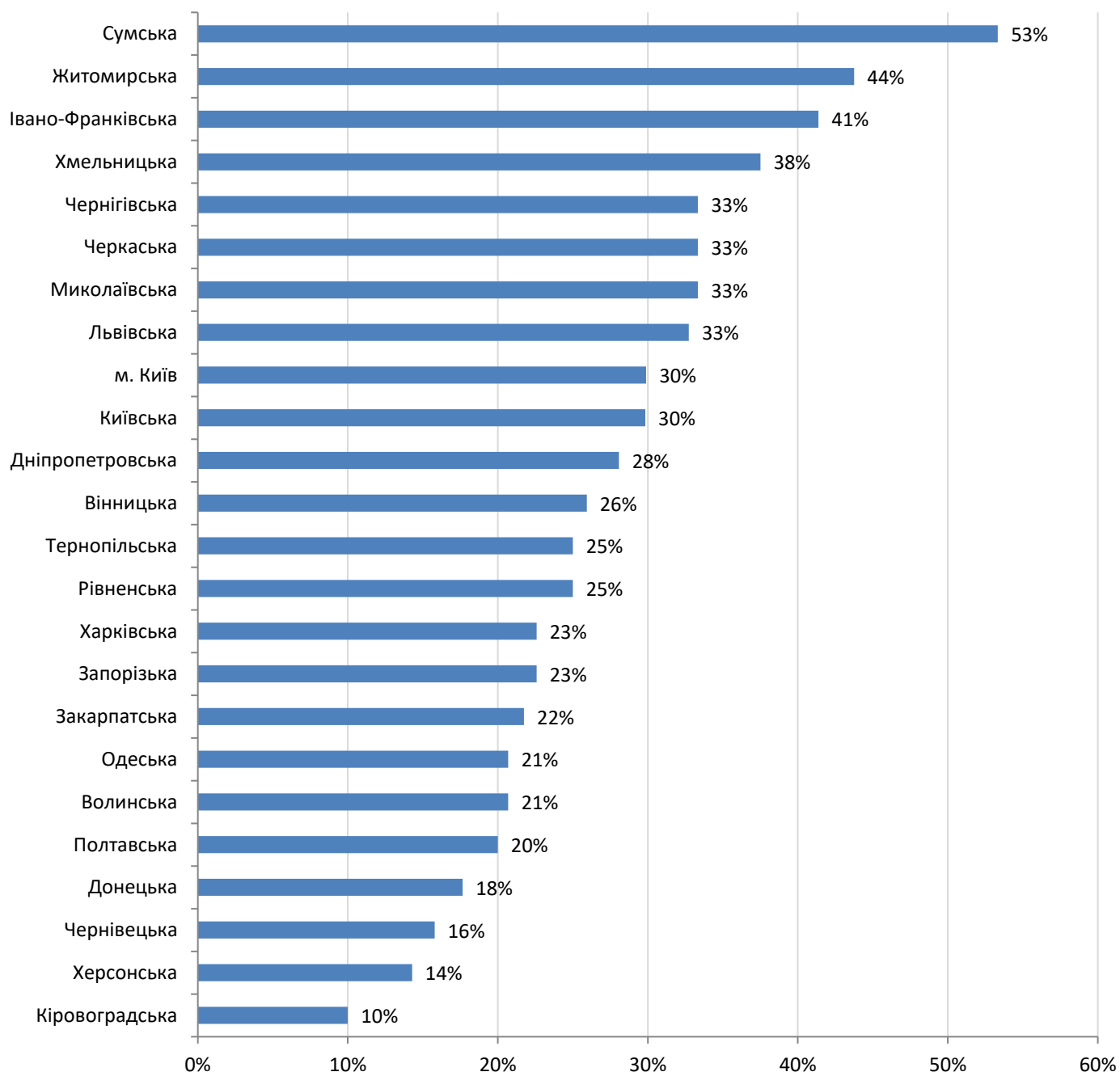

¹⁰ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді. Варіант відповіді «Присутність "сірого" імпорту на ринку» був доданий у 2018 році.

2.4. Перешкоди для імпортерів: аналіз для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів

Між імпортерами з різних регіонів спостерігаються відмінності в оцінці перешкод при імпорті. Найчастіше про такі перешкоди повідомляють респонденти Сумської області: 53% місцевих імпортерів стикалися з певними перешкодами при імпорті у 2018 році. Досить високий відсоток опитаних повідомляють про проблеми, пов'язані з імпортом, у Житомирській (44%) та Івано-Франківській (41%) областях. Найменша частка імпортерів, що стикалися з перешкодами у 2018 році, була зафіксована у Кіровоградській області і склала 10%. Досить низькими є зазначені показники і в Херсонській (14%) та Чернівецькій (16%) областях.

Рис. 14. Частка імпортерів, що особисто стикалися з перешкодами при імпорті, за регіоном¹¹, % опитаних

¹¹ Порівняння перешкод для імпорту за регіонами наведено без Луганської області через недостатню кількість опитаних.

Спостерігаються відмінності в оцінках впливу різних перешкод при здійсненні імпортування підприємствами різного розміру. Зокрема, підприємства більшого розміру частіше скаржаться на складне законодавство. Його назвали проблемою 52% великих і 43% середніх підприємств у порівнянні з 34% малих та 37% мікропідприємств. Водночас непрозоре визначення митної вартості товарів більш негативно впливає на підприємства малого розміру, 45% з яких називають це перешкодою при імпорті, а також на великі підприємства, серед яких 36% вказали на цю проблему.

Рис. 15. Перешкоди під час імпорту: за розміром підприємств, % опитаних

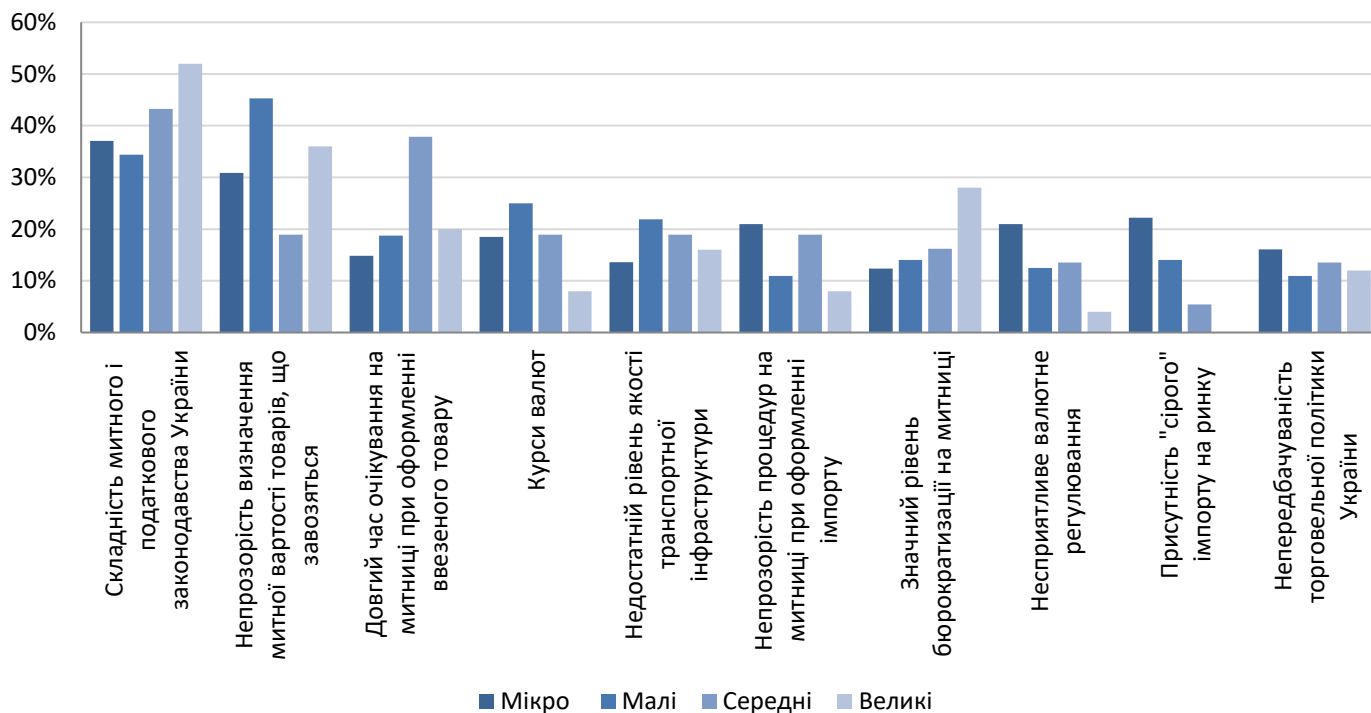
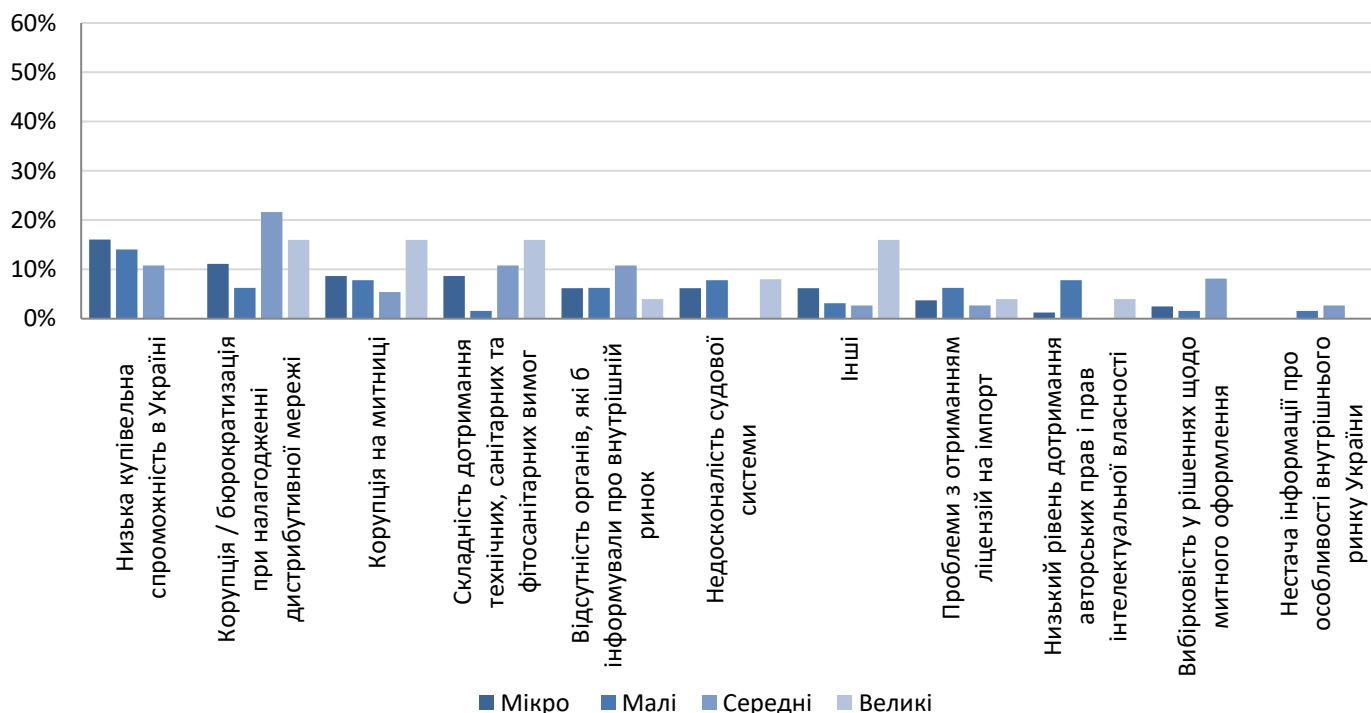

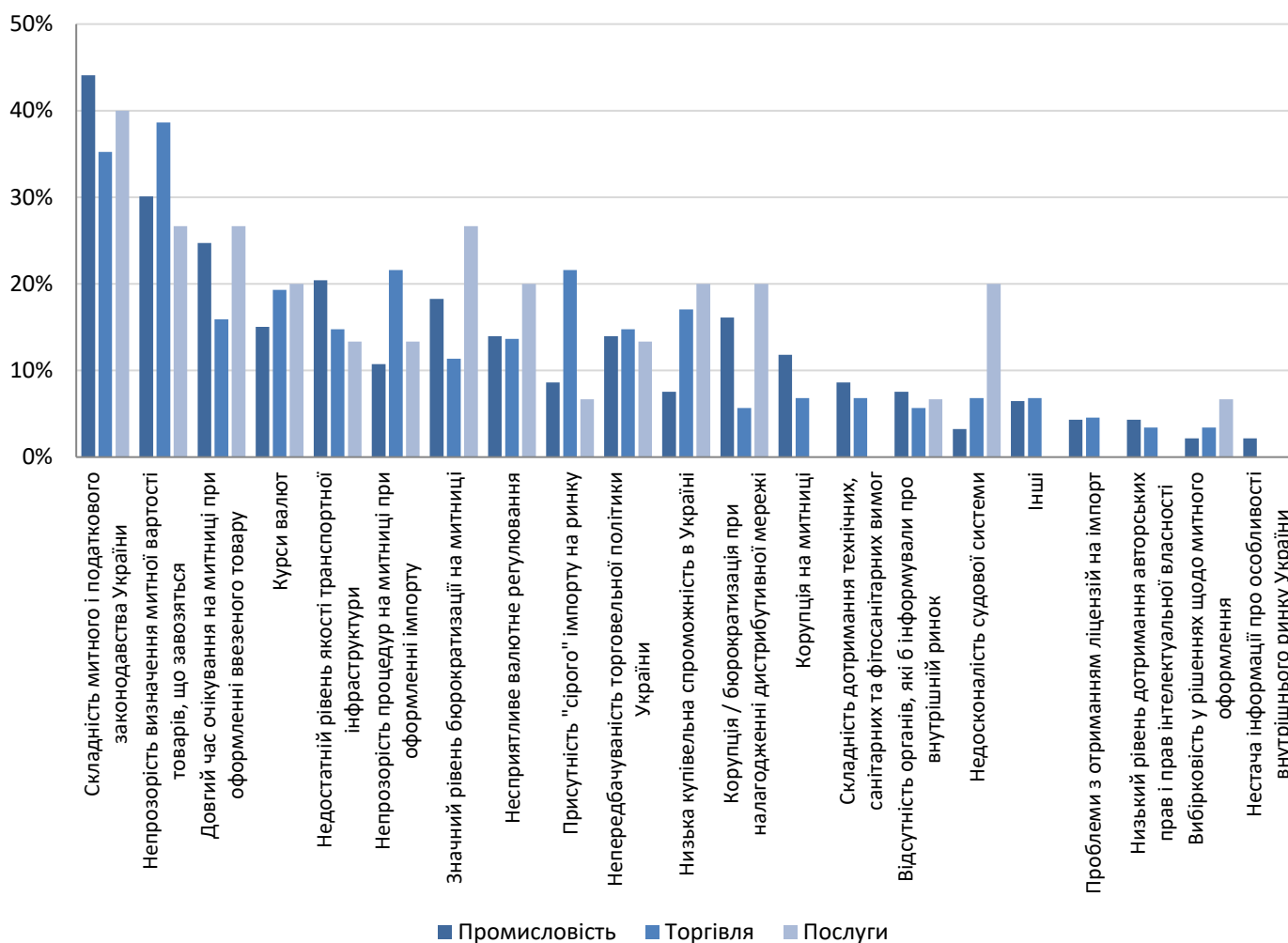
Рис. 16. Перешкоди під час імпорту: за розміром підприємств, % опитаних (продовження)

Про довгий час очікування оформлення імпорту на митниці найчастіше повідомляють підприємства середнього розміру. З цією проблемою стикається 38% з них, в той час як для підприємств інших розмірів відповідна частка не перевищує 20%. Проблеми, пов'язані з курсом валют, найгостріше стоять перед малими підприємствами: про цю перешкоду повідомляє кожне четверте (25%) мале підприємство-імпортер.

Мікропідприємства частіше від інших вказують на такі перешкоди при імпорті, як непрозорість процедур на митниці, несприятливе валютне регулювання, а також присутність «сірого» імпорту на митниці. А підприємства великого розміру значно частіше відзначають значний рівень бюрократизації та корупції на митниці, що негативно впливає на імпорт.

Рис. 17. Перешкоди під час імпорту: за сектором діяльності, % опитаних¹²

Імпортери, що працюють у різних секторах економіки, відрізняються в своїх оцінках перешкод при здійсненні ЗЕД. Оскільки опитаних в агросекторі недостатньо для проведення обчислень, порівняльний аналіз виконано лише для підприємств, що представляють промисловість, торгівлю та сферу послуг. Результати четвертої хвилі опитування показують, що складність митного та податкового законодавства більш негативно впливає на діяльність імпортерів у сферах промисловості та послуг порівняно з торговельними підприємствами. Натомість непрозорість визначення митної вартості товарів при імпорті є значно більшою проблемою для торговельних підприємств (39%), ніж для підприємств у секторах послуг та промисловості, для яких цей відсоток не перевищує 30%.

¹² Через недостатню кількість респондентів розподіл у сфері сільського господарства не наведено.

Довгий час очікування оформлення імпорту на митниці є більш актуальною проблемою для промислових підприємств та підприємств сфери послуг, тоді як на курс валют промислові підприємства скаржаться відносно рідше, ніж торговельні та підприємства сфери послуг. З іншого боку, промислові підприємства частіше вказують на проблему недостатньої якості інфраструктури при здійсненні імпорту – вона актуальна для 20% цих підприємств. Торговельні підприємства відрізняються від інших тим, що більше наголошують на таких перешкодах, як непрозорість процедур на митниці та присутність «сірого» імпорту на ринку. Підприємства сфери частіше стикаються з проблемами бюрократизації на митниці, несприятливого валютного регулювання і недосконалої судової системи.

Загалом, у 2018 році 28% опитаних імпортерів стикалися з певними перешкодами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Ця частка майже не змінилася порівняно з 2017 роком, коли 29% підприємств відзначили проблеми при імпортуванні. Отже, вже два роки поспіль частка імпортерів, що стикалися з перешкодами при здійсненні ЗЕД, залишається меншою, ніж у другій хвилі опитування у 2016 році, коли таких імпортерів було 35%.

Основні проблеми для імпортерів полягають у складності законодавства та непрозорості визначення митної вартості товарів. При цьому актуальність проблеми з визначенням митної вартості товарів зростає у порівнянні з 2017 роком. Також імпортери часто скаржаться на довгий час очікування на митниці при оформленні ввезеного товару. У 2018 році валютний курс був меншою проблемою для імпортерів порівняно з 2017 роком. Крім того, вже другий рік поспіль знижується актуальність проблеми валютного регулювання для імпортерів. Приблизно кожен сьомий імпортер скаржиться на присутність «сірого» імпорту на ринку. Переважно це підприємства, що працюють у сфері торгівлі.

3. Митниця

3.1. Оцінка митниці: ефективність, проблеми, оскарження дій митних органів

3.1.1. Оцінка ефективності роботи митних органів

Як і в попередніх хвилях опитування, більшість респондентів вважає роботу митниці ефективною. При цьому у порівнянні з 2016-2017 роками, у 2018 році збільшилась частка тих, хто вважають, що робота митниці загалом ефективна, але вимагає деяких змін. Водночас зменшилася частка підприємств, які оцінюють роботу митниці як цілому неефективну і наголошують на необхідності масштабних реформ для покращення ситуації. Звідси можна зробити висновок, що, як і в попередніх хвилях опитування, приблизно три з кожних чотирьох підприємств висловлюють запит на зміни на митниці. Водночас у 2018 році оцінки ефективності роботи митних органів стали найвищими за останні три роки.

Зокрема, 55% респондентів вважають роботу митниці ефективною в цілому, але такою, що вимагає деяких змін. Цей відсоток істотно зріс у порівнянні з 2017 роком, коли такі підприємства складали 45%, і досягнув найвищого значення за три останні хвилі опитування. Найвища частка респондентів з такими високими оцінками роботи митниці була зафіксована у 2015 році (66%)¹³.

Рис. 18. Оцінка ефективності роботи митних органів, % опитаних

Як і в 2017 році, приблизно кожне п'яте підприємство дало найвищі оцінки роботи митниці: 20% респондентів вважають її ефективною і не бачать потреби у будь-яких змінах. Ця частка поступово зросла протягом трьох останніх хвиль опитування: у 2015 році вона складала лише 7%.

21% респондентів, опитаних у 2018 році, вважають, що робота митних органів у цілому неефективна, але масштабні реформи можуть покращити ситуацію. Цей показник знижується вже другий рік поспіль: у 2016 році він складав 36%, а в 2017 – 30%. Скорочується й відсоток підприємств з найгіршими оцінками роботи митних органів. У 2018 році лише 4% імпортерів та експортерів відзначили, що митниця працює зовсім неефективно і потребує у повної заміні.

¹³ Опитування 2015 року проводилось на значно меншій вибірці, через що порівняння першої та наступних хвиль опитування не є статистично достовірним.

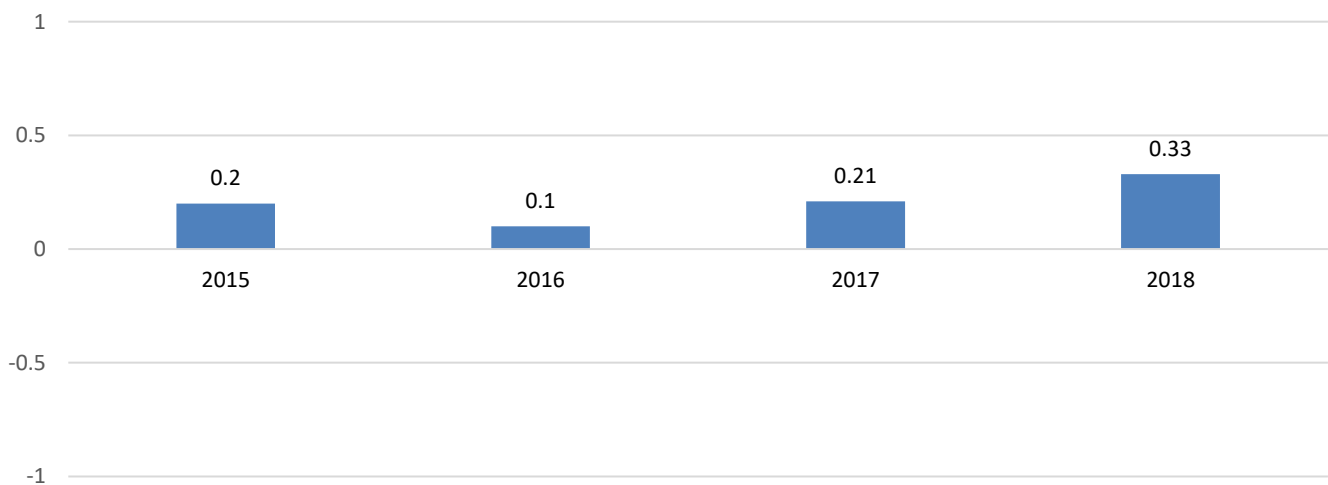
Вставка 1. Балансовий показник оцінки роботи митниці

Для наочності порівнянь ми побудували балансовий показник оцінки роботи митниці¹⁴. Варіант відповіді «ефективна» буде відповідати «1», варіант «у цілому ефективна» буде відповідати «0,5», варіант відповіді «у цілому неефективна» буде відповідати «-0,5», а варіант відповіді «зовсім неефективна» – «-1». Якщо балансовий показник роботи митниці має додатне значення, це означає, що переважають позитивні оцінки роботи митниці. Якщо ж від'ємне – це свідчить про переважання негативних оцінок.

При перерахунку відповідей на питання про ефективність роботи митних органів за цією шкалою отримуємо такі показники для різних років. Для 2015 року балансовий показник становить 0,20; для 2016 року він дорівнює 0,10; для 2017 року – 0,21, а для 2018 року – 0,33.

Таким чином, ми бачимо, що оцінки роботи митниці помітно покращились впродовж останніх трьох років, досягнувши у 2018 році найвищого значення балансового показника за всі чотири хвили опитування. Водночас зазначимо, що різниця між 2015 роком та наступними періодами не є статистично достовірною через різний розмір вибірок.

Рис. 19. Оцінка ефективності роботи митних органів (індекс)

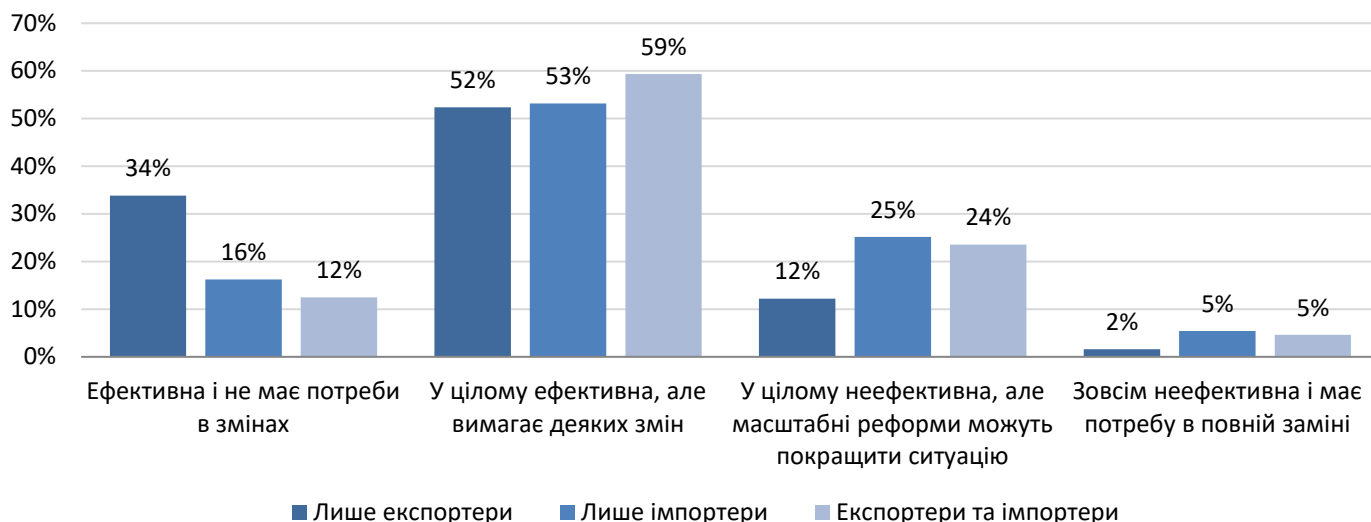

Підприємства, які здійснюють лише експорт, найвище оцінюють роботу митних органів. У четвертій хвилі опитування 34% цих підприємств відзначили ефективність роботи митниці і відсутність потреби у змінах. Це значно більше за відповідні частки підприємств, які здійснюють лише імпорт (16%), й тих, що поєднують експорт з імпортом (14%).

Виключно експортери та імпортери майже однакові в позитивних оцінках роботи митниці – відповідно по 52% та 53% з них вважають її роботу загалом ефективною, хоча й вказують на необхідність деяких змін. Ще більшою є частка тих, хто вважають роботу митниці ефективною, але такою що потребує змін серед підприємств, котрі здійснюють експортно-імпорتنу діяльність (59%).

¹⁴ Балансові показники – це показники, що описують різницю між позитивними та негативними оцінками, тобто є балансом. Такі показники використовуються в дослідження ділових тенденцій (Business Tendency Survey).

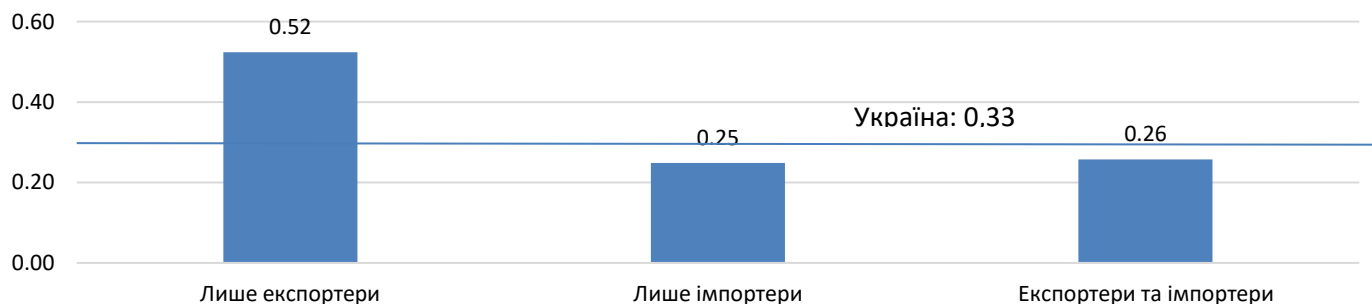
Рис. 20. Оцінка ефективності роботи митних органів (за видом ЗЕД підприємств), % опитаних

Майже однакові частки підприємств, які мають лише імпорт (25%), та тих, які поєднують імпорт з експортом (24%), вважають роботу митниці у цілому неефективною, проте такою, що може покращитися внаслідок масштабних реформ. В найнижчій оцінці діяльності митниці ці підприємства також однакові – по 5% з них вважають її роботу зовсім неефективною й такою, що потребує повної заміни. В обох зазначених випадках суттєво інші оцінки демонструють підприємства, котрі здійснюють лише експорт: вони значно рідше дають низькі оцінки роботи митниці. У 12% таких підприємств вважають, що митниця працює в цілому неефективно і має потребу у масштабних реформах, і лише у 2% переконані, що митниця зовсім неефективна і потребує повної заміни.

Відповідно, балансовий показник оцінки роботи митниці найвищий для підприємств, що займаються лише експортом (0,52), а для підприємств, що здійснюють лише імпорт, та тих, які займаються одночасно імпортом та експортом, значення цього показника істотно нижчі і складають відповідно 0,25 та 0,26. Звідси можна припустити, що митні процедури складніші для підприємств, які займаються імпортом.

Рис. 21. Оцінка ефективності роботи митних органів (за видом ЗЕД підприємств), балансовий показник

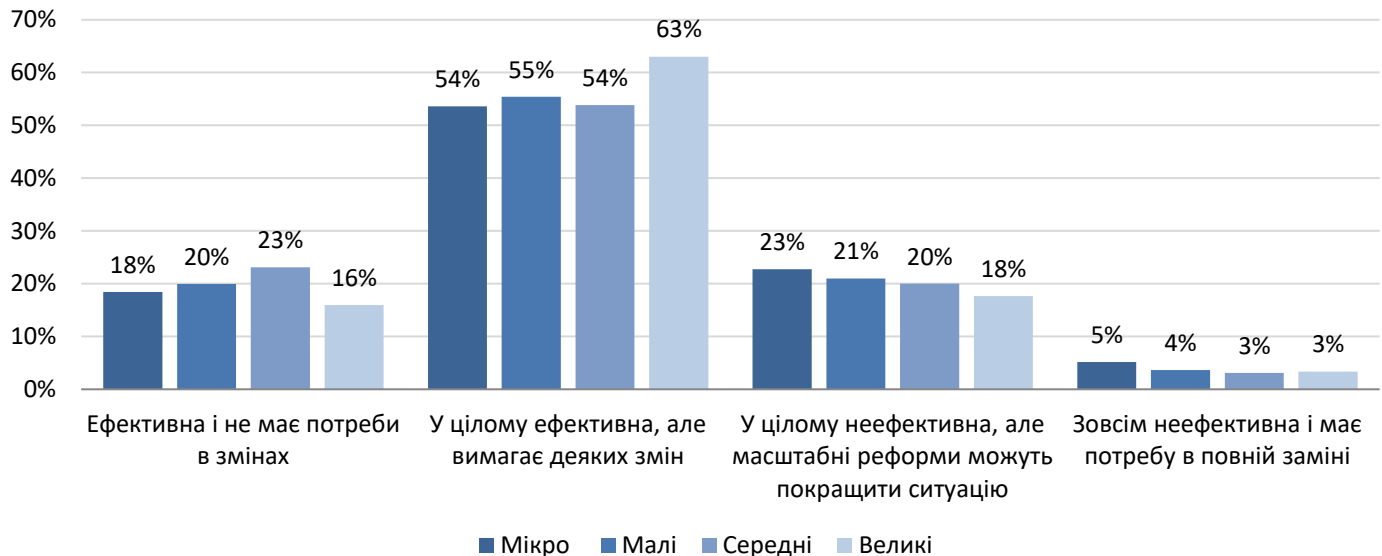

3.1.2. Оцінки роботи митниці підприємствами різних розмірів, секторів та регіонів

Підприємства різних розмірів. Порівняння оцінок роботи митних органів підприємствами різних розмірів демонструє деяке зростання позитивних оцінок із збільшенням розміру підприємств. Якщо 28% мікропідприємств вважають роботу митниці повністю або переважно неефективною, то для великих підприємств ця частка зменшується до 21%.

Незважаючи на переважно позитивні оцінки ефективності роботи митниці, у підприємствах великого розміру рідше порівняно з іншими називають роботу митниці ефективною й такою, що не потребує змін. Так, частка підприємств, у яких позитивно оцінили роботу митниці, коливається від 18% для мікро- до 23% для середніх підприємств, але для великих підприємств залишається найнижчою і складає 16%.

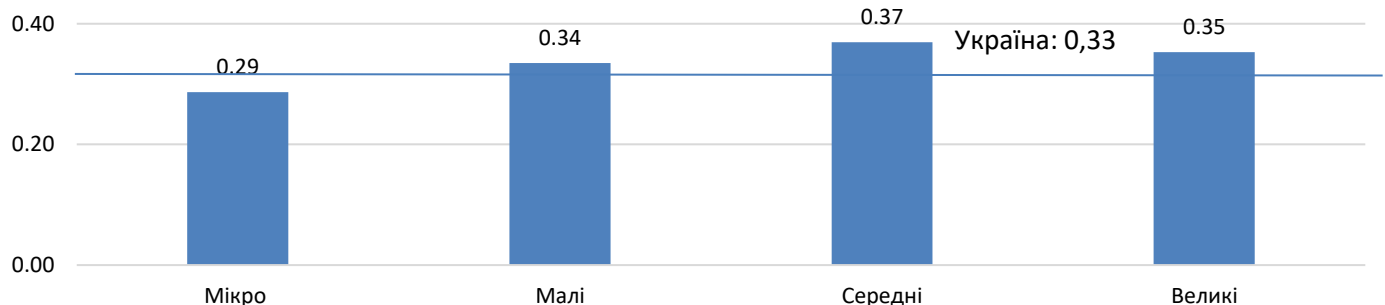
Рис. 22. Оцінка ефективності роботи митних органів (за розміром підприємств), % опитаних

Натомість відсоток великих підприємств найбільший серед тих, хто позитивно оцінюють роботу митниці, але вказують на необхідність реформ. Так, 63% великих підприємств вважають, що робота митниці ефективна в цілому, але вимагає деяких змін. Для підприємств інших розмірів відповідна частка не перевищує 55%.

Загалом, балансовий показник оцінки роботи митних органів зростає зі збільшенням розміру підприємства і має майже однакове значення для середніх (0,37) та великих (0,35) підприємств.

Рис. 23. Оцінка ефективності роботи митних органів (за розміром підприємств), балансовий показник

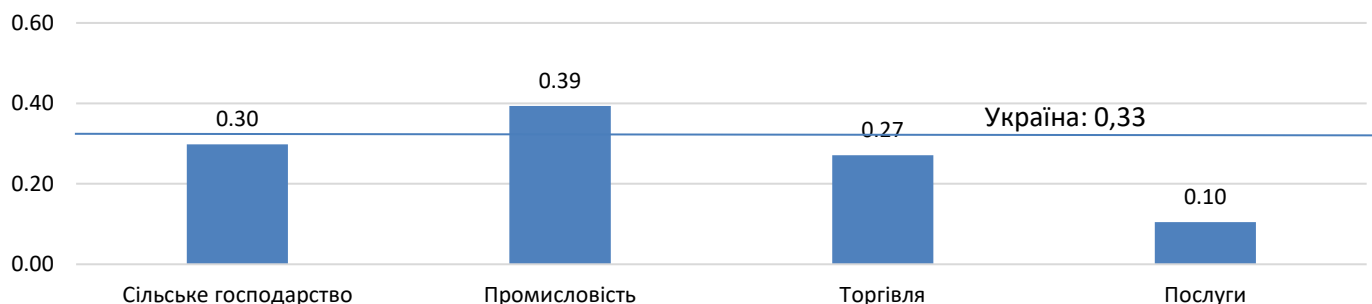
Підприємства різних секторів. Галузевий розріз демонструє відмінності в оцінках роботи митних органів. Найвище оцінюють роботу митниці у 2018 році промислові підприємства. У трьох з чотирьох підприємств цього сектору вважають роботу митниці повністю або в цілому ефективною. Так, 23% опитаних, що працюють у

промисловості, назвали роботу митниці ефективною і такою, що не потребує жодних змін, а 56% – ефективною в цілому, але такою, що вимагає змін.

Сільськогосподарські та торговельні підприємства також переважно позитивно оцінюють роботу митниці. Але між ними спостерігається різниця у тому, що торговельні підприємства частіше підкреслюють потребу у реформі митних органів, навіть якщо вважають їх в цілому ефективними. Так, 58% підприємств, що працюють у сфері торгівлі, вважають роботу митниці у цілому ефективною, але такою, що вимагає деяких змін. Такої ж думки дотримується 43% сільськогосподарських підприємств. Натомість представники аграрного сектору частіше оцінюють роботу митних органів як ефективну і не висловлюють запити на її зміни. Такі високі оцінки роботі митниці надали 27% с/г підприємств та 14% підприємств у сфері торгівлі.

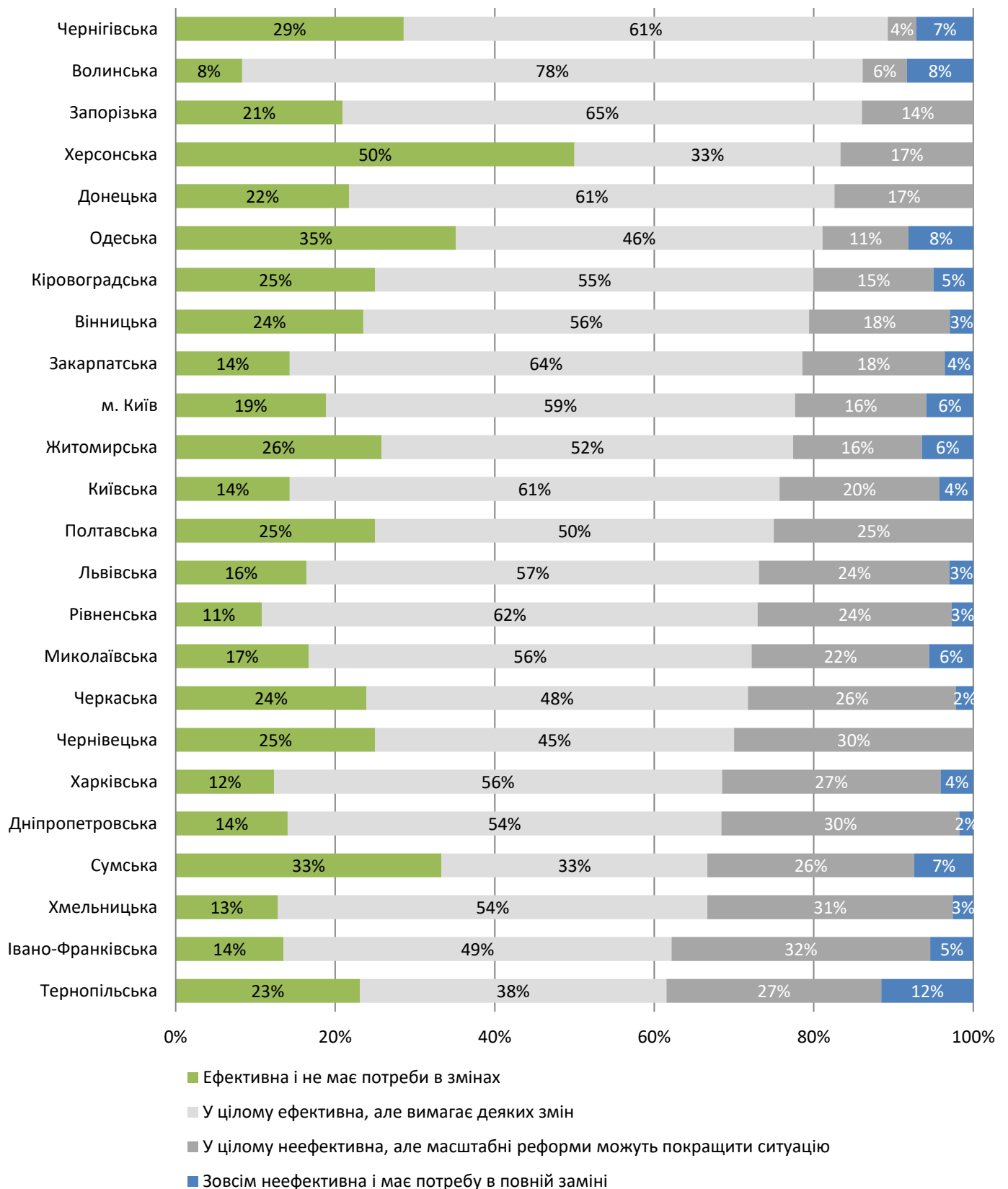
У підприємствах сфери послуг роботу митних органів оцінюють найгірше: 35% вважають її неефективною в цілому, але вірять, що ситуація може покращитися в результаті масштабних реформ, а 7% оцінили діяльність митниці як зовсім неефективну і таку, що потребує повної заміни. Відповідно, балансовий показник оцінки роботи митниці найвищий для промислових підприємств (0,39) і найнижчий – для сфери послуг (0,1).

Рис. 24. Оцінка ефективності роботи митних органів (за сектором), балансовий показник

Регіональний вимір. Оцінки роботи митниці відрізняються і залежно від регіону підприємств, які взяли участь в опитуванні. Так, найбільша частка підприємств, які вважають роботу митниці ефективною або в цілому ефективною, була зафіксована у Чернігівській (89%), Волинській та Запорізькій (по 86%) областях. Варто зазначити, що респонденти цих областей відрізняються у своїх оцінках необхідності реформ. Так, якщо у Волинській області 78% опитаних разом з позитивними оцінками митниці наголошують на потребі змін, то у Запорізькій та Чернігівській областях таких респондентів менше (65% та 61% відповідно). Найрідше митницю оцінюють як ефективну у Тернопільській та Івано-Франківській областях (по 62% опитаних).

Рис. 25. Оцінка ефективності роботи митних органів за регіоном¹⁵, % опитаних

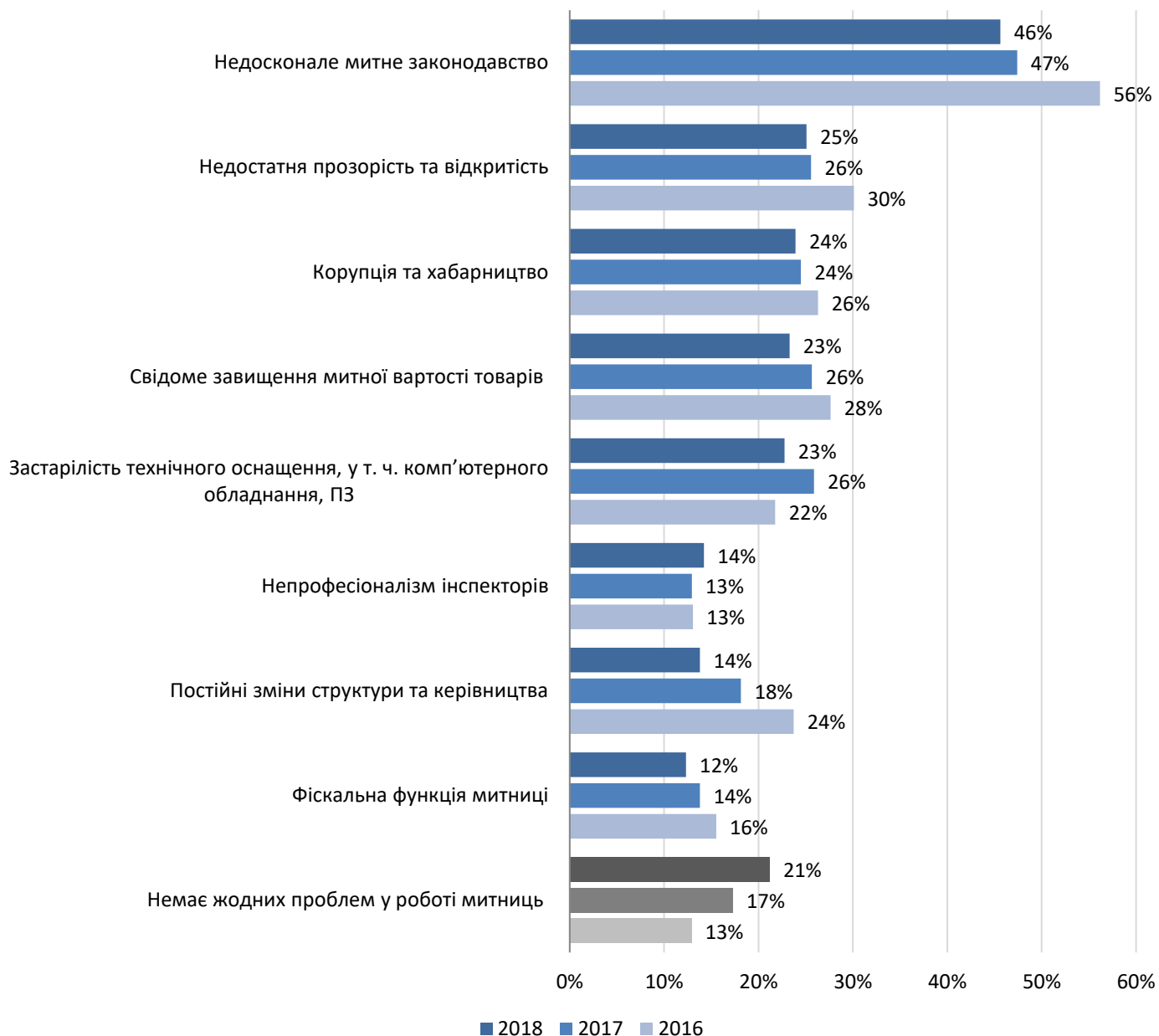

¹⁵ Регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних з оцінкою роботи митниці як ефективної. Результатів для Луганської області не наведено через недостатню кількість опитаних.

3.1.3. Проблеми в роботі митниць

Недосконале митне законодавство третій рік поспіль залишається основною проблемою для підприємств, що здійснюють ЗЕД. У 2018 році про неї повідомили 46% підприємств¹⁶. При цьому при ранжуванні проблем, пов'язаних з роботою митниць,¹⁷ 29% опитаних поставили проблему митного законодавства на перше місце. Частка тих, кому перешкоджає проблемне законодавство, майже не змінилася з 2017 року, коли вона складала 47%. Проте вже другий рік поспіль частка опитаних, які вказують на цю проблему, суттєво менша у порівнянні з 2016 роком, коли на недосконале митне законодавство скаржилися більше половини респондентів (56%).

Рис. 26. Проблеми у роботі митниць, % опитаних

¹⁶ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді. Респонденти, що не назвали жодної проблеми на митниці, коли йшла мова про проблему на першому місці, не називали наступних проблем.

¹⁷ Кожен респондент міг вказати до трьох проблем, пов'язаних із роботою митниць, при цьому поставивши кожен з них на перше, друге або третє місце.

Наступними у рейтингу є недостатня прозорість і відкритість роботи митниці та корупція і хабарництво на митниці. На кожну з них вказали приблизно чверть опитаних підприємств: про брак прозорості повідомляють 25% респондентів, а про корупцію – 24%. Тоді як частка опитаних, що скаржаться на корупцію, практично не змінилася протягом трьох останніх хвиль опитування, то відсоток респондентів, які повідомляють про недостатню прозорість і відкритість митниці, залишається на рівні 2017 року після зниження у 2016 році, коли на цю проблему вказали 30% респондентів. Якщо ж подивитися на важливість цих двох проблем з точки зору їх ранжування респондентами, то корупцію на митниці найважливішою проблемою називає вдвічі більше підприємств (15% опитаних), ніж брак прозорості (7%).

По 23% респондентів вважають, що проблемами у роботі митниць, є свідоме завищення митної вартості товарів та застарілість технічного оснащення, у тому числі комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення (ПЗ). Частка опитаних, котрі визнають важливість вказаних проблем дещо зменшилася порівняно з 2017 роком, коли на них вказували по 26% опитаних підприємств. До того ж, якщо актуальність проблем з комп'ютерним обладнанням і технічним забезпеченням дещо зросла у 2017 році порівняно з 2016, що може бути пов'язане з невідповідністю наявного на той час обладнання вимогам електронного документообігу, то частка підприємств, які скаржаться на свідоме завищення митної вартості товарів, поступово зменшується впродовж трьох хвиль опитування. Також варто зазначити, що досить незначні частки респондентів назвали ці проблеми найважливішими: 8% опитаних поставили на перше місце проблему свідомого завищення митної вартості товарів, а 6% – проблеми із технічним оснащенням митниці.

Про такі проблеми на митниці, як непрофесіоналізм інспекторів, постійні зміни структури чи керівництва та фіскальну функцію митних органів, респонденти, як і в попередніх хвилях опитування, повідомляють значно рідше. І якщо відсоток тих, хто відзначають непрофесійність роботи митних інспекторів, майже не змінився з 2016 року, частка підприємств, які скаржаться на дві інші вказані проблеми, зменшилася.

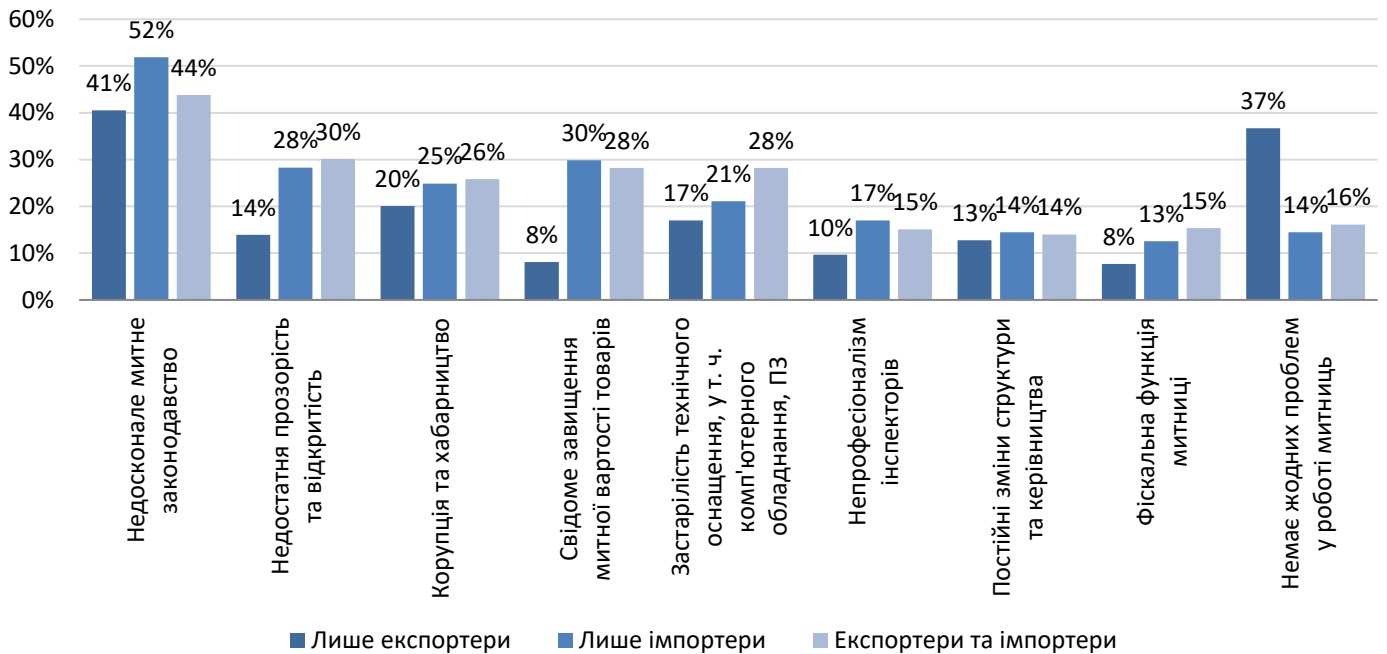
Так, якщо у 2016 році 24% опитаних вважали однією з найважливіших проблем на митниці постійні зміни її структури та керівництва, то у 2018 році ця частка знизилася до 14%. Дещо скоротилася і частка тих, хто вважають фіскальну функцію митниці важливою проблемою: з 16% у 2016 році до 12% у 2018. Якщо реорганізація митних органів чи електоральні цикли в Україні не відобразяться негативно на роботі митниць, то частки респондентів, що вказують на ці проблеми, ймовірно, і надалі залишатимуться досить низькими.

Крім того, протягом трьох років поспіль зростає частка імпортерів та експортерів, які не стикалися із жодними проблемами у роботі митниці. У 2016 році таких підприємств було 13%, у 2017 році – 17%, а в 2018 році – вже 21%.

У першій хвилі цього опитування, яка відбулася у 2015 році, респонденти також оцінювали проблеми на митниці. Метод збору оцінок дещо відрізнявся (опитані ранжували кожну з п'яти запропонованих проблем за шкалою від 1 до 5 балів, де 1 бал означав, що респонденти вважають цю проблему найбільш значущою на митниці, а 5 балів – що вони вважають її найменш значущою), але рейтинг проблем, про які повідомляли респонденти, був схожим на результати, отримані в наступних хвилях опитування.

Зокрема, у 2015 році найбільш значущою проблемою на митниці, за оцінками опитаних, було недосконале митне та податкове законодавство (у середньому цю проблему оцінили на 2,2 балу). Наступними в рейтингу вагомих проблем були корупція та хабарництво (2,5 балу), а також недостатня прозорість та відкритість митниці (2,6 балу). Таку проблему як постійні зміни структури та керівництва митниці у 2015 році оцінили на 3,1 балу. Непрофесіоналізм інспекторів завершував рейтинг проблем на митниці (3,9 балу). Звідси можна зробити висновок, що проблеми з митним законодавством, корупцією та браком прозорості на митниці залишаються актуальними для значної частки українських експортерів та імпортерів протягом чотирьох років.

Рис. 27. Проблеми у роботі митниць (за видом ЗЕД підприємств), % опитаних

Серед підприємств, що займаються різними видами зовнішньоекономічної діяльності, є деякі відмінності у сприйнятті проблем у роботі митниць. Найбільше вирізняються серед інших підприємства, що здійснюють тільки експорт. Вони найрідше відзначають будь-які проблеми у роботі митних органів (37% з них не помітили жодних проблем на митниці). Підприємства, які лише імпортують, та ті, що поєднують експорт з імпортом, частіше повідомляють про певні проблеми, пов'язані з роботою митниці. Так, лише 14% підприємств, що здійснюють тільки імпорт, та 16% тих, що імпортують та експортують товари чи послуги, повідомили, що не стикалися з проблемами на митниці.

Відповідно, підприємства, що займаються, лише експортом, зазвичай рідше вказують на кожну із перелічених проблем на митниці. Ця різниця є особливо виразною при порівнянні оцінок проблем з прозорістю і відкритістю митниці. Якщо брак відкритості та прозорості митних органів є проблемою для 28% виключно імпортерів та 30% підприємств, що імпортують та експортують, серед лише експортерів усього 14% вказують на цю проблему. Також підприємства, які не мають імпорту, рідше стикаються із несправедливим, за їхніми оцінками, завищенням митної вартості товарів. Крім цього, якщо серед підприємств, які здійснюють лише імпорт, на недосконале законодавство скаржаться 52%, а серед тих, хто поєднує експорт з імпортом, – 44%, то для експортерів ця частка складає усього 41%.

Підприємства-імпортери (як ті, що здійснюють лише імпорт, так і ті, що поєднують експорт з імпортом) загалом схожі в своїх оцінках проблем на митниці. Проте в оцінці певних проблем серед них спостерігаються деякі відмінності. Зокрема, 28% підприємств, що поєднують імпорт з експортом, відносять до найважливіших проблем на митниці застарілість технічного оснащення. Серед виключно імпортерів відповідна частка менша (21%) і ще більше знижується для підприємств, що займаються виключно експортом (17%).

3.1.4. Проблеми в роботі митниці з точки зору підприємств різних розмірів, секторів та регіонів

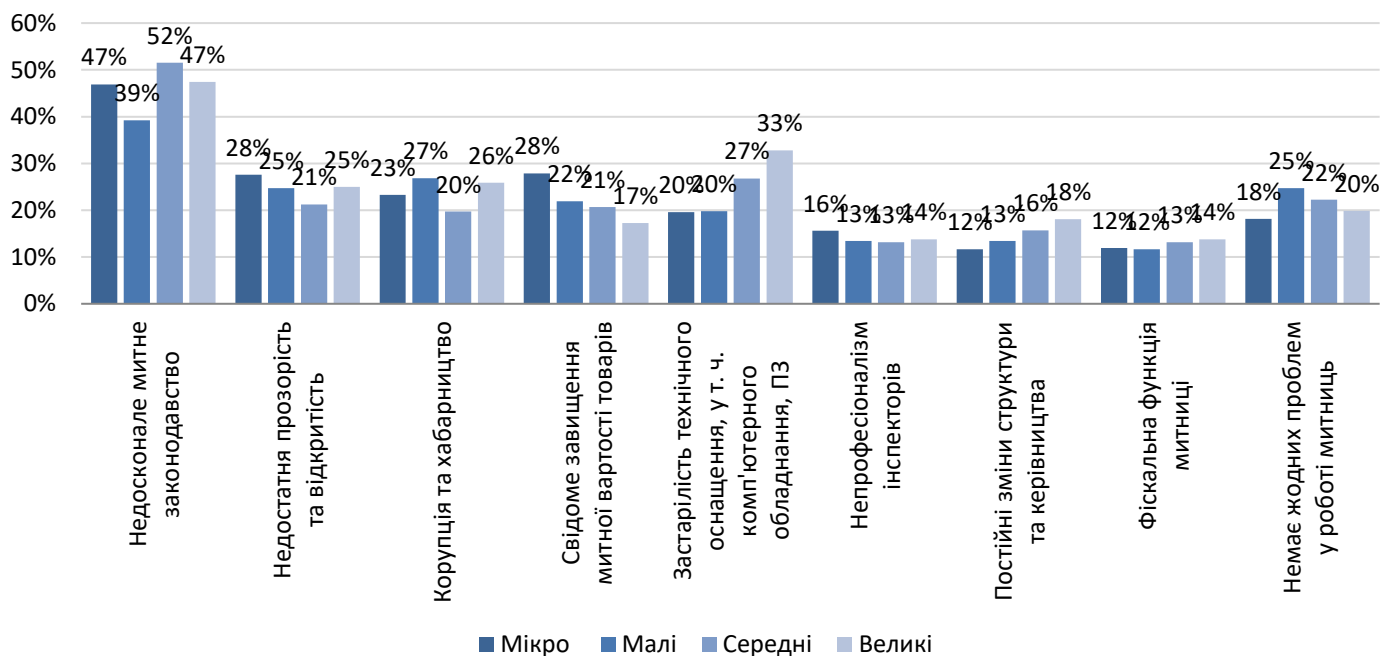
Підприємства різних розмірів. Між підприємствами різного розміру спостерігаються відмінності в оцінці окремих проблем на митниці. Так, про складнощі із митним законодавством найчастіше повідомляють підприємства середнього розміру: у більш як половині з них (52%) їх називають однією з трьох найактуальніших

проблем на митниці. Найменше недосконалість митного законодавства впливає на малі підприємства – на цю проблему вказали лише 39% з них.

Важливість такої проблеми, як свідоме завищення митної вартості товарів, знижується із зростанням розміру підприємств. Так, якщо серед мікропідприємств частка тих, що повідомляють про цю проблему, сягає 28%, то для великих підприємств вона знижується до 17%. І навпаки, актуальність технічного оснащення митниці зростає разом із збільшенням розміру опитаних експортерів та імпортерів. Якщо приблизно кожне п'яте мале та мікропідприємство (по 20%) звернули увагу на невідповідне технічне оснащення і програмне забезпечення на митниці, то для середніх підприємств ця частка складає 27%, а для великих – зростає до 33%.

Подібна тенденція спостерігається і в оцінці проблеми постійних змін керівництва та структури митних органів. Зі збільшенням розміру підприємств також частішають повідомлення про вказану проблему, однак відмінності в її оцінках між підприємствами різного розміру не такі суттєві, як у проблемах, пов'язаних з технічним оснащенням. Також варто зазначити, що підприємства різного розміру відрізняються за частками тих, що не бачать жодних проблем у роботі митниць. У 2018 році цей показник був найбільшим для малих підприємств: кожне четверте з них (25%) вважає, що у роботі митниць немає жодних проблем. Для середніх і великих підприємств ці частки є меншими і складають 22% та 20% відповідно. Мікропідприємства найчастіше повідомляють про певні проблеми у роботі митниці і лише 18% з них не назвали жодної проблеми.

Рис. 28. Проблеми у роботі митниць (за розміром підприємств), % опитаних

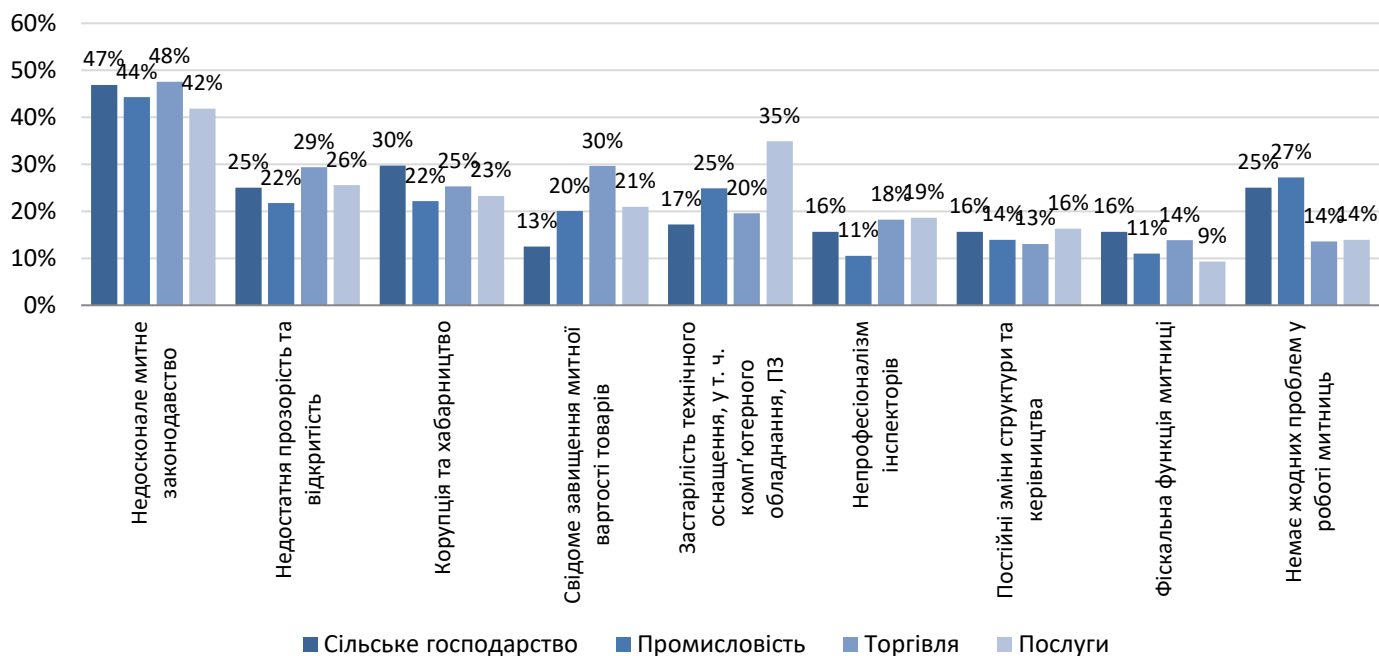
Підприємства різних секторів. Оцінки проблем у роботі митниці відрізняються для підприємств різних секторів. Зокрема, недосконале митне законодавство – найбільш гостра проблема підприємств торгівлі (48%) та сільського господарства (42%). Підприємства цих же секторів частіше від інших повідомляють про проблеми корупції та недостатньої прозорості митниці. 30% агропідприємств серед трьох основних проблем на митниці називають корупцію та хабарництво, а 25% – недостатню прозорість і відкритість митних органів. Торговельні підприємства частіше скаржаться на брак прозорості (29%), але також досить часто – на корупцію (25%) на митниці.

Торговельні підприємства більше від інших потерпають від свідомого, за їхніми словами, завищення митної вартості товарів. 30% з них вказують на цю проблему, тоді як для підприємств інших секторів відповідна частка не перевищує 21%. Найменше ця проблема турбує сільськогосподарські підприємства: лише 13% з них

скаржаться на завищення вартості товарів на митниці. Підприємства сфери послуг значно частіше від інших стикаються з проблемою технічного оснащення митниці, у тому числі комп'ютерного обладнання і ПЗ. 35% респондентів цієї галузі назвали її однією із трьох найважливіших проблем на митниці.

В цілому, підприємства сфери послуг та торгівлі частіше від промислових та с/г підприємств стикаються з проблемами на митниці. Якщо близько 25% підприємств сільського господарства і промисловості не назвали жодної проблеми, пов'язаної з митницею, то серед представників галузей торгівлі і послуги – таких близько 14%.

Рис. 29. Проблеми у роботі митниць (за сектором підприємств), % опитаних

Регіональний вимір. Підприємства з різних регіонів України відрізняються як за частотою повідомлень про проблеми на митниці, так і за оцінкою важливості різних проблем¹⁸. Найбільший відсоток підприємств, які вважають, що у роботі митних органів немає жодних проблем, був зафіксований у Житомирській (39%), а також у Сумській (37%) та Чернівецькій (35%) областях. Натомість про наявність проблем на митниці найчастіше повідомляють у Миколаївській та Полтавській областях. Тут лише по 10% опитаних не назвали жодної проблеми.

У цих же регіонах – Миколаївській та Полтавській областях – опитані підприємства частіше від інших скаржаться на недоліки митного законодавства – на цю проблему вказують по 60% місцевих підприємств. Недосконале митне законодавство вважають досить гострою проблемою і респонденти Кіровоградської (55%) та Закарпатської (53%) областей, а також м. Києва (51%). На проблему недостатньої прозорості і відкритості митниці найчастіше скаржаться у Чернівецькій (35%), але також у Вінницькій, Тернопільській, Волинській, Дніпропетровській та Одеській областях (від 30% до 32%). Від корупції та хабарництва на митниці найчастіше потерпають у Тернопільській (36%) та Черкаській (33%) областях і майже такою ж мірою – у Дніпропетровській (31%), Рівненській (31%) та Миколаївській (30%) областях.

Свідоме завищення митної вартості товарів особливо гостро відчувається підприємствами Хмельницької області (38%), м. Києва (37%), Запорізької (36%) та Миколаївської (35%) областей. У Закарпатській області найчастіше повідомляють про застаріле технічне оснащення митниць (40%). У Чернігівській області бізнес більше від інших

¹⁸ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

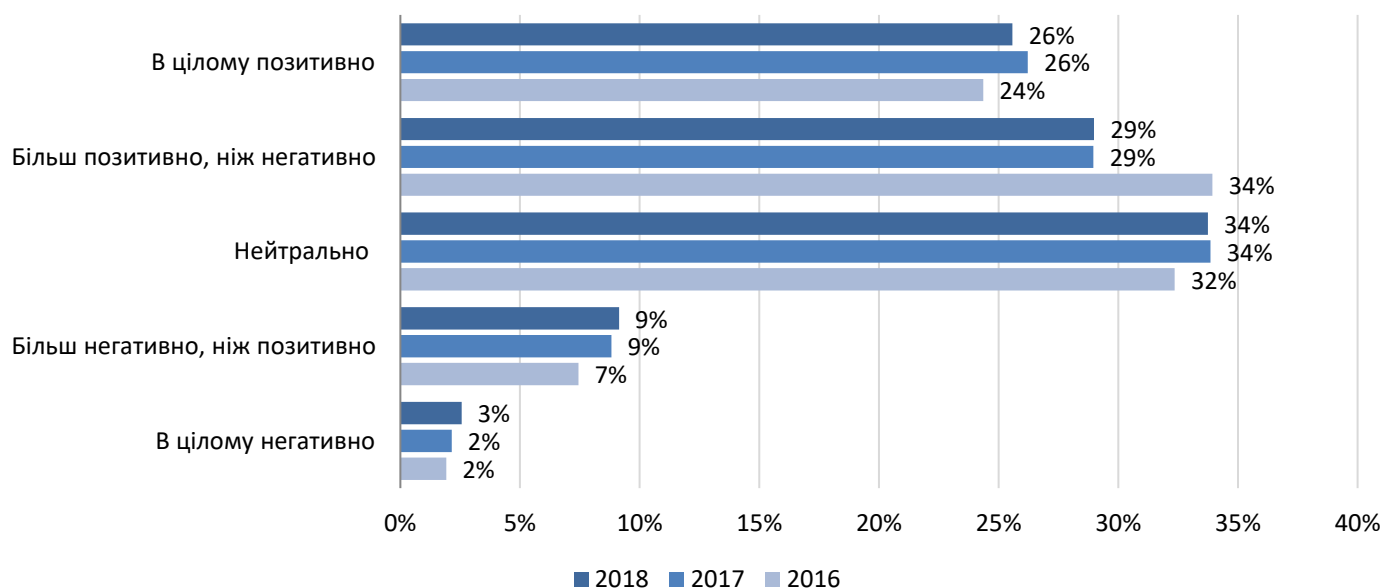
скаржитися на непрофесіоналізм інспекторів (27%), а у Донецькій, Херсонській та Черкаській – на постійні зміни структури і керівництва.

3.1.5. Оцінка технічного оснащення митниці

В 2018 році порівняно до 2017 року оцінки технічного оснащення митниці практично не змінилися. Як і в 2017, у 2018 році більшість підприємств оцінюють його позитивно або нейтрально. Так, 55% респондентів оцінили технічне оснащення митниць в цілому або переважно позитивно. Ця частка практично не змінювалася протягом трьох останніх хвиль опитування: у 2017 році вона склала 55%, а в 2016 – 58%. Як і раніше, приблизно кожний третій респондент оцінює технічне оснащення митниці нейтрально (34%), а майже 12% – в цілому або переважно негативно.

Підприємства, що займаються виключно експортом, значно краще оцінюють технічне оснащення митниці, ніж решта підприємств. 62% з них оцінили технічне оснащення митниці в цілому або переважно позитивно. Серед підприємств, які поєднують експорт з імпортом, технічні характеристики діяльності митниці позитивно оцінили 53%, а серед тих, що мають лише імпорт, – 50%.

Рис. 30. Оцінка технічного оснащення митниці, % опитаних

Серед різних категорій підприємств за розміром найвищі оцінки рівню технічного оснащення митниць дають великі підприємства: 58% з них оцінили його позитивно. Водночас підприємства інших розмірів незначно відрізняються в своїх позитивних оцінках технічного стану митниці, які коливаються від 53% до 55%.

Між підприємствами різних галузей також немає суттєвих відмінностей в оцінці технічного оснащення митниць. З-поміж інших виділяється лише сектор послуг, де лише 49% підприємств надали позитивні оцінки технічному стану митниць, тоді як серед підприємств інших секторів цей відсоток є вищим і складає від 54% до 55%.

Оцінки технічного оснащення митниці відрізняються також залежно від регіону¹⁹. Найвище оцінили технічне оснащення митниці у Кіровоградській області – тут 78% респондентів дають йому в цілому або переважно позитивні оцінки. Високо оцінюють технічний стан митниці також у Вінницькій, Сумській, Тернопільській та Херсонській областях (по 67% позитивних оцінок), тоді як найнижчі оцінки йому поставили підприємства Закарпатської (20%), Дніпропетровської (30%) та Хмельницької (36%) областей.

¹⁹ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

3.1.6. Оскарження дій митних органів

В останній хвилі опитування 52% представників підприємств, які займаються ЗЕД, повідомили, що ознайомлені з можливістю та процедурою адміністративного та судового оскарження дій митних органів. Власне досвід такого оскарження мають 16% опитаних. Обидві частки респондентів дещо зменшились протягом трьох останніх хвиль опитування. У 2016 році 59% респондентів повідомили, що ознайомлені з можливістю та процедурою адміністративного та судового оскарження дій митних органів, а 20% підприємств мали досвід такого оскарження. У 2017 році 55% опитаних зазначили, що знають про таку процедуру, а 19% мали відповідний досвід.

Ступінь поінформованості про оскарження дій митниці та досвід такого оскарження відрізняється серед підприємств різного розміру, галузі та виду ЗЕД. Так, підприємства, що займаються одночасно імпортом та експортом, найчастіше користуються можливістю оскаржити дії митниці: 23% з них мало такий досвід. Для порівняння, серед підприємств, що здійснюють виключно імпорт, дії митниці оскаржували 14%, а серед виключно експортерів – 9%.

Підприємства, що мають імпорт та експорт, також найкраще поінформовані про можливість оскаржити дії митниці. 61% представників цих підприємств повідомили, що знають про можливість та процедуру адміністративного та судового оскарження дій митних органів. Це більше за відповідні частки респондентів підприємств, що лише імпортують (49%), та тих, що здійснюють тільки експорт (44%).

Підприємствам великого розміру найчастіше доводилося оскаржувати дії митних органів: приблизно кожне четверте велике підприємство (27%) має такий досвід. Ця частка зменшується для середніх підприємств: серед них 20,5% скаржилися на митницю в адміністративному або судовому порядку. А серед мікро- та малих підприємств досвід такого оскарження мало найменше опитаних: по 13% у кожній категорії.

Ця тенденція справджується і у випадку поінформованості про можливість такого оскарження. Про таку можливість і процедуру найчастіше знають респонденти з великих підприємств (59%), рідше – представники малих і середніх підприємств (53%), і найрідше – мікропідприємств (49%).

З точки зору галузевого розподілу підприємств відмінності у практичному досвіді оскарження дій митниці між ними більші, ніж відмінності в обізнаності про таку можливість. Підприємства сфери послуг найчастіше стикалися з необхідністю оскарження дій митних органів: 22% з них мають такий досвід. Серед представників інших галузей відповідна частка не перевищує 16%. Але рівень поінформованості про можливість оскарження дій митних органів приблизно однаковий для представників підприємств усіх секторів: частка респондентів, що знають про цю можливість, коливається від 51% до 54%.

Між підприємствами різних регіонів також спостерігається різниця у поінформованості про можливість оскаржити дії митних органів та у досвіді використання цієї можливості²⁰. Найбільший досвід подання скарг на митницю мають підприємства Запорізької області, де 29% опитаних доводилося оскаржувати дії митних органів. Крім того, на митницю часто скаржилися експортери та імпортери Миколаївської (26%), Тернопільської (25%), Кіровоградської (25%) та Івано-Франківської (24%) областей. Найрідше скарги на митницю подавав бізнес Донецької, Вінницької, Волинської та Рівненської областей: тут такий досвід мають від 4% до 7% підприємств.

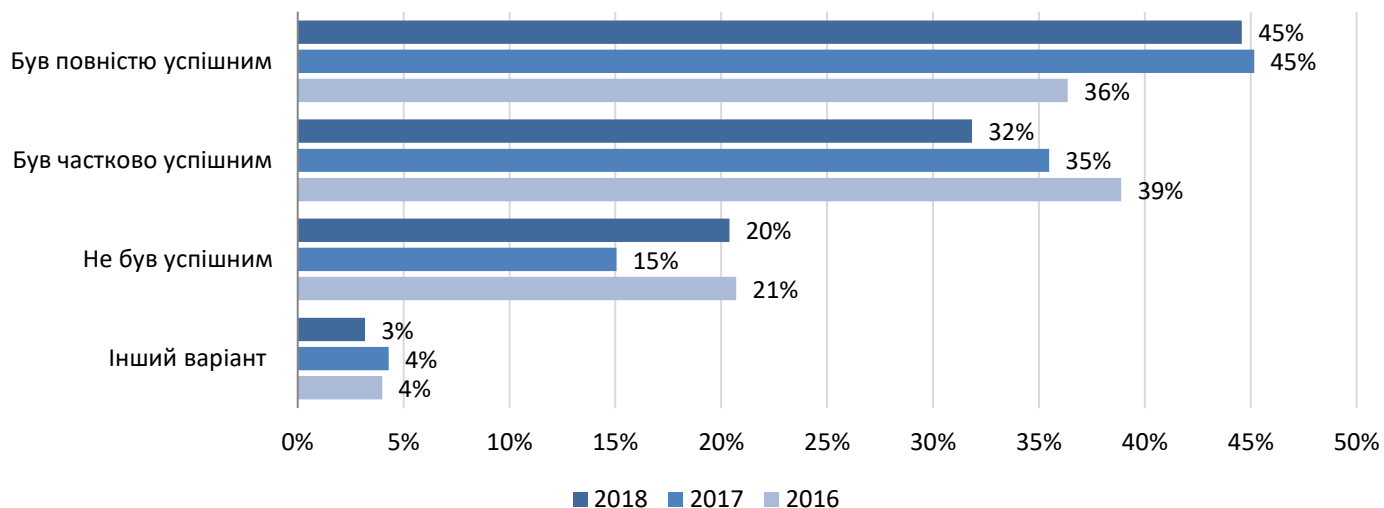
Якщо ж розглянути успішність досвіду адміністративного або судового оскарження дій митних органів, то для більшості підприємств такі оскарження завершилися повним або частковим успіхом. Проте порівняно з попередньою хвилею опитування збільшився відсоток підприємств, для яких скарги не принесли бажаного результату. Так, якщо у 2017 році частка підприємств з неуспішним досвідом оскарження дій митниці зменшилася до 15% у порівнянні з 21% у 2016 році, то у 2018 році вона знову зросла і склала 20%. Водночас частка підприємств,

²⁰ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

котрі успішно оскаржили дії митних органів, склала 45% у 2018 році. Таким чином цей відсоток не змінюється вже два роки поспіль після збільшення з 36% у 2016 році.

Водночас у 2018 році менша частка підприємств з досвідом адміністративного або судового оскарження дій митниці отримали частково успішний результат порівняно з попередніми роками. Якщо у 2016 році для 39% підприємств скарги на митницю принесли частковий успіх, то у 2017 році відповідна частка скоротилася до 35%, а в останній хвилі опитування – вже до 32%. Крім того, 3% респондентів у 2018 році не повідомили про результат оскаржень, оскільки для них процес розгляду скарг ще тривав. Відповідна частка майже не змінилася у порівнянні з двома попередніми хвилями опитування, коли вона складала 4%.

Рис. 31. Оцінка досвіду адміністративного або судового оскарження дій митних органів (серед підприємств, які мали такий досвід), % опитаних

Підприємства, що поєднують імпорт та експорт, більш успішні в адміністративних чи судових скаргах дій митниці, ніж ті, котрі здійснюють лише експорт або імпорт. Так, 83% підприємств, що одночасно імпортують та експортують, повідомили, що скарги на митницю завершилися для них повним або частковим успіхом. Серед виключно експортерів відповідна частка є меншою і складає 70%, а серед виключно імпортерів – 68%.

Підприємства більшого розміру частіше повідомляють про успішне завершення розгляду скарг на митні органи. Практично для всіх опитаних великих підприємств (94%) оскарження дій митниці було повністю або частково успішним; для середніх підприємств ця частка складає 83%. Серед мікро- та малих підприємств про успіхи в оскарженні дій митниці повідомили відповідно 67% та 68% опитаних.

Серед підприємств різних галузей представники сфери торгівлі мають найменшу частку успішного завершення розгляду скарг: лише для 67% з них оскарження дій митних органів були частково або повністю успішними. Натомість від 80% до 82% підприємств інших секторів досягнули повного або часткового успіху в адміністративному або судовому оскарженні дій митниці.

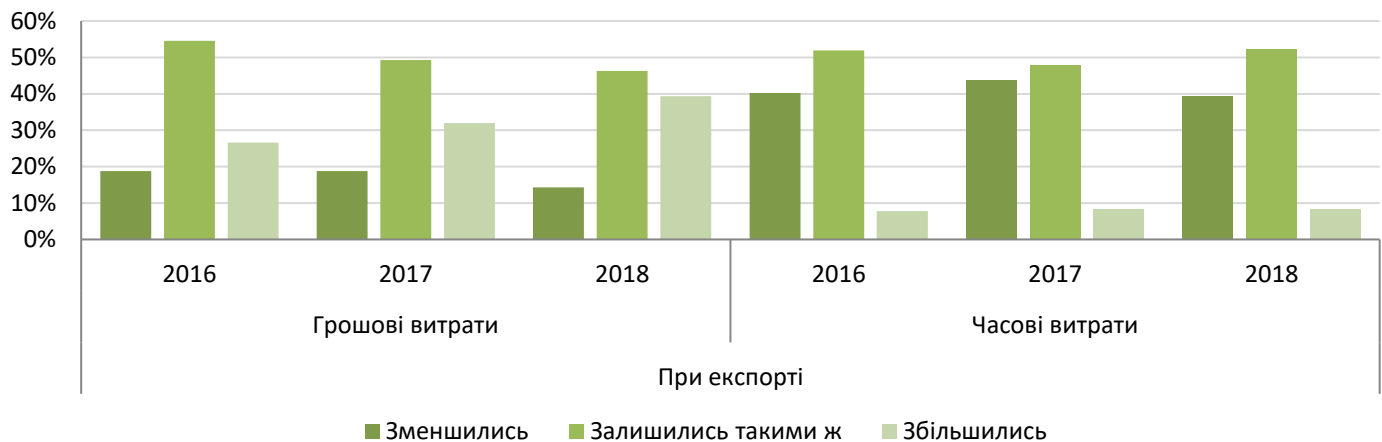
3.2. Вартість процедур митного оформлення

Протягом трьох останніх хвиль опитування українські підприємства, що здійснюють ЗЕД, порівняли свої витрати грошей і часу, пов'язані з усіма процедурами митного оформлення за дворічний період, – окремо при експорті і при імпорті. Респондентам було запропоновано дворічний період для порівняння, щоб дати можливість оцінити зміни в митних процедурах у середньостроковій перспективі та охарактеризувати, як ці зміни вплинули на процес проходження цих процедур. Відповідно, у 2016 році респонденти порівнювали проходження митних процедур із 2014 роком, у 2017 році – з 2015 роком, а у 2018 році – з 2016 роком.

У 2018 році посилилася тенденція зростання грошових витрат при проходженні експорту, а також продовжилась тенденція зменшення часових витрат, що було вперше зафіксовано у 2016 році. Так, у 2018 році грошові витрати при проходженні експорту на митниці збільшились для 39% опитаних підприємств. Ця частка поступово зростала впродовж останніх двох років: у 2016 році про подорожчання митних процедур при експорті повідомили 27% респондентів, а у 2017 році – 32%.

Це позначилось на відсотку тих, для кого вартість митних процедур при експорті не змінилася або стала меншою – обидві частки опитаних зменшувалися з 2016 року. Зокрема, якщо у 2016 році 55% експортерів зазначили, що сплачують таку ж суму коштів при експорті, як і два роки тому, то у 2017 році частка таких підприємств зменшилася до 49%, а у 2018 – до 46%. Подібно до цього, частка експортерів, що відмітили зменшення вартості митних процедур при експорті, скоротилася з 19% у 2016 та 2017 роках до 14% у 2018 році.

Рис. 32. Порівняння часових та грошових витрат при експорті у другій, третій та четвертій хвилях опитування, % опитаних

Якщо ж говорити про часові витрати при проходженні експорту, то за останні три хвилі опитування ситуація майже не змінилася. Як і в 2016 та 2017 роках, у 2018 році частка експортерів, для яких тривалість проходження митниці зменшилася, перевищує частку тих, для кого вона зросла. Однак, як і раніше, найчастіше експортери повідомляють про незмінність часових витрат при проходженні митних процедур. Зокрема, у 2018 році 52% експортерів зазначили, що витрачають на оформлення експорту на митниці стільки ж часу, як і два роки тому. У 2016 році, коли експортери порівнювали витрати часу на митниці з 2014 роком, ця цифра була такою ж, дещо зменшившись у 2017 році до 48%.

39% підприємств відзначили зменшення витрат часу проходження експорту на митниці у 2018 році порівняно з 2016 роком. Ця цифра є найменшою за останні три хвилі опитування: у 2016 році про зменшення часу митного оформлення експорту повідомили 40% респондентів, а у 2017 році – 44%. Втім, ця частка більша за частку підприємств, що відзначають збільшення тривалості митних процедур при експорті. Остання не змінилася з 2016 року і впродовж усіх трьох хвиль опитування складала 8%.

Підприємства різних розмірів. Серед підприємств різного розміру не спостерігається значної різниці в оцінці зміни вартості проходження митних процедур при експорті. Дещо виділяються лише середні підприємства: 44% з них відзначили подорожчання експортних процедур у 2018 році, що більше, ніж серед інших категорій підприємств за розміром. Разом з цим, середні підприємства дещо частіше від інших повідомляють про те, що ці процедури стали дешевшими: такі оцінки дали 17% середніх підприємств-експортерів, в той час як серед підприємств інших розмірів відповідна частка складає 13%-14%. Вартість митного оформлення експорту також дещо більше зросла для малих підприємств: про це повідомили 40% експортерів з цієї категорії.

Середні та малі підприємства-експортери також частіше повідомляють про збільшення часових витрат на митні процедури. Для 11% середніх та 9% малих підприємств час проходження митниці при експорті у 2018 році збільшився порівняно з 2016 роком, тоді як для решти експортерів відповідна частка не перевищує 6%. Про скорочення тривалості митних процедур при імпорті найчастіше повідомляють великі підприємства: це відзначили 53% з них. Для порівняння, серед експортерів інших категорій за розміром частка тих, для кого тривалість оформлення експорту на митниці зменшилася, складає від 32% до 41%.

Підприємства різних секторів. Підприємства сфери послуг вирізняються з-поміж експортерів інших галузей найбільшою часткою опитаних, для яких вартість проходження митних процедур при експорті зменшилася. Як і для решти експортерів, серед представників сфери послуг відсоток тих, що відмітили подорожчання процедур з експорту, перевищує частку тих, для кого експорт став дешевшим. Однак 21% підприємств цієї галузі зазначили, що оформлення експорту на митниці стало менш витратним, ніж у 2016 році, тоді як серед підприємств інших галузей частка тих, що дали таку ж оцінку, не перевищує 14%.

Підприємства сектору послуг вирізняються серед підприємств інших галузей в оцінці часових витрат на оформлення експорту. Вони частіше від інших повідомляють як про зменшення, так і про збільшення тривалості митних процедур при експорті. Так, частка підприємств сфери послуг, для яких час оформлення експорту скоротився, складає 43%, що більше за відповідні частки опитаних серед промислових (40%), торговельних (37%) та аграрних (36%) підприємств-експортерів. Разом з цим, для 14% представників сфери послуг час оформлення експорту на митниці зріс, в той час як для підприємств інших галузей відповідна частка коливається від 7% до 10%.

Регіональний вимір. У регіональному розрізі²¹ про зменшення грошових витрат на митні процедури при експорті найчастіше повідомляють у Київській, Херсонській, Миколаївській, Волинській та Кіровоградській областях. Тут приблизно кожне четверте підприємство зазначило, що оформлення експортних процедур стало дешевшим порівняно з 2016 роком. Серед вказаних областей у Кіровоградській та Київській областях були зафіксовані найменші частки підприємств, для яких митні процедури при експорті подорожчали: вони склали 23% та 26% відповідно. З іншого боку, у двох областях – Полтавській та Дніпропетровській – жоден респондент не відзначив зменшення грошових витрат на митниці при оформленні експорту за останні два роки. При цьому у Полтавській області більшість опитаних (59%) вказали на збільшення вартості митного оформлення експорту. А регіонами, де про подорожчання митних процедур при експорті повідомляють найчастіше, разом з Полтавською областю є Донецька (81%), Чернігівська (68%) та Рівненська (58%) області.

У Закарпатській області була зафіксована найбільша частка підприємств-експортерів, для яких скоротилася тривалість проходження митних процедур при експорті (57%). Тим не менше, експортери Закарпаття досить часто повідомляють і про збільшення тривалості митного оформлення експорту (14%). Скорочення часу на проходження митних процедур при експорті відзначає половина підприємств, що здійснюють експорт у Львівській та Київській областях. Натомість в Одеській та Донецькій областях найменшою є частка підприємств, що помітили скорочення часу оформлення експорту: приблизно один із п'яти опитаних експортерів у цих регіонах витрачав менше часу на митні процедури у 2018 році, ніж два роки тому. Водночас, жодне підприємство-експортер Одеської області не повідомило про збільшення часових витрат на експорт. Подібно до цього, регіонами, де ніхто з опитаних експортерів не відзначив збільшення тривалості оформлення експорту на митниці, є Миколаївська, Житомирська, Черкаська, Чернівецька та Вінницька області, а також м. Київ. Про збільшення ж часу проходження митниці при експорті найчастіше повідомляють на Волині (22%) та Донеччині (21%).

²¹ Підвибірка з підприємств-експортерів у Луганській області у запитаннях про зміну вартості та тривалості митних процедур при експорті була недостатньою для статистично значущих порівнянь.

Рис. 33. Динаміка грошових витрат при експорті у 2018 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення грошових витрат), % опитаних

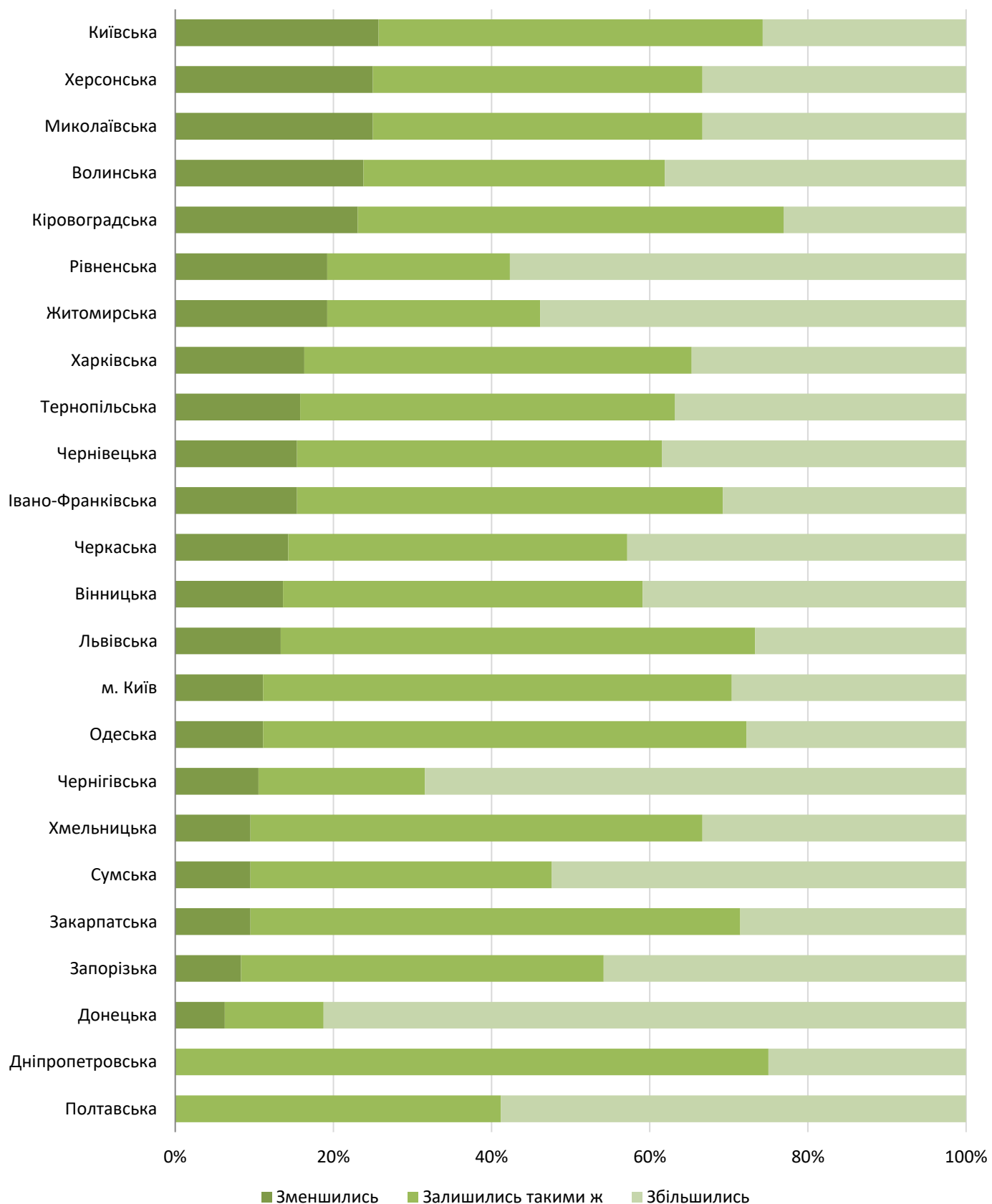
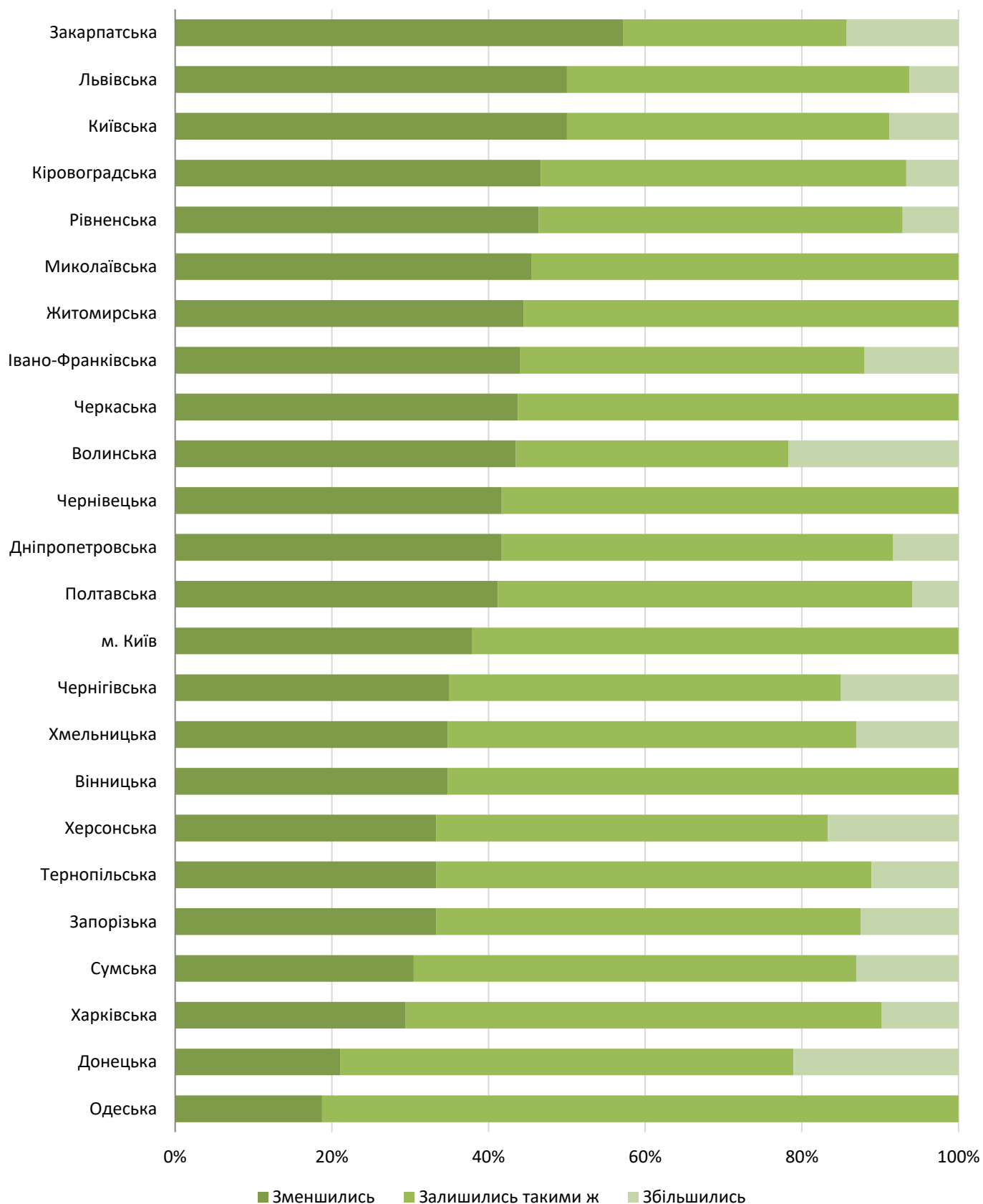

Рис. 34. Динаміка часових витрат при експорті у 2018 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення часових витрат), % опитаних

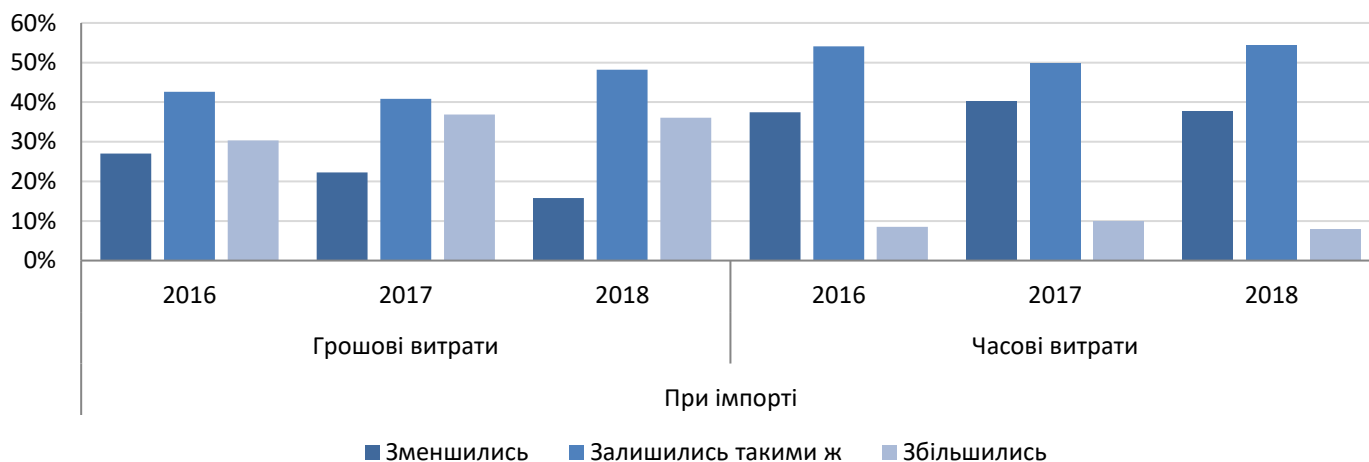

При порівнянні підприємств, що здійснюють лише експорт, з тими, що поєднують експорт та імпорт, перші відрізняються вищою часткою респондентів, які відмітили збільшення грошових витрат при експорті. Так, якщо 32% респондентів, що мають одночасно експорт та імпорт, повідомили, що вартість митного оформлення експорту зросла, то для виключно експортерів ця частка склала 49%. Крім того, підприємства, що займаються виключно експортом, рідше від тих, що поєднують експорт з імпортом, повідомляють про скорочення часу проходження митних процедур при експорті. Зокрема, тоді як 43% підприємств, які здійснюють як експорт, так і імпорт, відмітили, що тривалість митного оформлення експорту зменшилась, з цим погоджуються лише 35% опитаних, які здійснюють лише експорт.

Як і у попередній хвилі опитування, більше опитаних повідомляють про зростання вартості митних процедур, ніж про її зменшення. Проте, на відміну від експорту темпи подорожчання оформлення імпорту у 2018 році не збільшились. 36% підприємств, що здійснюють імпорт, повідомили, що витрачали на митні процедури, пов'язані з ним, більше коштів, ніж два роки тому. Ця частка майже не змінилася з 2017 року, коли вона складала 37%, і зросла порівняно з 30% у 2016 році.

У 2018 році частка імпортерів, які не відзначили змін у грошових витратах на митне оформлення за дворічний період, склала 48%. Вона зросла порівняно з попередніми хвилями опитування: у 2017 році вартість митного оформлення імпорту не змінилась для 41% імпортерів, а у 2016 році – для 43%. Зазначимо, що випадки зниження вартості оформлення імпорту стають все рідшими. Якщо у 2016 році 27% імпортерів повідомили, що витрачали менше коштів на митниці при імпорті, ніж два роки тому, то у 2017 році їх було 22%, а в останній хвилі опитування у 2018 році – лише 16%.

Рис. 35. Порівняння часових та грошових витрат при імпорті у другій, третій та четвертій хвилях опитування, % опитаних

В оцінках змін тривалості митного оформлення відповіді імпортерів розподіляються практично так само, як і в другій хвилі опитування у 2016 році, коли респондентам вперше було запропоновано оцінити зміну часових витрат при імпорті за два попередні роки. Якщо у 2016 році більше половини опитаних імпортерів (54%) не відзначили жодних змін у тривалості митних процедур при імпорті, то у 2017 році ця частка дещо зменшилася (50%), а в 2018 році знову зросла до 54%.

Подібно до цього, впродовж трьох останніх хвиль опитування частка підприємств, що повідомляють про зменшення часу митного оформлення імпорту, була вищою за відсоток тих, для яких цей час збільшився. У четвертій хвилі опитування в 2018 році 38% підприємств відзначили зменшення тривалості митних процедур при здійсненні імпорту. Ця частка майже не відрізняється від показників 2017 та 2016 років (відповідно 40% та 37%). Частка імпортерів, які вказували на збільшення часу оформлення імпорту на митниці, була найвищою у 2017 році (10%), а в 2018 році зменшилася до рівня 2016 року і склала 8%.

Рис. 36. Динаміка грошових витрат при імпорті у 2018 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення грошових витрат), % опитаних

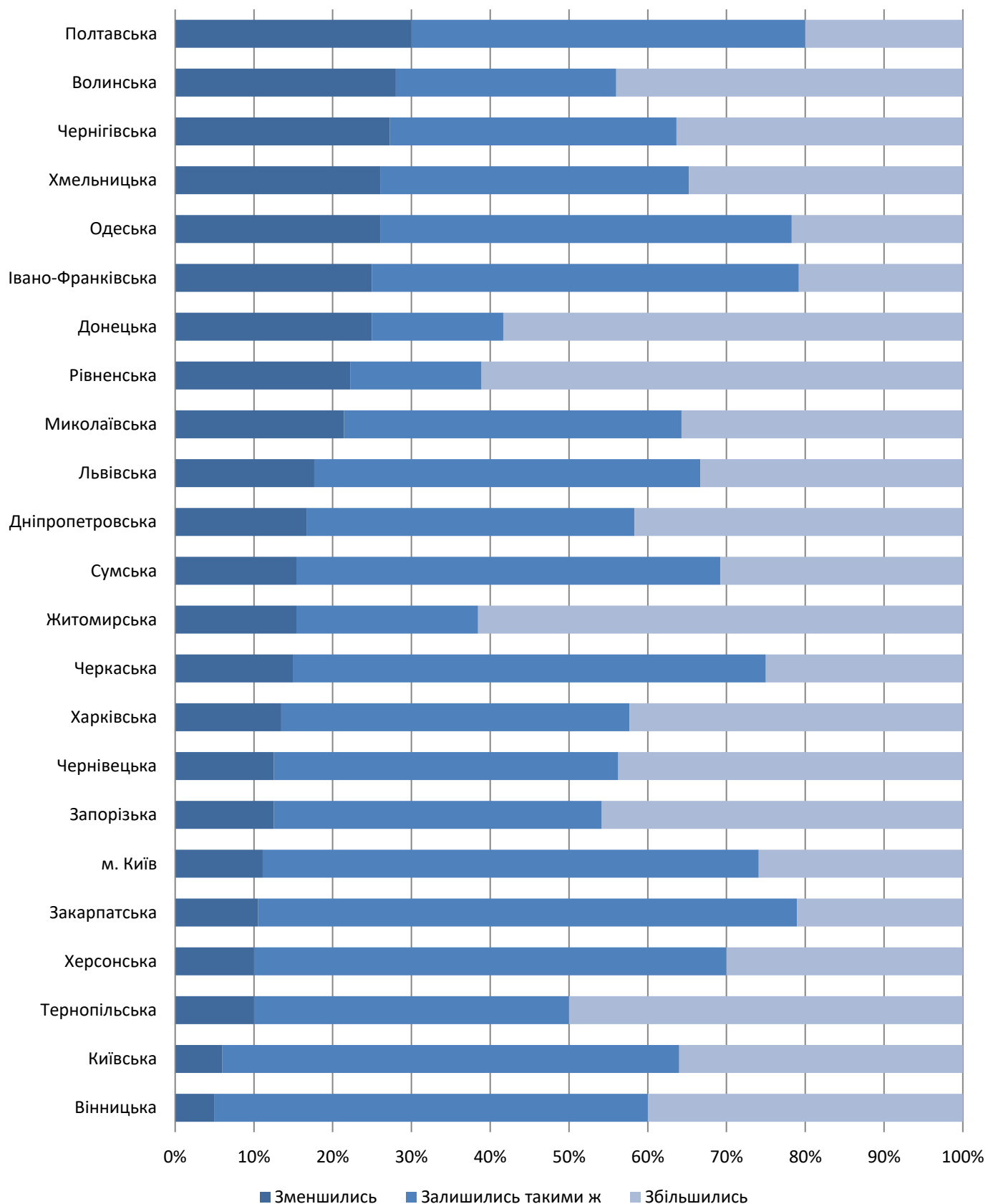
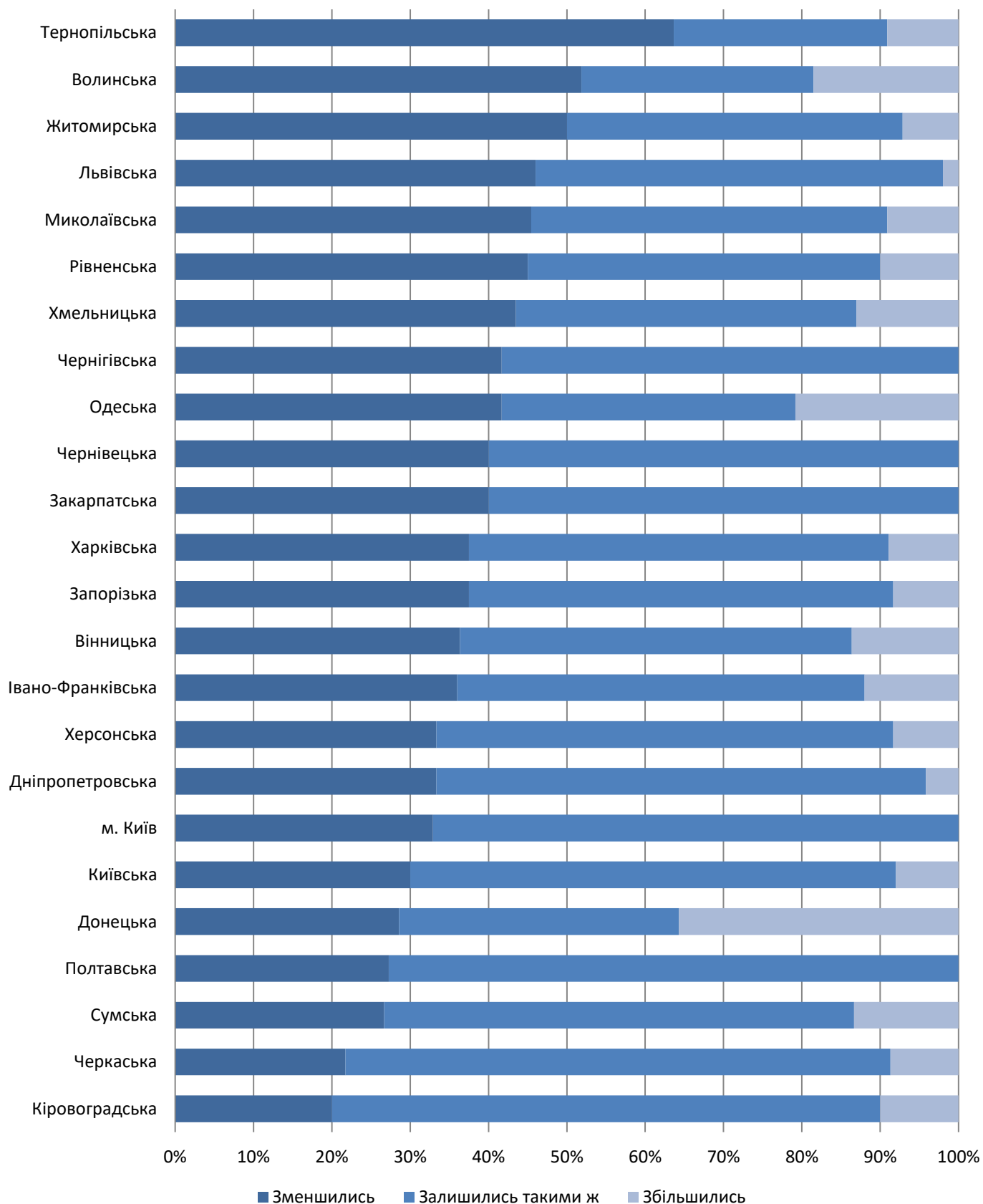

Рис. 37. Динаміка часових витрат при імпорті у 2018 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення часових витрат), % опитаних

Підприємства різних розмірів. Як і у випадку з експортом, підприємства середнього розміру найчастіше повідомляють про зростання грошових та часових витрат при оформленні імпорту. Порівнюючи вартість митного оформлення імпорту у 2018 році з 2016 роком, 46% середніх підприємств зазначають, що вона зросла. Серед підприємств різних розмірів, в котрих повідомляють про подорожчання митних процедур з оформлення імпорту, дещо вирізняються також малі підприємства, частка яких складає 38%. Для підприємств-імпортерів інших розмірів цей показник не перевищує 32%. Частки підприємств різних розмірів, що повідомляють про зменшення грошових витрат при імпорті, суттєво не відрізняються: вони знаходяться в межах від 14% до 18%.

В оцінках часу митного оформлення імпорту середні підприємства вирізняються дещо частішими повідомленнями про його збільшення у 2018 році порівняно з 2016 роком. Таку думку висловили 12% середніх підприємств. Для підприємств великого розміру ця частка зменшується до 10%, а для малих – до 8%. Також великі та середні підприємства частіше від підприємств менших розмірів відзначають скорочення тривалості митних процедур з оформлення імпорту. Про це у 2018 році повідомили 44% великих та 40% середніх підприємств-імпортерів.

Підприємства різних секторів. У галузевому розрізі за оцінкою грошових витрат при оформленні імпорту вирізняються аграрні підприємства – для 52% з них за останні два роки ці витрати зросли. Для представників усіх інших секторів зростання вартості митних процедур при імпорті було не настільки значущим: про це повідомили не більше 36% підприємств інших галузевих груп. Втім, між підприємствами різних галузей не спостерігається суттєвої різниці й в оцінках зниження вартості митного оформлення імпорту: про це повідомили від 15% до 17% опитаних імпортерів різних секторів.

Разом з цим, підприємства сільськогосподарського сектору частіше від інших повідомляють про скорочення часу проходження митних процедур при імпорті. Зменшення їх тривалості відзначили 45% аграрних підприємств, в той час як для серед представників інших галузей відповідна частка коливається від 35% до 39%. Тривалість оформлення імпорту найпомітніше зросла для підприємств сфери послуг, 15% з яких повідомили про те, що у 2018 році це займало для них більше часу, ніж у 2016, та дещо меншою мірою – для сільськогосподарських підприємств (13%).

Регіональний вимір. Оцінки зміни вартості проходження митниці при імпорті досить відрізняються залежно від регіону, де знаходяться опитані підприємства²². У Полтавській області найбільша частка імпортерів (30%) повідомила про зменшення грошових витрат на митне оформлення імпорту. Приблизно кожне четверте підприємство-імпортер Волинської, Чернігівської, Хмельницької, Одеської, Івано-Франківської та Донецької областей також відзначає зменшення таких витрат. Натомість про зростання вартості митних процедур при імпорті найчастіше повідомляють у Житомирській (62%), Рівненській (61%) областях, але також у Донецькій області (58%).

Найбільша частка підприємств-імпортерів, для яких проходження митниці при імпорті пришвидшилося, була зафіксована у Тернопільській області, де 64% респондентів повідомили, що у 2018 році витрачали на ці процедури менше часу. Оформлення імпорту також стало швидшим для значної частки підприємств Волинської (52%), Житомирської (50%), Львівської (46%), Миколаївської (45%) та Рівненської (45%) областей.

Тим не менше, Волинська область знаходиться і в переліку тих, де для порівняно багатьох імпортерів час проходження імпорту збільшився – на це вказали 19% імпортерів регіону. Про сповільнення митного оформлення імпорту досить часто повідомляють також у Донецькій (36%) та Одеській (21%) областях.

²² Підвибірка з підприємств-імпортерів у Луганській та Кіровоградській областях (для запитання про вартість оформлення імпорту) та у Луганській області (для запитання про тривалість оформлення імпорту) була недостатньою для статистично значущих порівнянь.

Між підприємствами, що здійснюють лише імпорту, та тими, які поєднують імпорту з експортом, не спостерігається значної різниці в оцінці змін витрат коштів при митному оформленні імпорту. Лише імпортери дещо частіше повідомляють про зростання цих витрат за останні два роки (38%), ніж підприємства, що поєднують імпорту з експортом (35%).

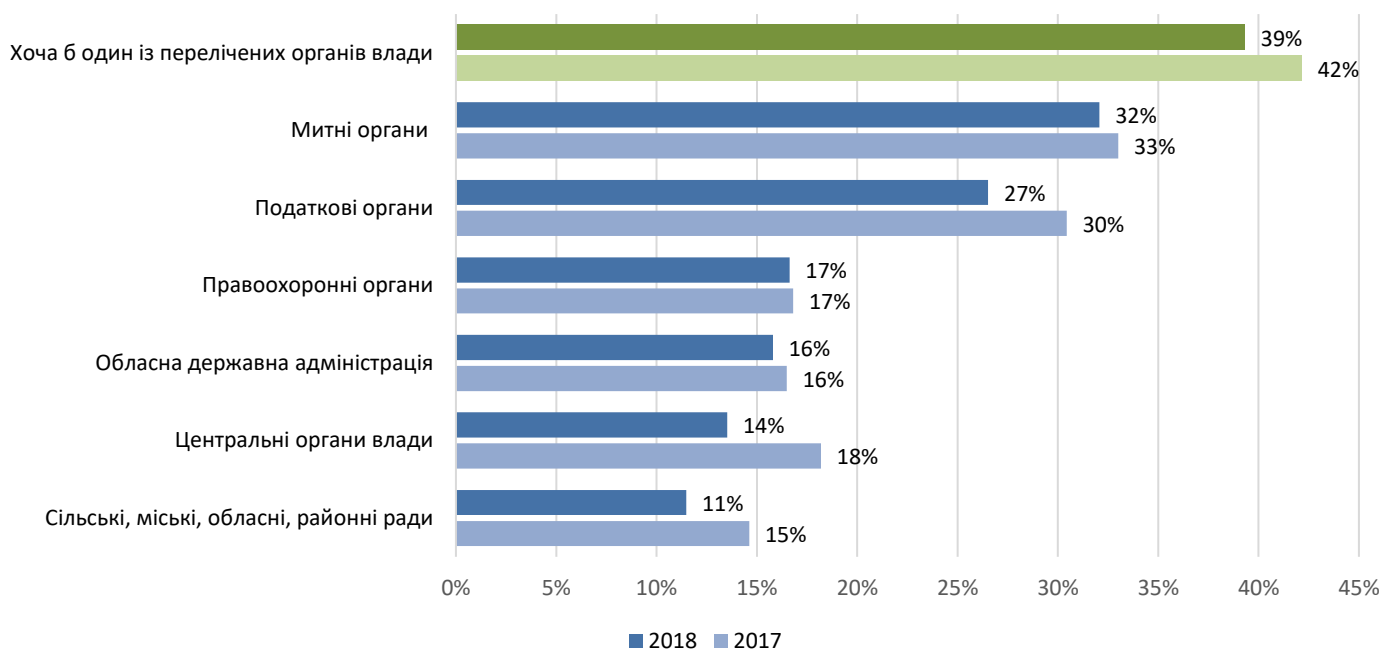
Розгляд оцінок зміни витрат часу на митні процедури вказаними двома категоріями імпортерів демонструє, що підприємства, які здійснюють одночасно імпорту та експорт, більшою мірою відчували скорочення тривалості цих процедур (про це повідомили 41% з них), ніж підприємства, що лише імпортують (34%). Разом з цим, частка опитаних, що повідомляють про уповільнення митних процедур при імпорті серед підприємств, що імпортують та експортують, також більша (11%), ніж серед виключно імпортерів (5%).

3.3. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади

В цьому опитуванні, як в інших дослідженнях ділового клімату ІЕД²³, респондентам ставилося питання про неформальні стосунки з представниками органів влади та успішність ведення бізнесу. Другий рік поспіль підприємства-учасники ЗЕД оцінювали наскільки важливими для успішного ведення бізнесу, на їх погляд, є неформальні зв'язки із представниками таких державних органів як обласна державна адміністрація, центральні органи влади, органи місцевого самоврядування (тобто сільські, міські, обласні та районні ради), правоохоронні органи, а також податкові органи та митниця.

Отримані результати свідчать, що неформальні стосунки з представниками державних органів влади залишаються важливою складовою ведення бізнесу в Україні. Так, 39% опитаних вважають, важливим або дуже важливим для успішного ведення бізнесу, мати «дружні» стосунки з представниками хоча б одного із перелічених державних органів. Порівняно до 2017 року значення цього показника дещо зменшилось, тоді частка тих, хто вважав важливими неформальні стосунки з представниками органів влади, становила 42%.

Рис. 38. Важливість неформальних відносин з державними органами, % опитаних²⁴

²³ Наприклад, «Ділова думка», «Щорічна оцінка ділового клімату АВСА».

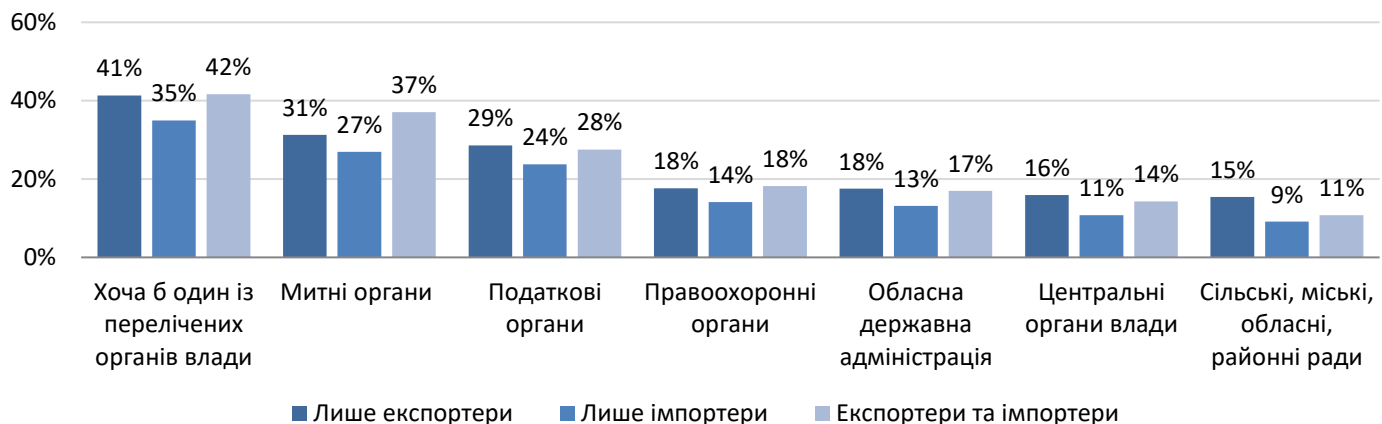
²⁴ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Як і в 2017 році, рейтинг «важливих друзів» очолюють податкова та митниця. Приблизно кожне третє підприємство (32%) вважає за потрібне підтримувати неформальні відносини з митними органами, а 27% – з податковими. При цьому якщо частка респондентів, які визнають важливість неформальних відносин з представниками митниці, майже не змінилася за рік, то важливість таких відносин з представниками податкових органів дещо зменшилася: у 2017 році 30% опитаних називали податкові органи серед тих, з якими варто підтримувати неофіційні стосунки.

Важливість неформальних відносин з представниками інших державних органів є значно меншою. Зокрема, для 17% респондентів важливо підтримувати неформальні стосунки з правоохоронцями, для 16% – з представниками ОДА, для 14% – з центральними органами влади, а для 11% – з представниками органів місцевого самоврядування. Проте, важливість неформальних відносин як з центральними органами влади, так і з місцевими радами зменшилася порівняно з 2017 роком.

Підприємства-експортери вважають неформальні відносини з представниками органів влади важливішими, ніж ті, що здійснюють тільки імпорт. Якщо 41% підприємств, що займаються лише експортом, та 42% тих, що поєднують експорт з імпортом, вважають за потрібне підтримувати неформальні стосунки з посадовцями, то серед виключно імпортерів – таких лише 35%.

Рис. 39. Важливість неформальних відносин з державними органами за видом діяльності підприємств, % опитаних

Відповідно, частка підприємств, котрі займаються лише імпортом, нижча порівняно з іншими серед тих, що вказують на важливість неформальних стосунків з владою. Найбільш виразно це проявляється у випадку податкових і правоохоронних органів, а також ОДА. Підприємства-експортери та ті, що поєднують імпорт з експортом, частіше ніж підприємства, які лише імпортують, висловлюють думку про важливість підтримки особистих контактів з представниками вказаних структур. Винятком тут є лише митні органи: неформальні стосунки з ними найважливіші для респондентів, що займаються одночасно імпортом та експортом.

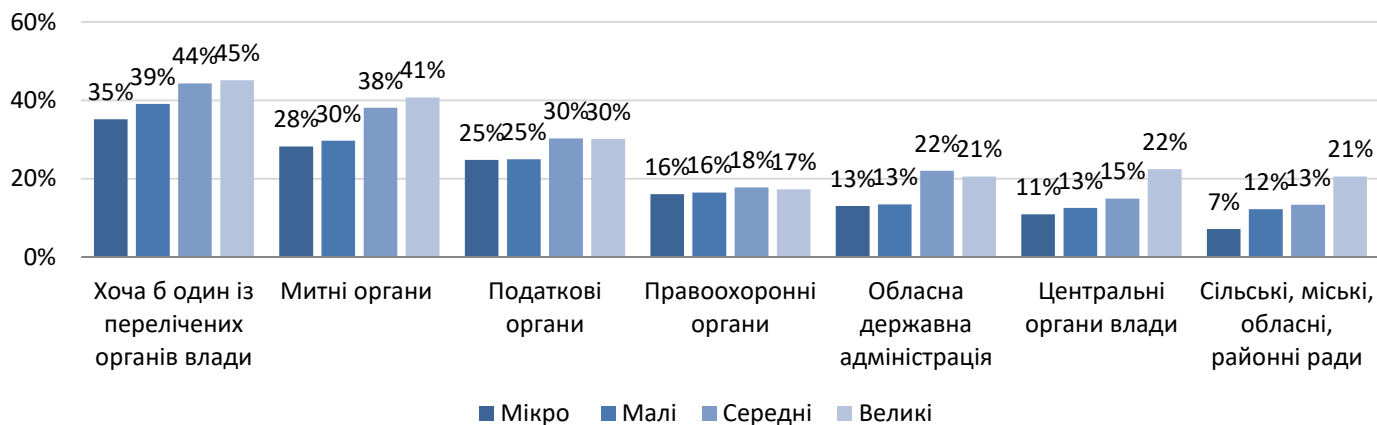
3.4. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів

Підприємства різних розмірів. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади відрізняється в залежності від розміру підприємства. Важливість неформальних стосунків з органами влади зростає зі збільшенням розміру підприємства. Відсоток опитаних, які зазначили, що для них важливо підтримувати такі стосунки хоча б з одним з органів влади, зростає від 35% для мікропідприємств до 39% для малих, і далі до 44% для середніх та 45% для великих підприємств. Тенденція збільшення важливості неформальних стосунків з владою для підприємств із зростанням їх розміру характерна майже для усіх перелічених владних структур за винятком правоохоронних органів. При порівнянні важливості неформальних

відносин з митними та податковими органами, а також з ОДА ця різниця проявляється особливо сильно. Так, якщо 28% мікро- та 30% малих підприємств вважають за необхідне підтримувати особисті контакти з представниками митниці, то серед великих і середніх підприємств ці частки більші: відповідно 38% та 41%. По 25% респондентів з малих та мікропідприємств визнають важливість неформальних відносин з представниками податкових органів, що менше, ніж у випадку середніх та великих підприємств, де такі опитані складають по 30%.

Подібні результати можна побачити і в оцінці неформальних відносин з посадовцями ОДА. Їх вважають потрібними для бізнесу 22% середніх та 21% великих підприємств і лише 13% мікро- та малих. Крім цього, навіть з поступовим зростанням частки опитаних, що вважають важливими підтримувати неформальні стосунки з центральними органами влади та з органами місцевого самоврядування, великі підприємства помітно відрізняються від інших вищою часткою таких респондентів. Так, 22% великих підприємств неформальні контакти з представниками центральних органів влади розглядають як вагомий складову ведення бізнесу, і 21% дотримуються такої ж думки щодо органів місцевого самоврядування. Це більше порівняно з підприємствами інших розмірів.

Рис. 40. Важливість неформальних відносин з державними органами за розміром підприємств, % опитаних

Підприємства різних секторів. Підприємства різних галузей не демонструють значних відмінностей в оцінці важливості неформальних стосунків хоча б з одним органом влади – відповідна частка знаходиться в межах 36%-41% для різних секторів – але спостерігаються деякі відмінності в оцінці важливості неформальних відносин з окремими органами влади. Зокрема, підприємства сфери послуг відрізняються від інших більшою часткою тих, хто вважає за потрібне підтримувати неформальні зв'язки з митними органами.

Рис. 41. Важливість неформальних відносин з державними органами за сектором підприємств, % опитаних

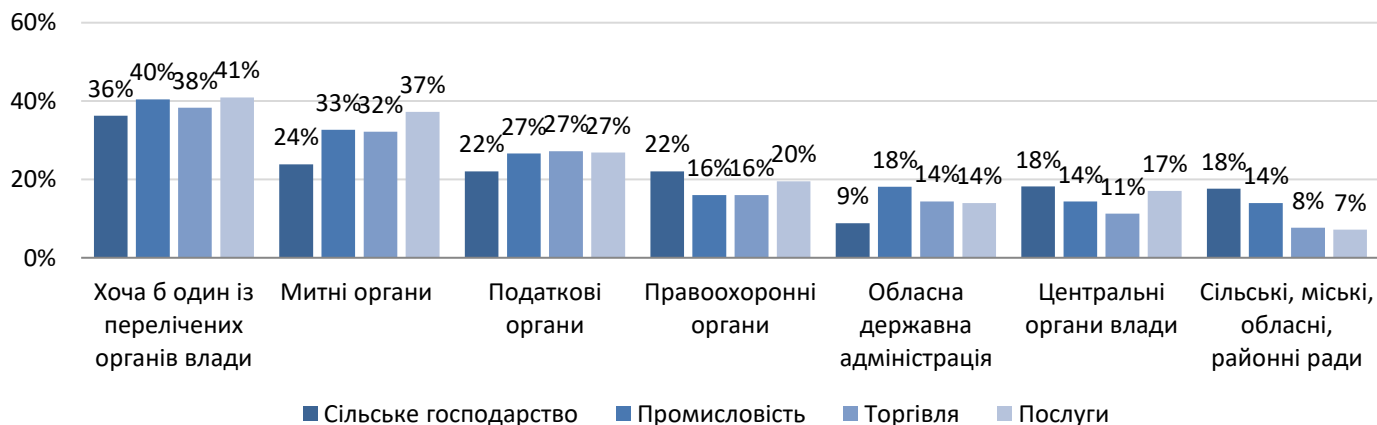
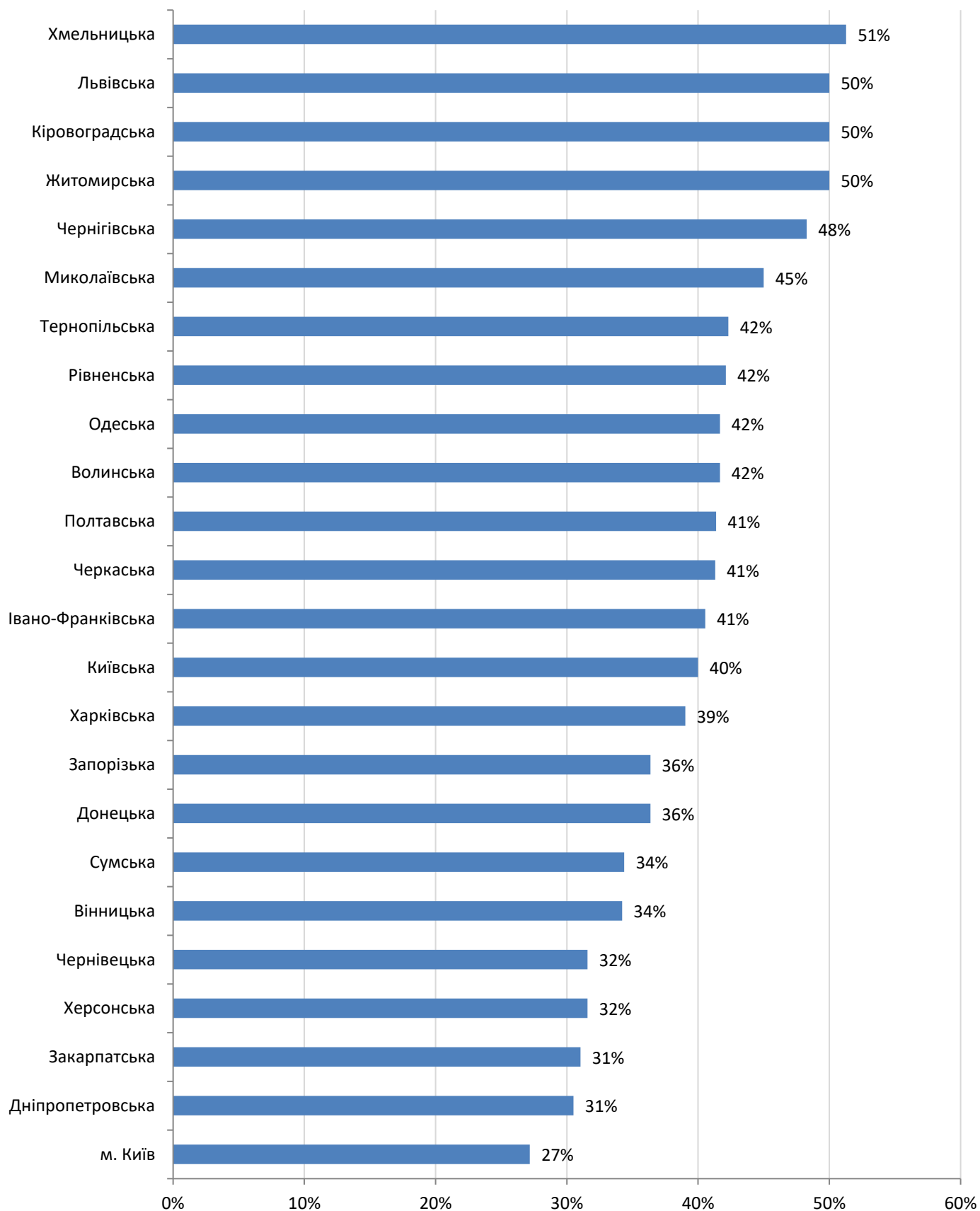

Рис. 42. Важливість неформальних відносин з державними органами за регіонами, % опитаних, які зазначили важливість таких відносин хоча б з одним з перелічених органів

Серед підприємств сфери послуг такі респонденти склали 37%, в той час як найменша частка була зафіксована серед аграрних підприємств: 24%. Підприємства агросектору також менше від інших приділяють увагу неформальним відносинам з посадовцями ОДА: лише 9% з них вважають такі відносини важливими для бізнесу. Для порівняння, серед представників інших галузей ці частки коливаються від 14% до 18%. Натомість, аграрні підприємства частіше від інших зацікавлені в особистих контактах з представниками органів місцевого самоврядування: 18% з них вважають такі відносини важливими.

Регіональний вимір. Регіональний розріз також демонструє певні відмінності в оцінці респондентами важливості неформальних відносин з представниками державних органів²⁵. Приблизно половина опитаних у Хмельницькій, Львівській, Кіровоградській, Житомирській та Чернігівській областях вважають неофіційні відносини хоча б з одним органом влади важливими для ведення бізнесу. Це найвищі частки респондентів порівняно з іншими регіонами. Найменша частка підприємств, для яких важливі неофіційні контакти з владою, була зафіксована у м. Києві: тут вона склала лише 27%. Респонденти з Дніпропетровської, Закарпатської, Херсонської та Чернівецької областей також найменше зацікавлені в неофіційних відносинах з органами державної влади – тих, хто вважає такі зв'язки важливими, у цих регіонах менше третини.

При розгляді важливості неформальних стосунків з кожним органом влади окремо також прослідковуються регіональні відмінності. Скажімо, найвищі частки підприємств, де опитані вважають за потрібне підтримувати неформальні відносини з митницею, – у Миколаївській (45%), Кіровоградській (44%), Житомирській (41%) та Чернігівській (41%) областях. Найменше ж опитаних, для яких важливі особисті контакти з митними органами, – у Чернівецькій області та м. Києві (по 22%).

Неформальні відносини з податковими органами найчастіше вважають важливими у Житомирській (38%), Хмельницькій (37%) та Львівській (35%) областях, а найрідше – у Чернівецькій (12%) та Волинській (17%). Регіонами, де найбільше респондентів повідомляють про важливість неформальних зв'язків із правоохоронцями, є Львівська (29%) та Хмельницька (28%) області. Найменше ж таких у Дніпропетровській області (9%). Крім цього, досить невеликі частки респондентів вказують на важливість неформальних контактів з правоохоронними органами у Закарпатській, Херсонській та Чернігівській (по 11%), а також у Донецькій, Рівненській та Харківській (по 12%) областях.

Неформальні відносини з ОДА найбільш важливі з точки зору підприємств Вінницької (31%) та Хмельницької (26%) областей, а найменш важливими їх вважають у Донецькій (5%), Тернопільській (8%) та Київській (9%) областях. Частки респондентів, які вказують на важливість встановлення неформальних зв'язків з центральними органами влади, найбільші у Чернівецькій (25%), Кіровоградській (24%), Чернігівській (24%) та Хмельницькій (23%) областях, а найменші – на Сумщині (3%), у Херсонській (6%) та Київській (7%) областях. Неформальні ж зв'язки з органами місцевого самоврядування найчастіше вважають важливими у Хмельницькій (26%) та Чернівецькій (25%) областях, а найрідше – у м. Києві (3%), Дніпропетровській (4%) та Тернопільській (6%) областях.

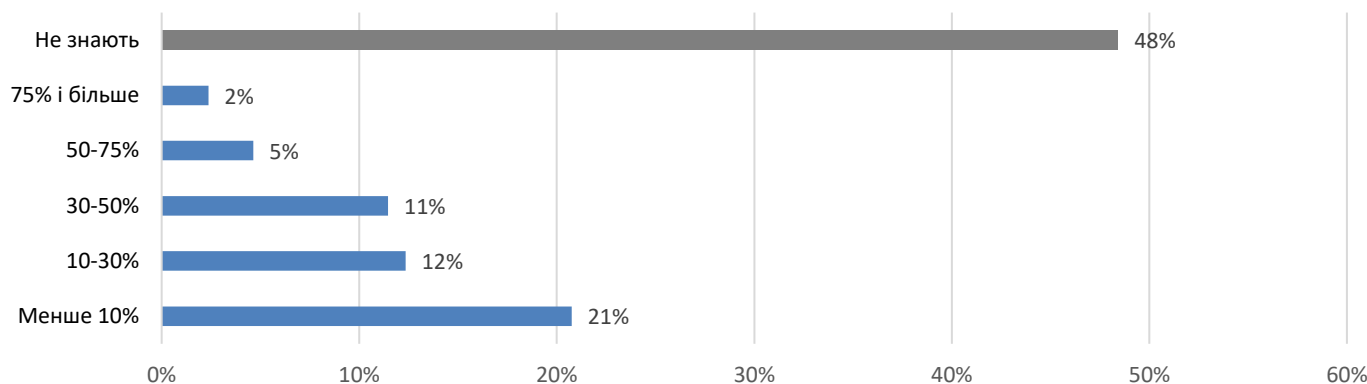
3.5. Оцінка частки товарів, ввезених з порушенням митних правил

У четвертій хвилі опитування респондентам вперше було запропоновано оцінити масштаби «сірого» або неофіційного імпорту в Україні. Усі опитані – як імпортери, так і експортери – оцінили, скільки відсотків на їхньому галузевому ринку складають товари, що були ввезені з порушенням митних правил, у тому числі взагалі без оподаткування. Майже половина респондентів не змогли зробити таких оцінок: 48% підприємств не знають, наскільки розповсюдженими є неофіційно ввезені товари на їхньому галузевому ринку. Решта опитаних схильні оцінювати обсяги неофіційного імпорту досить низько. Так, 21% підприємств переконані, що на товари, ввезені з порушенням митних правил, припадає менше 10% усіх товарів на їхньому ринку. 12% оцінюють обсяг таких

²⁵ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

товарів від 10% до 30%, і майже така ж частка опитаних – 11% – від 30% до 50%. Тільки 5% респондентів вважають, що неофіційний імпорт на їхньому ринку має значний обсяг і займає від 50% до 75%, і лише 2% підприємств оцінюють його більше, ніж у 75%.

Рис. 43. Оцінка присутності на галузевому ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування, % опитаних

Імпортери краще поінформовані про неофіційно ввезені товари, ніж підприємства, що здійснюють тільки експорт. 62% підприємств, що займаються виключно експортом, не змогли оцінити обсягу імпорту, ввезеного з порушеннями, на своєму ринку. Серед підприємств, які поєднують імпорт з експортом, ця частка знижується до 47%, а для виключно імпортерів – до 39%, що є свідченням більшої поінформованості про обсяги неофіційного імпорту підприємств, зосереджених лише на імпортуванні. Серед підприємств з різними видами ЗЕД, які змогли надати відповідь на це питання, немає значних відмінностей в оцінці обсягів присутності на ринку товарів, ввезених з порушеннями законодавства.

Підприємства різних розмірів. Підприємства великого розміру відрізняються від інших дещо меншою поінформованістю про масштаби неофіційного імпорту на своїх ринках. Більше половини з них (55%) не змогли відповісти на це запитання, тоді як серед інших категорій підприємств за розміром відповідна частка знаходиться в межах 46%-49%. Між мікро- та малими підприємствами з одного боку, та великими і середніми – з іншого, спостерігається незначна різниця в оцінках обсягів неофіційно ввезених товарів: перші схильні оцінювати ці обсяги дещо вище, ніж другі.

Підприємства різних секторів. Найбільші відмінності в оцінках присутності неофіційного імпорту на своєму ринку спостерігаються серед підприємств різних галузей. Представники сфери торгівлі найкраще поінформовані про такий імпорт: лише 41% з них не змогли оцінити обсяги «сірого» імпорту на своєму ринку. Ця частка дещо більша для представників сектору послуг, серед яких 48% не змогли дати відповідь на це запитання. Серед представників аграрного та промислового сектору більше половини опитаних не змогли оцінити обсяги товарів, ввезених неофіційно.

Підприємства секторів торгівлі і послуг вважають обсяги неофіційного імпорту на своїх ринках дещо більшими, ніж представники аграрних та промислових підприємств. Якщо 17% підприємств сфери послуг та 16% підприємств сфери торгівлі вважають, що неофіційно завезені товари перевищують половину присутніх на їхньому ринку, то для решти опитаних ці частки не більші за 12%.

Регіональний вимір. У регіональному вимірі²⁶ найкраще орієнтуються у присутності неофіційного імпорту на ринку підприємства Львівської області, де лише 32% опитаних не змогли оцінити його обсягів, а також Вінниччини, де таких оцінок не змогли зробити 39% респондентів. Найслабше уявлення про обсяги неофіційно

²⁶ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

ввезених товарів мають підприємства Херсонської області (70% з них не відповіли на це запитання), а також Запорізької (62%) та Кіровоградської (60%) областей.

3.6. Заходи для запобігання ввезення товарів з порушенням митних правил

Для з'ясування шляхів та механізмів запобігання неофіційного імпорту респондентам запропонували назвати заходи, які допоможуть усунути з їхнього галузевого ринку товари, ввезені з порушенням митних правил, у тому числі взагалі без оподаткування. Більшість опитаних (60%) схиляється до думки, що спрощення та здешевлення митних процедур запобігатиме неофіційному імпорту²⁷. Крім цього, приблизно кожне четверте підприємство висловилося за певні заходи, які посилюють контроль над ввезеними товарами та вимагають більш активних дій від правоохоронних та контролюючих органів.

Рис. 44. Заходи, яких, на думку респондентів, потрібно вжити для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування, % опитаних

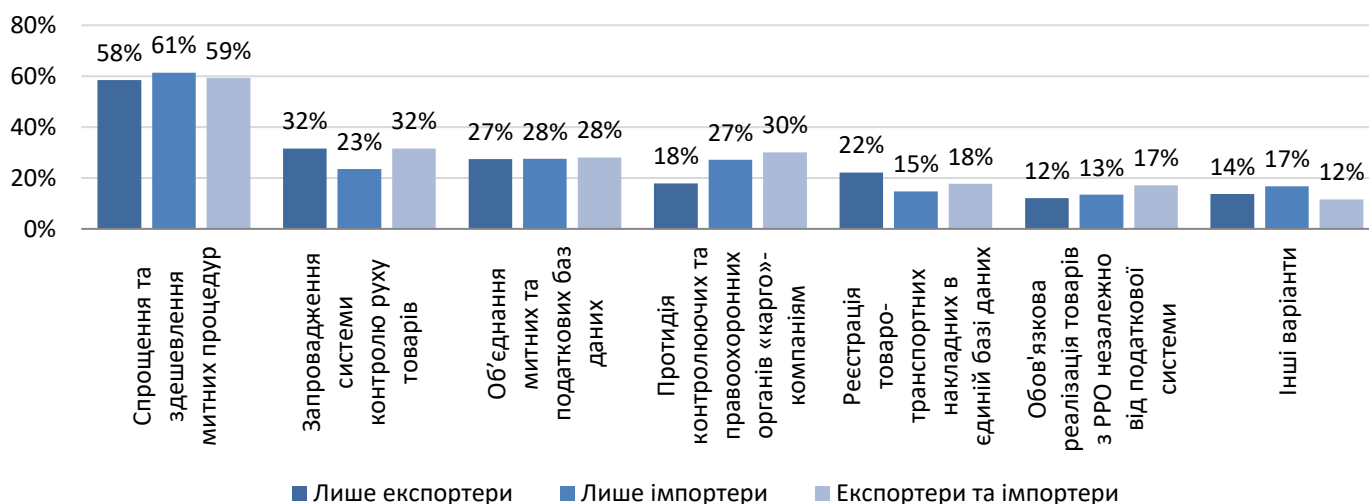
Так, 29% опитаних вважають, що для усунення з ринку товарів, ввезених з порушеннями, слід запровадити систему контролю руху товарів з моменту їх імпорту до кінцевого внутрішнього продажу. 28% підтримали пропозицію об'єднання митних та податкових баз даних з наданням доступу до них контролюючим підрозділам митних та податкових органів. А 26% респондентів вважають, що результативною може стати ефективна протидія правоохоронних та контролюючих органів так званим «карго»-компаніям, що системно занижують митну вартість імпортованих товарів. Інші варіанти запобігання неофіційному імпорту підтримало менше підприємств: 18% з них пропонують запровадити реєстрацію товаро-транспортних накладних в єдиній базі даних, надавши доступ до неї контролюючим підрозділам Державної фіскальної служби (ДФС) чи Патрульної поліції, а 15% – зобов'язати усіх підприємців, незалежно від того, яку податкову систему – загальну чи спрощену – вони використовують, реалізовувати товари із застосуванням реєстраторів розрахункових операцій.

²⁷ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Крім цього, приблизно кожне сьоме підприємство висловлювало власні варіанти усунення з ринку неофіційно ввезених товарів. Серед них – боротьба з корупцією на митниці та у контролюючих органах, вдосконалення законодавчої бази, спільний прикордонний контроль з сусідніми країнами і проведення пост-митного аудиту. Окремі респонденти пропонували мінімізувати людський фактор при визначенні митної вартості товарів, краще інформувати людей про те, куди йдуть їхні податки. Також було висловлено декілька пропозицій не вживати жодних заходів, оскільки, завдяки цьому, як висловилися респонденти, «люди заробляють».

Підприємства з різними видами ЗЕД суттєво не відрізняються у своїх поглядах на доцільність більшості заходів, спрямованих на усунення з ринків товарів, ввезених із порушеннями. Зокрема, між підприємствами, що займаються лише експортом, тільки імпортом або поєднують експорт та імпорт, майже немає відмінностей у підтримці спрощення та здешевлення митних процедур як кроку, котрий допоможе запобігти неофіційному імпорту.

Рис. 45. Заходи, яких, на думку респондентів, потрібно вжити для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування (за видом ЗЕД), % опитаних

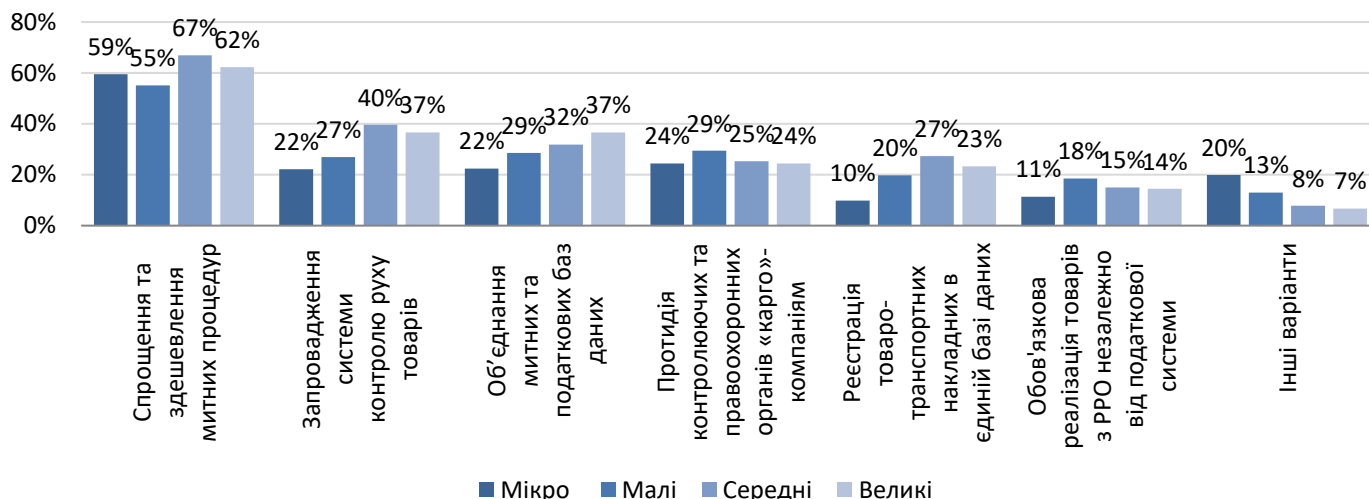

Винятками є лише заходи із запровадження системи контролю за рухом товарів та протидія «карго»-компаніям. Так, підприємства, що здійснюють лише імпорт, меншою мірою підтримують запровадження системи, яка б контролювала рух товарів з моменту імпорту до кінцевого внутрішнього продажу. За цей крок висловилися 23% виключно імпортерів у порівнянні з 32% серед лише експортерів та тих, що поєднують імпорт з експортом. Посилення ж діяльності правоохоронних та контролюючих органів з протидії «карго»-компаніям найрідше обирають представники підприємств, що займаються лише експортом (18%). Для порівняння, цей крок підтримують 27% виключно імпортерів та 30% підприємств, що імпортують та експортують.

Підприємства різних розмірів. Підприємства більших розмірів частіше, ніж мікро- та малий бізнес, підтримують кроки, що передбачають посилення контролю та регулювання діяльності підприємств з метою усунення з ринку неофіційно ввезених товарів. Зокрема, 40% середніх та 37% великих підприємств погоджуються з тим, що варто запровадити систему контролю руху товарів з імпорту до кінцевого продажу. Серед малих та мікропідприємств цей захід підтримує відповідно 27% та 22%. Пропозицію об'єднання митних та податкових баз даних з наданням доступу до них контролюючим підрозділам органів ДФС підтримують лише 22% мікропідприємств, тоді як для великих підприємств ця частка зростає до 37%. Крок, який підтримали найбільше опитаних в цілому, – спрощення та здешевлення митних процедур, – найчастіше обирають підприємства середнього розміру (67%), а найрідше – малі підприємства (55%).

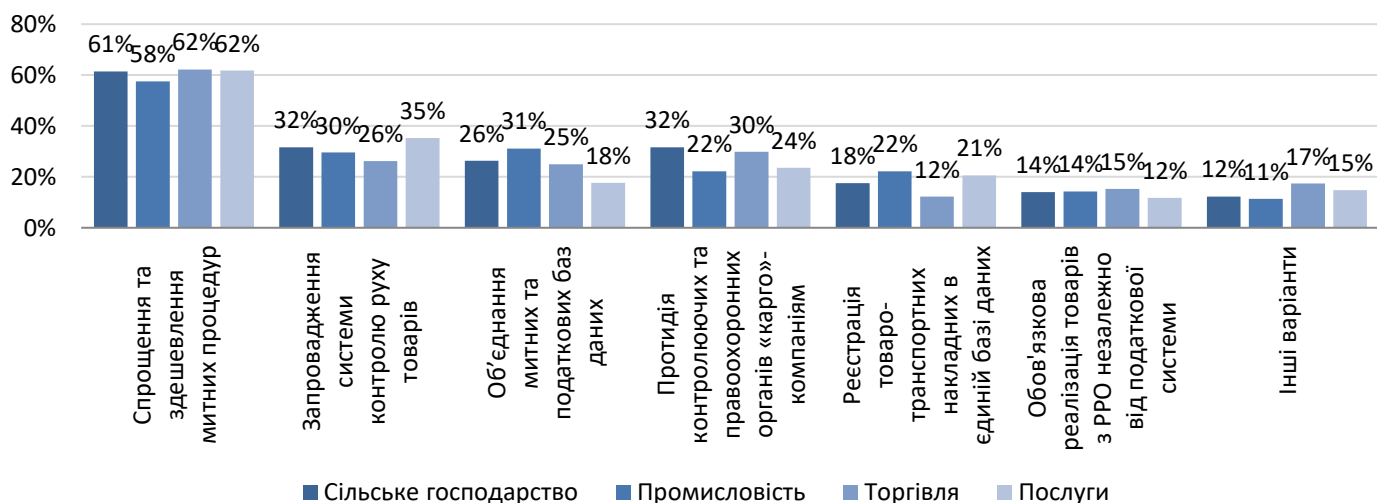
До того ж мікропідприємства відрізняються від решти більшою часткою опитаних, які запропонували власні варіанти протидії ввезенню товарів з порушеннями. Зазвичай це боротьба з корупцією на митниці, кращий митний контроль, об'єднання митних баз з іншими країнами, посилення відповідальності бізнесу та митних органів та спрощення процедур на митниці.

Рис. 46. Заходи, яких, на думку респондентів, потрібно вжити для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування (за розміром підприємств), % опитаних

Підприємства різних секторів. Між підприємствами різних секторів спостерігається деяка різниця в оцінці заходів для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушеннями. Так, запровадження системи руху товарів від імпорту до їх продажу в Україні найчастіше підтримує сектор послуг: за цей крок тут висловилися 35% опитаних. Промислові підприємства частіше від інших вважають, що потрібно об'єднати митні та податкові баз даних, надавши доступ до них контролюючим підрозділам органів ДФС, – цей захід вважають доцільним 31% з них. Представники агросектору та сфери торгівлі частіше від підприємств сфери послуг та промисловості вказують на необхідність протидії «карго»-компаніям. І навпаки, підприємства, що працюють у секторах промисловості та послуг, схильні частіше підтримувати реєстрацію товаро-транспортних накладних в єдиній базі даних. У підтримці такого заходу, як спрощення та здешевлення митних процедур, у секторальному розрізі відмінності майже відсутні.

Рис. 47. Заходи, яких, на думку респондентів, потрібно вжити для усунення з їхнього галузевого ринку товарів, ввезених з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування (за сектором підприємств), % опитаних

Регіональний вимір. Підтримка різних заходів з метою усунення з ринку неофіційно імпортованих товарів відрізняється залежно від регіону²⁸. Про те, що для цього потрібно спростити митні процедури та зробити їх дешевшими, найчастіше повідомляють респонденти Чернігівської, Черкаської, Кіровоградської та Миколаївської областей – у цих регіонах частка тих, хто підтримує цей крок, перевищує 70%. Області, де найчастіше підтримують запровадження системи контролю руху товарів з моменту їх імпорту до кінцевого внутрішнього продажу, – це Чернігівська (50% опитаних), а також Полтавська і Тернопільська (по 45% опитаних).

Об'єднати митні та податкові бази даних, надавши доступ до них контролюючим підрозділам органів ДФС, найчастіше пропонують підприємства Донецької області (50%) і також частіше від інших – у Львівській (39%), Хмельницькій (36%), Чернівецькій (35%) та Черкаській (34%) областях. У Чернівецькій та Сумській областях опитані частіше, ніж в інших регіонах, вважають, що для усунення неофіційного імпорту слід протидіяти «карго»-компаніям, що забезпечують системне заниження митної вартості імпортованих товарів, – за цей крок висловились, відповідно, 41% та 36% підприємств цих регіонів. За єдину базу даних для реєстрації товаро-транспортних накладних найчастіше висловлюються респонденти Вінницької (41%) та Чернігівської (35%) областей. А у Чернівецькій (41%), Донецькій (35%) та Рівненській (30%) областях частіше від інших підтримують введення розрахунків через РРО для усіх підприємств незалежно від системи оподаткування.

У підсумку, після деякого погіршення у 2016 році оцінки ефективності роботи митниці покращуються вже протягом двох хвиль опитування. Разом з цим, у 2018 році, як і раніше, більшість респондентів вважає, що на митниці потрібні зміни. Основними проблемами в роботі митниці, які залишаються актуальними з першої хвилі опитування у 2015 році, є недосконале митне законодавство, корупція та хабарництво та недостатня прозорість та відкритість митниці. Водночас, вже другий рік поспіль послаблюється вплив таких проблем, як свідоме, на думку опитаних, завищення митної вартості товарів та постійні зміни структури і керівництва митниці. Приблизно кожне шосте підприємство має досвід адміністративного або судового оскарження дій митних органів. Для більшості з них це оскарження принесло певні успішні результати.

У 2018 році посилилася тенденція збільшення грошових витрат на митні процедури при експорті та продовжилася тенденція зменшення часових витрат, хоча для більшості експортерів ні час, ні вартість цих процедур не змінилися у порівнянні з 2016 роком. Частка експортерів, для яких митне оформлення експорту подорожчало за дворічний період, досягла найвищого значення за три останні хвилі опитування: про це повідомили 39% з них. Разом з цим, співвідношення експортерів, що відмічають скорочення часу оформлення експорту, та тих, для кого ці процедури, навпаки, сповільнились, залишається практично незмінним три роки поспіль: перші значно переважають над останніми.

З точки зору вартості та тривалості процедур імпорту ситуація протягом останніх трьох років практично не змінилася. Частка підприємств, які витрачають більше на митне оформлення у 2018 році, перевищує частку тих, що повідомляють про здешевлення процедур, пов'язаних з імпортом. А відсоток тих, для яких час оформлення імпорту скоротився, перевищує частку підприємств, що відмітили збільшення часу митних процедур при імпорті. Це відповідає результатам 2016 і 2017 років.

Приблизно кожне третє опитане підприємство вважає за необхідне підтримувати неформальні відносини з представниками митних органів, а кожне четверте – з представниками податкових органів. Всього 39% опитаних підприємств вважають за необхідне підтримувати неформальні стосунки хоча б з одним із органів влади, включаючи місцеві та центральні органи влади, а також правоохоронні органи та органи місцевого самоврядування. Це дещо менше, ніж було у 2017 році, коли ця частка складала 42%. Що більший розмір підприємства, тим важливішими для нього є неформальні відносини з владою.

²⁸ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

Майже половина опитаних не знають, наскільки на їхньому галузевому ринку розповсюджені товари, ввезені з порушенням митних правил, у тому числі ввезених взагалі без оподаткування. Серед підприємств, що дали такі оцінки, частку таких товарів на ринку найчастіше оцінюють як меншу, ніж 10%. З-поміж заходів, спрямованих на усунення таких товарів з ринку, опитані підприємства найчастіше підтримують спрощення та здешевлення митних процедур. Частина підприємств також виступає за кроки, які посилюють контроль над ввезеними товарами та вимагають більш активних дій від правоохоронних та контролюючих органів.

3.7. Агрегований показник оцінки роботи регіональних митниць

В цьому розділі ми представляємо другий регіональний рейтинг «Митниця очима підприємств», який побудовано на основі оцінок та очікувань учасників зовнішньоекономічної діяльності. У 2017 році для того, щоб з'ясувати, чи відрізняються оцінки роботи регіональних митниць, був розроблений Агрегований показник, який узагальнює точку зору керівників підприємств за трьома змінними: оцінка роботи митних органів, оцінка технічного оснащення митниці та корупція митниці як перешкода для діяльності підприємства. На основі Агрегованого показника було побудовано регіональний рейтинг оцінки роботи митниці «Митниця очима підприємств».

Регіональний рейтинг було представлено на експертних обговореннях у регіонах в другій половині 2018 року. Ми отримали зворотній зв'язок від учасників обговорень, зокрема пропозиції додати до Агрегованого показника експертну оцінку та показники митної статистики. Робота над вдосконаленням показника триватиме в 2019 році. В цьому звіті представлено Агрегований показник оцінки митниць в регіонах та регіональний рейтинг за 2018 рік, побудовані за методологією попереднього року.

Ми покажемо, які складові Агрегованого показника вплинули на результати чотирьох областей, що очолюють список, та чотирьох областей, які його замикають. Також порівняємо результати 2018 та 2017 років.

Вставка 2. Методологія обрахунку Агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах

В основі підходу до побудови агрегованого показника лежить математико-статистичний метод основних компонент (Principal Components). Метод основних компонент – це один із методів факторного аналізу, який дозволяє групувати прості змінні на основі кореляції між ними та «схованої змінної», яку називають «головна компонента». «Головна компонента» описує той чи інший процес або ситуацію за допомогою згрупованих простих змінних. Застосування цього методу для побудови агрегованих (компонентних) показників відбувається в декілька етапів: (1) дослідник підбирає змінні, які найкращим чином описують гіпотезу дослідження, (2) за допомогою кореляційного аналізу відбираються змінні з найтіснішими зв'язками між собою, (3) з відібраними змінними проводиться декілька ітерацій факторного аналізу, (4) відбирається «найкращий», з точки зору статистичних показників, аналіз, (5) прості зміни, що використовувалися в «найкращому» аналізі, можуть бути складовими агрегованого (компонентного) показника відповідно до гіпотези дослідження.

Для розробки Агрегованого показника було відібрано та проаналізовано вісім змінних, які, за гіпотезою, прямо або непрямо характеризують роботу митниці²⁹. Після проведення кореляційного аналізу було залишено чотири показники, які мали найвищі коефіцієнти кореляції один із одним, а саме «оцінка роботи митних органів», «оцінка технічного оснащення митниці», «корупція як проблема, що негативно впливає на роботу митниці з точки зору підприємств» та «потреба мати неформальні зв'язки з представниками митниці як складова успішного ведення бізнесу». Після проведення першої ітерації факторного аналізу показник «важливість неформальних відносин» був відкинутий для підвищення якості факторного аналізу. Результати факторного аналізу свідчать, що агрегована оцінка роботи митних органів прямо пов'язана з оцінкою технічного оснащення митниці та має зворотній зв'язок з рівнем корупції. Тобто, чим краще респонденти оцінювали технічне оснащення митниці, тим краще вони оцінювали ефективність роботи митниці в цілому. Й навпаки, чим більшою є частка тих, хто вважає корупцію на митниці перешкодою, тим нижчою є оцінка (значення Агрегованого показника). Тобто названі вище складові описують одне і те ж явище, що дозволяє використати їх у якості складових агрегованого показника.

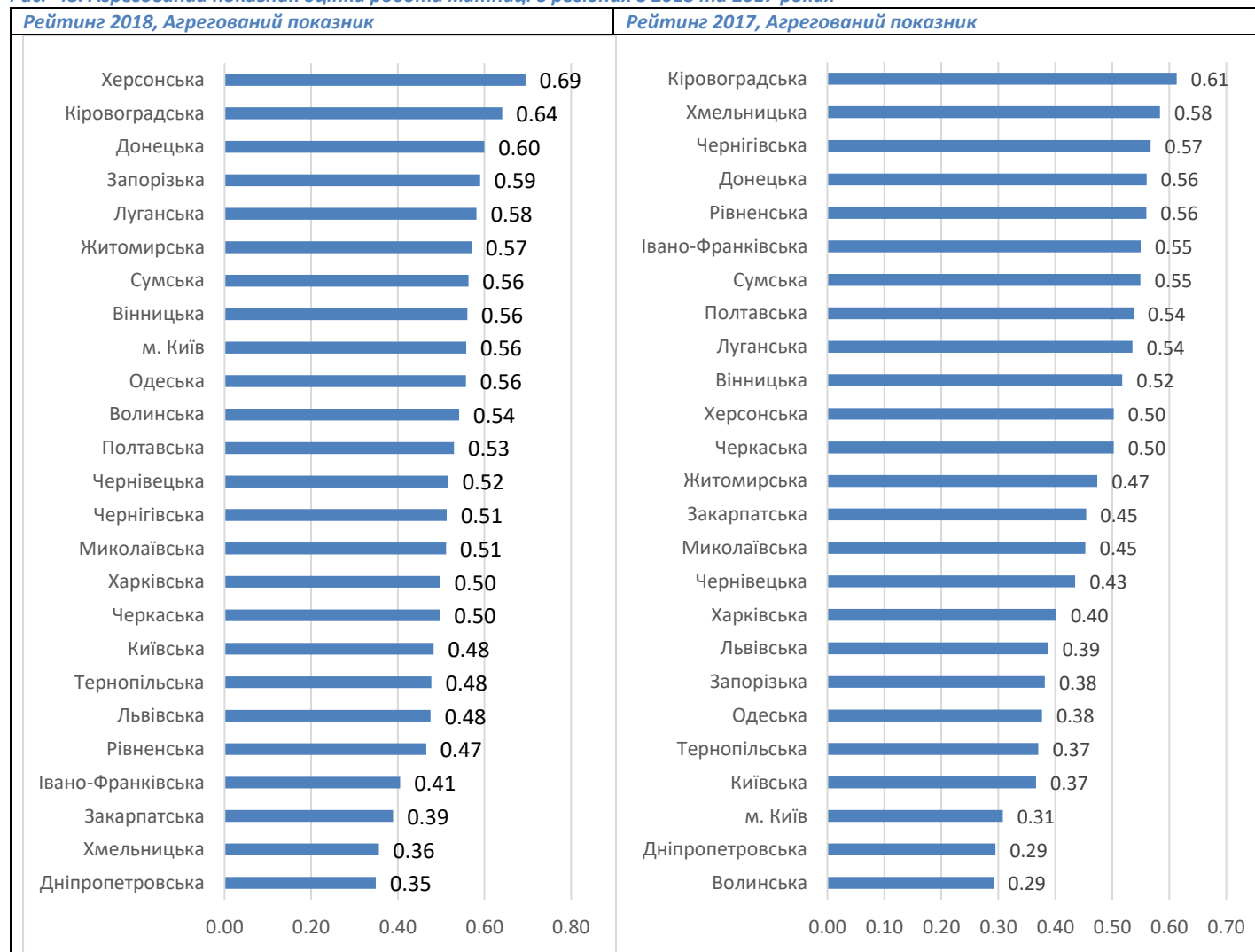
²⁹ Детально див. Додаток 1 «Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу. Аналітичний звіт за результатами III хвилі опитування українських експортерів та імпортерів», Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Київ, 2018.

Таким чином, АГРЕГОВАНИЙ ПОКАЗНИК ОЦІНКИ РОБОТИ МИТНИЦІ В РЕГІОНАХ складається з трьох компонентів: (1) оцінка роботи митних органів (шкала від -1 до 1), (2) оцінка технічного оснащення митниці (шкала від -1 до 1) та (3) оцінка корупції на митниці. Остання розраховується як різниця між 100 та часткою респондентів, що вибрали корупцію в якості проблеми хоч б один раз, даючи відповідь на питання про проблеми в роботі митниці. Далі, отриманий показник приводиться до шкали від 0 до 100 через ділення на 100. Розраховується агрегований показник як середнє арифметичне з вказаних вище компонентів для кожного області окремо.

3.7.1. «Лідери» та «аутсайders» регіонального рейтингу

В 2018 році рейтинг очолили Херсонська, Кіровоградська, Донецька та Запорізька області³⁰. Внизу списку знаходяться Івано-Франківська, Закарпатська, Хмельницька та Дніпропетровська області.

Рис. 48. Агрегований показник оцінки роботи митниці в регіонах в 2018 та 2017 роках

Лідер рейтингу має високі значення усіх трьох складових Агрегованого показника, а аутсайдер – відповідно низькі оцінки. Так, підприємства з Херсонської області, яка очолює список, дали найвищу оцінку ефективності роботи митних органів (0,57), високо оцінили технічне оснащення митниці (0,50, це друге місце серед оцінок технічного оснащення митниці – детально див. Додаток 1) та мають відносно низький показник «корупція як проблема» (17% опитаних й четверте місце у відповідному рейтингу – детально див. Додаток 1). А в Дніпропетровській

³⁰ Частка опитаних в Луганській області не достатня для статистично значущих висновків.

області, яка замикає список, підприємства низько оцінили технічне оснащення митниці (0,11 та 24 місце у відповідному рейтингу), ефективність роботи (0,25, 21 місце) та 31% (або 22 місце серед інших) відчули корупцію як проблему на митниці.

Області, які посідають провідні місця у списку (окрім першого) мають один показник з високим значенням, а два інші два дещо гірші. Так, Кіровоградська область (минулорічний лідер рейтингу), яка посідає друге місце в 2018 році, має найвищі оцінки технічного оснащення (0,72 та перше місце в відповідному рейтингу), входить до десятки кращих за оцінками ефективності роботи (0,4 та 8 місце) й сприйняттю корупції як проблеми (20% та 7ме місце). Донецька область, яка посідає третє місце у рейтингу, має досить низький показник сприйняття корупції (це добре) – 14% місцевих підприємств вважають корупцію проблемою (3 місце у відповідному рейтингу), 12 місце в рейтингу оцінок технічного оснащення митниці (0,5) та 6 місце в рейтингу оцінки ефективності роботи (0,43). Відповідні показники для Запорізької області з четвертого місця у загальному рейтингу такі: 4 місце (0,47) в рейтингу оцінки ефективності роботи, 8 місце (0,54) в рейтингу оцінок технічного оснащення митниці та 12 місце (24% опитаних) в рейтингу сприйняття корупції.

Області, що знаходяться внизу списку, навпаки, мають дуже низькі оцінку одного показника та низькі або середні двох інших, або дуже високу оцінку одного з показників та дуже низькі – двох інших. Так, підприємства Хмельницької області, яка посідає передостаннє 24 місце в рейтингу, низько оцінили два з трьох показників -- ефективність роботи митниці (0,22, 23 місце у відповідному рейтингу), технічне оснащення митниці (0,11 та 23 місце у відповідному рейтингу). За показником сприйняття корупції на митниці як проблеми область посідає 17 місце в відповідному рейтингу (26% опитаних). Закарпатська область, яка посідає 23 місце в загальному рейтингу, є прикладом того, дуже низької оцінки за одним із показників. Мова йде про оцінку технічного оснащення митниці – підприємства області дали найгіршу оцінку з поміж усіх областей (-0,04), до того ж це єдине від'ємне значення індексу оцінки технічного оснащення індексу з-поміж інших областей. В то й же час, у Закарпатській області – одне з найнижчих значення сприйняття корупції: лише 13% опитаних (2 місце порівняно до інших областей) вказали, що корупція на митниці є перешкодою діяльності. За оцінкою ефективності роботи митниці Закарпатська область знаходиться в середині списку (0,34 та 13 місце у відповідному рейтингу). Для Івано-Франківської області, яка посідає 23 місце, характерно найкраще значення одного показника та дуже низькі значення двох інших. Зокрема, в Івано-Франківській області найменша з-поміж усіх областей частка опитаних, які вважають корупцію на митниці проблемою (11% та 1 місце у відповідному рейтингу). А от оцінки ефективності роботи митниці та оцінки технічного оснащення низькі. Оцінка ефективності роботи митниці – найнижча (0,16) та останнє 25 місце у відповідному рейтингу та оцінка 0,16 й 22 місце у рейтингу оцінок технічного оснащення.

3.7.2. 2018 рік порівняно до 2017 року: основні зміни в рейтингу

Порівняно до 2017 року в регіональному рейтингу відбулися зміни. Для 18 областей зафіксовано статистично значущі зміни Агрегованого показника, з них для 13 областей значення зросло, для 5 областей значення Агрегованого показника зменшилося, а для 7 областей суттєвих змін не спостерігалось. Збільшення або зменшення значення показника впливає на місце, яке посідає область у рейтингу.

Найсуттєвіші покращення Агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах зафіксовано для Волинської області та м. Києві. Волинська область минулого року посіла останнє місце в рейтингу через дуже високу частку респондентів, які вказали, що корупція на митниці є проблемою для бізнесу. Суттєве скорочення цього показника в 2018 році – частка опитаних, які вважають корупцію на митниці проблемою, скоротилась з 52% в 2017 році до 25% в 2018 році – й було основною причиною покращення значення Агрегованого показника для Волинської області. Для м. Києва зафіксоване суттєве покращення двох з трьох показників, що входять до Агрегованого показника. В 2017 році в Києві були найгірші та від'ємні (так само, як в Дніпропетровській області) оцінки ефективності роботи митниці. У 2018 році опитані підприємства дали набагато вищі оцінки ефективності роботи

митниці в Києві, ніж у 2017 році. Значення відповідного індексу зросло з -0,04 до 0,36. Також істотно покращилися оцінки технічного оснащення митниці (значення відповідного індексу зросло з 0,22 до 0,53). В результаті зростання значення показника, м. Київ та Волинська область покращили свої позиції в рейтингу на 14 місць кожен, посівши відповідно 9-те та 11-те місця за результатами 2018 року.

Значення Агрегованого показника зросли суттєво для Запорізької, Херсонської та Одеської областей. В результаті Запорізька область піднялась на 15 позицій та посіла 4-те місце, Херсонська область піднялась на 10 позицій, очоливши рейтинг, а Одеська область піднявшись теж на 10 позицій, посівши 10 місце.

Рис. 49. Порівняльна таблиця значень Агрегованого показника оцінки роботи митниці в регіонах в 2018 та 2017 роках

Рейтинг 2018	Області	АП_2017	АП_2018	2018 vs 2017
9	м. Київ	0,31	0,56	↑ 0,25
11	Волинська	0,29	0,54	↑ 0,25
4	Запорізька	0,38	0,59	↑ 0,21
1	Херсонська	0,50	0,69	↑ 0,19
10	Одеська	0,38	0,56	↑ 0,18
18	Київська	0,37	0,48	↑ 0,12
19	Тернопільська	0,37	0,48	↑ 0,11
6	Житомирська	0,47	0,57	↑ 0,10
16	Харківська	0,40	0,50	↑ 0,10
20	Львівська	0,39	0,48	↑ 0,09
13	Чернівецька	0,43	0,52	↑ 0,08
15	Миколаївська	0,45	0,51	↑ 0,06
25	Дніпропетровська	0,29	0,35	↑ 0,05
5	Луганська	0,54	0,58	→ 0,05
8	Вінницька	0,52	0,56	→ 0,04
3	Донецька	0,56	0,60	→ 0,04
2	Кіровоградська	0,61	0,64	→ 0,03
7	Сумська	0,55	0,56	→ 0,01
17	Черкаська	0,50	0,50	→ 0,00
12	Полтавська	0,54	0,53	→ -0,01
14	Чернігівська	0,57	0,51	↓ -0,05
23	Закарпатська	0,45	0,39	↓ -0,07
21	Рівненська	0,56	0,47	↓ -0,09
22	Івано-Франківська	0,55	0,41	↓ -0,14
24	Хмельницька	0,58	0,36	↓ -0,23

Значення агрегованого показника найсуттєвіше зменшилось для двох областей – Івано-Франківської та Хмельницької. Це відбулося за рахунок істотного погіршення оцінок ефективності роботи митниці та технічного оснащення митниці в цих областях. Значення індексу ефективності роботи митниці зменшилось для Івано-Франківської області з 0,38 до 0,16 (25 місце в відповідному рейтингу 2018 року), а для Хмельницької області – з 0,47 до 0,22 (23 місце у відповідному рейтингу). Значення індексу технічної оцінки митниці для Івано-Франківської та Хмельницької областей зменшились відповідно з 0,50 до 0,11 (23 місце у відповідному рейтингу) та з 0,44 до 0,16 (останнє, 25 місце).

Графічні зображення регіонального розподілу компонентів Агрегованого показника оцінки роботи митниць можна знайти в Додатку 1.

Таким чином, в 2018 році найвищі значення Агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах зафіксовані для Херсонської, Кіровоградської, Донецької та Запорізької областей. Найнижчі значення – для Івано-

Франківської, Закарпатської, Хмельницької та Дніпропетровської областей. Найбільші зростання Агрегованого показника зафіксовано для м. Києва, Волинської, Запорізької, Херсонської та Одеської областей. В двох областях – Івано-Франківській та Хмельницькій – зафіксовано найсуттєвіше погіршення значення Агрегованого показника. Загалом кількість областей, для яких значення Агрегованого показника покращилось, (13 областей) перевищує кількість областей, для яких значення Агрегованого показника погіршилось (5 областей).

3.8. Особливості окремих процедур, пов'язаних із переміщенням товарів через кордон

3.8.1 Процедури, пов'язані з переміщенням товарів через кордон

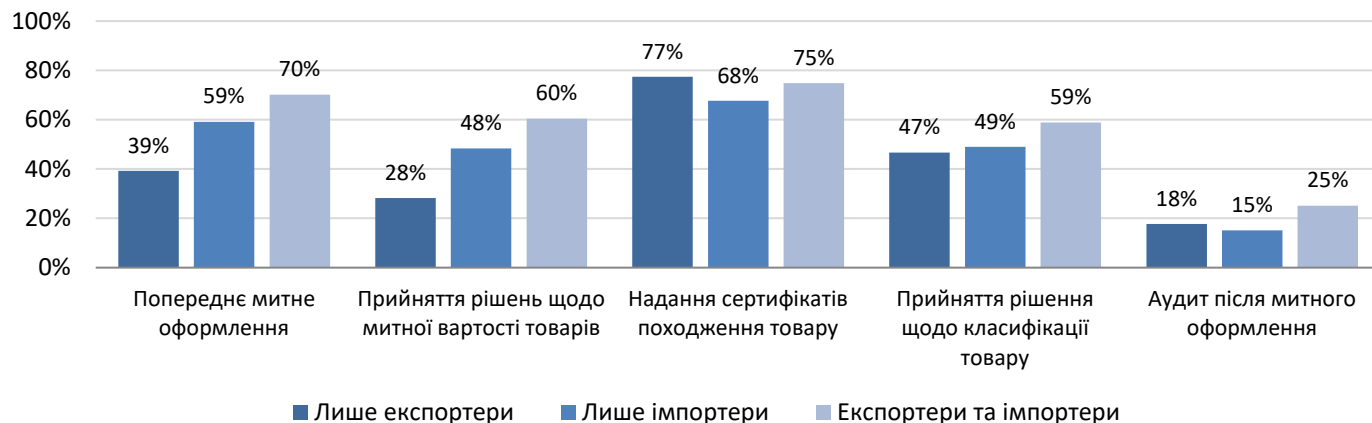
Опитані підприємства повідомили про те, які етапи митного оформлення вони проходять у своїй зовнішньоекономічній діяльності, та з якими труднощами стикаються на кожному з них. У четвертій хвилі опитування вперше був окремо виділений такий етап митного оформлення, як прийняття рішення щодо класифікації товару. Це дозволило детальніше вивчити проблеми, з якими стикається бізнес на цьому етапі. 58% опитаних підприємств проходили попереднє митне оформлення. З цією процедурою найчастіше стикаються підприємства, що здійснюють одночасно імпорту та експорту (70%), і рідше – виключно імпортери (59%) та експортери (39%). Серед підприємств різного розміру цю процедуру найчастіше проходили великі підприємства (67%), для підприємств меншого розміру відповідна частка коливається від 56% до 57%.

Рис. 50. Частки опитаних підприємств, які проходили зазначені етапи митного оформлення

Прийняття рішень щодо митної вартості товарів також найбільш актуальне для підприємств, що здійснюють експорту та імпорту. 47% опитаних загалом повідомили, що проходили цей етап митного оформлення, в той час як для підприємств, які одночасно експортують та імпортують, ця частка складає 60%. Для порівняння, 48% виключно імпортерів проходили етап прийняття рішень щодо митної вартості товарів, а серед виключно експортерів ця частка складає лише 28%.

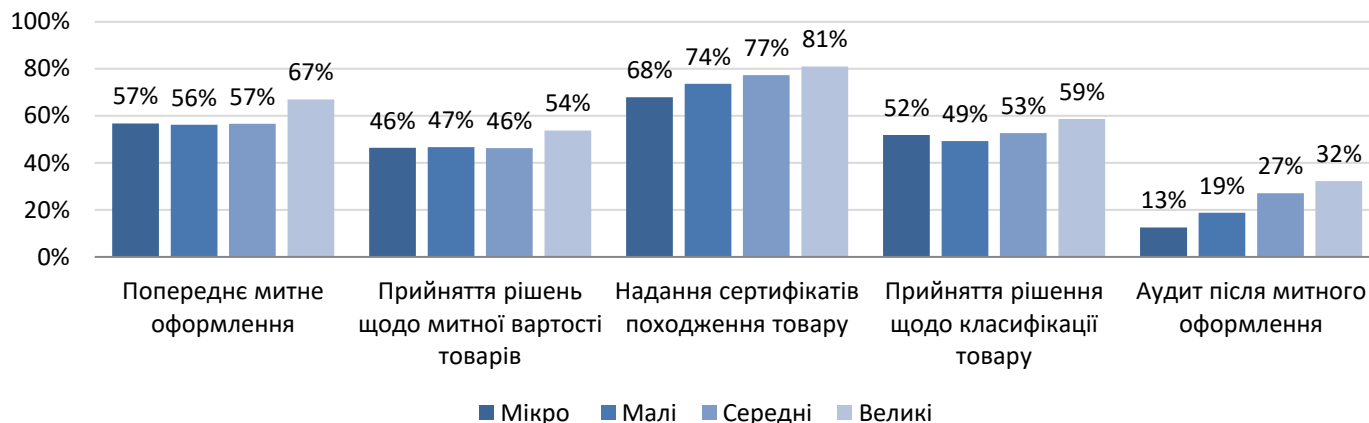
Рис. 51. Частки опитаних підприємств, які проходять зазначені етапи митного оформлення (за видом ЗЕД)

За винятком великих підприємств, в яких більше половини респондентів (54%) повідомили про проходження процедури прийняття рішень щодо митної вартості товарів, підприємства інших розмірів майже не відрізняються за часткою тих, що стикалися з цією процедурою

73% підприємств, які взяли участь в опитуванні, мають досвід надання сертифікатів походження товару. При цьому підприємства, що мають експорт, надають такі сертифікати частіше, ніж ті, які лише імпортують. Так, про надання сертифікатів походження товару повідомили 77% підприємств, що займаються лише експортом, та 75% тих, що здійснюють як експорт, так і імпорт, у порівнянні з 68% тих, які мають виключно імпорт. Частка підприємств, які мають досвід надання сертифікатів походження товару, зростає відповідно до збільшення їхнього розміру і коливається від 68% для мікро- до 81% для великих підприємств.

Рис. 52. Частки опитаних підприємств, які проходять зазначені етапи митного оформлення (за розміром підприємства)

52% підприємств проходили на митниці процедуру прийняття рішення щодо класифікації товару. Цей етап митного оформлення більш актуальний для підприємств, що одночасно експортують та імпортують: 59% з них повідомили про його проходження. Натомість частки виключно експортерів та імпортерів є меншими і складають відповідно 49% та 47%. Підприємства різних розмірів майже не відрізняються з точки зору того, наскільки часто вони стикаються з прийняттям рішення щодо класифікації товару на митниці. Незначним винятком є лише великі підприємства, серед яких частка таких респондентів сягає 59%, тоді як для решти підприємств вона коливається від 49% до 53%.

Аудит після митного оформлення або постаудит – найменш поширений вид митного контролю. Його проходили тільки 20% опитаних підприємств. Найчастіше це – ті, що здійснюють експорт та імпорт: серед них частка опитаних, які мають досвід проходження постаудиту, складає 25%. Крім цього, відсоток підприємств, що проходили постаудит, збільшується разом із зростанням їхнього розміру. Якщо цю процедуру проходили тільки 13% мікропідприємств, то для малих підприємств ця частка складає 19%, для середніх зростає до 27%, а для великих – до 32%.

3.8.2 Проблеми, пов'язані з проходженням певних процедур

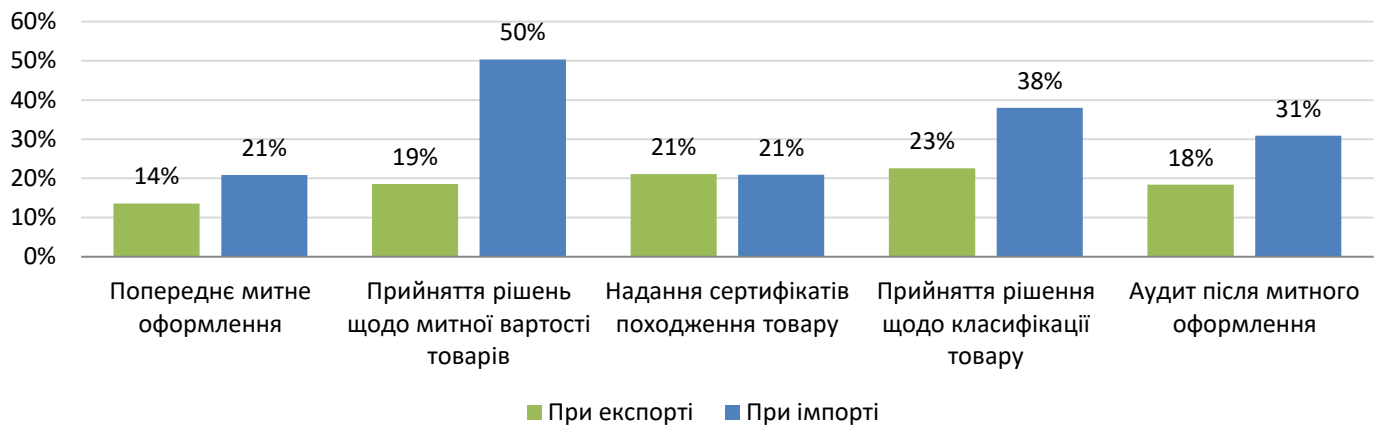
Опитані підприємства, що проходили кожну з досліджуваних процедур, пов'язаних із переміщенням товарів через кордон, повідомляли про проблеми, з якими вони стикаються при проходженні кожної з них. При цьому проблеми при експорті та при імпорті були вивчені окремо.

Імпортери набагато частіше за експортерів стикалися з проблемами на етапі прийняття рішень про митну вартість товарів та на етапі прийняття рішень щодо класифікації товару. Так, половина імпортерів повідомили, що стикалися з труднощами при прийнятті рішень про митну вартість товарів, в той час як відповідна частка експортерів складає лише 19%. Подібно до цього, про проблеми на етапі прийняття рішень щодо класифікації

товару при імпорті повідомляє 38% опитаних, а при експорті – 23%. Ймовірність виникнення проблем при аудиті після митного оформлення майже вдвічі вища для підприємств, що здійснюють імпорт: частка імпортерів, які про неї повідомляють, складає 31%, тоді як серед експортерів таких лише 18%.

Також імпортери дещо частіше від експортерів стикаються з проблемами при проходженні попереднього митного оформлення: про це повідомляють 21% підприємств, які імпортують, та 14% тих, що експортують. Єдиним винятком з-поміж усіх описаних етапів митного оформлення є надання сертифікатів походження товару: тут відсутні відмінності між експортерами та імпортерами, по 21% з яких стикалися з певними труднощами на цьому етапі.

Рис. 53. Частка підприємств, які стикаються з труднощами на зазначених етапах митного оформлення (при експорті та імпорті)

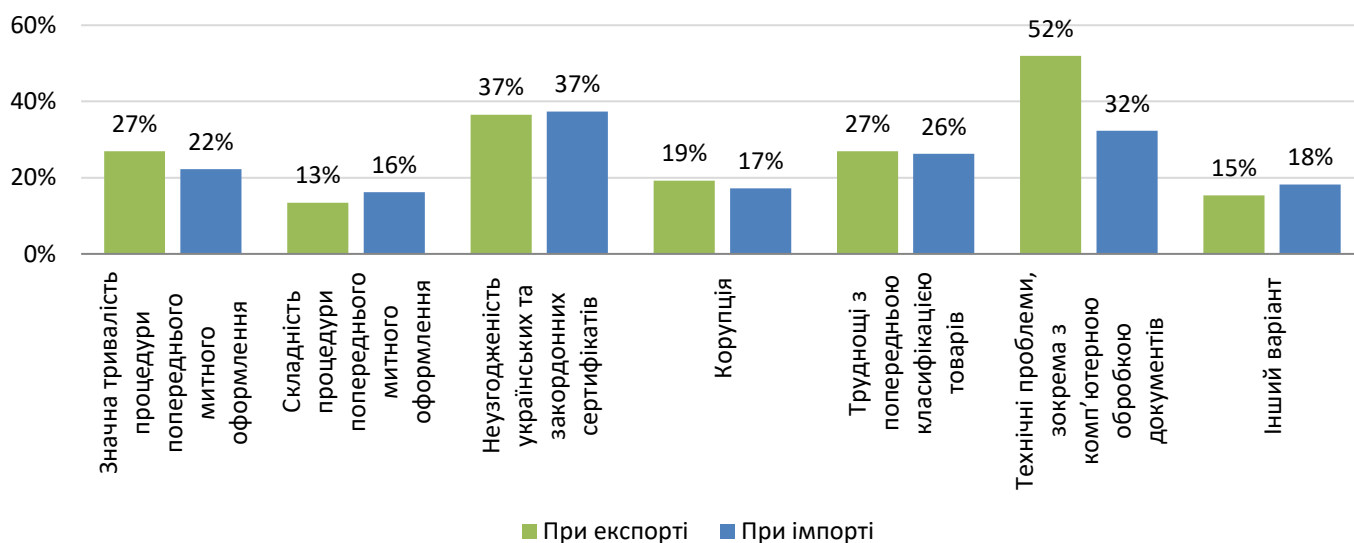
На етапі попереднього митного оформлення експортери³¹ особливо гостро відчувають технічні проблеми, пов'язані, зокрема з комп'ютерною обробкою документів. Про це повідомили 52% опитаних, що проходять попереднє митне оформлення при експорті. Для імпортерів ця частка є суттєво меншою і складає 32%. Більше третини як експортерів, так і імпортерів (по 37%) повідомляють про неузгодженість українських та закордонних сертифікатів, яка фіксується під час попереднього митного оформлення. Вагомою проблемою для обох груп підприємств на цьому етапі є і труднощі з попередньою класифікацією товарів: у 2018 році з ними зіткнулися 27% експортерів та 26% імпортерів.

Приблизно кожне четверте підприємство, що мало певні проблеми при попередньому митному оформленні, називає серед них значну тривалість цієї процедури. На довгий час процедури попереднього митного оформлення при експорті вказують 27% респондентів, а при імпорті – 22%. Порівняно менше на цьому етапі скаржаться на корупцію: відповідно 19% експортерів та 17% імпортерів. Частка ж тих підприємств, у яких відзначили складність процедур попереднього митного оформлення є ще меншою і коливається від 16% для підприємств-імпортерів до 13% - для експортерів.

Говорячи про труднощі на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товарів, респонденти називають низку взаємопов'язаних проблем, що ґрунтуються на непрозорості та непередбачуваності дій митних органів на цьому етапі та, в результаті, переконують підприємства у тому, що митниця необґрунтовано підвищує вартість товару. При цьому про ряд проблем на цьому етапі митного оформлення імпортери повідомляють частіше, ніж експортери. Зокрема, 58% імпортерів вважають, що митниця необґрунтовано збільшує митну вартість товарів, і майже така ж частка (57%) вказує на відмову митних органів визнавати контрактну ціну товару.

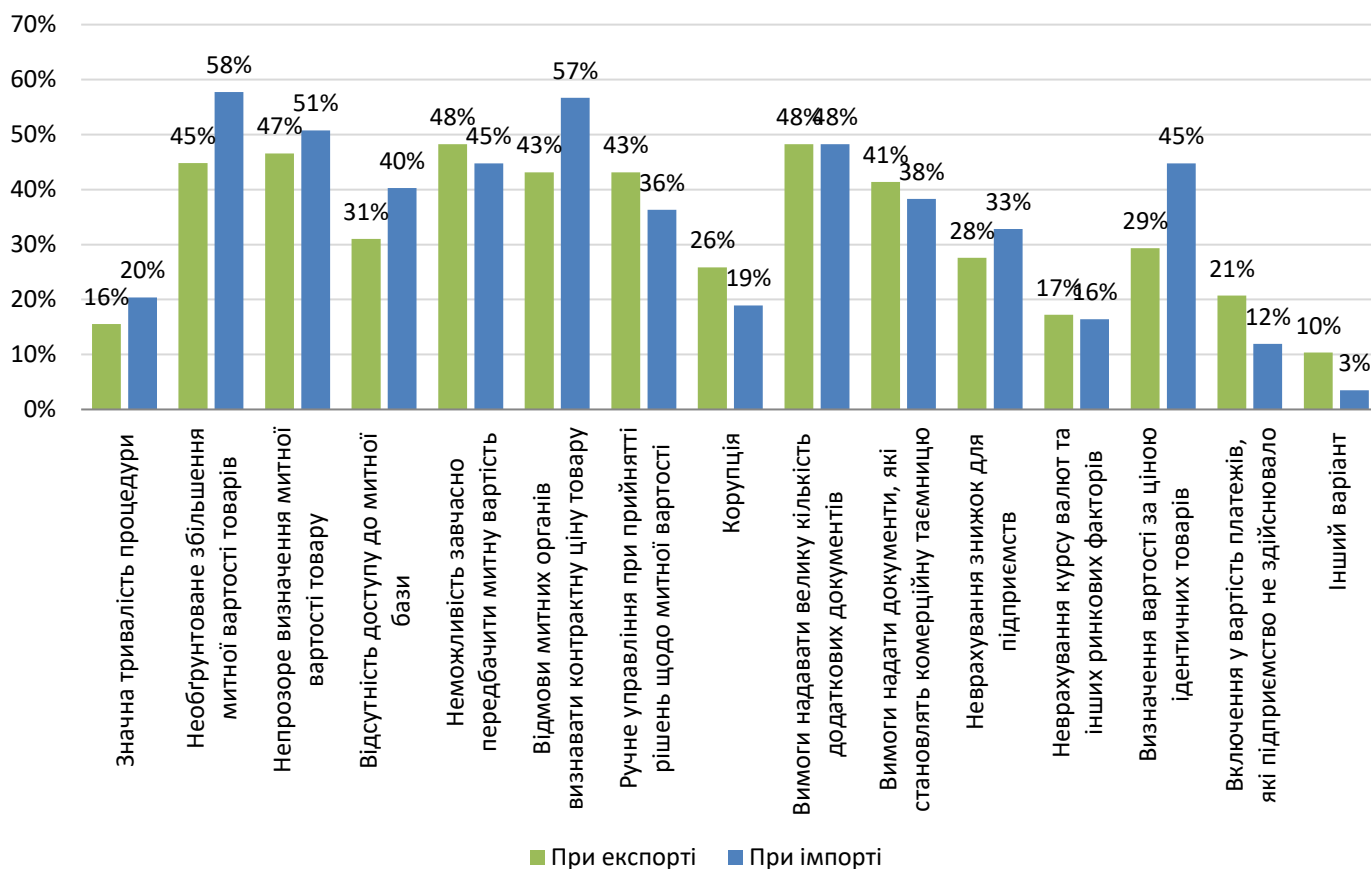
³¹ У цьому розділі порівнюються відповіді підприємств-експортерів (у тому числі виключно експортерів та підприємств, що здійснюють експорт та імпорт) та підприємств-імпортерів (у тому числі виключно імпортерів та підприємств, що здійснюють експорт та імпорт), які стикалися з проблемами на відповідних етапах митного оформлення.

Рис. 54. Проблеми на етапі попереднього митного оформлення, % опитаних³²

Для експортерів відповідні частки помітно менші і складають 45% та 43%. Через це приблизно половина респондентів приходить до висновку про непрозоре визначення митної вартості товарів. Цей показник майже не відрізняється для підприємств, що здійснюють різні види ЗЕД, і складає 51% для імпортерів та 47% для експортерів.

Рис. 55. Проблеми на етапі визначення митної вартості товару, % опитаних

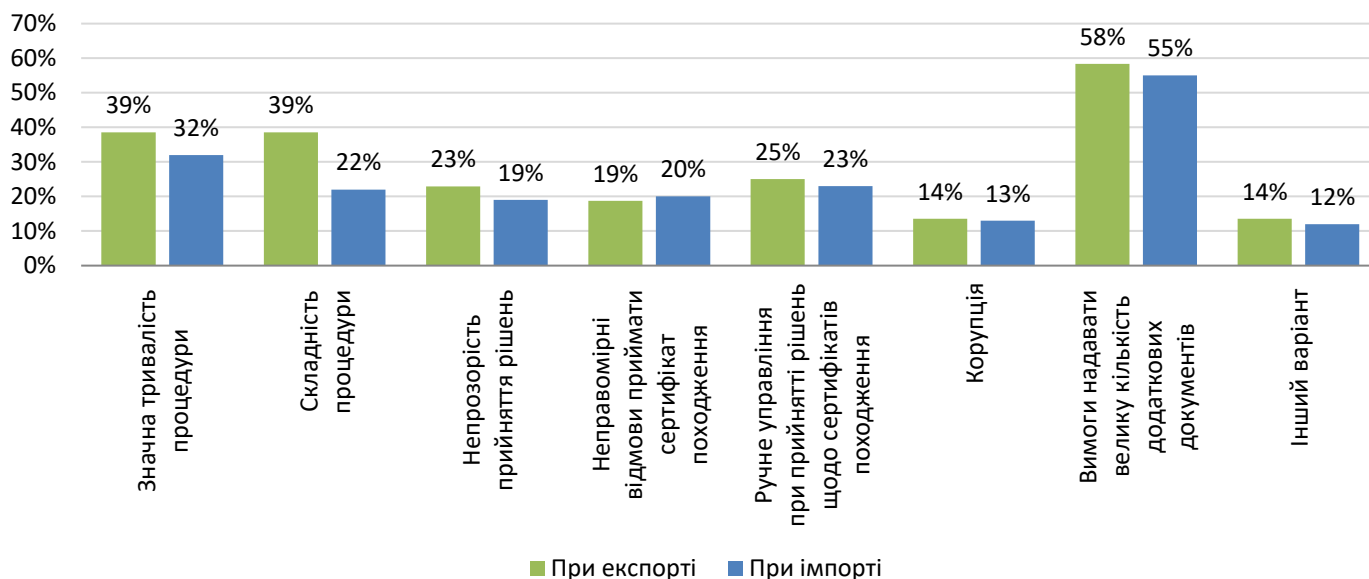

³² Тут і далі в розділі сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Респонденти скаржаться на вимогу надати велику кількість додаткових документів при визначенні митної вартості товару – таку думку висловили по 48% експортерів та імпортерів, що мали труднощі на цьому етапі митних процедур. Серед них і документи, що становлять комерційну таємницю, – з такими вимогами стикалися 41% підприємств при експорті та 38% – при імпорті. Досить поширеним є визначення вартості товарів за ціною ідентичних – про що найчастіше повідомляють імпортери (45%), а також майже третина експортерів, які стикалися з проблемами на етапі визначення митної вартості товарів (29%). Водночас митниця не враховує знижки для підприємств, які їм надають постачальники, – на це вказують 33% імпортерів та 28% експортерів. Також, за словами приблизно одного із семи опитаних з кожної групи ЗЕД, при визначенні митної вартості товарів не враховується валютний курс та інші ринкові фактори. Відповідно, вагома частка опитаних (43% експортерів та 36% імпортерів) називають таке прийняття рішень ручним управлінням.

За описаних вище умов підприємства потребують доступу до бази, за якою митниця визначає вартість товарів. Проте 40% імпортерів та 31% експортерів скаржаться на відсутність доступу до цієї бази, що створює труднощі на етапі визначення митної вартості товару. Звідси випливає поширена для підприємств проблема неможливості завчасного передбачення митної вартості товарів, про яку повідомляють 48% експортерів та 45% імпортерів. Приблизно одне із чотирьох підприємств-експортерів та одне з п'яти підприємств-імпортерів повідомляють про корупцію при визначенні митної вартості товару. Дещо менше опитаних – 20% імпортерів та 16% експортерів скаржаться на значну тривалість цієї процедури. Крім цього, 21% респондентів повідомляють про те, що при експорті до митної вартості товару включаються платежі, які підприємство не здійснювало. При імпорті на таку практику вказує 12% опитаних

Рис. 56. Проблеми на етапі надання сертифікатів походження товару

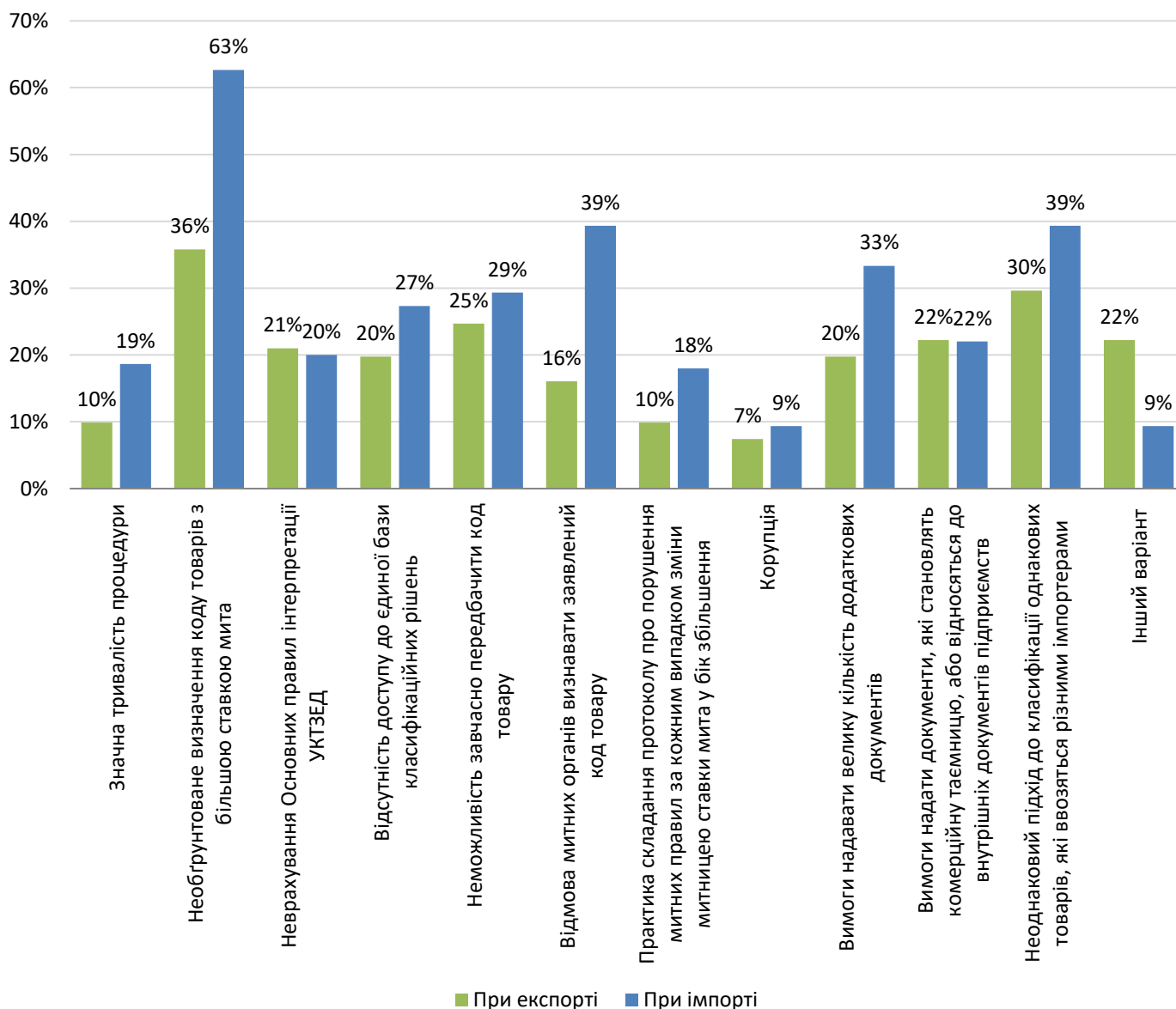

При наданні підприємствами сертифікатів походження товару на митниці від них вимагають багато додаткових документів – про це повідомляють найбільше експортерів та імпортерів (відповідно 58% та 55%), які стикалися з труднощами на цьому етапі. Це основна проблема, що виникає на цьому етапі, але досить вагома частка опитаних також повідомляє про значну тривалість та складність процедури сертифікації. Так, 39% експортерів і 32% імпортерів називають процедуру надання сертифікатів походження товару тривалою, а 39% експортерів та 22% імпортерів – складною. На цьому етапі проходження митниці також скаржаться на ручне управління при прийнятті рішень: 25% підприємств стикаються з цією проблемою при експорті, а 23% – при імпорті. Приблизно кожне п'яте підприємство як серед експортерів, так і серед імпортерів, скаржиться на непрозорість прийняття

рішень та неправомірні відмови прийняти сертифікат походження на цьому етапі митного оформлення. А 14% експортерів та 13% імпортерів повідомляють про корупцію на етапі надання сертифікатів походження товару.

Найпоширенішою проблемою на етапі прийняття рішення щодо класифікації товару, за словами опитаних, є необґрунтованість присвоєння товарам коду, за яким встановлена більша ставка мита. Про таку практику на митниці повідомляють 63% імпортерів, що стикалися з проблемами на етапі класифікації товару. Серед експортерів ця частка майже вдвічі менша і становить 36%.

Рис. 57. Проблеми на етапі прийняття рішення щодо класифікації товару, % опитаних

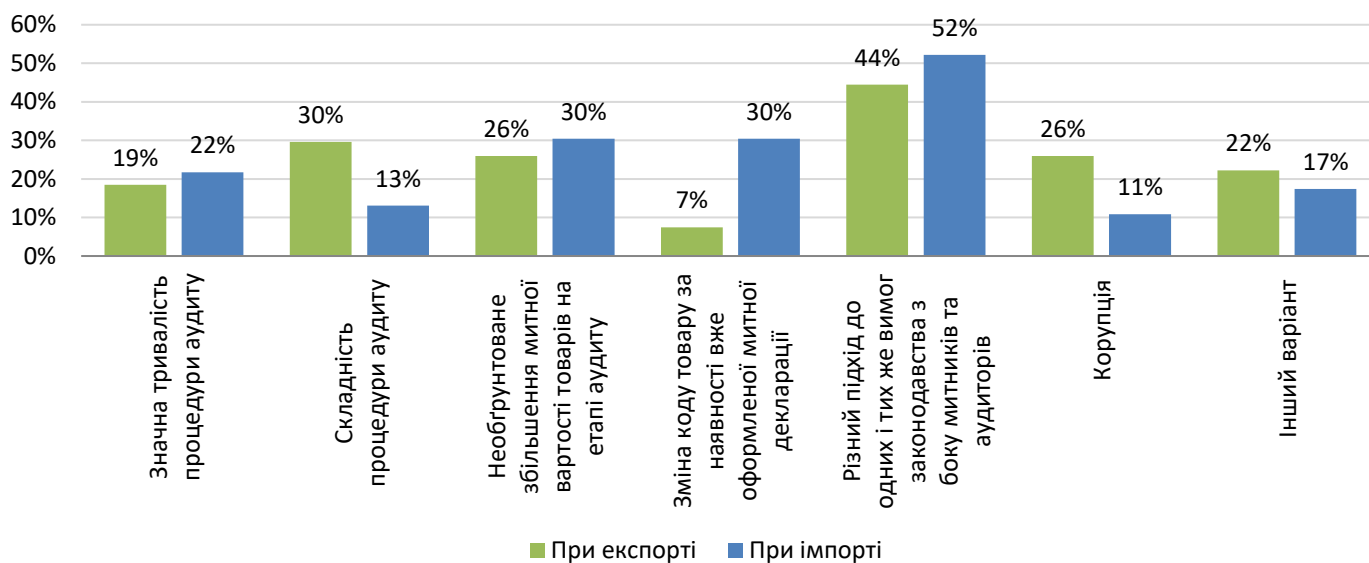

Результати опитування свідчать, що з більшістю проблем на цьому етапі митного оформлення імпортери стикаються частіше, ніж експортери. Так, 39% імпортерів повідомляють про відмови митних органів визнавати заявлений код товару, що більш ніж вдвічі перевищує частку експортерів (16%), які скаржаться на таку ж проблему. 39% опитаних повідомляють про те, що при імпорті митниця неоднаково класифікує одні і ті ж товари, що ввозяться різними імпортерами. Серед експортерів ця частка дещо менша і складає 30%. І якщо вимога митних органів надати велику кількість додаткових документів при класифікації товару є проблемою для кожного третього (33%) підприємства-імпортера, то для експортерів ця частка складає 20%.

Як і на етапі визначення митної вартості товару, при його класифікації підприємства також стикаються з відсутністю доступу до єдиної бази класифікаційних рішень та, відповідно, не можуть завчасно передбачити код товару. Про першу проблему повідомляє 27% імпортерів та 20% експортерів, тоді як про неможливість передбачити код товару – 29% імпортерів та 25% експортерів. Приблизно кожне п'яте підприємство стикається з проблемою вимоги надання документів, які становлять комерційну таємницю або відносяться до внутрішніх документів підприємств – на це вказують по 22% імпортерів та експортерів.

Майже стільки ж респондентів (21% експортерів та 20% імпортерів) повідомляють про те, що при класифікації товару на митниці не враховуються «Основні правила інтерпретації в Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД)» – вказівки щодо порядку класифікації товарів, передбачені у законі про митний тариф. Імпортери частіше за експортерів повідомляють про практику складання протоколу про порушення митних правил за кожним випадком зміни митницею ставки мита у бік збільшення. Це назвали проблемою на етапі класифікації товару 18% імпортерів та 10% експортерів. Про значну тривалість цієї процедури при імпорті повідомили 19% підприємств, а при експорті – 10%. Майже однакові частки експортерів (7%) та імпортерів (9%) скаржаться на корупцію на етапі прийняття рішення щодо класифікації товару.

Рис. 58. Проблеми на етапі аудиту після митного оформлення, % опитаних

На етапі аудиту після митного оформлення як імпортери, так і експортери, найчастіше стикаються з проблемою різної інтерпретації законодавства митними органами та аудиторами. Так, 52% опитаних повідомляють про різний підхід до одних і тих же вимог законодавства з боку митників та аудиторів при проведенні постмитного аудиту при імпорті, а 44% – при експорті. Проблема необґрунтованого збільшення митної вартості товарів на етапі постаудиту актуальна для 26% експортерів та 30% імпортерів, що стикалися з певними труднощами на цьому етапі. Зокрема, має місце зміна коду товару за наявності вже оформленої митної декларації, на що імпортери вказують значно частіше (30%) від експортерів (7%).

Проте для експортерів сама процедура постаудиту є досить складною – на це скаржаться 30% опитаних при експорті у порівнянні з 13% при імпорті. Про значну тривалість постаудиту повідомляє приблизно кожне п'яте підприємство як при імпорті, так і при експорті. Про корупцію на цьому етапі експортери також повідомляють частіше. Зокрема, 26% експортерів, що зіткнулися з труднощами при постаудиті, вказують на корупцію, тоді як серед імпортерів ця частка значно менша (11%).

3.8.3 Рекомендації щодо вирішення проблем, пов'язаних із проходженням процедур

Представники опитаних підприємств надали власні рекомендації щодо того, як можна вирішити зазначені проблеми, що виникають у процесі переміщення товарів через кордон. Зокрема, три основні рекомендації, які, на думку респондентів, допоможуть подолати проблеми при попередньому митному оформленні, – це уніфікація документів українського та закордонного зразка, скорочення переліку документів, необхідних для проходження попереднього митного оформлення, та повна автоматизація цієї процедури. Такі заходи підтримують близько половини підприємств, які стикалися з труднощами на етапі попереднього митного оформлення.

39% опитаних вважають за потрібне дозволити вносити зміни до митних документи на цьому етапі, а 36% зазначили, що попереднє митне оформлення має стати більш прозорим. По 28% респондентів вважають, що уникнути проблем при попередньому оформленні товару допоможуть два пов'язані між собою кроки: по-перше, чітке визначення часу, який бізнес очікує витратити на цю процедуру, і по-друге, пришвидшення цієї процедури.

Рис. 59. Рекомендації щодо заходів, які потрібно вжити, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі попереднього митного оформлення, % опитаних³³

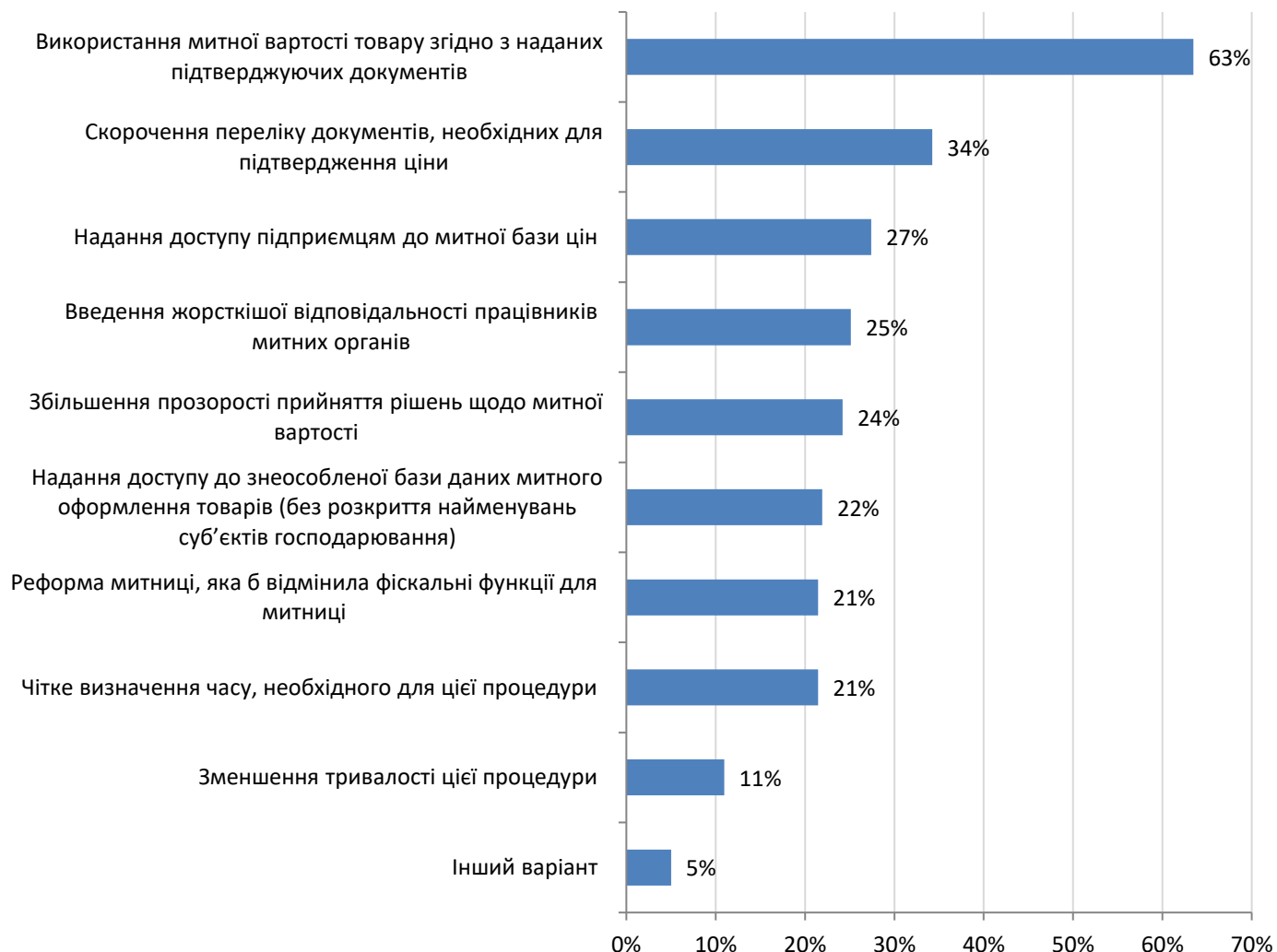
Щоб спростити для бізнесу визначення митної вартості товарів і створити підприємцям справедливі умови на цьому етапі митного оформлення, необхідно, насамперед, визначити вартість товару згідно з наданими підтверджувальними документами. Цього вимагають від митниці 63% підприємств, що стикалися з проблемами при визначенні митної вартості товарів. Цю рекомендацію підтримує значно більше опитаних порівняно з іншими рекомендаціями для вирішення проблем на цьому етапі. Це дозволяє припустити, що використання ціни, вказаної у підтверджуючих документах, суттєво спростить цю процедуру для учасників ЗЕД.

Третина опитаних (34%) наголошує на тому, що для подолання проблем на етапі визначення митної вартості товару, потрібно скоротити перелік необхідних документів, які вимагають від підприємств для підтвердження ціни. Приблизно кожне четверте підприємство, що стикалося з труднощами при визначенні митної вартості товару, пропонує надати підприємцям доступ до митної бази цін, ввести більш жорстку відповідальність працівників митних органів та загалом збільшити прозорість прийняття рішень щодо митної вартості товарів (24%). 22% респондентів підтримали ідею надання доступу підприємствам до знеособленої бази даних митного оформлення товарів, у якій не розкривалася б інформація про конкретні підприємства-учасники ЗЕД.

³³ Тут і далі в розділі сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Однакові частки опитаних (по 21%) вважають, що подоланню проблем на цьому етапі сприятиме реформа митниці з позбавленням її фіскальних функцій та чітке визначення часу, необхідного для цієї процедури митного оформлення. Зменшення тривалості прийняття рішень щодо митної вартості товарів вважають необхідним 11% підприємств.

Рис. 60. Рекомендації щодо заходів, які потрібно взяти, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товару, % опитаних

Приблизно однакові частки респондентів вказують на необхідність здійснення чотирьох головних кроків для вирішення проблем, з якими підприємства стикаються на етапі постаудиту. Це такі кроки, як збільшення прозорості прийняття рішень при постаудиті та обмеження повноважень митних органів, які підтримує по 39% опитаних. Також це скорочення переліку документів, необхідних для проходження аудиту (38%) і спрощення його процедури (36%). Зазначені кроки вказують на однакову важливість заходів для спрощення процедури і забезпечення захисту прав підприємців на цьому етапі митного оформлення.

33% опитаних вважають, що для вирішення проблем, з якими стикаються підприємства при постаудиті, необхідна розробка ефективної служби пост-митного контролю та аудиту, а 23% пропонують зменшити тривалість цієї процедури для підприємств.

Рис. 61. Рекомендації щодо заходів, які потрібно взяти, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі постаудиту, % опитаних

Отже, в ході опитування була отримана інформація про те, які етапи митного оформлення підприємства проходять у своїй зовнішньоекономічній діяльності, та з якими труднощами стикаються на кожному з цих етапів. Найпоширеніша процедура, яку проходять підприємства у своїй зовнішньоекономічній діяльності, – це надання сертифікатів походження товару (73%). Також більш ніж половина опитаних мали досвід проходження таких процедур, як попереднє митне оформлення та прийняття рішення щодо класифікації товару. Дещо менше половини підприємств проходили таку процедуру, як прийняття рішення щодо митної вартості товару, а одне із п'яти підприємств проходило аудит після митного оформлення.

При проходженні кожної з цих процедур опитані підприємства стикалися з певними проблемами. Основними труднощами на етапі попереднього митного оформлення стали технічні проблеми, зокрема труднощі з комп'ютерною обробкою документів, а також неузгодженість українських та закордонних сертифікатів. Говорячи про труднощі на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товарів, підприємства називають низку взаємопов'язаних проблем, що ґрунтуються на непрозорості та непередбачуваності дій митних органів та, в результаті, приводять опитаних до висновку, що митниця навмисне підвищує вартість товару. Це такі проблеми, як відмова митних органів визнавати контрактну ціну товару, вимоги надати велику кількість додаткових документів, зокрема тих, що складають комерційну таємницю, непрозоре визначення митної вартості товару та, відповідно, необґрунтоване, на думку опитаних, збільшення митної вартості товарів.

При наданні сертифікатів походження товару експортери та імпортери найчастіше стикаються з вимогою надавати велику кількість додаткових документів. Також на цьому етапі часто скаржаться на про значну тривалість і складність митного оформлення. Приблизно два з трьох імпортерів, що стикалися з проблемами на етапі прийняття рішення щодо класифікації товару, скаржаться на необґрунтоване, на їхній погляд, визначення митницею коду товарів з більшою ставкою мита. Серед проблем цього етапу митного оформлення, респонденти також часто називають різний підхід до класифікації однакових товарів, які ввозяться різними імпортерами, відмову митних органів визнавати заявлений код товару та вимоги надати велику кількість додаткових документів.

На етапі аудиту після митного оформлення (постаудиту) підприємства найчастіше стикаються з проблемою різної інтерпретації одних і тих же вимог законодавства з боку митників та аудиторів. Також до

труднощів цього етапу підприємства відносять зміну кодів товару за наявності вже оформленої митної декларації та необґрунтоване збільшення митної вартості товарів.

Респонденти, які стикалися з проблемами на різних етапах митного оформлення, запропонували свої рекомендації для їх вирішення. Для спрощення процедури попереднього митного оформлення, на думку підприємств, потрібно, насамперед, уніфікувати документи українського та міжнародного зразка, скоротити перелік документів, необхідних для цієї процедури, та повністю її автоматизувати. Найпоширеніша вимога бізнесу, який стикається з проблемами на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товару, – використовувати митну вартість товару згідно з наданими підтверджуючими документами.

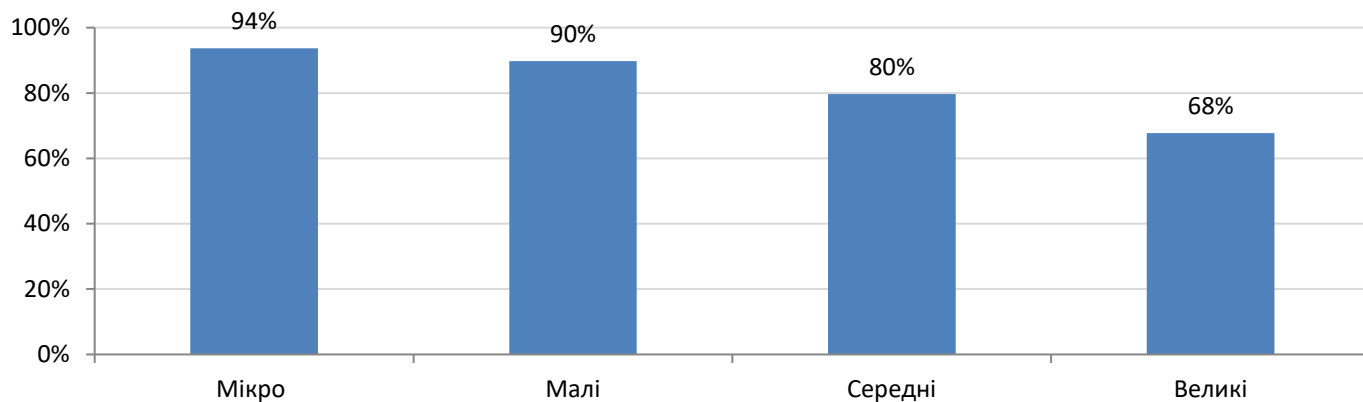
На цьому етапі підприємства також очікують скорочення переліку документів, які у цьому випадку стосуються підтвердження митної вартості товару. Крім цього, досить часто висловлювались пропозиції надання підприємцям доступу до митної бази цін, збільшення відповідальності працівників митних органів та збільшення прозорості прийняття рішень щодо митної вартості товарів. Для вирішення проблем при постаудиті респонденти найчастіше пропонують збільшити прозорість прийняття рішень на цьому етапі, обмежити повноваження митних органів, скоротити перелік документів, необхідних для проходження аудиту, та в цілому спростити цю процедуру.

3.9. Співпраця з митними брокерами

Підприємства, що здійснюють ЗЕД, при проходженні митного оформлення можуть скористатися послугами митних брокерів. Опитані учасники ЗЕД все частіше користуються цією можливістю: у 2018 році 87% опитаних повідомили про те, що співпрацюють з митними брокерами. Ця частка опитаних зросла порівняно з 81% у 2016 році та 84% у 2017 році.

Зокрема, послугами митних брокерів користуються майже усі підприємства (95%), що здійснюють лише імпорт. Серед тих, що лише експортують, таких вже менше: 89% з них повідомили про співпрацю з брокерами. Найменша частка тих, хто співпрацює з брокерами, серед фірм, які займаються одночасно експортом та імпортом – 77% з них користуються послугами посередників на митниці.

Рис. 62. Відсоток підприємств, які працюють з митними брокерами (за розміром)

Що меншим є розмір підприємства, тим більша ймовірність того, що воно співпрацює з митними брокерами. Зокрема, про таку співпрацю повідомляють 94% мікропідприємств та 90% малих, тоді як для середніх підприємств відповідна частка зменшується до 80%, а для великих – до 68%.

Серед опитаних підприємств різних галузей до послуг митних брокерів найчастіше вдаються у сфері торгівлі. 93% торговельних підприємств, опитаних у 2018 році, мали досвід здійснення митного оформлення через

посередників. У секторах промисловості та послуг з митними брокерами співпрацюють порівняно рідше: про це повідомили 82% промислових підприємств та 83% підприємств сфери послуг.

Регіональний розріз³⁴ показує, що найчастіше підприємства співпрацюють з митними брокерами у Полтавській області (97% опитаних регіону), у м. Києві (96%) та у Дніпропетровській області (93%). Натомість частка підприємств, що працюють із митними брокерами, найменша у Чернівецькій області, де про це повідомили лише 65% підприємств. Також варто відзначити Миколаївську та Херсонську області, де вказані частки склали 75%, що менше, ніж у всіх інших областях, окрім Чернівецької.

Підприємства, які співпрацюють із брокерами, мають дещо менший досвід проходження аудиту після митного оформлення. Якщо 25% опитаних, що не користувалися послугами митних брокерів, повідомили про те, що проходили постаудит, то серед тих, що мали досвід роботи з брокерами, цю процедуру проходили 19%.

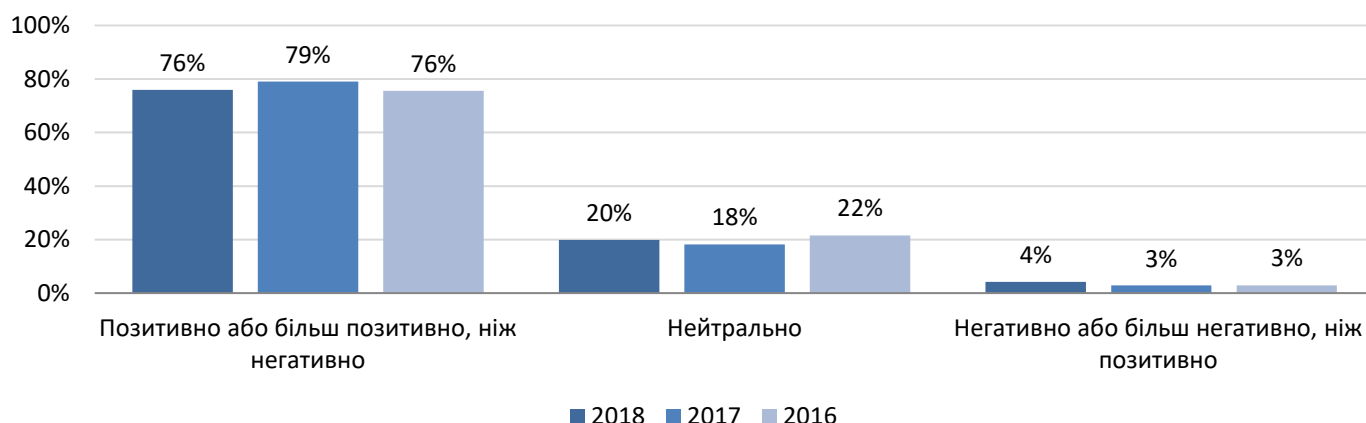
Опитані учасники ЗЕД, що не співпрацюють із митними брокерами, як правило, і не планують це робити в майбутньому. Тільки 8% підприємств, що не користуються послугами брокерів, повідомили, що хотіли б з ними співпрацювати. Це вказує на те, що більшість підприємств, які не вдаються до послуг митних брокерів, не роблять цього через те, що не бачать в цьому потреби.

У підсумку, 87% опитаних підприємств користуються послугами митних брокерів. Ця частка зростає протягом трьох останніх хвилях опитування: у 2017 році вона складала 84%, а в 2016 – 81%. При цьому частота співпраці з митними брокерами зростає із зменшенням розміру підприємств.

3.10. Спільний митний контроль

Спільний митний контроль на митницях України та країн-сусідів розглядається як крок, який би посприяв пришвидшенню митних процедур для українських підприємств і призвів до підвищення ефективності та прозорості роботи митниці. Цю ідею підтримує значна частка респондентів: 76% ставляться до неї цілком або переважно позитивно, 20% оцінили її нейтрально, а 4% – цілком або переважно негативно. Відповідні частки опитаних майже не змінилися протягом трьох останніх років: у 2016 році рівень підтримки ідеї спільного митного контролю з країнами-сусідами складав 76%, а у 2017 році збільшився до 79%.

Рис. 63. Оцінка ідеї спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів, % опитаних

Між підприємствами різних секторів, розмірів та видів ЗЕД не спостерігається значущих відмінностей у підтримці ідеї спільного митного контролю на кордоні: приблизно три з кожних чотирьох підприємств в усіх цих розрізах оцінюють її цілком або переважно позитивно. Однак, помітні відмінності можна побачити між підприємствами

³⁴ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

різних регіонів, де запровадження спільного контролю на митниці оцінюють неоднаково³⁵. Так, найвищу підтримку такої ініціативи демонструють респонденти Рівненської, Херсонської та Черкаської областей, де по 89% підприємств оцінили її позитивно. Значна частка опитаних підтримує цю ідею також в Івано-Франківській (86%), Тернопільській та Чернівецькій (по 85%), а також у Закарпатській та Львівській (по 83%) областях. Найменшу підтримку ідея спільного митного контролю отримала у Запорізькій та Донецькій областях, де її позитивно оцінили відповідно 54% і 57% респондентів. З цього можна зробити висновок, що ідею спільного митного контролю на кордоні краще сприймають у західних та частково центральних регіонах країни, і зазвичай гірше – у східних та південних регіонах, що межують з Росією або знаходяться територіально ближче до неї.

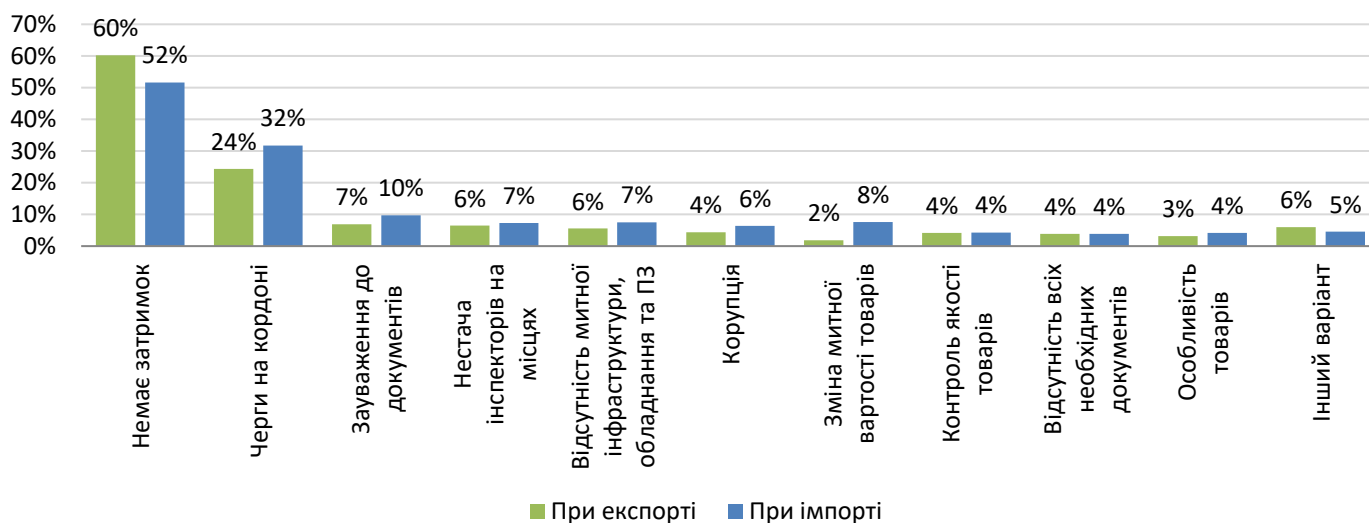
Отже, 76% опитаних підприємств позитивно оцінюють ідею спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів. Цю ініціативу найохочіше підтримують на Заході України та у деяких центральних областях, а найменше – в областях, що межують з Росією або географічно знаходяться порівняно ближче до її кордонів.

3.11. Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю

Основною причиною затримки вантажів під час прикордонного контролю є черги на кордоні. При цьому приблизно половина опитаних повідомляють, що їхні вантажі на кордоні не затримували. Так, у 60% підприємств не затримували вантажі при експорті, а у дещо меншій частки – 52% – при імпорті. Черги на кордоні також більше вплинули на імпортерів: 32% з них назвали черги серед причин затримок товару порівняно з 24% експортерів.

При цьому у 2018 році респонденти вперше вказали на те, який бік кордону, за їхніми спостереженнями, частіше відповідальний за черги. 50% підприємств, що стикалися з чергами на кордоні, вважають, що за них несуть однакову відповідальність обидві сторони кордону. 22% відповіли, що за черги, як правило, відповідальна Україна, а 14% – що це відповідальність сусідніх країн. Крім цього, 14% респондентів, які назвали черги на кордоні причиною затримок товару, не змогли відповісти на запитання про те, на якій стороні лежить відповідальність за черги.

Рис. 64. Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю, % опитаних³⁶

Про інші причини затримок товару, крім черг на кордоні, повідомляють значно менше. Так, 10% імпортерів та 7% експортерів зазначили, що їхній товар затримували через зауваження до документів. Приблизно один із

³⁵ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

³⁶ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

п'ятнадцяти опитаних як при експорті, так і при імпорті назвав причиною затримок брак митних інспекторів на місцях та відсутність митної інфраструктури, у тому числі необхідного обладнання та програмного забезпечення. Майже однакові і при цьому невеликі частки опитаних (6% імпортерів та 4% експортерів) повідомили про затримку їхніх товарів через корупцію під час прикордонного контролю. Причиною затримок для 8% імпортерів та 2% експортерів була зміна митної вартості товарів.

Підприємства різних розмірів. Між підприємствами різного розміру наявні відмінності в частоті затримок вантажів під час проходження прикордонного контролю. Зокрема, великим підприємствам при експорті помітно частіше затримують вантажі, ніж підприємствам менших розмірів. Якщо частка мікро-, малих та середніх підприємств, чий вантажі не затримували, коливається від 61% до 64%, то для великих підприємств вона складає усього 49%. Відповідно, великі підприємства частіше повідомляють про затримки товарів на митниці з ряду причин. Так, їхній товар, за словами представників великих підприємств, більшою мірою затримують через черги на кордоні, а також у зв'язку з нестачею інспекторів на місцях та невідповідним станом митної інфраструктури. Так, 36% великих підприємств стикалися із затримками вантажу через черги на кордоні, натомість для мікро-, малих та середніх підприємств ця частка складає лише 22%. Нестача інспекторів на місцях стала причиною затримки вантажів для 14% великих підприємств, тоді як для підприємств іншого розміру ця частка не перевищує 6%. 13% великих підприємств причиною затримок називають незадовільний технічний стан митниці, у тому числі недоліки комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення. У менших за розміром підприємствах цей показник не перевищує 7%.

Існують певні відмінності в оцінці причин затримок вантажів на кордоні підприємствами-імпортерами різного розміру. При цьому тут немає суттєвої різниці з точки зору розміру підприємств у тому, наскільки часто їм затримують товари. Від 49% до 54% опитаних у кожній групі зазначили, що не мають досвіду затримок вантажів на кордоні. Відмінності між підприємствами спостерігаються у частоті повідомлень про черги на кордоні, які, як і у випадку з експортом, більше перешкоджають великим підприємствам. 39% з них повідомили, що затримки товару відбувалися через черги, тоді як серед інших категорій підприємств за розміром відповідна частка знаходиться в межах 30%-32%. Це вказує на те, що підприємствам менших розмірів частіше затримують товар на кордоні при імпорті, ніж при експорті.

Мікро- та середні підприємства дещо частіше від інших повідомляють про затримки вантажів через зауваження до документів та зміну митної вартості товарів, а нестача інспекторів на місцях частіше є причиною затримки товарів для великих та середніх підприємств, ніж для мікро- та малих. Знову-ж таки, як і при експорті, великі підприємства частіше від інших вказують на недоліки технічного стану митниць як на причину затримок вантажів. Про це повідомляють 16% підприємств великого розміру, тоді як відповідні частки серед підприємств інших розмірів коливаються від 4% до 8%.

Підприємства різних секторів. У галузевому розрізі між опитаними підприємствами спостерігаються відмінності як у тому, наскільки часто на митниці затримують їхні товари, так і через які причини це відбувається. При цьому для підприємств різних секторів ця різниця неоднаково проявляється при експорті та при імпорті. Так, при експорті про затримки на митниці найрідше повідомляють у секторі торгівлі: 64% підприємств цього сектору не стикалися з цією проблемою у порівнянні з 60% промислових підприємств, 57% аграрних та 53% сектору послуг. Натомість при імпорті досвіду затримки товарів на митниці найчастіше не було у с/г підприємств (66%) і меншою мірою – у промислових (53%) та підприємств секторів торгівлі і послуг (по 50% опитаних у кожному з цих секторів).

Найбільш значущі відмінності між підприємствами різних галузей в оцінці причин затримок на митниці при експорті виявляється у такому факторі як нестача інспекторів на місцях. Причиною затримки вантажів його називають у 21% підприємств сфери послуг, тоді як серед інших секторів цей відсоток не перевищує 6%. Разом з цим, в оцінці інших факторів затримання товарів під час прикордонного контролю між експортерами різних

галузей практично немає різниці. Так, частка опитаних, які стикалися з проблемою черг на митниці, знаходиться у межах 24%-25% для кожного сектору.

Оцінка причин затримок товарів при імпорті підприємствами різних галузей демонструє незначні відмінності. Так, с/г підприємства не так часто стикаються з чергами на кордоні, як представники усіх інших секторів: приблизно одне з кожних чотирьох підприємств цього сектору (26%) повідомило про цю проблему, в той час як в інших галузях – приблизно одне з кожних трьох (32%). Натомість представники агросектору частіше вказують на корупцію: 14% з них саме її вважають причиною затримки товарів на кордоні при імпорті, тоді як для підприємств інших галузей ця частка не перевищує 6%. Крім цього, у сфері послуг дещо частіше від інших повідомляють про затримки на митниці під час здійснення імпорту через нестачу інспекторів на місцях.

Регіональний розріз. Регіональний вимір частоти та причин затримок вантажів під час прикордонного контролю демонструє відмінності як при експорті, так і при імпорті³⁷. Так, регіонами, де прикордонний контроль для експортерів найчастіше відбувається без затримок, є Одеська область (у якій 91% підприємств повідомили, що їхні вантажі не затримували при експорті), а також Чернівецька (88%) та Кіровоградська (83%) області. І навпаки, найскладніша ситуація із затримками товарів під час прикордонного контролю при експорті була зафіксована у Житомирській області (лише 34% експортерів проходили цей контроль без затримок) і дещо меншою мірою – у Волинській та Івано-Франківській областях (по 46% опитаних), а також у Рівненській та Донецькій областях, де ці частки склали, відповідно, 47% та 48% підприємств.

Найменше затримок при проходженні прикордонного контролю при імпорті було зафіксовано у Херсонській області, де опитані підприємства практично не стикалися з такою проблемою: 93% з них повідомили, що їхніх товарів не затримували. Значний відсоток підприємств, для яких прикордонний контроль відбувається без затримок товарів, спостерігається також у Чернігівській області (73% опитаних), Одеській та Черкаській областях (по 69%) і у Вінницькій, Донецькій та Закарпатській областях (по 65% опитаних у кожному регіоні). Натомість затримки товарів при імпорті є особливо гострою проблемою у Волинській та Сумській областях, де лише 34% та 36% підприємств відповідно повідомляють, що проходили прикордонний контроль без жодних затримок, а також в Івано-Франківській і Тернопільській областях, де тільки 38% опитаних здійснювали імпорт без затримок.

Черги як причина затримки вантажів на кордоні – це передусім проблема бізнесу Волинської області, де 62% підприємств стикалися з ними при імпорті, а 50% – при експорті. Про черги на кордоні також часто повідомляють в Івано-Франківській області (52% опитаних при імпорті та 38% при експорті) і у Житомирській (відповідно 44% та 34%). Так само з чергами на кордоні при імпортуванні стикається значна частка підприємств Тернопільської (56%), Чернівецької (42%) та Львівської (40%) областей. А з чергами при здійсненні експорту – бізнес Хмельницької (37%), Полтавської (35%) та Рівненської (35%) областей.

Підприємствам Дніпропетровської, Донецької, Миколаївської, Херсонської та Хмельницької областей частіше від інших регіонів затримують експорт через зауваження до документів. У кожній з цих областей відсоток опитаних, що вказали на таку причину затримки, складає від 13% до 15%. При імпорті про таку ж проблему частіше повідомляють у Сумській області, де 21% опитаних стикалися із затримками на кордоні через зауваження до документів, а також у Чернівецькій області та м. Києві, де відповідні частки склали по 16%.

Нестачу інспекторів на місцях найгостріше відчують експортери Хмельницької та Миколаївської областей – вона є основною причиною затримок вантажів на митниці для 22% та 21% підприємств відповідно. При імпорті ця проблема найчастіше згадується підприємствами Рівненської області (17%). Недостатньо розвинена митна

³⁷ Підвибірки з підприємств-імпортерів у Луганській області (для запитання про причини затримки при експорті) та у Луганській та Кіровоградській областях (для запитання про причини затримки при імпорті) були недостатніми для статистично значущих порівнянь.

інфраструктура і незадовільний технічний стан митниці є більш поширеними причинами затримок товарів для експортерів у Житомирській (17%), Миколаївській (14%) та Волинській (12%) областях, ніж в інших регіонах. А причиною затримок товарів при імпорті технічний стан митниці частіше від інших називають у Житомирській (19%), Волинській та Закарпатській (по 17%), а також у Чернівецькій (16%) областях.

Серед підприємств у різних регіонах неоднаково поширені скарги на корупцію як причину затримки вантажів під час прикордонного контролю. Так, у випадку затримок вантажів при експорті на корупцію найчастіше вказують у Тернопільській області (14% експортерів назвали її причиною цих затримок). Імпортерами корупція як фактор затримок вантажів частіше від інших згадується у Сумській області (29%).

Отже, із затримками вантажів під час проходження прикордонного контролю не стикалися 60% підприємств при експорті, а 52% – при імпорті. Для решти респондентів, які стикалися з цією проблемою, основною причиною затримок були черги на кордоні, про які імпортери повідомляють частіше за експортерів. Також опитані досить часто вказують на таку причину затримок, як зауваження до документів, – ця причина затримок дещо частіше стосується імпорту.

3.12. Нове на митниці: «єдине вікно», уповноважені економічні оператори, «закон про 24 години»

У третій хвилі опитування респонденти вже вдруге оцінювали нововведення на митниці. Йдеться, зокрема, про технічні та адміністративні зміни, покликані автоматизувати митні процедури та посилити боротьбу з контрабандою. Серед них – запроваджена ще у 2016 році автоматизована система «єдиного вікна» при митному оформленні товарів і транспортних засобів, яка передбачає здійснення усіх видів контролю за допомогою електронного обміну даними. У 2018 році був прийнятий закон, який зобов'язує державні органи подавати дозвільні документи на митне оформлення в електронному вигляді через «єдине вікно» та скорочує кількість видів контролю на митниці. Учасники цього опитування описали власний досвід проходження митних процедур через «єдине вікно».

Угодою про асоціацію між Україною та ЄС та угодою про спрощення процедур торгівлі (COT) передбачено впровадження інституту Уповноваженого економічного оператора (УЕО) на митниці, який дозволить спростити митні процедури для окремих підприємств, що здійснюють ЗЕД, та наблизити таким чином митне законодавство України до митного законодавства Європейського Союзу. В ході опитування респонденти повідомили, чи мають бажання отримати статус УЕО за умови повноцінного впровадження цього інституту в Україні.

Крім цього, у 2018 році почала діяти законодавча норма, що обмежує ввезення товарів без оподаткування на суму 500 євро особами, які перебували за межами України менше 24-х годин та 1 раз на 72 години. При цьому вага ввезеного вантажу має складати до 50 кг. Якщо порушується хоча б одна з цих умов – тривалість перебування за кордоном перевищує 24 години або час між повторними виїздами за кордон менший за 72 години, а вага товару більша за 50 кг, – межа безмитного ввезення товару знижується до 50 євро. Учасники опитування надали власні оцінки цьому законодавчому нововведенню.

3.12.1 «Єдине вікно»: результати 2018 року

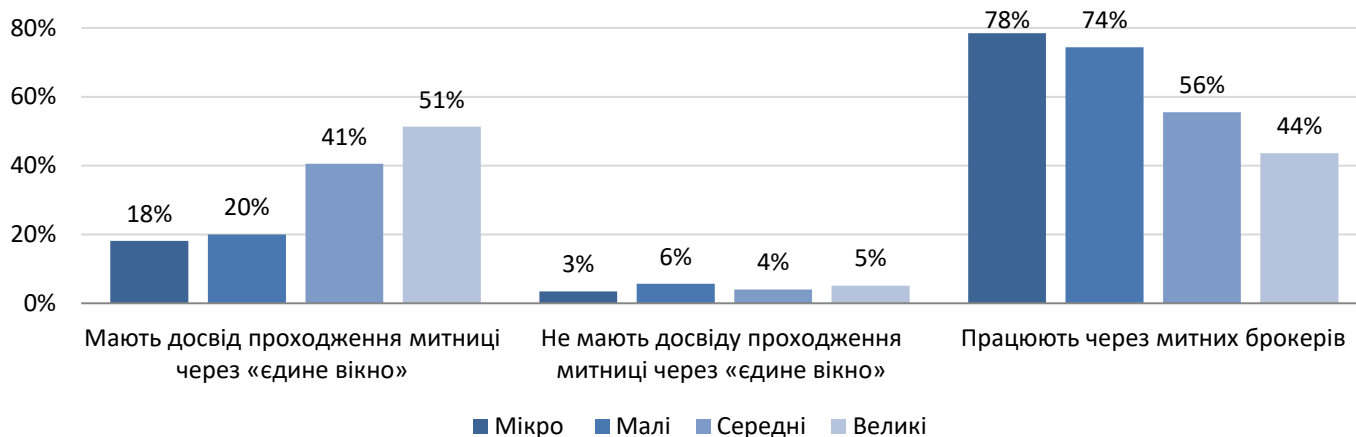
У четвертій хвилі опитування 27% підприємств повідомили, що проходили митні процедури через механізм «єдиного вікна». При цьому приблизно дві третини респондентів зазначили, що працюють через митних брокерів, та не змогли відповісти на це запитання. Серед підприємств, які не співпрацюють з митними брокерами, частка опитаних, котрі мали досвід проходження «єдиного вікна», становить 86%, що значно більше, ніж у 2017 (54%) та 2016 (42%) роках. Підприємства з різними видами ЗЕД мають неоднаковий особистий досвід використання «єдиного вікна». Скажімо, чотири з кожних п'яти підприємств, що лише імпортують, повідомляють

про те, що користуються послугами посередників при здійсненні митного оформлення, і тому не змогли вказати, чи мали такий досвід. Серед виключно експортерів про особистий досвід використання принципу «єдиного вікна» на митниці повідомляє лише 14%. Серед тих, що лише експортують, та тих, що поєднують імпорту з експортом, ці частки більші: вони складають 26% та 39% відповідно.

Відмінності дещо вирівнюються, якщо не враховувати частку підприємств, що співпрацюють з митними брокерами. У цьому випадку приблизно сім з кожних десяти підприємств, які займаються тільки імпортом, мають досвід використання системи «єдиного вікна», тоді як серед тих, що лише експортують, та тих, що поєднують імпорту та експорт, – приблизно дев'ять з кожних десяти.

Підприємства різних розмірів. Чим більший розмір підприємства, тим імовірніше, що воно має досвід проходження митного оформлення через «єдине вікно». Ця ситуація пояснюється тим, що зі збільшенням розміру підприємств зменшується частка тих, які співпрацюють з митними брокерами: з 78% серед мікропідприємств і 74% серед малих до 56% для середніх і 44% великих підприємств. Серед підприємств різних розмірів, які здійснюють митні процедури без посередників, середні та великі підприємства частіше повідомляють про те, що користувалися принципом «єдиного вікна» на митниці, але різниця між ними та підприємствами менших розмірів не настільки значна.

Рис. 65. Досвід проходження митниці через «єдине вікно» (за розміром підприємств), % опитаних

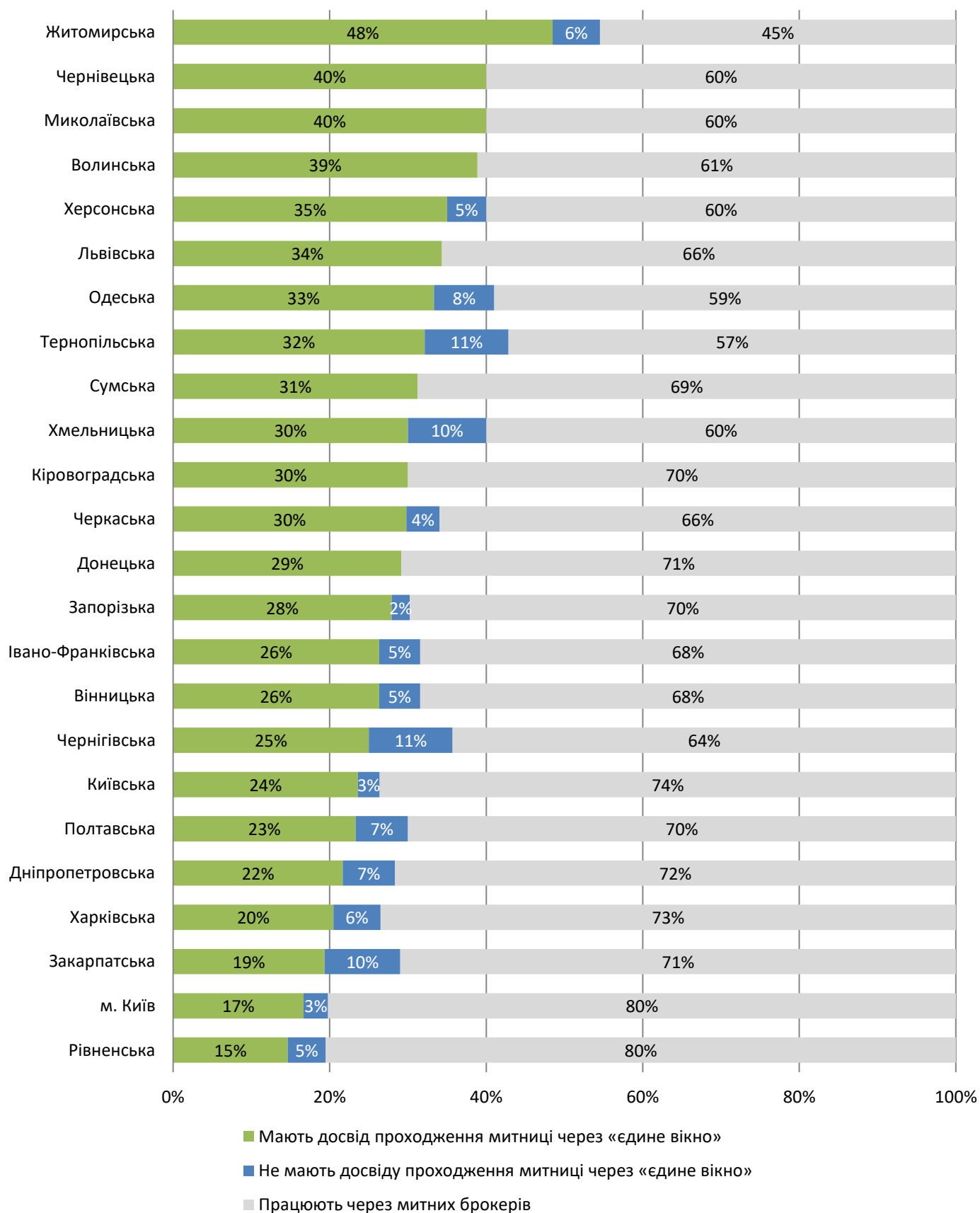

Підприємства різних секторів. Галузевий вимір досвіду використання механізму «єдиного вікна» демонструє певні відмінності. Серед торговельних підприємств таких найменше – усього 19%. Це пояснюється тим, що підприємства сфери торгівлі частіше за інших працюють через митних брокерів, тому не можуть відповісти на вказане запитання. Частка тих, хто співпрацює з брокерами, серед підприємств сфери торгівлі складає 77%, тоді для підприємств інших секторів вона коливається від 62% до 65%.

Регіональний розріз. У регіональному розрізі³⁸ про проходження митних процедур через «єдине вікно» найчастіше повідомляють підприємства Житомирської області, де майже половина опитаних (48%) має особистий досвід використання цього механізму на митниці. Також значні частки підприємств, що користувалися системою «єдиного вікна», були зафіксовані у Чернівецькій (40%), Миколаївській (40%) та Волинській (39%) областях. Разом з цим, у вказаних трьох регіонах, а також у Львівській, Сумській, Кіровоградській та Донецькій областях не було зафіксовано жодного випадку, коли підприємство, яке самостійно проходить митний контроль, при цьому не користувалося принципом «єдиного вікна».

³⁸ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

Рис. 66. Досвід проходження митниці через «єдине вікно» за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, що мали досвід проходження митниці через «єдине вікно»), % опитаних

Один з очікуваних наслідків впровадження механізму «єдиного вікна» на митницях – це скорочення тривалості проходження митних процедур для підприємств. Станом на 2018 рік контролюючі органи повинні були прийняти рішення щодо випуску товарів протягом 4 годин із моменту отримання електронного повідомлення і скан-копій документів від підприємства. В іншому випадку мав діяти принцип «мовчазної згоди», тобто відповідний вид контролю повинен був вважатися завершеним.

Опитані підприємства на своєму досвіді оцінили наскільки добре працюють очікувані переваги «єдиного вікна». При оцінці часу проходження митних процедур через «єдине вікно» 53% респондентів, які мали досвід його використання, вказали, що час проходження не перевищував 4 годин. 40% підприємств не погодились з тим, що «єдине вікно» скорочує час проходження митниці до 4 годин, а решта 7% не змогли відповісти на запитання щодо часу проходження процедур через «єдине вікно».

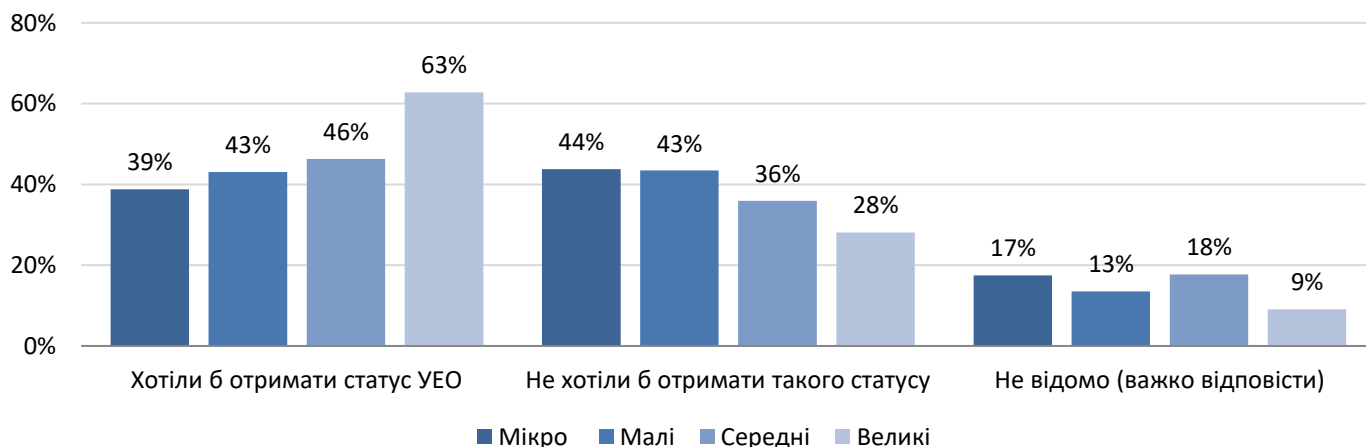
При оцінці використання принципу «мовчазної згоди» на «єдиному вікні» серед підприємств, які застосовували цей механізм при оформленні товарів, найбільша частка опитаних (41%) припадає на тих, що не змогли відповісти на це запитання. Ймовірною причиною такої ситуації може бути відсутність у підприємств досвіду застосування цього принципу. Приблизно третина опитаних (32%) вважає, що на митниці працює принцип «мовчазної згоди», тоді як решта 28% вважають, що він не застосовується.

Також підприємства, що проходили митні процедури через «єдине вікно», повідомили про те, чи всі документи, за їхніми спостереженням, подаються через цю систему в електронному вигляді. У 2018, як і в 2017 році подачу усіх документів в електронному вигляді через механізм «єдиного вікна» підтвердили 63% респондентів проти 54% у 2016 році. 30% підприємств повідомили, що не всі документи подаються в електронному вигляді, що також збігається з часткою, зафіксованою у попередній хвилі опитування. Лише 2% підприємств вважають, що жодні документи не подаються в електронному вигляді через «єдине вікно», а 5% не змогли відповісти на це запитання.

3.12.2 Статус Уповноваженого економічного оператора

Частка підприємств, які хотіли б отримати статус Уповноваженого економічного оператора (УЕО), що дає можливість користуватися спеціальними перевагами і спрощеннями на митниці, дещо знизилася у порівнянні з другою та третьою хвилями опитування. У 2018 році 44% підприємств повідомили, що хотіли б отримати такий статус порівняно з 47% у 2016 році та 46% у 2017 році. 40% респондентів зазначили, що не зацікавлені у цьому статусі. У третій хвилі опитування ця частка була нижчою (36%) і ще нижчою – у другій хвилі (34%). 15% опитаних (18% у 2017 році та 19% у 2016 році) не змогли точно сказати, чи їхнє підприємство бажає отримати статус УЕО.

Рис. 67. Бажання отримати статус Уповноваженого економічного оператора (УЕО) (за розміром підприємств), % опитаних

Найчастіше в статусі УЕО зацікавлені підприємства, що здійснюють як експорт, так і імпорт: таке бажання у 2018 році висловлюють 52% з них. Частка охочих стати УЕО менша серед виключно експортерів (40%) та виключно

імпортерів (39%). Статус УЕО найактуальніший для великих підприємств: майже дві третини з них (63%) хотіли б його отримати. Серед підприємств менших розмірів зацікавленість у цьому статусі висловили від 39% до 46% опитаних у кожній категорії. З точки зору регіонального розміщення підприємств³⁹ найбільше тих, що хотіли б отримати статус УЕО, знаходяться у Волинській (59%), Івано-Франківській (58%), Житомирській (55%), Сумській (55%) та Тернопільській (54%) областях.

3.12.3 «Закон про 24 години»

Приблизно третина опитаних підприємств (34%) позитивно оцінили норму закону⁴⁰, за якою товари на суму 500 євро можна ввозити без оподаткування лише перебуваючи за межами України не менше 24-х годин та подорожуючи за кордон не частіше, ніж один раз на 72 години. 42% респондентів оцінили її нейтрально, а 25% – негативно. Найбільше це нововведення підтримують підприємства, що здійснюють імпорт. Причому це стосується як підприємств, що лише імпортують, (35% з них дали позитивні оцінки), так і тих, що поєднують імпорт з експортом (37%). Найменше позитивних оцінок зазначеної норми висловлюють виключно експортери (26%). Втім, частка лише експортерів, які негативно оцінюють вказане нововведення, суттєво не відрізняється від інших категорій підприємств за ЗЕД, натомість більш характерними для них є нейтральні оцінки.

Підтримка цієї норми закону зростає із зменшенням розміру підприємств. Її підтримують 39% мікропідприємств порівняно з 33% малих, 28% середніх та 27% великих підприємств. Водночас не можна говорити про більш негативну оцінку вказаного нововведення підприємствами більшого розміру: зі зростанням розміру підприємств збільшується частка нейтральних оцінок. У галузевому вимірі новий закон про умови ввезення товарів на територію України найбільш позитивно оцінили представники сфери торгівлі. Тут 38% опитаних надали йому позитивні оцінки, в той час як для підприємств інших галузей ця частка коливається від 30% до 33%. В регіональному розрізі найбільше позитивних оцінок цьому законодавчому нововведенню надають у Миколаївській області (58% респондентів), а також у Хмельницькій (49%) та Тернопільській (44%) областях.

У 2018 році зросла частка підприємств, що мали особистий досвід проходження митних процедур через «єдине вікно». Такі підприємства склали 86% від усіх опитаних, якщо не враховувати тих, що працюють через митних брокерів і не змогли відповісти на це запитання. У 2017 році ця частка складала 54%, а у 2016 – 42%.

При цьому тільки половина підприємств, які проходили митні процедури через «єдине вікно», підтвердили, що час проходження процедур у такому форматі не перевищував очікуваних чотирьох годин. А майже дві третини підприємств, що проходили митні процедури через «єдине вікно», подавали при цьому документи виключно в електронному вигляді.

Частка підприємств, які хотіли б отримати статус Уповноваженого економічного оператора, у 2018 році складає 44%. Цей статус найбільш актуальний для великих підприємств: майже дві третини з них (63%) хотіли б стати УЕО. Більшість підприємств оцінюють норму закону, за якою товари на суму 500 євро можна ввозити без оподаткування лише перебуваючи за межами України не менше 24-х годин та подорожуючи за кордон не частіше, ніж один раз на 72 години, нейтрально або позитивно. Більшою часткою позитивних оцінок цієї норми серед підприємств різного розміру вирізняються мікропідприємства та представники сфери торгівлі порівняно з підприємствами інших галузей.

³⁹ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

⁴⁰ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році»

4. Електронний документообіг

4.1. Електронний документообіг на підприємствах

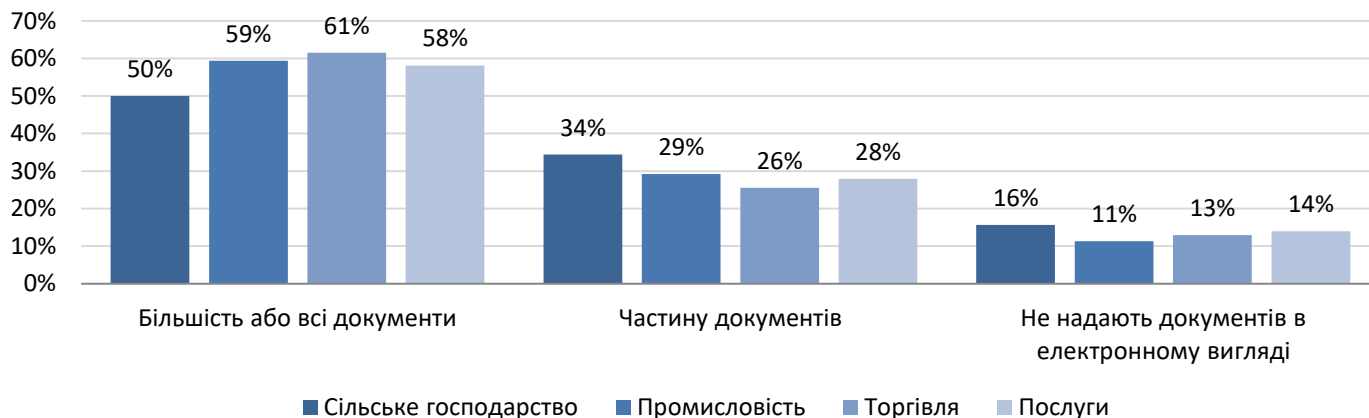
4.1.1. Використання електронних документів

Серед підприємств, що здійснюють ЗЕД, досить поширений електронний формат обміну документами з державними органами. Частка підприємств, які надають документи державним органам в електронному вигляді, зросла порівняно з попередніми роками. Якщо у 2016 році 45% підприємств повідомили, що надають державним органам більшість або усі документи у вигляді електронного запису, то у 2017 році їх частка склала вже 55%, а в 2018 році зросла до 59%. 28% підприємств зазначили, що надають частину документів в електронному вигляді (у 2016 році ця частка складала 38%, а у 2017 – 31%). Відповідно за останні дві хвили опитування зменшився відсоток підприємств, які при здійсненні ЗЕД, не надають ніяких документів державним органам в електронному вигляді при здійсненні ЗЕД: у 2016 році їх було 17%, у 2017 – 15%, а в 2018 році – 12%.

Підприємства, що мають імпорт, дещо частіше обмінюються електронними документами з державними органами, ніж ті, які лише експортують. Так, по 89% як виключно імпортерів, так і підприємств, що здійснюють імпорт та експорт, використовують електронний документообіг. Натомість серед виключно експортерів ця частка менша і складає 84%. Між підприємствами різних розмірів немає суттєвих відмінностей у тому, наскільки активно вони використовують електронний документообіг у взаємодії з державними органами – ця частка коливається від 86% (для малих підприємств) до 91% (для середніх).

Підприємства аграрного сектору вирізняються з-поміж підприємств інших секторів меншою часткою тих, що подають до державних органів більшість або всі документи в електронному вигляді (50%), та більшою – тих, що подають в електронному вигляді частину документів (34%). Водночас серед різних галузевих груп не спостерігається значних відмінностей у рівні запровадження електронного документообігу: його використовують більшою або меншою мірою від 84% до 89% підприємств різних секторів.

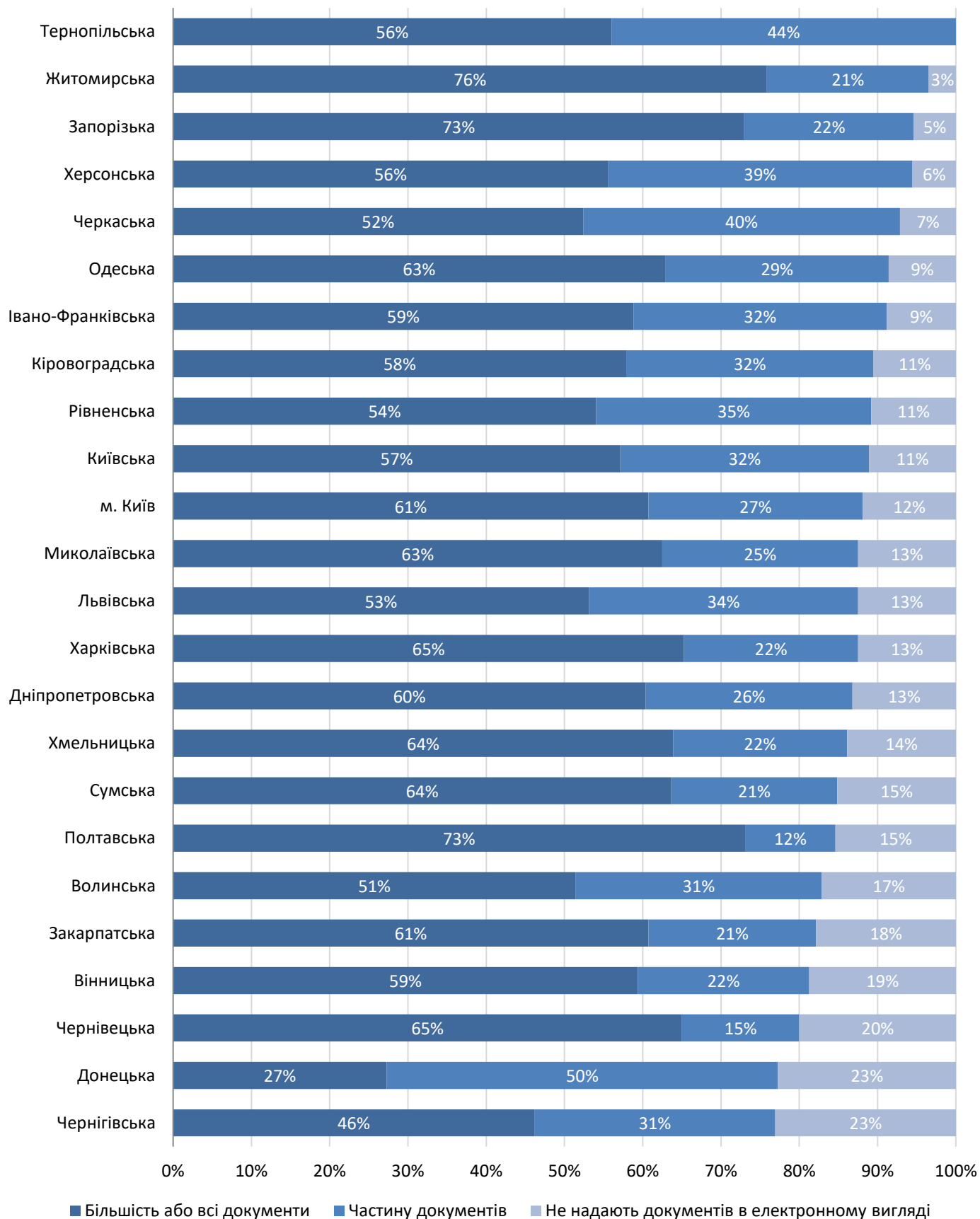
Рис. 68. Використання електронного документообігу у зовнішньоекономічній діяльності (за сектором підприємства), % опитаних

Регіональний вимір⁴¹ засвідчує найбільшу поширеність електронного документообігу у Тернопільській області. Тут усі респонденти повідомили, що при здійсненні ЗЕД, більшість або частину документів до державних органів вони подають в електронному вигляді. Також регіонами, де електронний документообіг досить активно використовується підприємствами у зовнішньоекономічній діяльності, є Житомирська, Запорізька та Херсонська області.

⁴¹ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

Рис. 69. Використання електронного документообігу у зовнішньоекономічній діяльності за регіонам (регіони розташовані у порядку збільшення частки опитаних, які не подають документи державними органам в електронному вигляді), % опитаних

З іншого боку, у Чернігівській та Донецькій областях електронний документообіг використовується найрідше: по 23% респондентів тут повідомили, що не надають документів державним органам в електронному вигляді. У Чернівецькій області рівень використання електронного документообігу також досить низький – його не використовують 20% підприємств. Водночас тут зафіксована висока частка бізнесу, який при здійсненні ЗЕД подає всі або більшість документів державним органам в електронному вигляді (65%).

Підприємства, які взагалі не використовують електронний документообіг, пояснюють це кількома причинами. Найпоширеніша з них – вимога надати оригінали документів при деяких процедурах у державних органах. Однією з причин також є обмін деяких підприємств зі своїми контрагентами паперовими документами. Наприклад, деякі респонденти повідомляють про те, що їхні митні брокери приймають від них документи тільки у паперовому форматі, а інші – про те, що ТПП видають довідки лише у паперовому форматі. Частина підприємств вказує на те, що незадовільне комп'ютерне забезпечення митниці може призвести до збоїв у роботі системи й тому стає причиною подання документів у паперовому вигляді.

4.1.2. Типи документів

У четвертій хвилі опитування вже вдруге було зафіксоване збільшення електронного документообігу серед підприємств, які здійснюють ЗЕД, щодо більшості документів, які подаються при здійсненні зовнішньоекономічних операцій. Разом з цим, у 2018 році подання ряду документів виключно в електронній формі не стало більш поширеним або дещо скоротилося порівняно з 2017 роком.

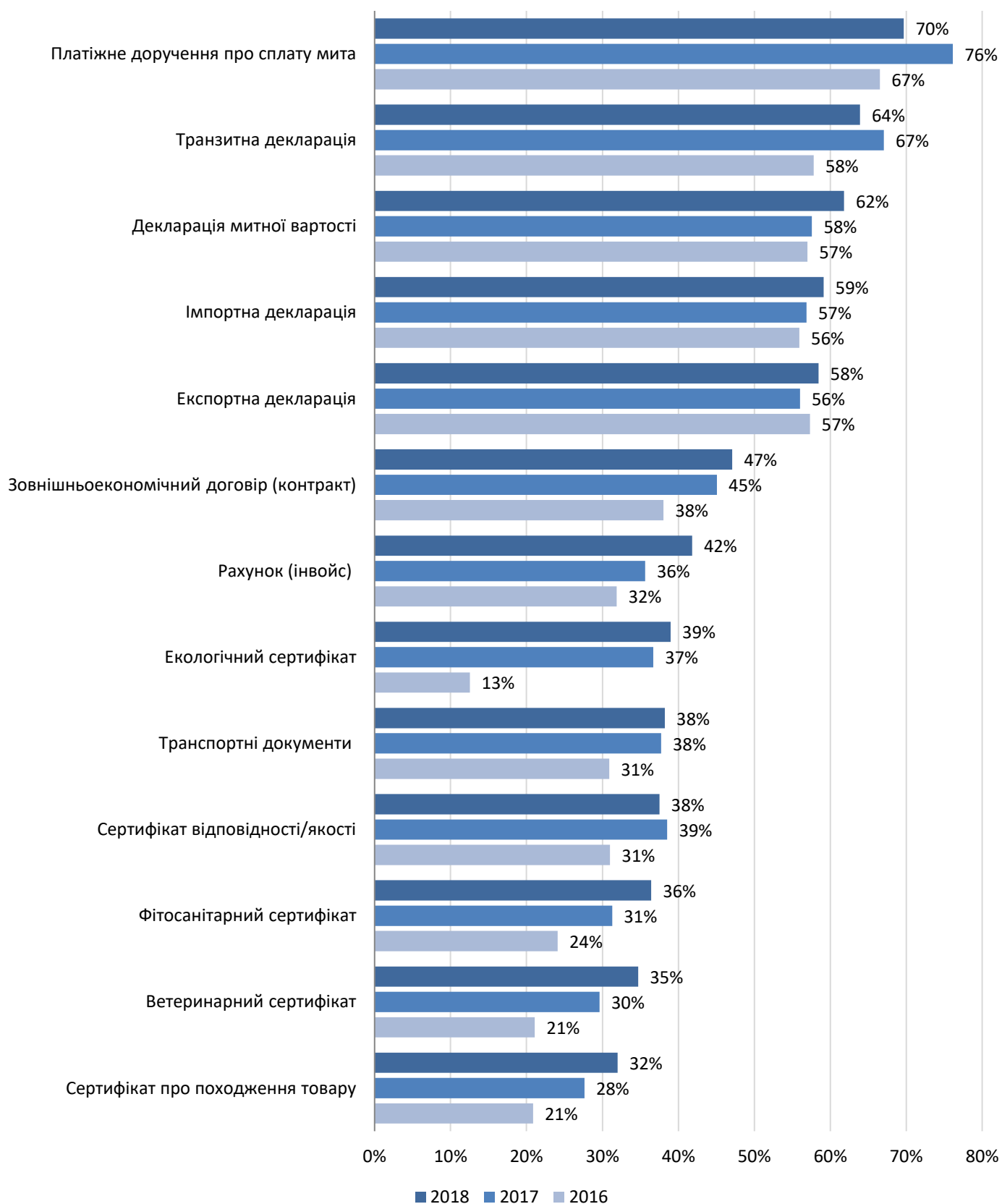
Зокрема, як і в попередніх роках, учасники четвертої хвилі опитування найчастіше подавали лише у вигляді електронного документу платіжне доручення про сплату мита. Про це повідомили 70% підприємств, що подають цей документ при здійсненні ЗЕД, що менше, ніж у 2017 році, коли такі опитані складали 76%, але дещо більше порівняно з 2016 роком, коли ця частка дорівнювала 67%. Транзитну декларацію – другий за розповсюдженістю документ виключно електронного формату – в електронному вигляді також подавали дещо менше підприємств у 2018 році (64%), ніж у 2017 році (67%), однак частіше, ніж у 2016 році (58%).

Зростає частка тих підприємств, які подають в електронному вигляді декларацію митної вартості. Про це у 2018 році повідомили 62% підприємств, які подають цей документ, в той час як у попередніх хвилях опитування цей показник залишався на рівні 57%-58%. При поданні імпоротної та експортної декларацій частка електронного документообігу майже не змінилася. У 2018 році в електронному вигляді 59% підприємств подавали імпорتنу, а 58% – експортну декларацію, що відповідає рівню 2016-2017 років (56%-57%). Після зростання у 2017 році порівняно з 2016, частка опитаних, що користуються лише електронним форматом, подаючи зовнішньоекономічний договір на митниці, залишилася на рівні попереднього року. 47% підприємств подавали зовнішньоекономічний договір лише в електронному вигляді у 2018 році, що практично не відрізняється від відповідної частки у 2017 році (45%).

Особливо значне зростання електронного документообігу було зафіксоване для рахунків (інвойсів). Частка підприємств, які подають їх виключно в електронному форматі, зросла з 36% у 2017 році до 42% у 2018 році. Ця зміна ще помітніша, якщо врахувати, що у 2016 році таких підприємств було лише 32%. Після зростання у 2016 році (31%), частка підприємств, які подають транспортні документи лише в електронному вигляді, у 2017-2018 роках залишилася незмінною і склала 38%.

У 2018 році був зафіксований найвищий рівень використання електронної версії ряду сертифікатів. Виняток складають лише сертифікат відповідності (якості) та екологічний сертифікат, які подавали не частіше, ніж у попередньому році. Так, 38% підприємств у 2017 році та 39% – у 2018 році подавали екологічний сертифікат лише у вигляді електронного документу. Однак, вже другий рік поспіль ці частки значно більші, ніж у 2016 році, коли екологічний сертифікат в електронному форматі подавали лише 16% підприємств.

Рис. 70. Рейтинг документів за часткою виключно електронного формату, % опитаних, що подавали ці документи⁴²

⁴² Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

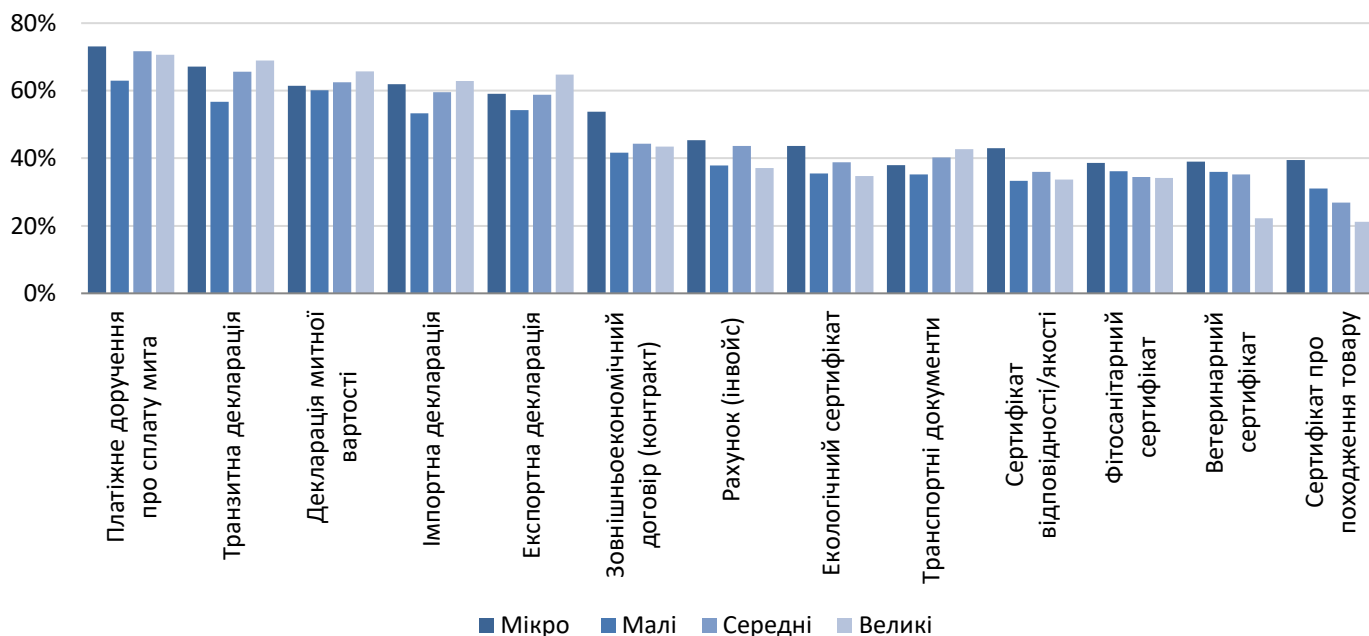
Подібна ситуація спостерігається і щодо сертифікату відповідності: 38% підприємств, які подавали його у 2018 році, використовували при цьому виключно електронний формат. Ця частка майже не змінилася з 2017 року (39%) і зросла у порівнянні з 2016 роком (31%).

Для решти сертифікатів частота їх подання в електронному вигляді зростає. Йдеться, зокрема, про фітосанітарний сертифікат: частка підприємств, які використовують лише електронну його версію, зростала з 24% у 2016 році до 31% – у 2017 та до 36% у 2018 році. Частіше використання електронного формату характерне й для ветеринарного сертифікату. Якщо у 2016 році виключно в електронному вигляді його подавали лише 21% підприємств, то у 2017 році ця частка зросла до 30%, а у 2018 – до 35%. Показник використання електронної форми сертифікату про походження товару також демонструє зростання: з 21% у 2016 році до 28% у 2017 році та 32% у 2018 році.

Частина підприємств подає вказані документи як у паперовому, так і в електронному вигляді. Відповідно, можна виділити низку документів, які найчастіше подають або лише в електронній формі, або в електронному та паперовому вигляді – тобто з найменшим рівнем їх подання виключно на папері. Ними є декларація митної вартості, яку 94% підприємств мали можливість подати в електронній формі, платіжне доручення про сплату мита (93%), експортна декларація (93%), імпортна декларація (92%), рахунок (90%) та зовнішньоекономічний договір (89%).

Підприємства, що здійснюють лише експорт, як правило, рідше користуються електронною формою для подання документів, що стосуються ЗЕД, ніж ті, що мають імпорт. Ця різниця особливо помітна щодо платіжних доручень про сплату мита та транзитних декларацій. Якщо 76% підприємств, які лише імпортують, та 70% тих, що поєднують імпорт з експортом, подають платіжне доручення про сплату мита лише в електронному вигляді, то серед виключно експортерів таких підприємств лише 57%. Подібно до цього, транзитну декларацію тільки в електронному форматі подають 70% підприємств, які здійснюють лише імпорт, та 65% тих, що імпортують та експортують. Для підприємств, які займаються виключно експортом, ця частка є значно меншою і складає 51%.

Рис. 71. Частка підприємств, що подають документи виключно в електронному вигляді (за розміром), % опитаних

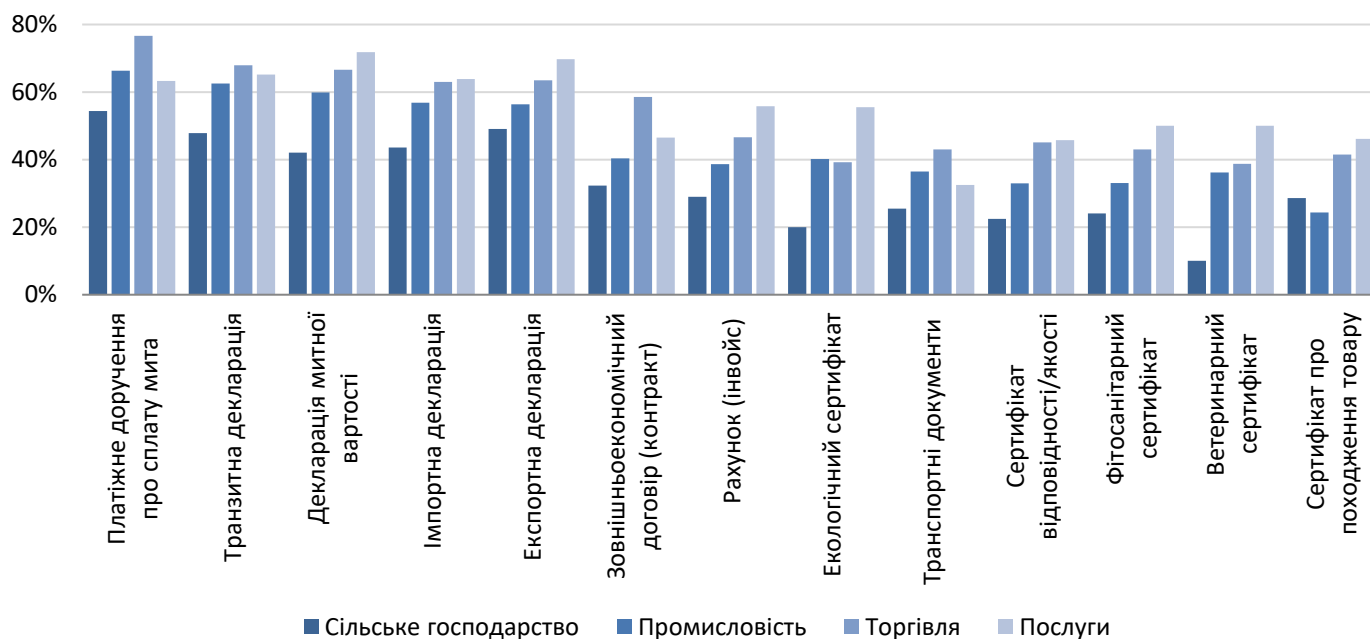
Схожа ситуація спостерігається з майже усіма сертифікатами. Підприємства, що лише експортують, значно рідше від тих, які мають лише імпорт, та поєднують експорт з імпортом, подають в електронному вигляді сертифікат відповідності, сертифікат про походження товару, фітосанітарний та ветеринарний сертифікати. Винятком серед сертифікатів є лише екологічний сертифікат, які підприємства з різними видами ЗЕД приблизно однаковою мірою

подають в електронній формі. Немає значних відмінностей і в поданні в електронному вигляді рахунків (інвойсів) – ця частка коливається від 39% до 44% для підприємств, які здійснюють різні види зовнішньоекономічної діяльності. Натомість підприємства, які лише експортують, відрізняються нижчим показником використання електронної форми зовнішньоекономічного договору як від виключно імпортерів, так і від підприємств, що поєднують експорт з імпортом. Серед виключно експортерів ця частка складає 38%, зростаючи до 48% для підприємств, які експортують та імпортують, та 54% – для лише імпортерів.

Підприємства різних розмірів. Між підприємствами різних розмірів спостерігаються відмінності в обсягах використання електронного формату для окремих документів. Скажімо, тоді як мікропідприємства, а також середні та великі підприємства подають платіжні доручення про сплату митна лише в електронному вигляді приблизно на однаковому рівні (про це повідомили від 71% до 73% опитаних у кожній з цих груп), то малі підприємства використовують електронний формат цих повідомлень рідше: 63%. Схожа ситуація спостерігається і з транзитними деклараціями: лише 57% малих підприємств подають їх виключно в електронному вигляді, тоді як серед підприємств інших розмірів ця частка знаходиться в межах від 66% до 69%. Також малі підприємства дещо рідше від інших користуються виключно електронною формою подання імпоротної декларації, а для експортних декларацій між підприємствами різних розмірів немає суттєвої різниці.

Мікропідприємства більшою мірою, ніж підприємств більших розмірів, подають виключно електронні версії зовнішньоекономічного договору, а також двох сертифікатів: екологічного та сертифікату відповідності. Зокрема, більше половини (54%) мікропідприємств подають зовнішньоекономічний договір лише як електронний документ. Для порівняння, серед решти категорій підприємств за розміром ця частка не перевищує 44%. Частка підприємств, які подають екологічний сертифікат в електронній формі, для мікропідприємств складає 44%, і не перевищує 39% для підприємств більшого розміру. Електронну форму подачі сертифікату відповідності також найчастіше використовують мікропідприємства (43%), натомість для малих, середніх та великих підприємств, ця частка коливається від 33% до 36%. Також зауважимо, що великі підприємства рідше від підприємств менших розмірів користуються електронною формою при поданні ветеринарних сертифікатів

Рис. 72. Частка підприємств, що подають документи виключно в електронному вигляді (за сектором), % опитаних

Підприємства різних секторів. Більш значущі відмінності у рівні використання електронного документообігу були зафіксовані серед підприємств різних секторів. Насамперед аграрні підприємства відрізняються помітно нижчим

рівнем використання виключно в електронному вигляді усіх документів при здійсненні ЗЕД. Це стосується, зокрема платіжного доручення про сплату мита, транзитної декларації, декларації митної вартості, імпоротної декларації та усіх сертифікатів. Найбільш виразними такі відмінності є в електронному використанні ветеринарного та екологічного сертифікатів. Лише 10% сільськогосподарських підприємств подають ветеринарний сертифікат виключно в електронному вигляді, тоді як серед підприємств інших секторів ця частка є значно більшою і коливається від 36% до 50%. При подачі екологічних сертифікатів електронну форму використовують лише 20% агропідприємств, тоді як для підприємств інших галузей цей показник є значно вищим і варіює від 39% до 56%.

Між підприємствами решти секторів також спостерігаються відмінності у рівні використання виключно електронної форми більшості перелічених документів. Так, платіжне доручення про сплату мита лише в електронному вигляді найчастіше подають саме торговельні підприємства: їх частка становить 77%, зменшуючись до 66% для промислових та до 63% – для підприємств сфери послуг. Також торговельні фірми частіше від інших подають зовнішньоекономічні договори лише в електронному вигляді. У сфері торгівлі частка підприємств, що користуються лише електронною формою таких договорів, сягає 59%, в той час як у промисловості – 40%, а у секторі послуг – 47%.

Частка підприємств, що подають рахунки (інвойси) тільки у вигляді електронних документів, зростає від 29% у агросекторі до 39% у промисловості, 47% у сфері торгівлі та до 56% у секторі послуг. Представники сфер торгівлі та послуг частіше від інших повідомляють про використання лише електронної форми при поданні сертифікату відповідності та сертифікату про походження товару.

Регіональний розріз. У регіональному вимірі⁴³ лідерами з впровадження електронного документообігу щодо більшості документів є Кіровоградська, Харківська, Сумська, Дніпропетровська та Полтавська області⁴⁴. У цих регіонах зосереджені найвищі частки підприємств, які при здійсненні ЗЕД подають документи в електронному вигляді. Зокрема, платіжне доручення про сплату мита виключно в електронному вигляді найчастіше подають у Полтавській (88%) та Кіровоградській (82%) областях. Електронна форма подання декларації митної вартості також найпоширеніша у Полтавській області, де у 89% підприємств повідомили про електронний формат її подачі. Високими показниками використання виключно електронної форми декларацій характеризуються також Кіровоградська (76%), Київська та Сумська (по 74%) області.

За показником використання виключно електронної форми імпоротної декларації лідирує Кіровоградська область (90%), а експортної декларації – Сумська (73%), Київська та Полтавська (по 71%), а також Харківська (70%) області. Зовнішньоекономічний договір (контракт) лише в електронній формі найчастіше подають підприємства Кіровоградської, Полтавської (по 63% опитаних) та Дніпропетровської (62%) областей. Найбільша частка тих, що користуються виключно електронною формою подання рахунку, також знаходиться у Кіровоградській області (61%). Крім цього, досить поширеною є подача рахунку у вигляді електронного документу у Житомирській (57%), Харківській (54%) та Сумській (53%) областях. Найвищі показники подання сертифікату про походження товару лише в електронній формі зафіксовано у Херсонській (50%) та Кіровоградській (47%) областях, а сертифікату відповідності (якості) – у Кіровоградській (56%), Дніпропетровській (49%) і Сумській (48%) областях.

⁴³ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

⁴⁴ Деякі документи (транзитна декларація та фітосанітарний, ветеринарний і екологічний сертифікати) були виключені з аналізу при регіональному порівнянні через недостатню кількість респондентів, що подавали ці документи, у регіонах.

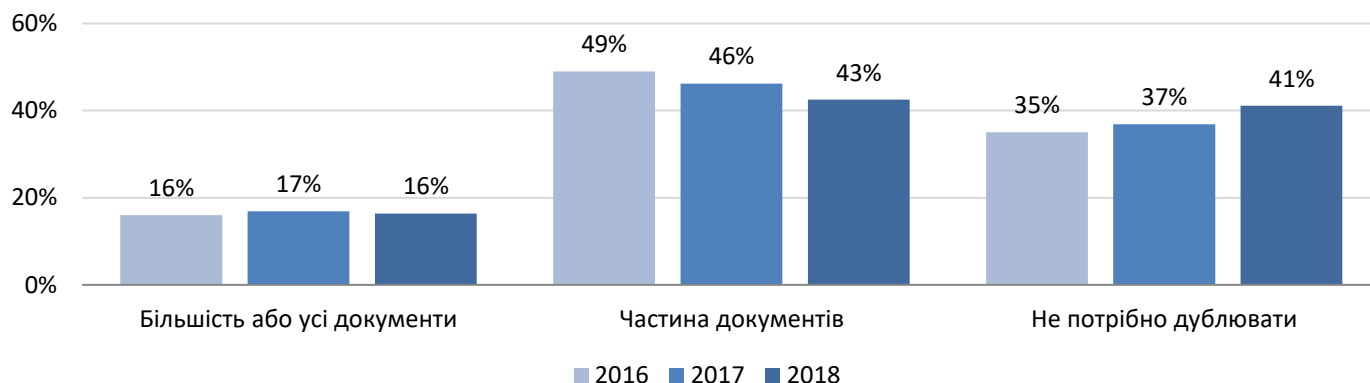
4.2. Дублювання електронних та паперових документів

4.2.1. Поширеність практики дублювання документів

Навіть тим підприємствам, які подають документи в електронному вигляді, деколи доводиться подавати їх також як паперовий документ. Тобто відбувається дублювання електронних і паперових документів, що збільшує адміністративне навантаження на бізнес та ускладнює документообіг. Як показало опитування 2018 року, практика дублювання документів залишається досить поширеною серед підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Водночас частка підприємств, які змушені дублювати документи, дещо зменшилася протягом останніх років.

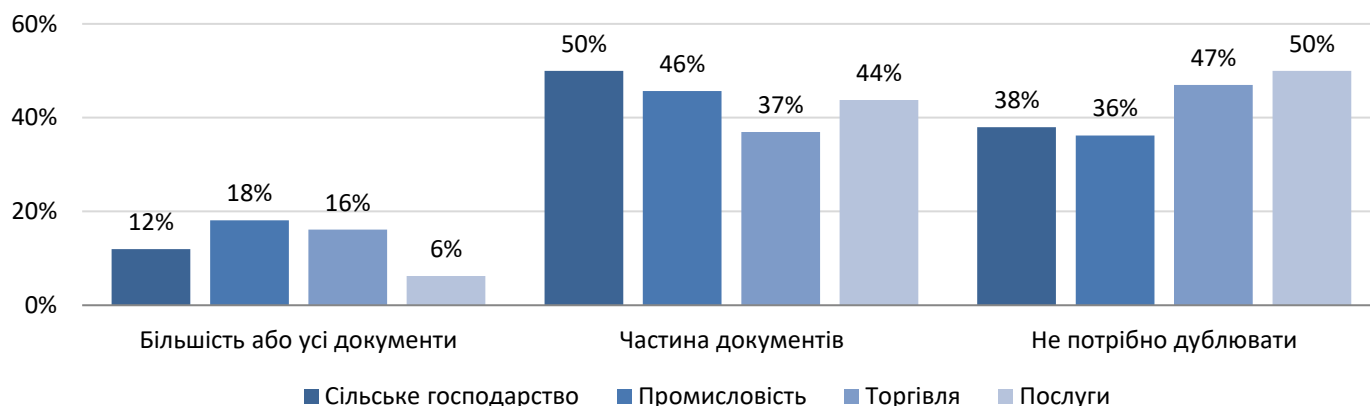
Так, у 2018 році 41% респондентів повідомили, що їхньому підприємству взагалі не доводилося подавати документи одночасно в електронному та паперовому вигляді. Це більше, ніж було у 2017 (37%) та 2016 (35%) роках. При цьому за цей же період зменшилася частка підприємств, які дублюють частину документів, і не змінилася частка тих, котрі більшість або усі документи подають в електронній та паперовій формі. Зокрема, у 2016 році 49% підприємств були змушені дублювати на папері частину електронних документів, тоді як у 2017 році цей показник знизився до 46%, а у 2018 – до 43%. Частка підприємств, які дублюють усі або більшість документів, залишається на рівні 16%-17% протягом трьох останніх хвиль опитування.

Рис. 73. Поширеність практики дублювання документів, % опитаних

Підприємства, що поєднують імпорт з експортом, найчастіше змушені дублювати електронні та паперові документи. 64% цих підприємств подають більшість або частину документів в обох форматах. При цьому як для підприємств, що лише експортують, так і для тих, що мають тільки імпорт, ці частки менші і складають 56% і 55% відповідно.

Рис. 74. Поширеність практики дублювання документів (за сектором), % опитаних

Підприємства різних розмірів. Підприємства більших розмірів (великі та середні) частіше, ніж мікро- та малі підприємства, змушені подавати електронний та паперовий варіант тих самих документів. Якщо серед мікропідприємств про цю практику повідомляють 54% опитаних, а серед малих – 58%, то для середніх та великих підприємств ця частка складає 65% та 66% відповідно.

Підприємства різних секторів. Підприємства різних галузей характеризуються відмінностями у поширеності практики дублювання паперових та електронних документів. Ця проблема найменш актуальна для сектору послуг: половина підприємств цієї сфери ніколи не дублює документів. Так само у секторі послуг найменш поширене дублювання більшості або усіх електронних документів паперовими: про це повідомили 6% учасників ЗЕД, що надають послуги. У майже половини торговельних підприємств (47%) також не виникало необхідності одночасно подавати обидві форми документів. Натомість сільськогосподарським та промисловим підприємствам частіше доводиться дублювати електронні та паперові документи: це актуально майже для двох третин респондентів у кожному з цих секторів.

Регіональний розріз. Регіональний вимір також засвідчує відмінності у практиці поширення дублювання документів. Найчастіше принаймні частково дублювати паперові та електронні документи змушені підприємства Хмельницької (79%), Львівської (71%), Полтавської (70%) і Донецької (69%) областей. Найменша частка підприємств, які одночасно подають електронні та паперові версії документів, була зафіксована на Чернігівщині (42%) та Харківщині (44%).

4.2.2. Причини дублювання документів

Найчастіше необхідність дублювання електронних та паперових документів підприємства, які стикаються з цією проблемою, пояснюють вимогами державних органів. Близько третини підприємств (32%), які при здійсненні ЗЕД змушені дублювати документи, вказують на вимоги подачі оригіналів при проходженні певних процедур.

У 13% випадків підприємства пояснюють необхідність наявності паперових версій документів додатково до електронних тим, що виникає потреба довести достовірність цих документів, надавши оригінали контролюючим органам або контрагентам. Підприємства вважають за потрібне перестрахуватися, зберігаючи паперові варіанти документів у випадку перевірок з боку держави чи, наприклад, судових справ. 10% респондентів, що змушені дублювати електронні документи паперовими, роблять це через незадовільну, на їхню думку, організацію документообігу у державних органах, а 7% вказують на законодавчі обмеження, які не дозволяють повною мірою використовувати електронний документообіг. Ще 7% респондентів доводиться подавати документи одночасно в електронній та паперовій формах через високу ймовірність збоїв чи зависання комп'ютерної системи на митниці, а також у зв'язку з недосконалою системою електронного документообігу, оскільки на митниці не створено єдиної бази обміну електронними документами.

Окремі підприємства подають паперові документи додатково до електронних, щоб пришвидшити митні процедури, та через вимоги інших контрагентів – таких як, наприклад, митні брокери, – а також тому, що, на їхню думку, держслужбовці не мають достатніх знань та навичок для здійснення електронного документообігу або просто не виконують відповідне державне законодавство, покликане створити умови для користування лише електронними варіантами документів.

Також респонденти давали власні пояснення причин дублювання електронних та паперових документів. Зокрема, деякі учасники зовнішньоекономічної діяльності зберігають паперові копії документів на випадок вірусних атак програмного забезпечення, щоб уникнути втрати цінної інформації, або для власного архіву. В окремих підприємствах повідомляють, що оригінали документів від них очікують клієнти. Серед причин дублювання документів згадується й незавершеність впровадження електронного документообігу у контролюючих органах, які вимагають від підприємств документи у паперовому вигляді, у тому числі завірені печаткою. Подекуди

респонденти не можуть назвати конкретних причин, тому що їм бракує інформації про те, чому від них вимагають паперових версій документів при здійсненні митних процедур, а деякі опитані висловили припущення, що не налагоджений документообіг у державних органах свідчить про бюрократію та корупцію.

Рис. 75. Причини дублювання документів (серед підприємств, які повідомили, що змушені дублювати документи), % опитаних⁴⁵

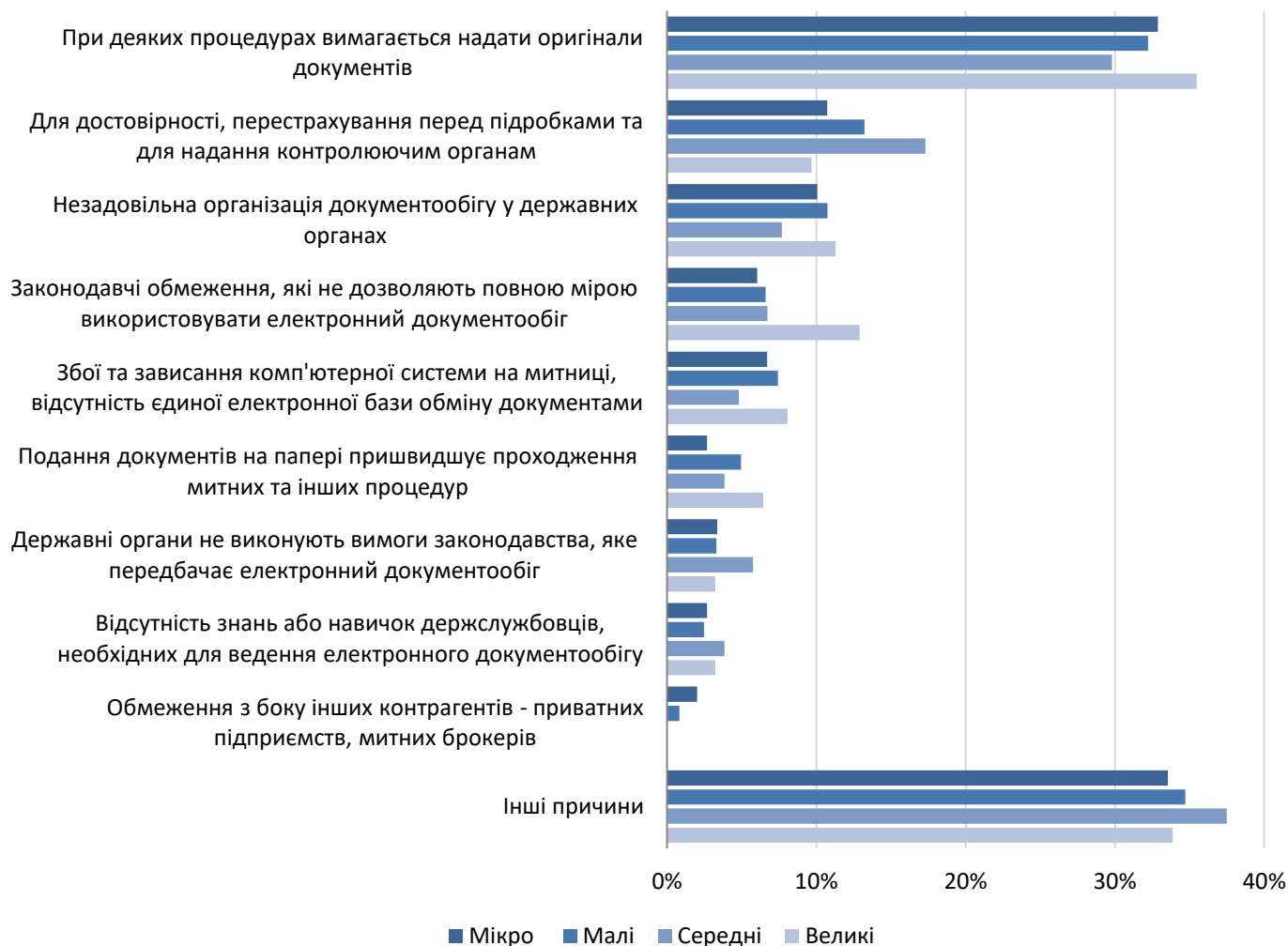
Підприємства з різними видами ЗЕД дещо відрізняються з точки зору того, чому у них виникає потреба дублювати електронні версії документів паперовими. Від підприємств, які лише експортують, дещо частіше вимагають надати оригінали документів при проходженні митних процедур (на цю причину вказало 35% підприємств цієї групи), ніж від виключно імпортерів (31%) та тих, що поєднують імпорт з експортом (32%). Виключно ж імпортери дещо рідше вважають за необхідне зберігати оригінали документів для підтвердження достовірності на випадок контролю державними органами. На цю причину вказали 10% з них порівняно з 14% респондентів у двох інших групах.

Підприємства різних розмірів. Частка підприємств, що називають найбільш поширену причину потреби у дублюванні електронних та паперових версій документів, – відповідні вимоги від державних органів – дещо зменшується із зростанням розміру підприємств, але помітно збільшується у випадку підприємств великого розміру. З цієї причини дублюють документи 33% мікропідприємств, 32% малих та 30% середніх, але для великих підприємств ця частка зростає до 35%. Також підприємства великого розміру частіше від інших вказують на те, що змушені подавати документи у паперовому вигляді додатково до електронних через законодавчі обмеження, що не дозволяють повною мірою використовувати електронний документообіг. Цю причину називають 13% з них, тоді як для підприємств менших розмірів відповідна частка не перевищує 7%. Середні підприємства частіше від інших користуються обома формами документів з міркувань підтвердження достовірності. 17% з них

⁴⁵ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

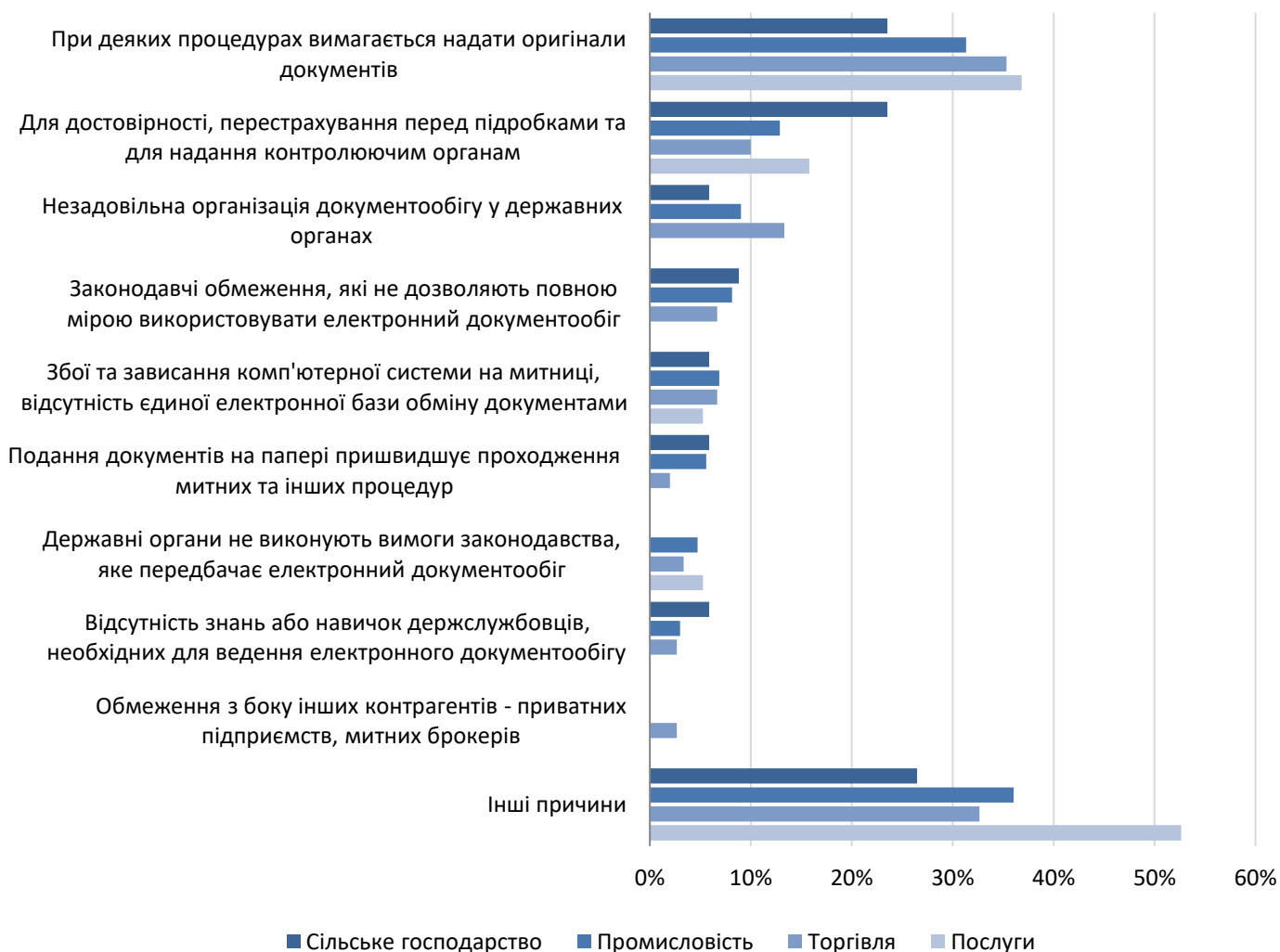
пояснюють необхідність дублювання документів необхідністю підтвердити їх автентичність, зокрема, у випадку державного контролю. В інших групах підприємств за розміром частка таких підприємств знаходиться в межах від 10% до 13%. Також середні підприємства відрізняються як від великих, так і від мікро- та малих підприємств меншою часткою опитаних, які змушені надавати одні і ті ж документи в електронному вигляді та на папері через незадовільну організацію документообігу у державних органах та через помилки і недосконалість комп'ютерних систем на митниці.

Рис. 76. Причини дублювання документів (за розміром підприємства), % опитаних

Підприємства різних секторів. Представники різних секторів демонструють певні відмінності в оцінках причин, що змушують їх вдаватися до дублювання електронних та паперових варіантів документів. З найбільш поширеною з них – вимогою з боку державних органів надати оригінали документів – частіше від інших стикаються підприємства сфер торгівлі і послуг. Про такі вимоги повідомляють 37% підприємств, що надають послуги, та 35% торговельних підприємств. Для порівняння, серед представників промисловості і сільського господарства на цю причину вказують рідше: 31% та 24% опитаних відповідно. Натомість аграрні підприємства схильні частіше дублювати документи з міркувань підтвердження достовірності: такі пояснення надають 24% з них. Це більше, ніж серед усіх інших категорій підприємств, де відповідна частка не перевищує 16%. Крім цього, торговельні підприємства дещо частіше від інших скаржаться на незадовільну організацію документообігу у державних органах, а підприємства сфери послуг найменшою мірою стикається із законодавчими обмеженнями, що не дозволяють використовувати електронний документообіг повною мірою.

Рис. 77. Причини дублювання документів (за сектором діяльності), % опитаних

У підсумку, серед підприємств, які здійснюють ЗЕД, досить поширений електронний формат обміну документами з державними органами. Приблизно три з кожних п'яти опитаних підприємств надають більшість або усі документи державним органам в електронному вигляді. Ця частка зросла порівняно з 2016 і 2017 роками. Документи, які підприємства найчастіше надають виключно в електронному вигляді державним органам при здійсненні ЗЕД, – це платіжне доручення про сплату мита, транзитна декларація, декларація митної вартості, а також експортна та імпортна декларації.

Водночас більше половини підприємств, які подають документи в електронній формі, змушені дублювати їх паперовими документами. Це відбувається передусім через вимоги державних органів надавати оригінали документів, зокрема документів з печатками. Частина підприємств зберігає паперові оригінали на випадок державного контролю чи можливих судових справ. Серед причин дублювання документів респонденти також називають незадовільну організацію документообігу у державних органах, зокрема відсутність єдиної бази обміну електронними документами. Це є однією з причин подачі оригіналів документів при проходженні підприємствами митного оформлення. Проте навіть наявність комп'ютерної системи з забезпечення електронного документообігу при здійсненні митного контролю, не виключає збоїв в її роботі, які, за словами респондентів, трапляються досить часто. Це є ще однією причиною того, чому учасникам ЗЕД доводиться одночасно подавати електронні і паперові версії документів.

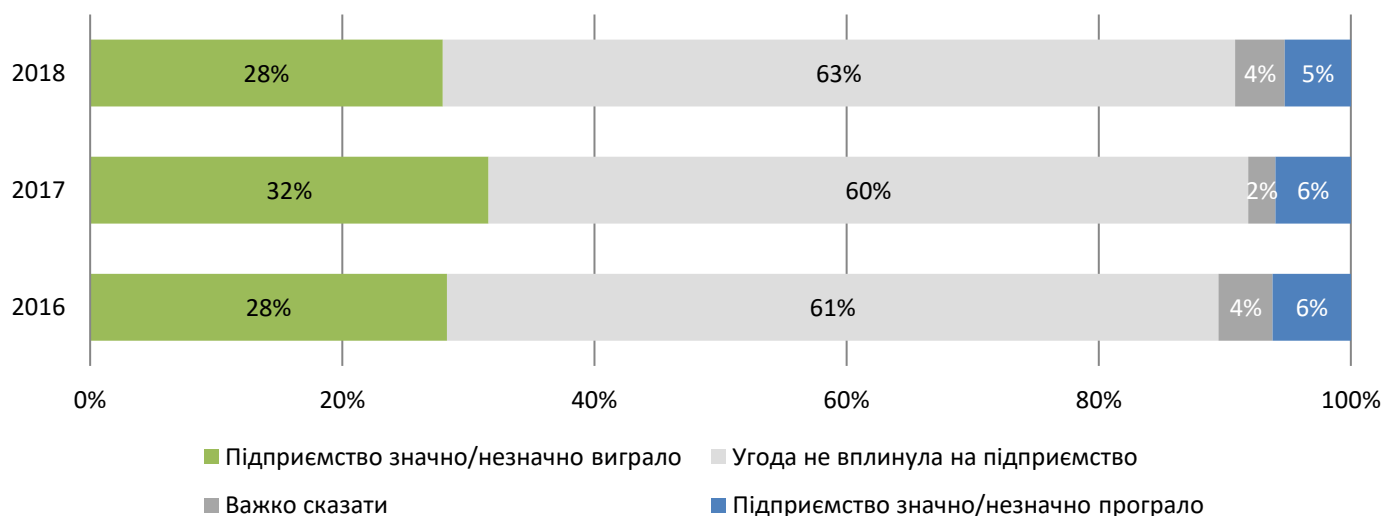
5. Вплив зони вільної торгівлі з ЄС та очікування від неї

Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС важлива з огляду на процес реформ в Україні та наслідки для українського бізнесу. У цьому розділі представлені оцінки підприємств-учасників ЗЕД впливу на їхню діяльність Угоди про асоціацію з ЄС, зокрема зона вільної торгівлі з ЄС, що вступила в дію з 1 січня 2016 року.

5.1. Оцінка впливу зони вільної торгівлі з ЄС

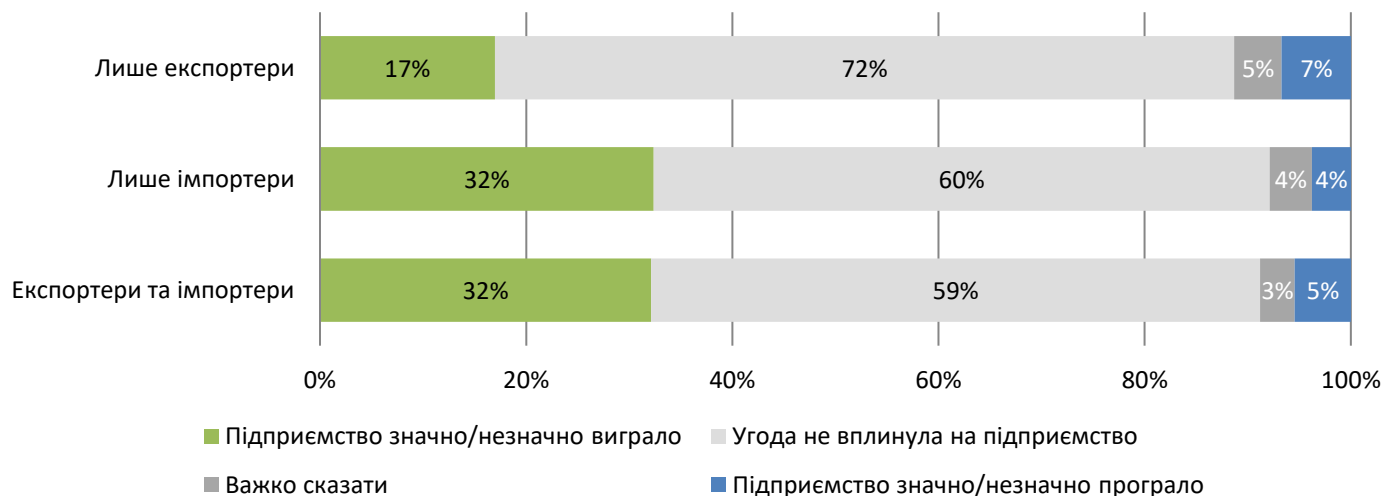
У 2018 році частка підприємств, які позитивно оцінили вплив Угоди про асоціацію з ЄС на свою діяльність, повернулася до рівня 2016 року, склавши 28%. У попередній хвилі опитування вона була дещо більшою: приблизно одне з трьох підприємств (32%) повідомило, що виграло від Угоди з ЄС.

Рис. 78. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств, % опитаних

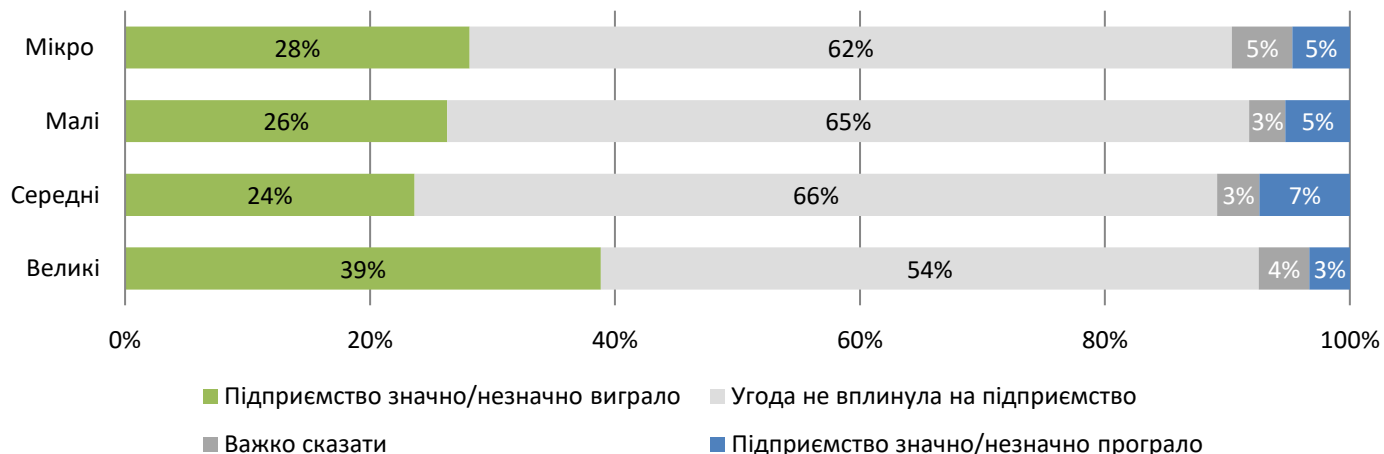
Частка респондентів, які вважають, що Угода про асоціацію з ЄС не вплинула на їхню діяльність, збільшилася порівняно з попередніми роками і склала 63% у 2018 році. Відсоток тих, хто негативно оцінює наслідки реалізації Угоди, залишається таким же низьким, як і в двох попередніх хвилях опитування. У 2018 році 5% підприємств дали негативні оцінки впливу Угоди на свою діяльність, тоді як у 2016 -2017 роках таких було 6%. Частка опитаних, які не змогли надати оцінку впливу Угоди з ЄС на діяльність їхнього підприємства, знову зросла до рівня 2016 року (4%) після незначного зниження до 2% у 2017 році.

Рис. 79. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за видом ЗЕД), % опитаних

Підприємства, що здійснюють імпорт, найбільшою мірою відчули позитивний вплив Угоди про асоціацію з ЄС. Приблизно одна третя представників цих підприємств (по 32% тих, що лише імпортують, та тих, що імпортують та експортують) повідомили, що їхнє підприємство виграло в результаті дії Угоди. Серед підприємств, що займаються лише експортом, ця частка вдвічі менша: 17%. Це, однак, не означає, що вони негативно оцінюють вплив Угоди на свою діяльність. Тільки 7% представників виключно експортерів вважають, що їхнє підприємство прогало через її впровадження, що на лічені відсоткові пункти більше, ніж серед виключно імпортерів (4%) та тих, що поєднують імпорт з експортом (5%). Більшість підприємств, що не мають імпорту, не відчули впливу Угоди (72%).

Рис. 80. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за розміром підприємств), % опитаних

Підприємства різних розмірів. Позитивні оцінки впливу Угоди про асоціацію з ЄС на бізнес поступово знижуються зі зменшенням розміру підприємств-учасників ЗЕД, але різко збільшуються для великих підприємств. Приблизно дві третини респондентів, що представляють мікро-, малі та середні підприємства, не відчули змін, пов'язаних з дією Угоди. Частка опитаних, які вважають, що їхнє підприємство виграло завдяки впровадженню цієї Угоди, складають 28% серед представників мікропідприємств, 26% для малих підприємств та 24% для середніх. Великі підприємства частіше дають позитивні оцінки Угоді з ЄС: 39% їх представників вважають, що підприємство виграло від її реалізації, в той час як більше половини (54%) вказують на відсутність впливу Угоди на діяльність підприємства.

Рис. 81. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за сектором діяльності), % опитаних

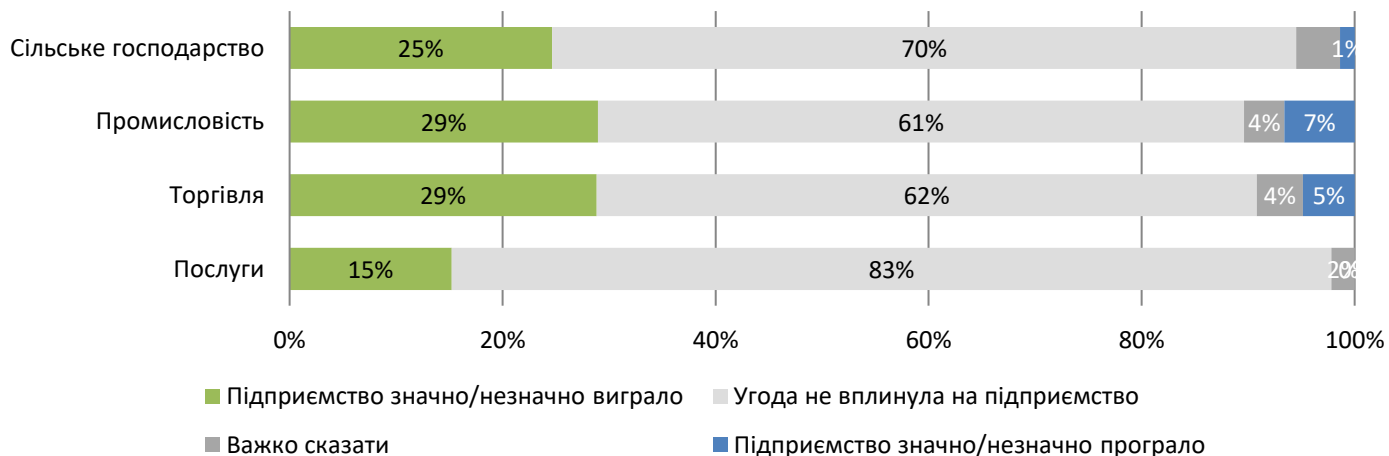
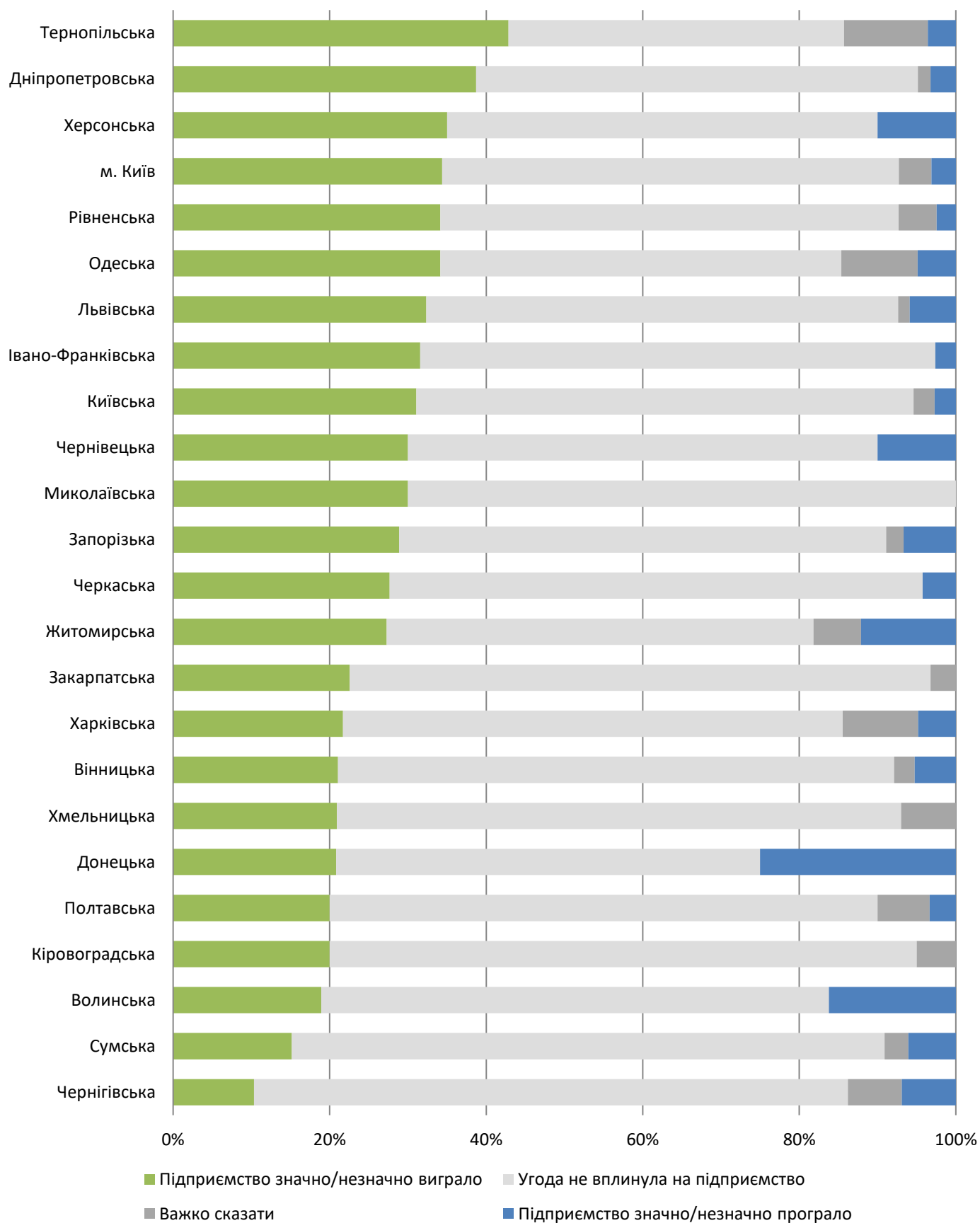

Рис. 82. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств за регіонами (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, які позитивно оцінили вплив Угоди), % опитаних

Підприємства різних секторів. У 2018 році сектор послуг найменшою мірою відчув позитивний вплив Угоди про асоціацію, але при цьому такі підприємства від неї і не програли. Більшість з них (83%) вважають, що Угода не мала жодного впливу на їхню діяльність, а позитивні наслідки вона мала для 15% підприємств цього сектору. Найчастіше позитивно оцінюють Угоду про асоціацію з ЄС у сферах промисловості і торгівлі. У 2018 році по 29% респондентів з цих галузей повідомили, що їхнє підприємство виграло в результаті реалізації Угоди.

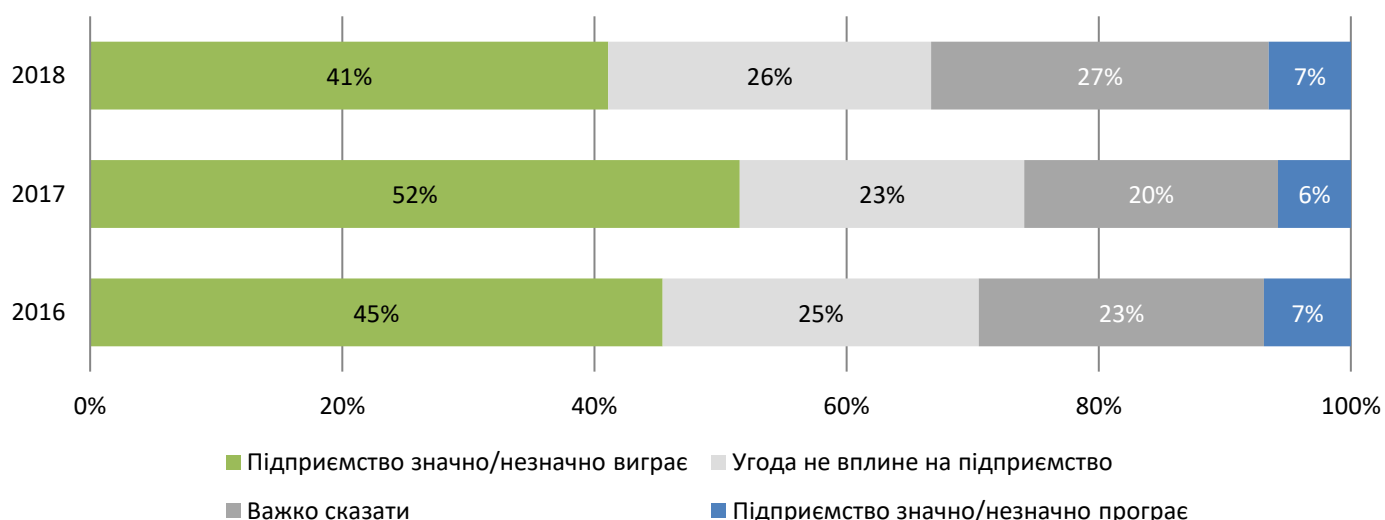
Регіональний розріз. Регіональне порівняння⁴⁶ оцінок впливу Угоди про асоціацію з ЄС учасниками ЗЕД показує високу частку позитивних оцінок у Тернопільській та Дніпропетровській областях, де респонденти найчастіше повідомляли про вигреш їхнього підприємства від Угоди (43% та 39% відповідно). Регіонами зі значними частками опитаних, які вказують на користь від Угоди з ЄС для свого підприємства, є Херсонська область (35% підприємств), м. Київ (34%), та Рівненська і Одеська області (по 34%). Найрідше позитивні оцінки Угоді з ЄС надавали у Чернігівській (10%), Сумській (15%) та Волинській (19%) областях.

Деякі регіони вирізняються на фоні інших більшими частками підприємств, що програли в результаті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС. Так вважають 25% підприємств Донецької області, 16% – Волинської, 12% – Житомирської та по 10% підприємств Херсонської і Чернівецької областей.

5.2. Очікуваний вплив зони вільної торгівлі з ЄС

У 2018 році очікування підприємств-учасників ЗЕД щодо впливу Угоди про асоціацію з ЄС на їхню діяльність знизилися до рівня 2016 року після деякого зростання позитивних очікувань у 2017 році. Так, 41% підприємств, опитаних у 2018 році, очікували, що протягом найближчих п'яти років вони виграють від цієї Угоди. Ця частка значно менша, ніж у 2017, коли вона складала 52%, і дещо менша від 45% у 2016 році. Рівень негативних очікувань не зріс у порівнянні з двома попередніми хвилями опитування, однак збільшилася невизначеність щодо можливого впливу Угоди на бізнес: 27% опитаних не змогли спрогнозувати впливу Угоди на діяльність свого підприємства порівняно з 20% у 2017 році. Частка підприємств, які не очікують жодного впливу Угоди на власну діяльність протягом найближчих п'яти років, також дещо зросла – з 23% у 2017 році до 26% у 2018 році.

Рис. 83. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років, % опитаних

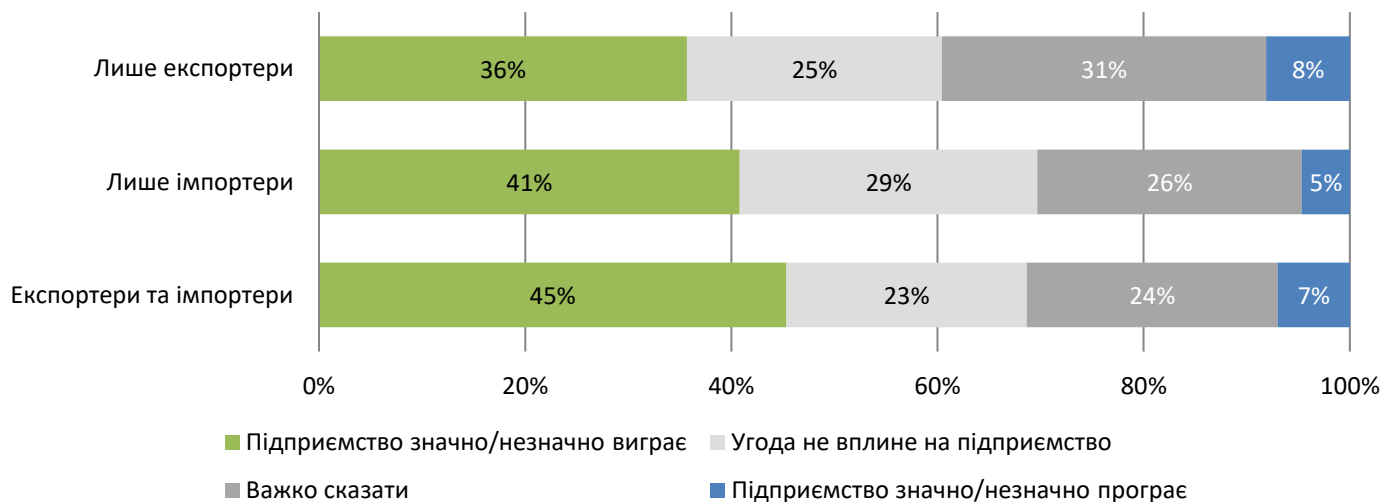

Підприємства з різними видами ЗЕД відрізняються рівнем оптимізму щодо ймовірного впливу Угоди про асоціацію з ЄС на їхній бізнес. Найбільше позитивних очікувань висловлюють представники підприємства, що

⁴⁶ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

здійснюють імпорт та експорт: 45% з них вважають, що Угода посприє їхньому підприємству протягом наступного п'ятиріччя. Для підприємств, що лише імпортують, ця частка зменшується до 41%, а для тих, що займаються лише експортом, – вже до 36%. Серед представників останньої категорії була зафіксована також найвища частка респондентів, позиція яких щодо очікуваних наслідків Угоди з ЄС залишається невизначеною: 31% виключно експортерів не змогли зробити прогнозів щодо майбутнього впливу Угоди на свою діяльність.

Рис. 84. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за видом ЗЕД), % опитаних

Підприємства різних розмірів. Великі підприємства значно більше переконані у позитивному середньостроковому впливі Угоди про асоціацію з ЄС на свою діяльність, ніж підприємства менших розмірів. Якщо серед мікро-, малих та середніх підприємств частки тих, які вважають, що виграють від Угоди у п'ятирічній перспективі, коливаються від 37% до 42%, то серед великих підприємств таких більше половини (54%).

При цьому у 2018 році частки як підприємств з песимістичними очікуваннями, так і тих, що не змогли надати конкретних прогнозів, майже не відрізняються для підприємств різних розмірів. Лише великі підприємства вирізняються з-поміж інших меншою часткою тих, хто вважають, що Угода про асоціацію з ЄС не вплине на їхню діяльність: вона складає тут лише 14%, зростаючи для підприємств меншого розміру до 26%-28%.

Рис. 85. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за розміром підприємств), % опитаних

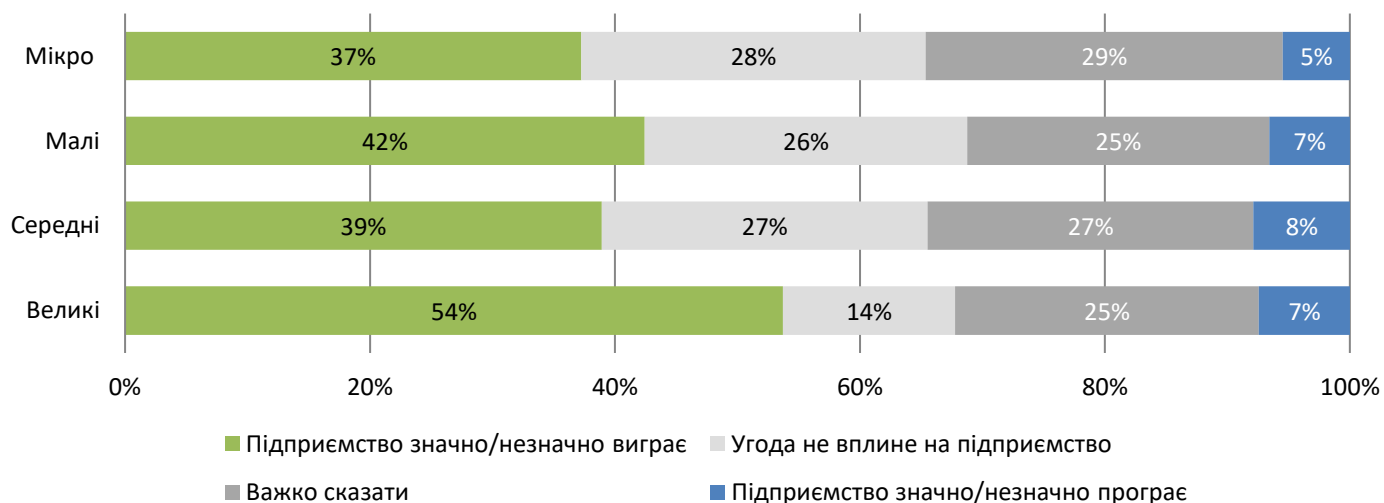
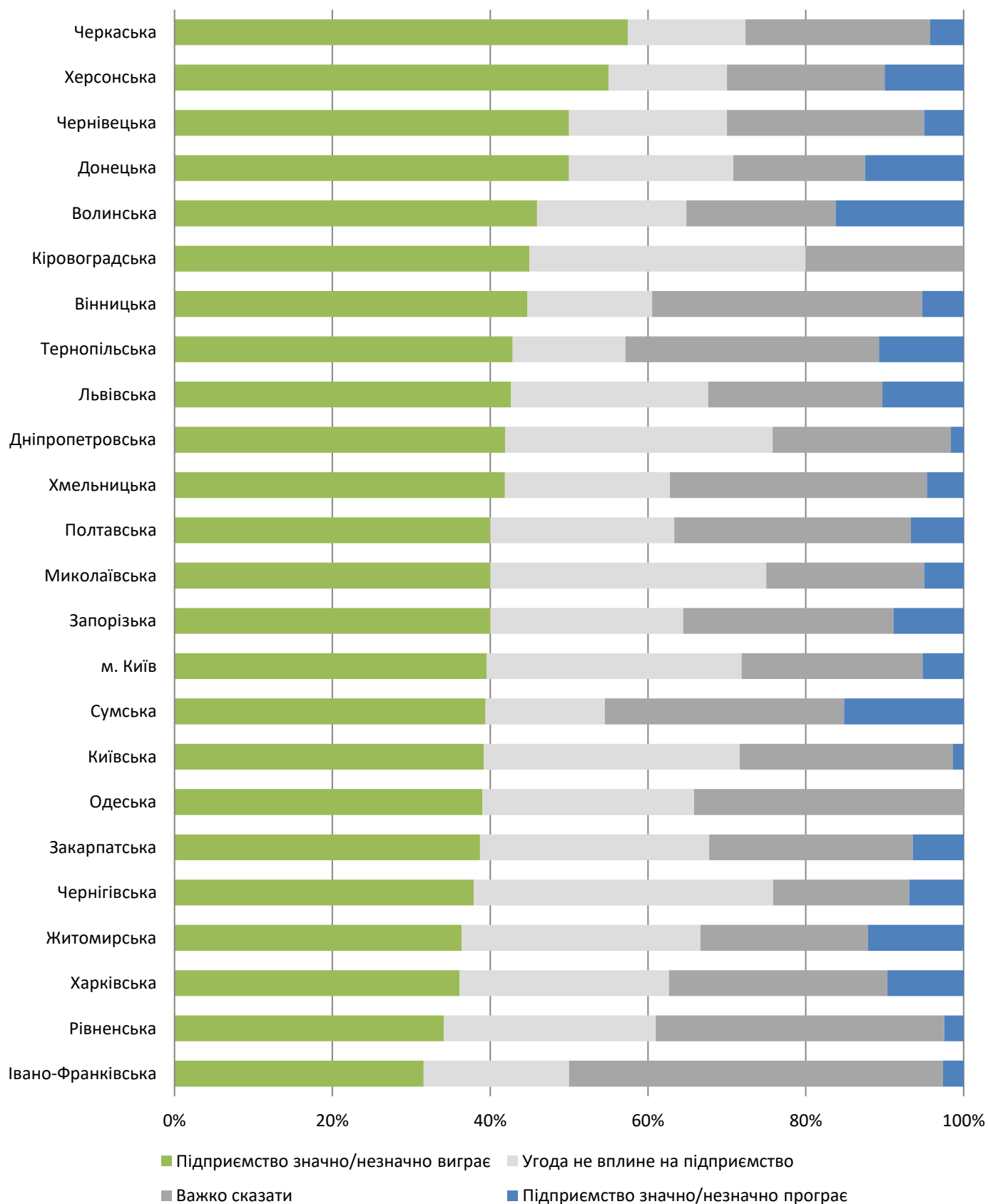
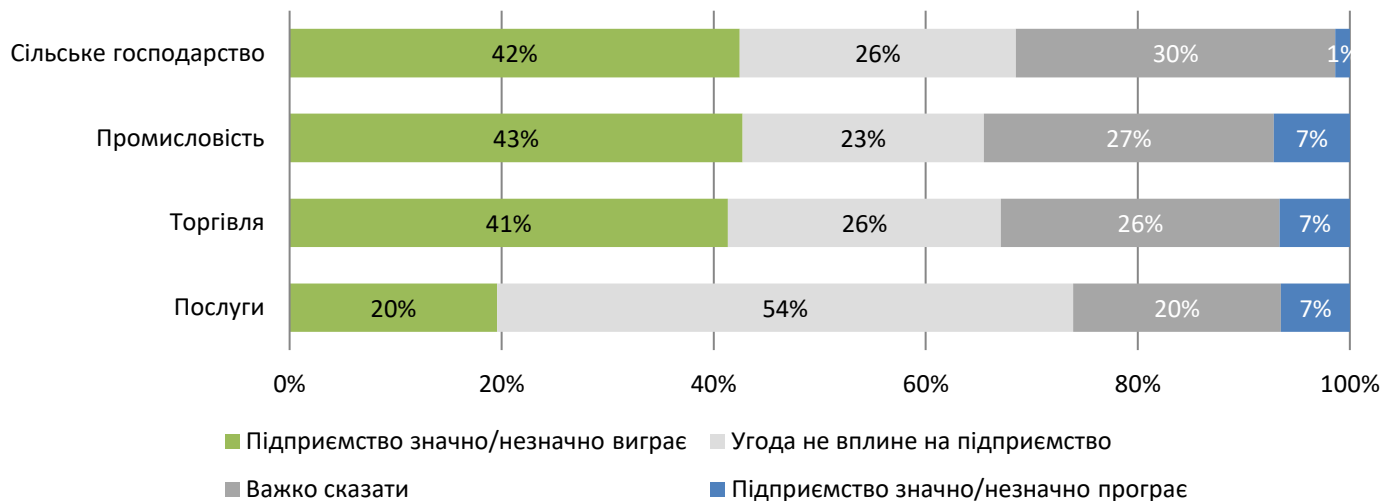

Рис. 86. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років за регіонами (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, які мають позитивні очікування щодо впливу Угоди), % опитаних

Підприємства різних секторів. Підприємства галузей сільського господарства, промисловості та торгівлі суттєво не відрізняються в очікуваннях щодо впливу Угоди про асоціацію з ЄС на свою діяльність. Частка респондентів, які висловили оптимістичні очікування і сподіваються, що їхні підприємства у п'ятирічній перспективі виграють від реалізації Угоди коливається від 41% до 43% для вказаних галузей. Аграрні підприємства відрізняються від промислових та торговельних лише меншою часткою песимістично налаштованих респондентів: тут вона складає 1%, натомість у підприємствах інших галузей зростає до 7%. Вирізняються з-поміж інших і підприємства сектору послуг, лише 20% представників яких очікують виграти в результаті Угоди з ЄС, а більше половини (54%) вважають, що Угода не вплине на їхнє підприємство.

Рис. 87. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за сектором діяльності), % опитаних

Регіональний розріз. Черкаська та Херсонська області характеризуються найбільшою часткою підприємств, що сподіваються виграти від Угоди про асоціацію у середньостроковому періоді⁴⁷. Такі очікування висловили 57% опитаних у Черкаській області та 55% у Херсонській. Значні частки підприємств з оптимістичними очікуваннями щодо впливу Угоди на їхню діяльність зосереджені у Чернівецькій та Донецькій областях (по 50%) та у Волинській (46%), Кіровоградській (45%) та Вінницькій (45%) областях. Найменша частка підприємств, що очікують позитивних результатів від Угоди ЄС, – в Івано-Франківській (32%) та Рівненській (34%) областях. Крім цього, в Івано-Франківській області у порівнянні з іншими регіонами найбільше респондентів, що не змогли відповісти на запитання про очікувані вигоди від Угоди, – тут вони склали 47%.

Області, де підприємства найбільше побоюються щодо можливих негативних наслідків Угоди про асоціацію для їхнього бізнесу – це Волинська та Сумська, де 16% та 15% опитаних відповідно очікують негативного впливу Угоди протягом наступних п'яти років. Рівень песимістичних очікувань також досить високий у Донецькій (13%) та Житомирській (12%) областях.

У підсумку, як оцінки, так і очікування щодо впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі зони вільної торгівлі, на діяльність підприємств повернулися до рівня 2016 року після покращення у 2017 році. Як і два роки тому, у 2018 році 28% підприємств позитивно оцінили вплив угоди про асоціацію з ЄС на свою діяльність. 41% опитаних очікують, що їхнє підприємство виграє в результаті реалізації Угоди протягом наступних п'яти років, що дещо менше, ніж у 2016 році, коли таких респондентів було 45%, і значно менше, ніж у 2017 році, коли більше половини опитаних висловили позитивні очікування щодо впливу Угоди.

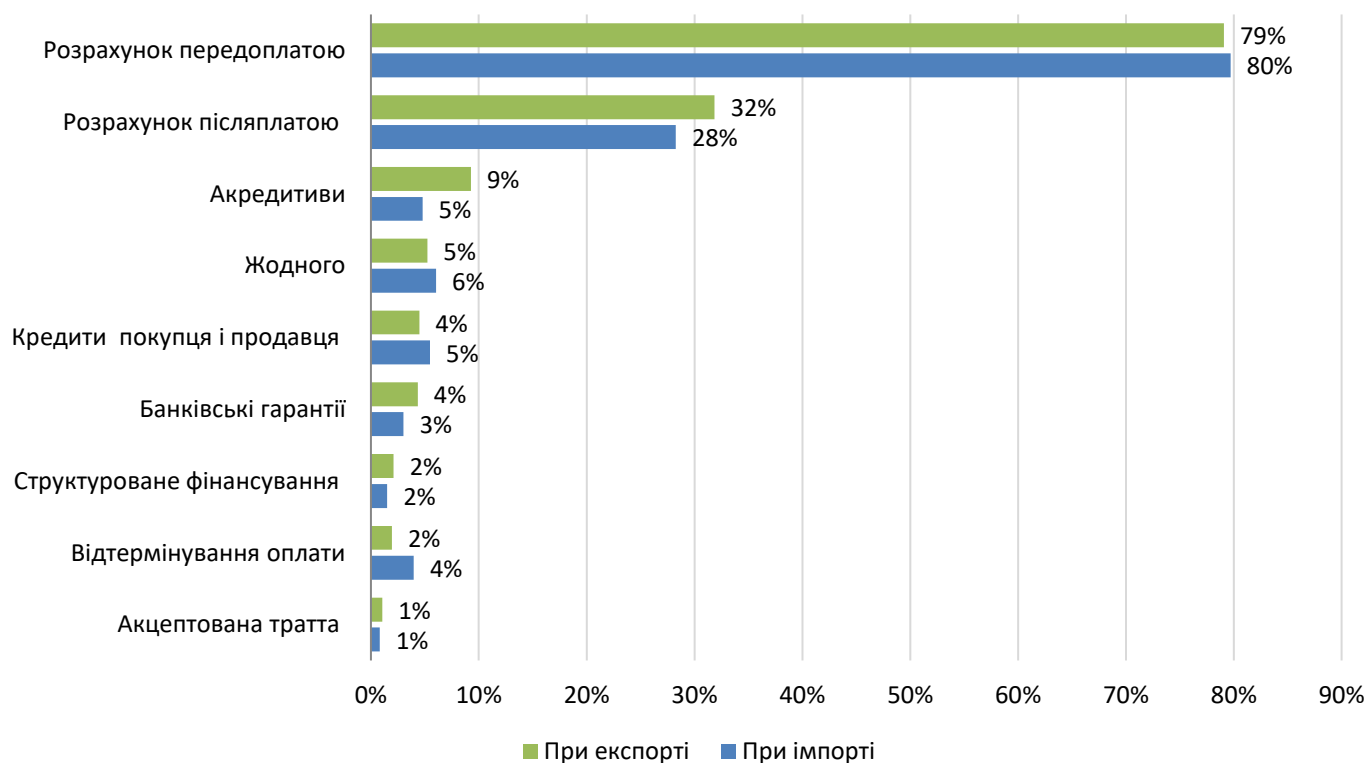
⁴⁷ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

6. Фінансування зовнішньоекономічної діяльності

6.1. Інструменти фінансування ЗЕД

Передплата всієї або частини суми залишається найпоширенішим способом розрахунків при зовнішньоекономічній діяльності. У 2018 році 79% опитаних повідомили, що розраховуються передоплатою при експорті, а 80% – при імпорті. Ця цифра майже не змінилася за останні три роки: у 2016 та 2017 роках приблизно чотири з кожних п'яти опитаних експортерів та імпортерів здійснювали розрахунки передоплатою. Наступний за поширеністю спосіб оплати – післяплата, яку обирає 32% підприємств при експорті та 28% – при імпорті. Такі інструменти фінансування ЗЕД, як акредитиви, кредити покупця і продавця, банківські гарантії тощо – використовуються підприємствами набагато рідше. Серед вказаних інструментів акредитиви порівняно частіше використовують експортери (9%). Крім цього, частина підприємств повідомили, що оплачують товари при здійсненні ЗЕД з відтермінуванням (2% - при експорті та 4% - при імпорті).

Рис. 88. Інструменти фінансування ЗЕД, % опитаних⁴⁸

Підприємства різних розмірів. Між підприємствами різних розмірів наявні незначні відмінності у частоті розрахунків передоплатою та післяплатою при експорті та при імпорті. Передоплату при експорті частіше від інших використовують середні підприємства (84%), а найрідше – підприємства великого розміру (76%). Подібна ситуація характерна і для розрахунків при імпорті, які 87% середніх підприємств здійснюють за допомогою післяплати, що більше, ніж у підприємствах інших розмірів.

Підприємства різних секторів. Малі підприємства частіше за інших розраховуються післяплатою при експорті: такому способу розрахунків віддають перевагу 37% з них, в той час як серед інших категорій підприємств за розміром ця частка знаходиться в межах від 28% до 31%. Між підприємствами різних розмірів майже відсутні

⁴⁸ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

відмінності у частоті здійсненні післяплати при імпорті. 19% великих підприємств використовують акредитиви для розрахунків при експорті, тоді як серед решти підприємств ця частка не перевищує 10%.

Галуzeвий розподіл демонструє певні відмінності в інструментах фінансування зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Промислові підприємства вирізняються з-поміж інших дещо частішими розрахунками передоплатою при експорті, про які повідомили 81% з них. Для підприємств інших галузей цей показник коливається від 74% до 76%. Такої різниці не спостерігається у випадку імпорту – тут про розрахунки передоплатою повідомляють від 78% до 83% підприємств у кожній галузі. Сільськогосподарські підприємства порівняно частіше розраховуються післяплатою при експорті. Цей спосіб оплати використовує 39% з них тоді як серед інших секторів частка підприємств, що здійснюють післяплату при експорті, складає від 28% у сфері торгівлі до 32% у промисловості. При імпорті між підприємствами різних галузей майже відсутні відмінності у розрахунках післяплатою.

Регіональний розріз. У регіональному вимірі⁴⁹ серед експортерів та імпортерів спостерігаються деякі відмінності у тому, якими інструментами фінансування ЗЕД вони користуються. Зокрема, передоплату при експорті найчастіше здійснюють у Херсонській області, де про це повідомили усі опитані підприємства-експортери, а також у Сумській (92%), Тернопільській (91%) та Донецькій (90%) областях. Післяплатою частіше від інших користуються експортери Закарпатської області, де відповідна частка сягає 74%, а також близько половини експортерів у Львівській (51%), Івано-Франківській (50%), Чернівецькій (50%) і Черкаській (49%) областях. Третина підприємств у Херсонській області (33%) при експорті розраховується акредитивами, що більше, ніж в інших регіонах.

Такі інструменти фінансування ЗЕД, як акредитиви, кредити покупця і продавця, банківські гарантії тощо, використовуються підприємствами набагато рідше. Серед вказаних інструментів акредитиви порівняно частіше використовують експортери (9%).

Розрахунки передоплатою при імпорті найбільше поширені серед бізнесу Донецької та Кіровоградської областей, де усі опитані імпортери сказали, що розплачуються таким чином. Цей спосіб оплати часто використовують також у Запорізькій області (94% імпортерів). Післяплату при імпорті частіше від інших здійснюють підприємства Тернопільської області (63%), а також Закарпатської (57%) та Львівської (56%) областей. Регіони, де імпорт найчастіше фінансують акредитивами, – це Кіровоградська область, у якій про це повідомили 40% опитаних, та Полтавська і Чернігівська області (по 13% імпортерів у кожній).

6.2. Страхування

У 2018 році третина підприємств-учасників ЗЕД (33,9%) повідомили, що використовують страхування при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі. У попередніх хвилях опитування ця частка була майже такою ж: 33,5% у 2017 році та 34,4% у 2016 році⁵⁰. Підприємства, що поєднують імпорт та експорт, частіше від інших страхують свої зовнішньоекономічні операції. Про це повідомляють 42% з них, тоді як серед виключно імпортерів ця частка склала 32%, а серед підприємств, що лише екпортують, – 26%.

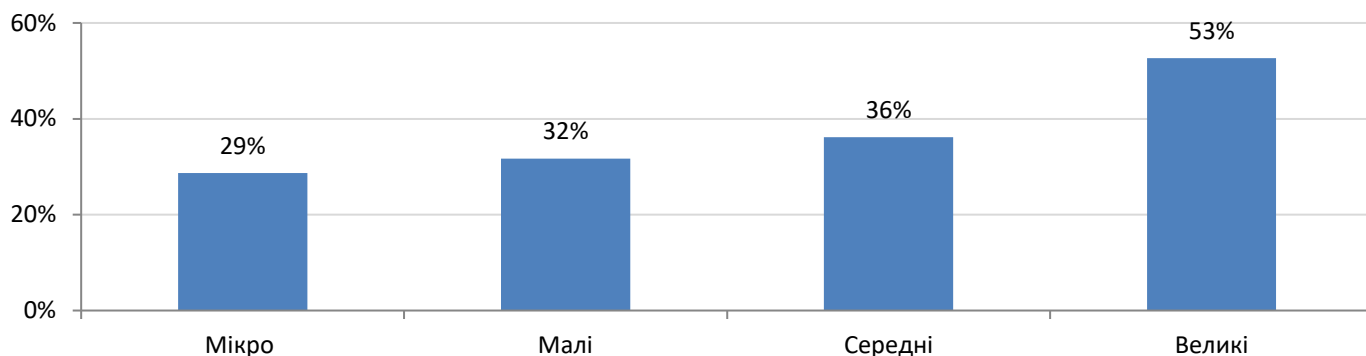
Підприємства різних розмірів. Відсоток підприємств, що використовують страхування при здійсненні ЗЕД, поступово зростає із збільшенням розміру підприємств і особливо істотно збільшується для підприємств великого розміру. Якщо про страхування операцій із ЗЕД повідомили 29% мікропідприємств, то серед малих ця частка збільшується до 32%. Вона далі зростає до 36% для середніх, сягаючи найвищого значення 53% для великих підприємств.

⁴⁹ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

⁵⁰ 32,5% у 2016 році з врахуванням респондентів, що не дали відповіді на це запитання.

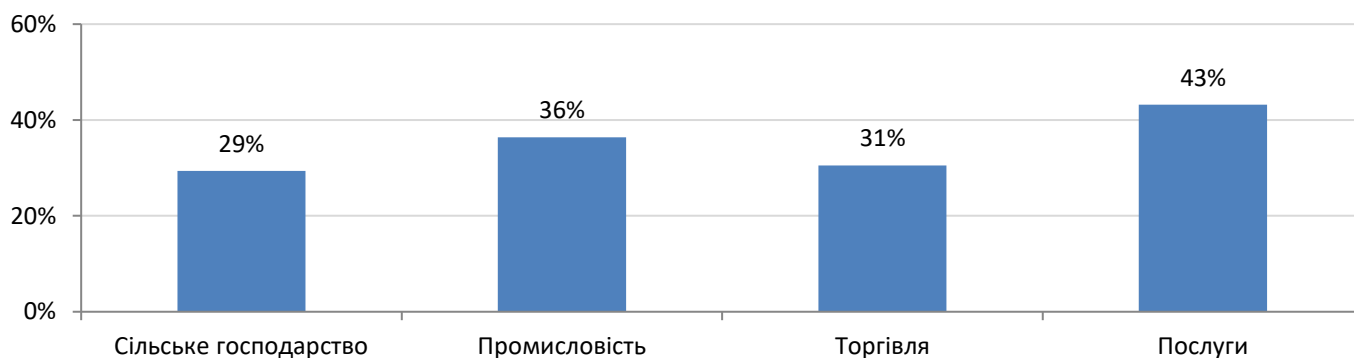
Підприємства різних секторів. У секторальному вимірі сільськогосподарські, промислові та торговельні підприємства використовують страхування приблизно на однаковому рівні: про це повідомили від 29% до 36% респондентів з цих галузей. Водночас підприємства сектору послуг частіше від інших страхують операції із ЗЕД – тут відповідна частка сягає 43%.

Рис. 89. Використання страхування при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі (за розміром підприємств), % опитаних

Регіональний розріз. У регіональному вимірі⁵¹ страхування при здійсненні ЗЕД найчастіше використовують у Херсонській (65%), а також Одеській (49%) та Київській (46%) областях. Найрідше страхують свої зовнішньоекономічні операції у Кіровоградській області, де про це повідомили лише 19% опитаних.

Рис. 90. Використання страхування при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі (за сектором діяльності), % опитаних

Підприємства, що використовують страхування при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі, переважно оформлюють страховку без жодних труднощів. 90% опитаних не стикалися з труднощами при оформленні страхового полісу при експорті, а 92% – при імпорті. Лише в окремих підприємств-учасників ЗЕД виникали певні проблеми, пов'язані зі страхуванням. Для експортерів – це значні фінансові витрати (на що вказали 5% опитаних) і негнучкість полісів, через що вони не відповідають потребам підприємств (4%), а для імпортерів – також значні фінансові витрати (3%) і крім цього, небажання або фінансова неспроможність страховиків компенсувати витрати за договором страхування (3%).

6.3. Міжнародні платежі

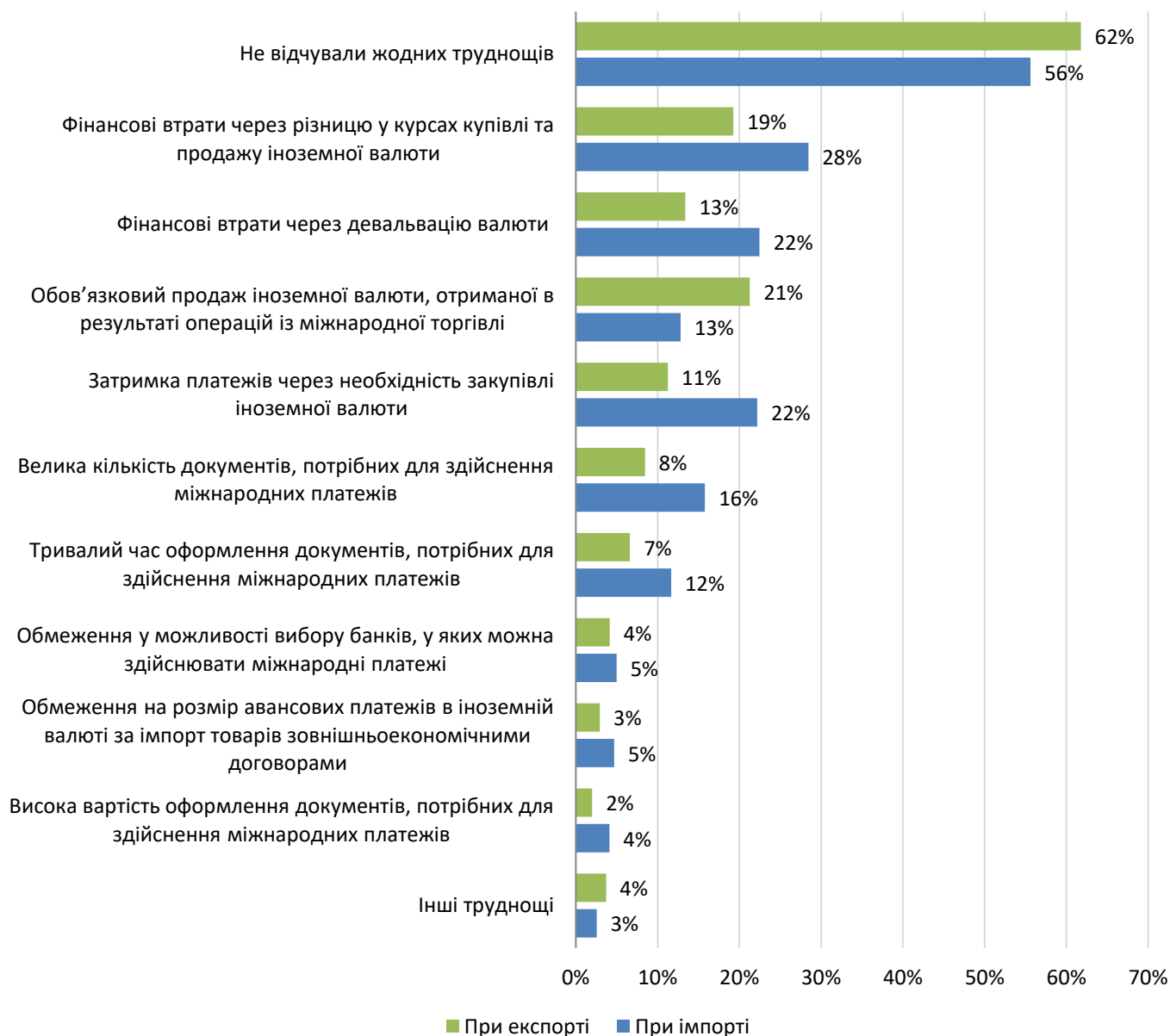
У 2018 році для підприємств-учасників ЗЕД значно спростилося здійснення міжнародних платежів. Частка експортерів, які не мали жодних труднощів при їх сплаті чи отриманні, зростає з 49% у 2017 до 62% у 2018 році. Ця тенденція справджується й для імпортерів: якщо у 2017 році 38% з них повідомили про відсутність труднощів, пов'язаних з міжнародними платежами, то у 2018 році їх стало вже 56%. За результатами останньої хвили опитування на перші місця серед названих учасниками ЗЕД проблем при здійсненні міжнародних платежів

⁵¹ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

виходять не адміністративні процедури чи регуляторні обмеження, а ринкові фактори, пов'язані з курсом валют. Крім цього, про всі перелічені труднощі повідомляє менше респондентів, ніж у попередній хвилі опитування.

Так, найголовнішими проблемами, пов'язаними зі здійсненням міжнародних платежів респонденти називають фінансові втрати через різницю у курсах купівлі та продажу іноземної валюти та через девальвацію валюти. Обидві ці проблеми більш актуальні для імпортерів, ніж для експортерів. 28% імпортерів повідомили про те, що зазнають фінансових втрат через різницю курсів купівлі та продажу іноземної валюти. Серед експортерів ця частка менша і складає 19%. Натомість 22% імпортерів назвали проблемою девальвацію валюти. Серед експортерів таких також менше: 13%.

Рис. 91. Труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів, % опитаних⁵²

З іншого боку, експортери частіше стикаються з наступною за розповсюдженістю проблемою: обов'язковим продажем іноземної валюти, отриманої в результаті операцій з міжнародної торгівлі. У 2018 році на неї вказали 21% експортерів та 13% імпортерів. Ситуація знову змінюється при оцінці проблеми затримки платежів через

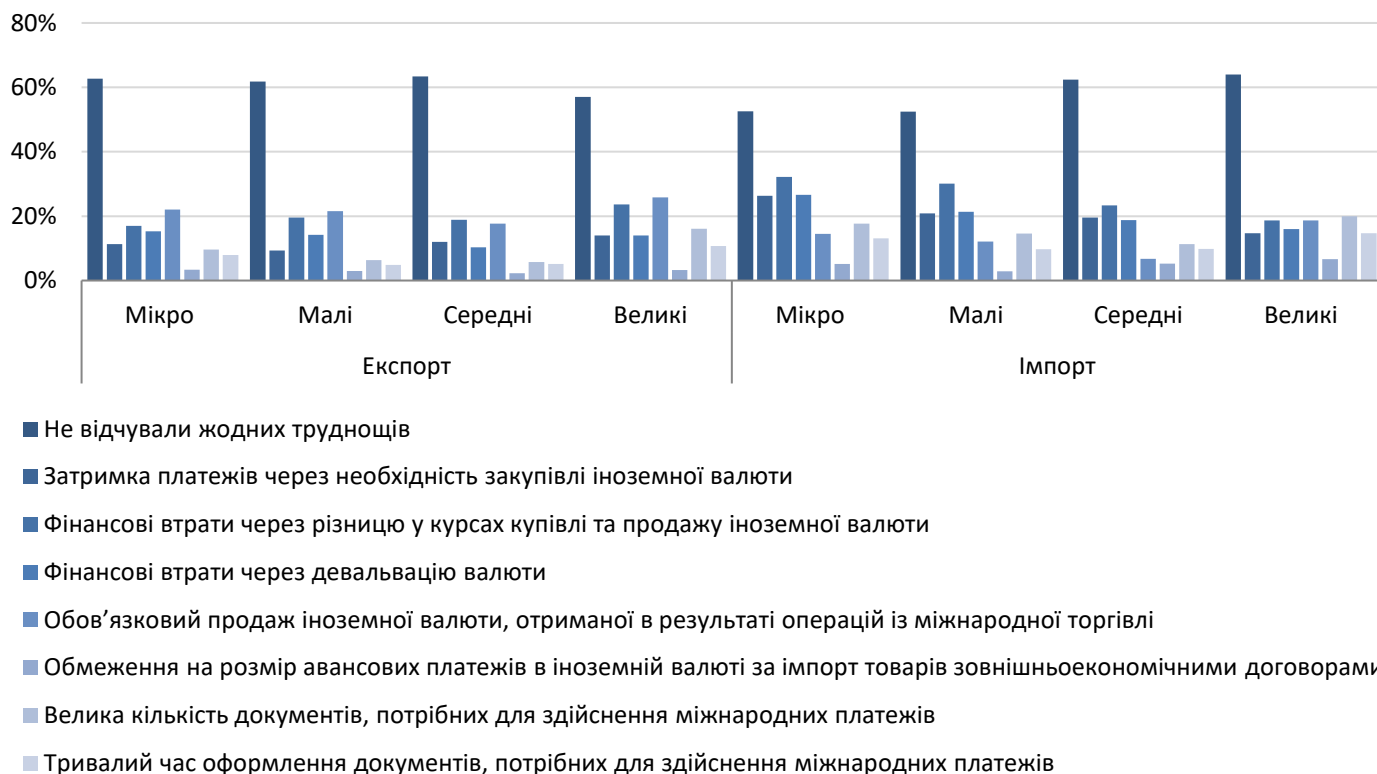
⁵² Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

необхідність закупівлі іноземної валюти – імпортери (22%) від неї потерпають майже вдвічі частіше від експортерів (11%).

Бюрократичні перешкоди залишаються актуальними для 16% імпортерів та 8% експортерів, які вказали на необхідність подання великої кількості документів для здійснення міжнародних платежів. Для дещо меншої частки опитаних – 12% при імпорті та 7% при експорті – на міжнародні платежі витрачається багато часу. Відносно незначною проблемою є лише вартість оформлення документів: про високі затрати коштів на ці цілі повідомили тільки 4% підприємств, що здійснювали міжнародні платежі при імпорті, та 2% тих, що мали справу з ними при експорті.

Підприємства різних розмірів. Між підприємствами різних розмірів спостерігаються відмінності в оцінці основних перешкод, пов'язаних з отриманням або сплатою міжнародних платежів при експорті та імпорті. Так, якщо великі підприємства відчують більше труднощів, пов'язаних із здійсненням міжнародних платежів при експорті, то при імпорті, навпаки, великі та середні підприємства стикаються з проблемами рідше, ніж мікро- та малі підприємства. Зокрема, 57% великих підприємств не стикалися із жодними проблемами, пов'язаними з міжнародними платежами, при експорті. Серед підприємств менших розмірів ці частки більші і складають від 62% до 63% у кожній з решти груп за розміром. Водночас про відсутність труднощів, пов'язаних зі здійсненням міжнародних платежів при імпорті, повідомляють 62% середніх та 64% великих підприємств. Для мікро- та малих підприємств ця частка є меншою і складає відповідно 53% та 52%.

Рис. 92. Основні труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів (за розміром підприємств), % опитаних

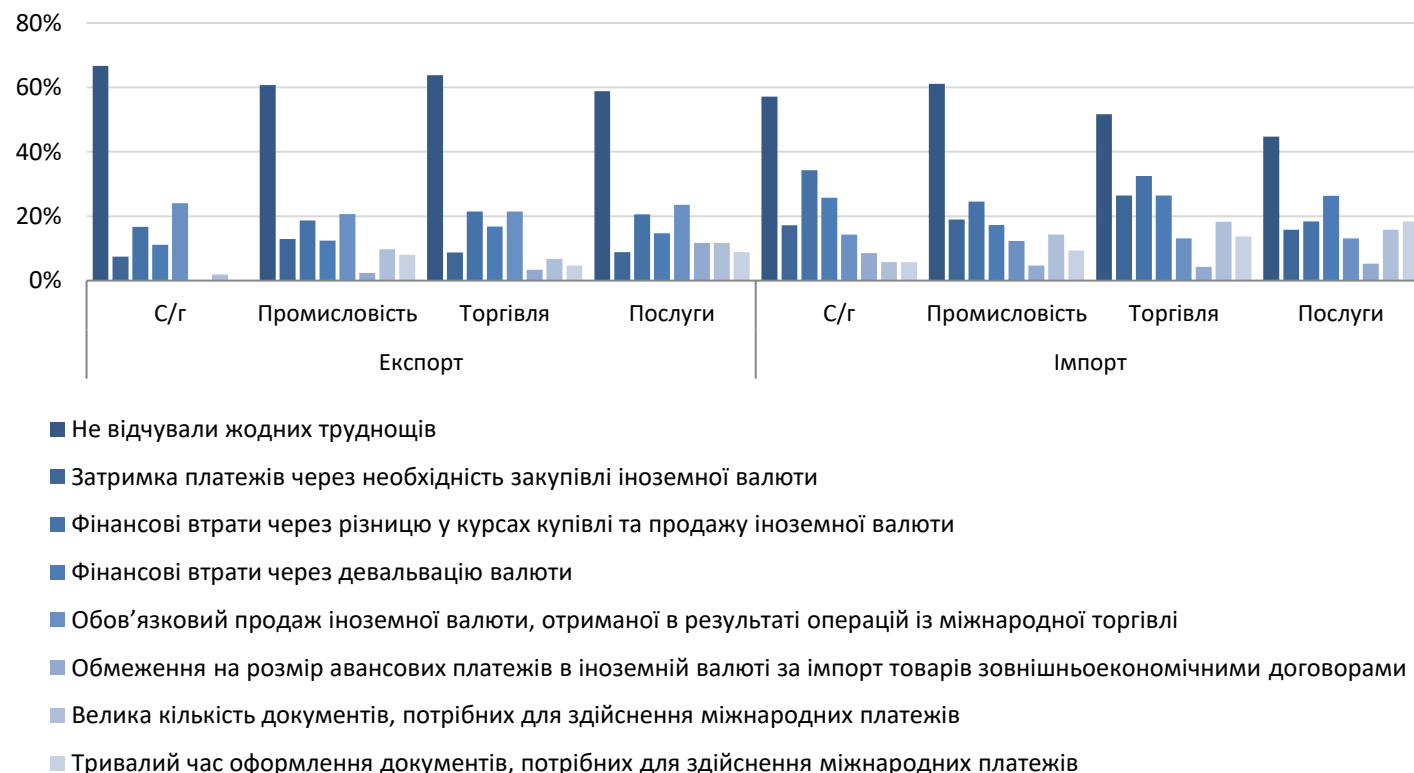
Що менший розмір підприємств, тим більше вони відчують фінансові втрати через різницю курсів купівлі і продажу іноземної валюти. Але така закономірність справджується лише у випадку імпорту. Для експортерів вона має майже протилежний вигляд: підприємства менших розмірів не так часто скаржаться на цю проблему, як великі. Так, майже кожне третє мікропідприємство (32%) скаржиться на різницю курсів іноземної валюти, яка спричиняє фінансові втрати для них при імпорті. Ця частка поступово знижується до 30% для малих підприємств, а для середніх і великих складає 23% та 19% відповідно. Водночас, про цю ж проблему при експорті найчастіше

говорять великі підприємства: 24% з них втрачають кошти через різницю у курсах валют. Про це повідомляє значно менше підприємств меншого розміру, для яких відповідна частка опитаних знаходиться в межах від 17% до 20%.

Подібна тенденція спостерігається і в оцінці негативного впливу девальвації національної валюти на здійснення міжнародних платежів, але також тільки для імпортерів. Що меншим є розмір підприємств, тим гостріше на них впливає зміна курсу валют. Це є проблемою при імпорті для 27% мікропідприємств, 21% малих, 19% середніх та 16% великих підприємств. Натомість серед підприємств-експортерів різних розмірів відмінності в оцінці проблеми девальвації валюти відсутні. Великі підприємства частіше від інших скаржаться на обов'язок продавати іноземну валюту, отриману в результаті операцій із міжнародної торгівлі, – як при експорті, так і при імпорті. Підприємства-експортери різних розмірів майже не відрізняються в своїх оцінках затримок міжнародних платежів через необхідність закупівлі іноземної валюти, тоді як при імпортуванні з цією проблемою частіше стикаються підприємства менших розмірів. Зокрема, про затримки платежів через купівлю іноземної валюти повідомляє кожне четверте мікропідприємство (26%), але тільки 15% великих підприємств.

Підприємства різних секторів. Між підприємствами сфери промисловості, торгівлі та послуг, майже відсутні відмінності в оцінці труднощів при здійсненні міжнародних платежів при експорті – від 59% до 64% представників цих галузей повідомили, що не мали з ними жодних проблем. Однак ця частка ще більша для підприємств у галузі сільського господарства: для 67% з них здійснення міжнародних платежів при експорті відбувається без перешкод. При імпорті підприємства різних галузей стикаються з проблемами, пов'язаними з міжнародними платежами, дещо іншим чином. Найменше про такі проблеми повідомляють підприємства галузей сільського господарства та промисловості, де 57% та 61% не мали ніяких труднощів, що стосуються здійсненні міжнародних платежів. Дещо меншою є частка торговельних підприємств (52%), які не стикалися з труднощами при здійсненні платежів за кордон. Найбільше ж труднощів виникало у підприємств сфери послуг, лише 45% з яких не повідомили про жодні проблеми, пов'язані з міжнародними платежами.

Рис. 93. Основні труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів (за сектором діяльності), % опитаних

Разом з цим, з найпоширенішою для імпортерів проблемою – фінансовими втратами через різницю курсу – підприємства сфери послуг стикаються рідше, ніж в інших галузях. Так, на різницях курсів купівлі та продажу іноземної валюти зазнає фінансових втрат приблизно кожне третє підприємство-імпортер, що працює у сфері сільського господарства (34%) та торгівлі (33%), в той час як у галузях промисловості та послуг на цю проблему вказують рідше (25% та 18% відповідно). Між експортерами різних галузевих груп майже відсутні відмінності в оцінках впливу різниці в курсах купівлі-продажу іноземної валюти на здійснення міжнародних платежів. Водночас оцінки фінансових втрат, спричинених девальвацією валюти, майже не відрізняються для підприємств усіх галузей за винятком промисловості. Якщо по 26% представників сільського господарства, сектору послуг та торгівлі вказали на проблему девальвації, то для промислових підприємств ця частка менша і складає 17%. При експорті негативний вплив девальвації на здійснення міжнародних платежів відчувається близькими за значенням частками опитаних різних галузей: від 11% сільськогосподарських до 17% торговельних підприємств.

Крім цього, як при імпорті, так і при експорті сільськогосподарські підприємства найрідше стикаються з проблемою великої кількості документів, потрібних для здійснення міжнародних платежів, – це створює труднощі лише для 6% імпортерів та 2% експортерів цієї галузі. Для порівняння, значну кількість документів, яка ускладнює здійснення міжнародних платежів, проблемою вважають 14%-18% імпортерів та 7%-12% експортерів інших галузей.

Опитування 2018 року вкотре показало, що частина українських підприємств-учасників ЗЕД користується такими інструментами фінансування міжнародної торгівлі, як акредитиви, кредити покупця і продавця та банківські гарантії. Водночас найбільш поширеними способами розрахунків при здійсненні міжнародних платежів є розрахунок передплатою та розрахунок післяплатою. Деякі підприємства при розрахунках використовують відтермінування платежу.

Третина підприємств, які взяли участь в опитуванні, здійснюють страхування операцій із зовнішньої торгівлі. Поширеність практики страхування збільшується із зростанням розміру підприємств – наприклад, серед великих підприємств більше половини страхують зовнішньоторговельні операції. Для підприємств страхування переважно не супроводжується труднощами. Лише невелика частина респондентів повідомляє про такі проблеми при страхуванні, як істотні фінансові витрати, невідповідність страхових полісів потребам їхнього підприємства, а також небажання чи фінансова неспроможність страховиків компенсувати витрати за договором страхування.

У 2018 році частка підприємств, які стикалися з певними труднощами при здійсненні міжнародних платежів, суттєво скоротилася порівняно з 2017 роком. Для більш ніж половини як експортерів, так й імпортерів отримання та сплата міжнародних платежів не супроводжувалися жодними труднощами. Ті ж підприємства, які стикалися з певними труднощами, пов'язаними із міжнародними платежами, переважно скаржаться на різницю у курсах купівлі та продажу валют і на девальвацію. Такі регуляторні та адміністративні проблеми, як обов'язковий продаж іноземної валюти, потреба надати велику кількість документів чи певні обмеження щодо здійснення міжнародних платежів, у 2018 році стали менш гострими.

7. Захист та просування інтересів бізнесу

7.1. Бізнес-асоціації

7.1.1. Як бізнес веде діалог з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі

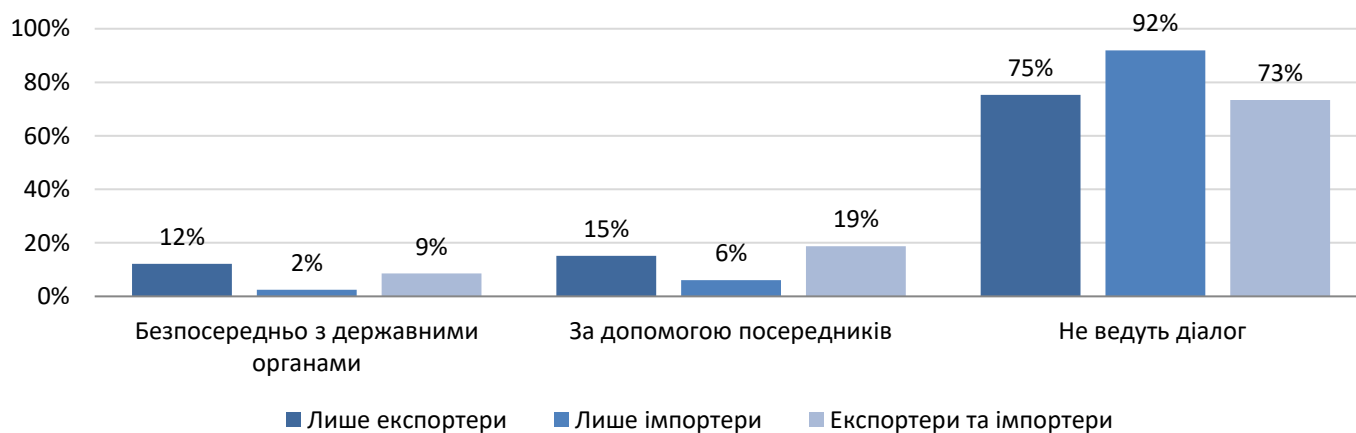
Діалог між бізнесом та владою є важливою складовою успішності реалізації державної політики сприяння торгівлі. Учасникам ЗЕД, які взяли участь в нашому опитуванні, ставилося питання, чи залучені вони до діалогу з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі та яким саме чином відбувається такий діалог. Більшість опитаних — 80% — вважають, що вони не залучені до діалогу з владою. 20% керівників підприємств вважають, що вони тим чи іншим чином ведуть діалог з владою. За останні три роки частка опитаних, які вважають, що вони не залучені до діалогу з владою щодо спрощення процедур торгівлі, поступово зростає. Так у 2016 році 72% опитаних відзначали, що вони не брали участі у діалозі, а у 2017 році таких було 76%.

Як і в попередніх хвилях опитування, в 2018 році більшість опитаних, які повідомили, що ведуть діалог з владою, зазначили, що роблять це за допомогою посередників — головним чином через бізнес-асоціації чи торгово-промислові палати (ТПП). Цим шляхом діалогу користуються 13% усіх опитаних членів ЗЕД. Ще 7% ведуть діалог прямо, безпосередньо контактуючи з державними органами.

Підприємства, що здійснюють лише імпорт, найменшою мірою залучені до діалогу з владою: 92% з них зазначили, що не беруть у ньому участі. Тільки 6% підприємств, що займаються виключно імпортом, ведуть діалог з владою через посередників, і всього-на-всього 2% — самостійно. Це означає, що або ця група підприємств не має потреби в такому діалозі, або не знає як вести діалог, або вирішує нагальні питання іншим чином.

Ці показники кращі для підприємств, що здійснюють експорт. 15% підприємств, що лише експортують, та 19% тих, що мають експорт та імпорт, повідомили про те, що спілкуються з державою через бізнес-асоціації чи інших посередників. Більш того, підприємства, які мають тільки експорт, дещо частіше контактують з державними органами прямо: таким чином ведуть діалог 12% з них порівняно з 9% підприємств, які одночасно здійснюють імпорт та експорт. Приблизно однакові частки обох груп експортерів взагалі не ведуть діалогу з державними органами: 75% підприємств, що лише експортують, та 73% тих, що мають як експорт, так і імпорт.

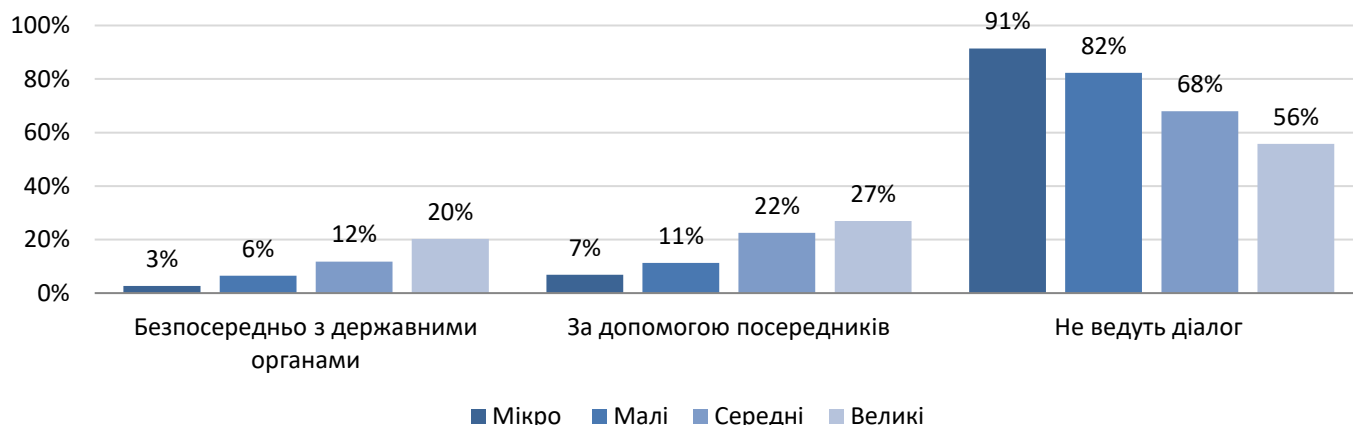
Рис. 94. Ведення діалогу щодо спрощення процедур торгівлі (за видом діяльності підприємств), % опитаних

Підприємства різних розмірів. Дев'ять з кожних десяти мікропідприємств жодним чином не беруть участі у діалозі з органами влади. Ця частка знижується із зростанням розміру підприємств. Так, якщо про відсутність діалогу з владою повідомляють 91% мікропідприємств, то серед малих підприємств таких вже менше: 82%. Для

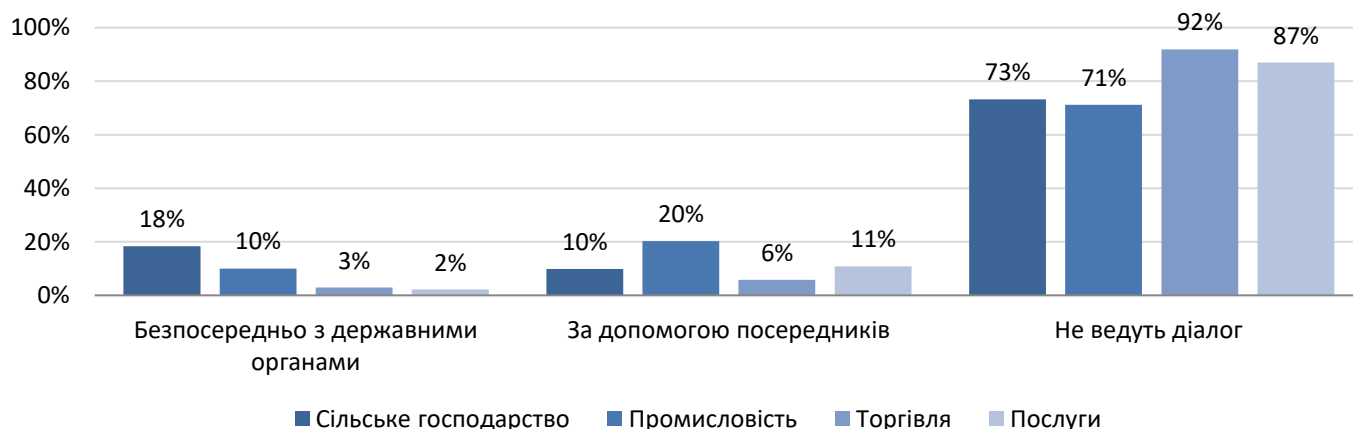
середніх підприємств ця частка складає 68%, а для великих знижується аж до 56%. Відповідно, зі збільшенням розміру підприємств зростає частка тих, що ведуть діалог з владою – як прямо, так і через посередників. Самостійно з державними органами контактують тільки 3% мікропідприємств та 6% малих, але вже 12% середніх. Для великих підприємств ця частка сягає 20%, тобто кожне п'яте велике підприємство прямо спілкується з органами влади щодо спрощення процедур торгівлі. Подібна тенденція прослідковується і у випадку діалогу з державою через посередників: таким способом користуються тільки 7% мікропідприємств, тоді як серед великих підприємств – 27% опитаних.

Рис. 95. Ведення діалогу зі сприяння торгівлі підприємствами (за розміром підприємств), % опитаних

Підприємства різних секторів. Підприємства галузей торгівлі і послуг менш активно залучені до діалогу з державою з питань спрощення торгівлі. 92% торговельних підприємств та 87% представників сфери послуг повідомили, що не беруть участі у цьому діалозі у жодній формі. Серед сільськогосподарських та промислових підприємств таких вже менше — 73% та 71% опитаних з цих галузей відповідно повідомили, що не спілкуються з державними органами ні самі, ні через посередників. Зауважимо, що сільськогосподарські та промислові підприємства вибирають різні канали ведення такого діалогу. Підприємства сільського господарства, що беруть участь у такому діалозі, найчастіше здійснюють його безпосередньо, прямо контактуючи з державними органами: 18% опитаних вказали на це, тоді як серед опитаних з промислових підприємств таких 10%. В свою чергу, опитані з промислових підприємств зазначали, що ведуть діалог з органами влади переважно за посередництвом бізнес-асоціацій – про це повідомили 20% з них (серед с/г підприємств таких лише 10%).

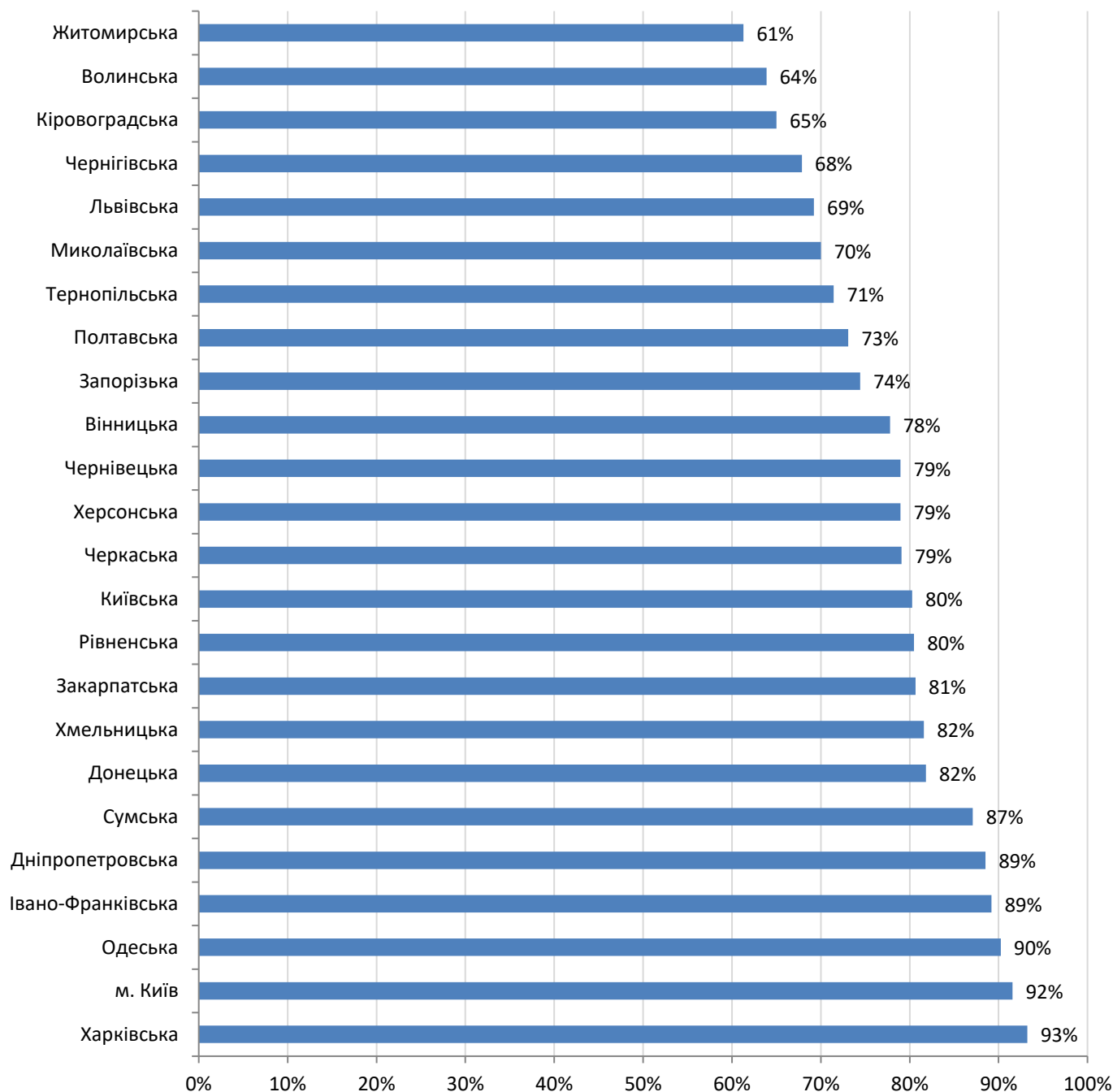
Рис. 96. Ведення діалогу зі сприяння торгівлі підприємствами (за сектором діяльності), % опитаних

Регіональний вимір. Областями-лідерами за часткою підприємств, що ведуть діалог з державою щодо спрощення торгівлі, є Житомирська, Волинська та Кіровоградська область. У цих регіонах найменші частки

опитаних, які повідомили про відсутність такого діалогу (61%, 64% та 65% відповідно). І навпаки, області, де учасники ЗЕД найчастіше не залучені до діалогу з владою у жодний спосіб, – це Харківська (93%), Одеська (90%) та м. Київ (92%). Досить значні ці частки опитаних також у Дніпропетровській та Івано-Франківській областях (по 89%).

Рис. 97. Частка підприємств, що не ведуть діалогу зі сприяння торгівлі з органами влади (за регіоном)⁵³, % опитаних

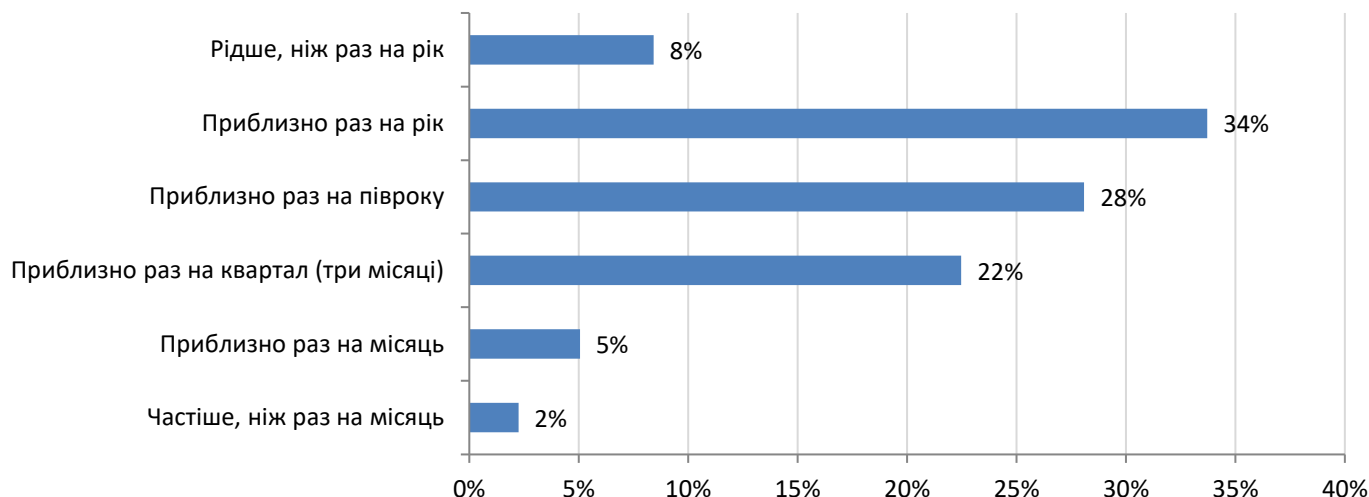
7.1.2. Частота заходів у рамках діалогу між бізнесом та владою

Підприємства, що ведуть діалог з державними органами з питань спрощення процедур торгівлі, зустрічаються з представниками державних органів хоча б раз на рік. Лише 8% підприємств зазначили, що зустрічаються та

⁵³ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

обговорюють питання з державними органами рідше, ніж раз на рік. Найпоширеніший форма діалогу з владою для опитаних учасників ЗЕД – це зустрічі приблизно раз на рік, про що повідомили 34% підприємств. 28% опитаних беруть участь у таких зустрічах приблизно раз на півроку, а 22% – раз на квартал. Раз на місяць такий діалог відбувається для 5% опитаних, а частіше, ніж раз на місяць – для 2%.

Рис. 98. Частота зустрічей та обговорень в рамках діалогу з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі, % опитаних

Підприємства, що здійснюють лише експорт, здебільшого проводять такі зустрічі раз на півроку (32% опитаних) або раз на рік (27%). Для тих, що лише імпортують, найпоширеніша періодичність таких зустрічей – раз на рік (40%), хоча серед цієї категорії учасників ЗЕД є досить суттєва частка тих, що зустрічаються з державними органами щоквартально (28%). Підприємства, що здійснюють як експорт, так і імпорт, також переважно проводять такі зустрічі раз на рік (37%), але досить вагомі частки з них також зустрічаються з державними органами раз на півроку (28%) та раз на квартал (23%).

Підприємства різних розмірів. Зі збільшенням розміру підприємств зростає частота їхніх зустрічей з державними органами з метою проведення діалогу з питань спрощення процедур торгівлі. Серед мікропідприємств – найбільша частка тих, хто відвідує такі зустрічі рідше, ніж раз на рік. Серед них такі опитані склали 19%. А переважно мікропідприємства зустрічаються з органами влади або раз на рік (31%), або раз на півроку (28%). Малі підприємства здебільшого беруть участь у зустрічах з державними органами раз на рік (40%), в той час як середні – або раз на рік (33%), або раз на півроку (31%). Для великих підприємств зустрічі з органами влади відбуваються частіше: приблизно раз на півроку для 33% опитаних цієї групи та щоквартально – для 35% з них.

Підприємства різних секторів. Для підприємств усіх галузей такі зустрічі переважно відбуваються раз на рік або раз на півроку. Частка опитаних, що беруть участь у діалозі з державними органами щокварталу або частіше, найвища серед підприємств сфери торгівлі: вона становить 40% у порівнянні з 32% сільськогосподарських та 28% промислових підприємств.

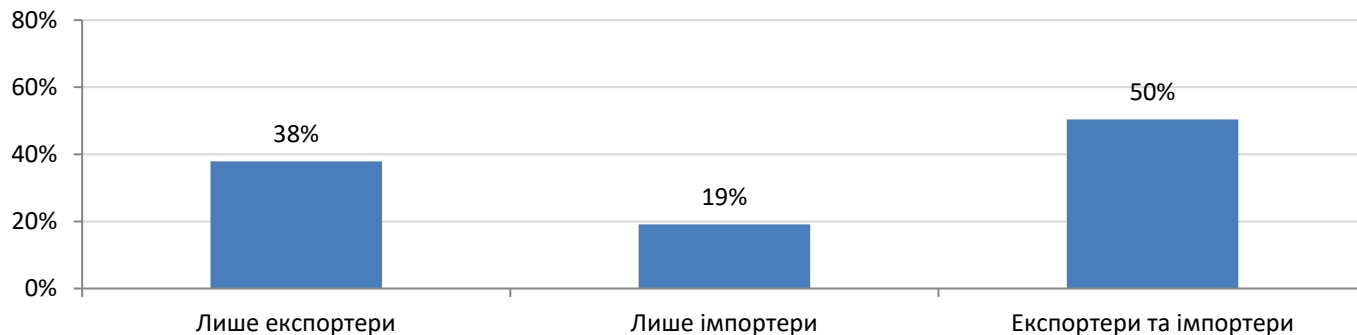
7.1.3. Членство в бізнес-асоціаціях

36% підприємств-учасників ЗЕД є членами різних ділових об'єднань, у тому числі бізнес-асоціацій, торгово-промислових палат, спілок роботодавців, спілок малих підприємств тощо. Ця частка поступово зменшилась протягом двох останніх хвиль опитування. Так, у 2016 році 45% опитаних підприємств зазначили, що вони є членами бізнес-асоціацій чи інших ділових об'єднань, а 2017 року таких було вже 41%. Серед підприємств, що належать до таких асоціацій, більшість є членами одного або двох об'єднань. Так, серед тих опитаних, які є

членами ділових об'єднань, 78% опитаних входять до однієї бізнес-асоціації, а 17% є членами двох, а 5% підприємств є членами одночасно трьох чи більше ділових об'єднань.

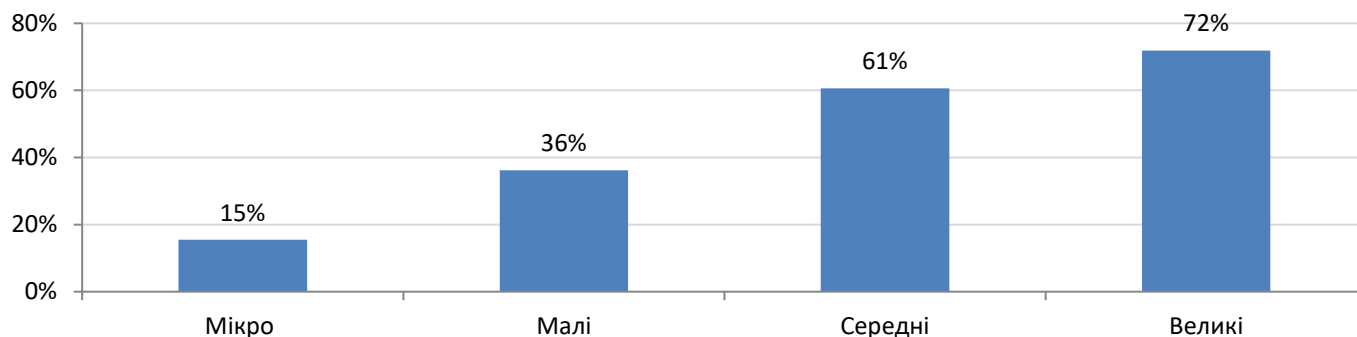
У діяльності бізнес-асоціацій бере участь половина підприємств (50%), що здійснюють одночасно імпорту та експорт. Це більше порівняно з тими, що лише експортують (38%) та значно більше порівняно з виключно імпортерами (19%).

Рис. 99. Членство у бізнес-асоціаціях (за видом ЗЕД), % опитаних

Підприємства різних розмірів. Поширеність членства у бізнес-асоціаціях зростає із збільшенням розміру підприємств. Якщо серед мікропідприємств лише 15% входять до будь-якого ділового об'єднання, включаючи ТПП, то серед малих підприємств таких вже 36%, серед середніх підприємств – 61%, а серед великих 72% є членами тих чи інших бізнес асоціацій чи об'єднань.

Рис. 100. Членство у бізнес-асоціаціях (за розміром підприємств), % опитаних

Підприємства різних секторів. Промислові підприємства частіше від підприємств інших секторів залучені до роботи ділових об'єднань. 51% з них входять хоча б до однієї бізнес-асоціації, в той час як серед підприємств інших секторів відповідна частка не перевищує 34%. Найменша частка членів ділових об'єднань — 19% — серед підприємств торгівлі.

Рис. 101. Членство у бізнес-асоціаціях (за сектором діяльності), % опитаних

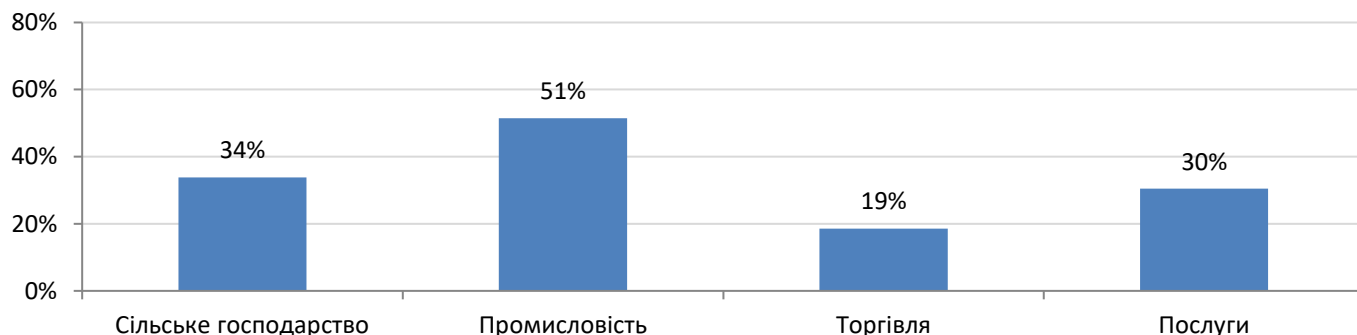
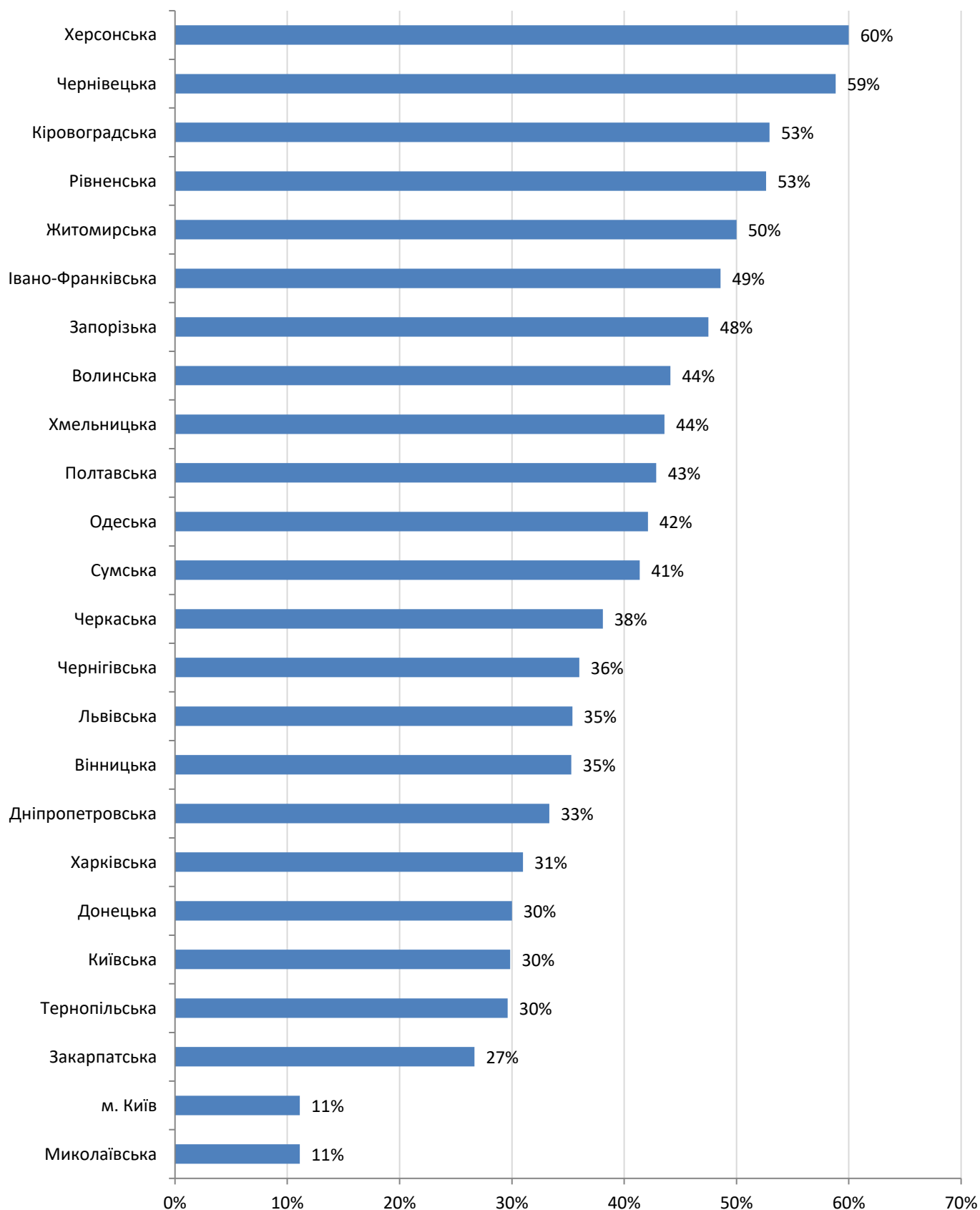

Рис. 102. Членство у бізнес-асоціаціях (за регіоном)⁵⁴, % опитаних

⁵⁴ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

Регіональний розріз. Регіональний розподіл показує, що частки членів бізнес-асоціацій чи інших ділових об'єднань найбільші у Херсонській та Чернівецькій областях. Тут 60% та 59% опитаних учасників ЗЕД відповідно повідомили, що входять до бізнес-асоціацій. У Кіровоградській та Рівненській областях, які розділили між собою третє-четверте місця у рейтингу регіонів за часткою бізнесу, що входять до ділових об'єднань, ця частка менша: 53%. Найменший відсоток підприємств, які є членами бізнес-асоціацій, — у Миколаївській області та м. Києві: у цих регіонах вони склали тільки по 11% опитаних.

7.1.4. Послуги бізнес-асоціацій

Впродовж трьох останніх хвиль опитування підприємствам ставилося питання щодо того, чи надає ту чи іншу послугу бізнес-асоціація, членом якої є підприємство. Опитані мали вибрати зі списку послуг чи додати свою. Аналіз відповідей на питання протягом трьох років свідчить, що загальна тенденція полягає в зменшенні частки опитаних, які вибирають будь-яку послугу, яку надає бізнес асоціації⁵⁵.

Найчастіше бізнес-асоціації надають інформаційні послуги, зокрема надання статистичної інформації, інформації про ринки або зміни в законодавстві. У 2018 році про це повідомили 56% опитаних підприємства, що входять до ділових об'єднань. У попередні періоди спостережень — 2017 та 2016 роки — про це інформували відповідно 58% та 66% опитаних. Всі три роки ця послуга очолює список послуг, що надаються бізнес асоціаціями своїм членам, хоча частка опитаних, що повідомили про отримання такої послуги скорочується.

Рис. 103. Послуги, що надаються бізнес-асоціаціями, % опитаних⁵⁶

⁵⁵ Ми не знаємо точно, чи користувалися підприємства цими послугами, але вважаємо, що зв'язок між поінформованістю про послугу та її використанням існує. Однак зазначимо, що враховуючи формулювання запитання анкеті, пошук відповіді на питання, чи означає така тенденція, що бізнес-асоціації стали надавати менше послуг, чи підприємства менше знають про такі послуги, чи стали ними менше користуватися, ми перенесемо на наступну хвилю опитування в 2019 році.

⁵⁶ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Далі в списку послуг від ділових об'єднань йдуть послуги з навчання. 40% опитаних учасників ЗЕД вказали, що бізнес-асоціація, до якої вони входять, надає такі послуги. Як для попередньої послуги, частка таких опитаних зменшилася за останні три роки: у 2016 році таких підприємств було більше половини (52%) серед тих, що входять до бізнес-асоціацій, а у 2017 році – вже 46%. Третє місце за розповсюдженістю посідає послуга пошуку ділових партнерів за кордоном. 27% підприємств, які є членами ділових об'єднань, вказали, що ці об'єднання допомагають шукати нових торговельних партнерів за кордоном. Ця частка залишилася майже на такому ж рівні, як і в 2017 році, коли такі підприємства складали 28%, але є меншою, ніж у 2016 (тоді це було 35%). На четвертому місці — вирішення конфліктних ситуацій. Кожному п'ятому опитаному підприємству (20%), що входить до бізнес-асоціацій, останні допомагають вирішувати конфліктні ситуації, які виникають при здійсненні експортно-імпорتنих операцій. Це менше, ніж у 2016 та 2017 роках, коли про такі послуги повідомляли від четверті до третини опитаних.

П'яте місце серед послуг бізнес асоціацій за пошуком нових торговельних партнерів в Україні. 18% опитаних підприємств повідомили, що їх бізнес асоціація надає їм такі послуги. 17% опитаних повідомили про юридичні послуги від бізнес асоціацій (шосте місце у списку послуг). Обидві частки підприємств зменшились у порівнянні з 2016 та 2017 роками. Сьому місцю посідає така послуга як адвокація та відстоювання інтересів. Як і раніше, це залишається найменш розповсюдженою послугою, яку надають ділові об'єднання. У 2018 році про те, що бізнес-асоціація, до якої входить підприємство, надає послуги з відстоювання інтересів та адвокації, повідомили тільки 10% опитаних, що входять до ділових об'єднань. До того ж, це менше, ніж було у двох попередніх хвилях опитування: у 2017 році про такі послуги бізнес-асоціацій повідомляли 15% опитаних, а у 2016 році – 17%.

Підприємства, що здійснюють лише імпорт, відрізняються від інших учасників ЗЕД тим, що рідше вказували, що бізнес-асоціації, до яких вони входять, надають майже усі вказані вище послуги. Так, якщо 40% підприємств, що здійснюють лише експорт, та 45% тих, що здійснюють експорт та імпорт, зазначили, що їхнє ділове об'єднання надає послуги навчання, то відповідна частка серед виключно імпортерів менша: 28%. Виключно імпортери також не настільки часто як підприємства експортери, зазначали, що бізнес асоціації надають послуги з пошуку торговельних партнерів в Україні і за кордоном. Відповідно лише 10% та 13% підприємств, що здійснюють тільки імпорт, вказали, що бізнес-об'єднання, до яких вони входять, надають послуги пошуку торговельних партнерів в Україні та за кордоном. Для порівняння, 24% виключно експортерів та 18% підприємств, що мають експорт та імпорт, повідомили, що ділові об'єднання, до яких вони входять, надають послугу по пошуку нових торговельних партнерів в Україні, а 34% підприємств, що мають лише експорт, та 29% тих, що мають імпорт та експорт, вказали про існування послуги пошуку партнерів за кордоном.

Звертає увагу різниця між імпортерами та експортерами у випадку послуг адвокації. Жодне опитане підприємство, яке займається лише імпортом, не вказало, що ділові об'єднання надають послуги з адвокації та відстоювання інтересів. Натомість серед підприємств, що тільки експортують, 11% повідомили про такі послуги від бізнес-об'єднань, а серед підприємств, що мають експорт та імпорт, таких 13%.

Єдина послуга, про яку імпортери говорять так само часто, як інші, — це інформаційні послуги. Про це повідомили 54% тих, що лише імпортують, 60% тих, які здійснюють як імпорт, так і експорт, та 52% підприємств, що лише експортують. Останнім також частіше від інших підприємств ділові об'єднання допомагають вирішувати конфлікти: таку послугу отримують 26% підприємств, що мають імпорт та експорт, у порівнянні з 16% виключно експортерів та 11% виключно імпортерів.

Підприємства різних розмірів. Великі та середні підприємства частіше, ніж підприємства менших розмірів інформують, що ділові об'єднання надають навчальні послуги, юридичну допомогу та допомогу при вирішенні конфліктів. Так, 51% великих підприємств та 44% середніх зазначили, що бізнес асоціації до яких вони входять, проводять навчання, тоді як серед малих та мікро підприємств таких було лише 33% та 35% відповідно. Різниця

між підприємствами різних розмірів виглядає дещо по-іншому, якщо йде мова про те, наскільки часто бізнес-асоціації надають послуги про знаходженню торговельних партнерів. Про те, що ділові об'єднання надають послугу пошуку торговельних партнерів за кордоном, інформують приблизно однакова частка питаних — від 26% до 28% у кожній групі. А про послугу з пошуку торговельних партнерів в Україні через бізнес-асоціації частіше від інших говорили мікропідприємства: про це повідомили 23% з них, в той час як для підприємств більших розмірів відповідні частки не перевищують 19%. Крім цього, саме великі підприємства найбільшою мірою користуються можливістю здійснювати адвокацію і захищати інтереси за посередництвом бізнес-асоціацій: про цю послугу від бізнес-об'єднань повідомили 17% з них.

Підприємства різних секторів. Дві найпоширеніші послуги ділових об'єднань — інформаційні та навчальні — підприємства галузей сільського господарства та промисловості отримують частіше, ніж фірми, які займаються торгівлею чи надають послуги. Так, 64% опитаних підприємств сільського господарства та 59% промислових підприємств повідомили про інформаційні послуги від ділових об'єднань, членами яких вони є. Про навчання від таких об'єднань говорили 41% підприємств сільського господарства та 45% промислових підприємств. Для порівняння, частки підприємств торгівлі та підприємств сфери послуг, які вказали, що їхні бізнес-асоціації надають інформаційні послуги, складають 47% та 50% відповідно. Про послуги навчання від бізнес-асоціацій говорили 36% підприємств сфери послуг та 25% підприємств торгівлі. Такі ж відмінності спостерігаються у секторальному вимірі щодо вирішення конфліктних ситуацій — для цього сільськогосподарські та промислові підприємства частіше звертаються до ділових об'єднань, ніж торговельні та підприємства сфери послуг.

Підприємства сільського господарства та підприємства сфери послуг частіше від інших вказали, що бізнес-асоціації надають послуги з пошуку торговельних партнерів за кордоном — 45% с/г підприємств та 36% підприємств сфери послуг повідомили про таке. Серед підприємств промисловості і торгівлі ці частки менші: 27% та 21% відповідно. Про те, що бізнес асоціації надають послугу з пошуку торговельних партнерів в Україні, найчастіше зазначали сільськогосподарські підприємства (32%), а найрідше — підприємства галузі торгівлі (12%). Крім цього, сільськогосподарські підприємства частіше, ніж представники інших галузей говорили, що ділові об'єднання надають такі послуги, як адвокація та юридична допомога.

Регіональний розріз опитаних підприємств⁵⁷ показує, що надання інформації найбільш поширене як послуга бізнес-асоціацій у Полтавській (75% опитаних), Дніпропетровській (70%) та Чернівецькій (70%) областях. Серед лідерів за рівнем надання навчальних послуг — бізнес-об'єднання Запорізької області (63%) і м. Києва (60%). Регіонами, де учасники ЗЕД найчастіше говорили про послуги пошуку торговельних партнерів за кордоном від бізнес-асоціацій, є Вінницька і Черкаська області (по 50% опитаних), а торговельних партнерів в Україні — знову ж Черкаська область (38%). Допомога при вирішенні конфліктів — це послуга, особливо поширена в м. Києві, де її зазначили 40% опитаних учасників ЗЕД. Бізнес-асоціації найчастіше надають підприємствам юридичну допомогу у Запорізькій (26%) та Вінницькій (25%) областях, а про послугу адвокації від ділових об'єднань найчастіше говорив опитаний бізнес Полтавської і Херсонської областей (по 17%).

7.1.5. Готовність платити за послуги бізнес-асоціацій

Усім респондентам, незалежно від того, чи є їхнє підприємство членом бізнес-асоціацій чи ні, було запропоновано відповісти на запитання про те, які послуги бізнес-асоціацій вони готові отримати на платній основі.

29% підприємств повідомили, що не готові платити за послуги бізнес-асоціацій. Ця частка дещо збільшилась у порівнянні з 2017 роком, коли 26% учасників ЗЕД не мали бажання отримувати послуги від ділових об'єднань на

⁵⁷ Донецьку, Закарпатську, Кіровоградську, Луганську, Миколаївську, Тернопільську і Чернігівську області було виключено з регіонального аналізу цього питання через надто малу наповнюваність підвибірок у цих регіонах.

платній основі. 9% підприємств не змогли визначитися з відповіддю на запитання про готовність платити за послуги бізнес-асоціації.

Найбільший попит в учасників ЗЕД викликає така послуга, як захист прав бізнесу. 30% підприємств готові платити бізнес-асоціаціям, які захищатимуть їхні права, що свідчить про те, що підприємствам важко захищати свої права при взаємодії з державними органами. Приблизно однакові частки опитаних готові отримувати консультації та навчальні послуги з питань експорту та імпорту. 24% підприємств заплатили б за консультації з питань експорту, а 25% – з імпорту. По 19% опитаних готові платити за тренінги як з експорту, так і з імпорту.

Порівняння відповіді на це питання та на питання про послуги, які надають бізнес-асоціації, свідчить про невідповідність попиту (з боку бізнесу) та пропозиції (з боку асоціацій). Зокрема, кожне третє підприємство готове платити за послугу захисту прав, в той час як бізнес-асоціації відносно рідко пропонують цю послугу. Нагадаємо, що лише 10% опитаних підприємств, які є членами бізнес асоціацій, зазначили, що останні надають послугу з адвокації та відстоювання інтересів.

7.1.6. Представлення інтересів бізнес-асоціаціями

Опитані підприємства, які входять до бізнес-асоціацій, назвали способи, якими вони хотіли б, щоб ці асоціації представляли їхні інтереси у питаннях, що стосуються вироблення і реалізації державної політики.

Насамперед, підприємства висловлюють запит на підтримку бізнес-асоціацій у питаннях ініціації змін законодавства, діалогу з владою та підготовки власних коментарів до законопроектів. Зокрема, 48% підприємств, що входять до бізнес-об'єднань, очікують, що ці об'єднання представлятимуть їхні інтереси шляхом законодавчої ініціативи. Тут мова йде як про нові нормативно-правові акти, так й про зміни до існуючого законодавства. Однак частки підприємств, зацікавлених у таких шляхах представлення своїх інтересів, зменшуються другий рік поспіль. У попередніх хвилях опитування більше підприємств розраховували на те, що їхні бізнес-об'єднання виступатимуть із законодавчими ініціативами: 56% у 2017 році та 69% у 2016 році⁵⁸.

Подібно до цього, 44% респондентів очікують від бізнес-асоціацій проведення зустрічей з представниками державних органів, а 42% – надання коментарів до проектів законів та нормативних актів. У попередній хвилі опитування такі напрями адвокації обирала приблизно половина підприємств, що входили до бізнес-асоціацій, а у 2016 році – приблизно для двох третин таких підприємств.

Представлення інтересів бізнесу через участь в обговореннях на громадських заходах підтримує 31% опитаних, а публікацію заяв і відкритих звернень та статей у пресі – по 26%. Підтримка цих заходів також зменшилась у порівнянні з попередніми роками. Так, у 2016 році більше половини опитаних (57%) вважали, що діловим об'єднанням слід представляти інтереси бізнесу шляхом публікації статей у пресі, а близько половини опитаних очікували від бізнес-асоціацій публікації відкритих заяв та участі у публічних заходах. Кожне п'яте підприємство, що входить до бізнес-асоціацій, підтримує участь цих асоціацій у громадських радах для представлення інтересів бізнесу. Крім цього, 11% опитаних, які є членами бізнес-асоціацій, тим не менше вважають, що цим об'єднанням не слід жодним чином представляти інтереси підприємств у питаннях, що стосуються вироблення і реалізації державної політики. Ця частка не змінилася у порівнянні з 2017 роком, а у 2016 році була дещо меншою: 8%.

Підприємства, що мають одночасно імпорт та експорт, більше від інших підтримують кроки ділових об'єднань, спрямовані на зміну законодавства та оприлюднення своєї позиції з метою захисту інтересів бізнесу. Так, 54% таких підприємств очікують від бізнес-асоціацій законотворчих ініціатив – розробки проектів законів та нормативних актів, 30% – публікації статей у пресі, а 28% – публікації заяв та відкритих звернень. Відповідні частки опитаних менші як серед підприємств, що займаються тільки експортом, так і серед тих, що лише імпортують.

⁵⁸ Результати 2016 року були перераховані без врахування респондентів, які не дали відповіді на це запитання.

Рис. 104. Шляхи представлення інтересів підприємств бізнес-асоціаціями, % опитаних⁵⁹

Натомість виключно імпортери відрізняються від підприємств, що здійснюють експорт, дещо меншою зацікавленістю у громадських обговореннях як способі представлення інтересів підприємств бізнес-асоціаціями. Зокрема, якщо 31% підприємств, що мають лише експорт, та 32% тих, що мають як експорт, так і імпорт, очікують від ділових об'єднань участі у громадських заходах з метою представлення інтересів бізнесу, то серед виключно імпортерів таких опитаних менше: 27%. Разом з цим, виключно експортери більше від інших підтримують участь бізнес-асоціацій у громадських радах. За такий напрям діяльності ділових об'єднань висловились 22% цих підприємств порівняно з 17% тих, що здійснюють тільки імпорт, та 19% підприємств, що експортують та імпортують одночасно.

Підприємства різних розмірів. Близько половини великих підприємств вважають, що бізнес-асоціаціям слід розробляти власні проекти законодавчих актів та готувати коментарі до наявних законопроектів. У випадку підготовки коментарів частка великих підприємств, що підтримують таку діяльність, вища, ніж серед решти категорій підприємств за розміром. А якщо йде мова про законодавчі ініціативи, то мікропідприємства очікують їх від бізнес-асоціацій на однаковому рівні з великими підприємствами. Так, 53% мікропідприємств та 52% великих вважають, що діловим об'єднанням потрібно розробляти законопроекти для захисту інтересів бізнесу, в той час як серед малих і середніх підприємств ці частки опитаних менші: по 46%.

Підприємства середнього розміру надають більшої ваги, ніж інші, зустрічам з представниками державних органів. Цей вид діяльності підтримали 53% цих підприємств, в той час як для інших категорій підприємств за розміром відповідні частки знаходяться в межах 39%-41%. Мікропідприємства меншою мірою, ніж підприємства більших

⁵⁹ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

розмірів, бачать потребу у таких заходах з боку бізнес-об'єднань, як участь у публічних заходах з метою обговорення, публікація заяв та звернень, а також участь у діяльності громадських рад. Ці способи представлення інтересів бізнесу найчастіше підтримують підприємства середнього розміру.

Підприємства різних секторів. У галузевому розрізі підприємства сфери послуг відрізняються від інших підприємств вищою підтримкою таких напрямків діяльності бізнес-об'єднань, як розробка законопроектів та підготовка коментарів до проектів законодавчих актів. Так, 67% підприємств, які надають послуги, вважають, що ділові об'єднання повинні захищати інтереси бізнесу шляхом ініціації нових нормативних актів, а 50% з них – що діловим об'єднанням слід готувати коментарі до законопроектів. Крім цього, підприємства сфери послуг разом із промисловими підприємствами більше від інших підтримують проведення зустрічей з представниками державних органів.

Промислові підприємства характеризуються більшою підтримкою публікації заяв та відкритих звернень як способу захисту інтересів бізнесу. 29% з них підтримали цей напрямок діяльності бізнес-асоціацій. Підприємства агросектору частіше від інших вважають, що бізнес-об'єднанням слід представляти інтереси бізнесу через участь у публічних обговореннях. Такий спосіб адвокації підтримують 39% цих підприємств, тоді як найменшу підтримку висловили торговельні підприємства: тільки 25% з них вважають, що бізнес-об'єднання повинні брати участь у публічних заходах.

Регіональний розріз. Через недостатню наповнюваність вибірок у регіонах неможливо здійснити регіональні порівняння очікувань підприємств щодо представлення їхніх інтересів бізнес-асоціаціями.

7.2. Роль громадських рад та Офісу з просування експорту у просуванні питань спрощення торгівлі

7.2.1. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ

У 2018 році підприємства вже втретє оцінили діяльність Громадської ради при Міністерстві економічного розвитку й торгівлі (МЕРТ) у питаннях, які стосуються спрощення торгівлі. Кожен опитаний оцінив діяльність цієї ради за п'ятибальною шкалою, де оцінка «1» відповідає негативній оцінці громадської ради, а «5» – позитивній.

Результати опитування показують, що понад половина опитаних (57%) не знає про діяльність Громадської ради при МЕРТ. Решта респондентів у середньому оцінили діяльність цієї ради на середньому рівні: середня оцінка склала 3 бали за шкалою від 1 до 5. Протягом трьох останніх хвиль опитування оцінки діяльності громадської ради при МЕРТ практично не змінились: у 2016 році підприємства оцінювали її в середньому на 3,0 балів, а у 2017 – на 3,1 бала. Як і у 2018 році, у двох попередніх роках приблизно половина опитаних повідомили, що не знають про такий орган.

Також, як в попередніх роках, у 2018 році підприємства порівняли діяльність Громадської ради при МЕРТ в питаннях, які стосуються процедур спрощення торгівлі з її діяльністю у попередньому році. Приблизно три з кожних чотирьох опитаних, яким відомо про Громадську раду, не помітили змін у її діяльності порівняно з 2017 роком. 18% вважають, що її діяльність покращилась, а 5% – що погіршилася. У двох попередніх хвилях опитування підприємства оцінювали зміни у діяльності громадської ради при МЕРТ дещо краще: 24% опитаних у 2017 році та 223% у 2016 оцінювали цю діяльність як таку, що покращилась, в той час як негативні оцінки змін були на майже такому ж рівні. 5% підприємств у 2017 році та 8% у 2016 році відповіли, що діяльність цього органу погіршилася у порівнянні з попереднім роком.

Для кращою наочності оцінки діяльності Громадської ради у порівнянні з минулим роком ми використали шкалу від -1, що означає погіршення діяльності, до +1, що відповідає покращенню діяльності, 0 — означає відсутність змін, та побудували індекс як просту середню. Додатне значення цього індексу вказує на переважання позитивних оцінок, від'ємне — навпаки означає перевагу негативних оцінок. В 2018 значення цього індексу становило +0,13, це менше, ніж у 2017 та 2016 роках. Тоді значення індексу були відповідно +0,19 та +0,16.

Підприємства з різними видами ЗЕД дещо відрізняються оцінками діяльності громадської ради при МЕРТ. Ті, що здійснюють лише імпорт, дають нижчі оцінки, ніж підприємства, що мають імпорт та експорт, та ті, що лише експортують. Зокрема, виключно імпортери оцінили діяльність цього органу в середньому на 2,8 бала, в той час як представники двох інших за видом ЗЕД – на 3,1 бала.

Таблиця 5. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2018 році та порівняння з її діяльністю у 2017 році (за видом ЗЕД)

Вид ЗЕД	Середня оцінка діяльності Громадської ради при МЕРТ, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка змін в діяльності Громадської ради при МЕРТ у 2017 р. порівняно з 2016 р., індекс (від -1 до 1)
Виключно експортери	3,1	+0,15
Виключно імпортери	2,8	+0,07
Експортери та імпортери	3,1	+0,15

Виключно імпортери також гірше порівняно з іншими оцінили те, як порівняно з попереднім роком змінилася діяльність цієї ради. Їхня середня оцінка склала +0,07 з шкалою від -1 до +1, тоді як представники підприємств, що поєднують імпорт з експортом, та тих, що мають лише експорт, в середньому оцінили зміну на рівні +0,15.

Підприємства різних розмірів. Зі збільшенням розміру підприємств дещо покращуються їхні оцінки діяльності громадської ради при МЕРТ. Мікропідприємства оцінюють діяльність цього органу в середньому на 2,9 бала, малі та середні – на 3 бали, а великі – вже на 3,3 бала. Такої залежності не прослідковується у випадку оцінки змін діяльності громадської ради при МЕРТ порівняно з 2017 роком. Найкращі оцінки тут поставили малі та великі підприємства (для них середнє значення індексу дорівнює +0,15), а найнижчі – мікропідприємства (+11).

Таблиця 6. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2018 році та порівняння з її діяльністю у 2017 році (за розміром підприємств)

Розмір підприємств	Середня оцінка діяльності Громадської ради при МЕРТ, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка змін в діяльності Громадської ради при МЕРТ у 2017 р. порівняно з 2016 р., індекс (від -1 до 1)
Мікропідприємства	2,9	+0,11
Малі підприємства	3,0	+0,15
Середні підприємства	3,0	+0,12
Великі підприємства	3,3	+0,15

Підприємства різних секторів. Торговельні підприємства та підприємства сфери послуг дещо гірше оцінюють діяльність діяльності громадської ради при МЕРТ, ніж сільськогосподарські та промислові. Представники двох останніх галузей в середньому оцінили її діяльність на 3,1 бала, тоді як підприємства сфер торгівлі і послуг – на 2,9 бала. Така ж відмінність спостерігається в оцінках змін в діяльності громадської ради при МЕРТ підприємствами цих галузей. Підприємства, що працюють у сільському господарстві та промисловості, оцінили ці зміни в середньому на рівні +0,17, що вище, ніж представники сфери послуг (+0,06) та торгівлі (+0,05).

Таблиця 7. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2018 році та порівняння з її діяльністю у 2017 році (за сектором підприємств)

Сектор підприємств	Середня оцінка діяльності Громадської ради при МЕРТ, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка змін в діяльності Громадської ради при МЕРТ у 2017 р. порівняно з 2016 р., індекс (від -1 до 1)
Сільське господарство	3,1	+0.17
Промисловість	3,1	+0.17
Торгівля	2,9	+0.05
Послуги	2,9	+0.06

Регіональний розріз. У регіональному розподілі високими оцінками діяльності громадської ради при МЕРТ відрізняються підприємства Хмельницької області (середній бал склав 3,5), а також Дніпропетровська і Донецька області, де в середньому поставили 3,4 бала. Найнижчі оцінки були надані підприємствами Полтавської області (2,5 бала в середньому) та Київської, Миколаївської і Херсонської областей та м. Києва (в середньому 2,6 бала в кожному регіоні). Найвищі оцінки зміни діяльності громадської ради поставили у Житомирській області, де середнє значення індексу сягає +0,44. Також високі оцінки в середньому поставили в Одеській області (+0,3). А в таких областях, як Донецька, Запорізька, Київська та Чернігівська, середнє значення індексу оцінок зміни роботи громадської ради при МЕРТ за попередній рік дорівнює нулю, що менше, ніж у решті регіонів.

Таблиця 8. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2018 році та порівняння з її діяльністю у 2017 році (за регіоном)⁶⁰

Регіон	Середня оцінка діяльності Громадської ради при МЕРТ, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка змін в діяльності Громадської ради при МЕРТ у 2017 р. порівняно з 2016 р., індекс (від -1 до 1)
Вінницька	3,2	+0,28
Волинська	3,2	+0,13
Дніпропетровська	3,4	+0,19
Донецька	3,4	0
Житомирська	2,8	+0,44
Закарпатська	3,1	+0,08
Запорізька	3,0	0
Івано-Франківська	3,2	+0,08
Київська	2,6	0
Кіровоградська	3,3	+0,20
Луганська	-	-
Львівська	2,8	+0,18
Миколаївська	-	-
Одеська	3,1	+0,30
Полтавська	2,5	-
Рівненська	2,9	+0,10
Сумська	3,0	+0,08
Тернопільська	3,1	-
Харківська	3,1	+0,13
Херсонська	-	-
Хмельницька	3,5	+0,15
Черкаська	3,0	+0,11
Чернівецька	-	-
Чернігівська	2,9	0
м. Київ	2,6	+0,08

⁶⁰ У цих запитаннях для низки областей неможливо розрахувати середні бали (позначено пропуском у таблиці) через недостатню наповнюваність підвибірki.

7.2.2. Оцінка діяльності громадських рад при Міністерстві фінансів і ДФС

У 2018 році респонденти вперше оцінили діяльність ще трьох громадських рад. Це Громадська рада при Державній фіскальній службі України, Громадська рада при територіальному управлінні ДФС України та Громадська рада при Міністерстві фінансів України. Як і для оцінки громадських рад при МЕРТ, респонденти використовували п'ятибальну шкалу для оцінок роботи усіх трьох громадських рад. У цьому випадку оцінка «1» також відповідає негативній оцінці громадської ради, а «5» – позитивній.

Результати опитування показали, що більшість представників підприємств не знають про існування цих громадських рад. Зокрема, 73% респондентів повідомили, що їм не відомо про існування Громадської ради при ДФС, 75% – про існування громадських рад при управліннях ДФС у їхньому регіоні, а 77% – про Громадську раду при Міністерстві фінансів України.

Решта опитаних оцінювали діяльність цих громадських рад. Оцінки діяльності — на середньому рівні, при чому діяльність рад при місцевих управліннях ДФС оцінили дещо краще від інших. Так, середня оцінка діяльності Громадської ради при ДФС склала 2,9 бала, діяльності Громадської ради при територіальному управлінні ДФС – 3,0 бали, а діяльності Громадської ради при Міністерстві фінансів – також 2,9 бала.

Таблиця 9. Оцінка діяльності громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів у 2018 році (за видом ЗЕД)

Вид ЗЕД	Середня оцінка діяльності Громадської ради при ДФС, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка діяльності Громадської ради при територіальному управлінні ДФС, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка діяльності Громадської ради при Міністерстві фінансів України, балів (від 1 до 5)
Виключно експортери	3,1	3,2	3,0
Виключно імпортери	2,6	2,7	2,7
Експортери та імпортери	2,8	3,0	3,0

Підприємства, що займаються виключно експортом, краще від інших оцінюють діяльність кожної із цих громадських рад. Діяльність громадської ради при ДФС вони оцінили в середньому на 3,1 бала, діяльність громадської ради при ДФС у своєму регіоні – на 3,2 бала, а діяльність громадської ради при Міністерстві фінансів – на 3 бала. Натомість найнижчі оцінки усім переліченим органам надають підприємства, що здійснюють тільки імпорт. Найменшу з них – 2,6 бала в середньому – вони поставили громадській раді при ДФС, тоді як в середньому по 2,7 бала – громадським радам при територіальному управлінні ДФС та Міністерстві фінансів.

Підприємства різних розмірів. Середні та великі підприємства переважно краще оцінюють діяльність цих органів, ніж мікро- та малі. Це справджується у випадку Громадської ради при Міністерстві фінансів, яку великі і середні підприємства оцінили в середньому на 3,1 бала, в той час як малі – на 2,8 бала, а мікропідприємства – на 2,7 бала. Також ця закономірність помітна в оцінках діяльності громадських рад при територіальних управліннях ДФС, яку мікро- та малі підприємства оцінили в середньому на 2,9 бала, а більші підприємства – на 3,1 бала.

Дещо по-іншому виглядає цей розріз для оцінок діяльності Громадської ради при ДФС. Підприємства від малого до великого розміру оцінюють її приблизно на однаковому рівні: на 2,9-3 бали. Але і тут мікропідприємства відрізняються від інших нижчими оцінками: їхня середня оцінка склала 2,7 бала.

Таблиця 10. Оцінка діяльності громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів у 2018 році (за розміром підприємств)

Розмір підприємств	Середня оцінка діяльності Громадської ради при ДФС, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка діяльності Громадської ради при територіальному управлінні ДФС, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка діяльності Громадської ради при Міністерстві фінансів України, балів (від 1 до 5)
Мікропідприємства	2,7	2,9	2,7
Малі підприємства	2,9	2,9	2,8
Середні підприємства	3,0	3,1	3,1
Великі підприємства	2,9	3,1	3,1

Підприємства різних секторів. У секторальному розподілі торговельні підприємства надають в середньому нижчі оцінки діяльності цих громадських рад, ніж підприємства інших галузей. Скажімо, якщо діяльність Громадської ради при ДФС промислові підприємства оцінили на 3 бали, підприємства сфери послуг – на 2,9 бала, а с/г підприємства – на 2,8 бала, то торговельні підприємства – на 2,6 бала. Діяльність Громадської ради при територіальному управлінні ДФС представники галузі торгівлі також оцінюють найнижче – на 2,7 бала в середньому. Тут особливо високими оцінками відрізняються підприємства сфери послуг: вони оцінили діяльність цих рад в середньому на 3,4 бала.

Подібна тенденція спостерігається і в оцінках діяльності Громадської ради при Міністерстві фінансів. Але тут гірші оцінки надають також представники аграрних підприємств. Вони оцінюють діяльність цієї ради в середньому на 2,8 бала, а торговельні підприємства – на 2,6 бала, тоді як промислові підприємства і підприємства сфери послуг оцінили діяльність цього органу від 3 балів і вище.

Таблиця 11. Оцінка діяльності громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів у 2018 році (за сектором підприємств)

Сектор підприємств	Середня оцінка діяльності Громадської ради при ДФС, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка діяльності Громадської ради при територіальному управлінні ДФС, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка діяльності Громадської ради при Міністерстві фінансів України, балів (від 1 до 5)
Сільське господарство	2,8	3,0	2,8
Промисловість	3,0	3,1	3,0
Торгівля	2,6	2,7	2,6
Послуги	2,9	3,4	3,1

Регіональний вимір. Регіональні порівняння оцінок діяльності громадських рад при Державній фіскальній службі, територіальних управліннях ДФС та при Міністерстві фінансів неможливо виконати через малу наповнюваність підвибірок за більшістю регіонів, викликану недостатньою кількістю респондентів на рівні регіонів, які знають про існування таких громадських рад.

Однак, можна порівняти різні регіони за тим, наскільки місцеві підприємства поінформовані про існування цих громадських рад. Найвищою поінформованістю про існування громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів характеризується Волинська область, де про них знає приблизно половина опитаних. Також показники

поінформованості про такі ради є високими для опитаних Івано-Франківської області і дещо нижчими – для Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Львівської і Донецької.

Таблиця 12. Поінформованість про існування громадських рад при ДФС та Міністерстві фінансів у 2018 році (за регіоном)⁶¹

Регіон	Частка опитаних, що знають про існування Громадської ради при ДФС	Частка опитаних, що знають про існування Громадської ради при територіальному управлінні ДФС	Частка опитаних, що знають про існування Громадської ради при Міністерстві фінансів України
Вінницька	24%	32%	18%
Волинська	51%	54%	49%
Дніпропетровська	18%	19%	19%
Донецька	29%	29%	25%
Житомирська	33%	33%	24%
Закарпатська	32%	32%	26%
Запорізька	33%	29%	27%
Івано-Франківська	39%	42%	29%
Київська	23%	22%	20%
Кіровоградська	25%	25%	25%
Луганська	-	-	-
Львівська	34%	29%	25%
Миколаївська	10%	10%	15%
Одеська	29%	22%	20%
Полтавська	23%	27%	17%
Рівненська	20%	24%	20%
Сумська	24%	27%	24%
Тернопільська	21%	14%	4%
Харківська	28%	23%	24%
Херсонська	20%	10%	15%
Хмельницька	21%	21%	21%
Черкаська	28%	23%	19%
Чернівецька	25%	25%	25%
Чернігівська	24%	24%	31%
м. Київ	24%	21%	21%

7.2.3. Оцінка діяльності Офісу з просування експорту України

Також у 2018 році опитаним експортерам було вперше запропоновано оцінити діяльність Офісу з просування експорту – Урядової установи, створеної у 2018 році для допомоги експортерам і просування українських товарів та послуг за кордоном. До 2018 року Офіс працював спочатку як проект, а потім як консультативно-дорадчий

⁶¹ Для Луганської неможливо розрахувати відсоток поінформованості (позначено пропуском у таблиці) через недостатню наповнюваність підвибірки.

орган при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України та фінансувався за кошти іноземних донорів. Основні напрямки роботи Офісу – це освіта і консультації для експортерів, проведення торговельних місій і зустрічей та збір інформації про можливості для експорту на зовнішніх ринках. Тут респонденти також використовували п'ятибальну шкалу, де оцінка «1» відповідає негативній оцінці Офісу, а «5» – позитивній.

Таблиця 13. Оцінка діяльності Офісу з просування експорту у 2018 році (за видом ЗЕД)

Вид ЗЕД	Середня оцінка діяльності Офісу з просування експорту, балів (від 1 до 5)
Виключно експортери	3,5
Експортери та імпортери	3,2

Насамперед варто зазначити, що багато експортерів – 72,2% – не знають про існування Офісу з просування експорту. Що менший розмір підприємства, яке експортує, тим менше ймовірно, що його керівництву відомо про існування такої установи. Якщо для підприємств великого розміру частка опитаних, що не знають про цей Офіс, складає 64%, а для середніх – 67%, то для малих підприємств ця частка зростає до 73%, а для мікропідприємств – до 81%. Ті ж підприємства-експортери, яким відомо про Офіс з просування експорту, оцінюють його діяльність на рівні, дещо вищому від середнього: в середньому на 3,3 бали на п'ятибальній шкалі.

Таблиця 14. Оцінка діяльності Офісу з просування експорту у 2018 році (за розміром підприємств)

Розмір підприємств	Частка опитаних, що знають про існування Офісу з просування експорту	Середня оцінка діяльності Офісу з просування експорту, балів (від 1 до 5)
Мікропідприємства	19%	3,1
Малі підприємства	27%	3,3
Середні підприємства	33%	3,4
Великі підприємства	36%	3,3

Підприємства, що займаються виключно експортом, оцінюють діяльність Офісу краще, ніж ті, що експортують та імпортують. Перші поставили в середньому 3,5 бала, тоді як оцінка останніх складає в середньому 3,2 бала.

Мікропідприємства відрізняються від інших нижчими оцінками діяльності Офісу. Вони оцінили його діяльність в середньому на 3,1 бала, тоді як підприємства більших розмірів – на 3,3-3,4 бала.

Таблиця 15. Оцінка діяльності Офісу з просування експорту у 2018 році (за сектором підприємств)

Сектор підприємств	Частка опитаних, що знають про існування Офісу з просування експорту	Середня оцінка діяльності Офісу з просування експорту, балів (від 1 до 5)
Сільське господарство	28%	3,3
Промисловість	30%	3,3
Торгівля	20%	3,3
Послуги	32%	3,1

Підприємства сфери послуг оцінюють діяльність Офісу з просування експорту нижче, ніж підприємства інших галузей. Якщо решта опитаних оцінили його діяльність в середньому на 3,3 бала, то представники сфери послуг – на 3,1 бала. Порівняння оцінок роботи Офісу не вдалося здійснити у регіональному розрізі через недостатню кількість опитаних експортерів у регіонах, яким відомо про існування цього Офісу.

Представники сфери торгівлі відрізняються з-поміж підприємств різних секторів низькою поінформованістю про існування Офісу з просування експорту: тільки 20% експортерів цієї галузі знають про таку установу.

У регіональному розрізі найбільшою поінформованістю про існування Офісу з просування експорту вирізняється Волинська область, де 62% експортерів сказали, що їм відомо про такий офіс. Відповідні частки опитаних також високі у Хмельницькій (41%) та Кіровоградській (39%) областях.

Таблиця 16. Поінформованість про існування Офісу з просування експорту у 2018 році (за регіоном)⁶²

Регіон	Частка опитаних, що знають про існування Офісу з просування експорту
Вінницька	29%
Волинська	62%
Дніпропетровська	21%
Донецька	29%
Житомирська	24%
Закарпатська	30%
Запорізька	26%
Івано-Франківська	19%
Київська	27%
Кіровоградська	39%
Луганська	-
Львівська	32%
Миколаївська	29%
Одеська	26%
Полтавська	17%
Рівненська	15%
Сумська	32%
Тернопільська	27%
Харківська	25%
Херсонська	20%
Хмельницька	41%
Черкаська	30%
Чернівецька	25%
Чернігівська	30%
м. Київ	21%

⁶² Для Луганської неможливо розрахувати відсоток поінформованості (позначено пропуском у таблиці) через недостатню наповнюваність підвибірки.

У підсумку, 20% опитаних підприємств ведуть діалог зі спрощення процедур торгівлі з державними органами. Більшість з них спілкуються з владою через посередників, таких як бізнес-асоціації та торгово-промислові палати. Частка підприємств, залучених до діалогу з державою щодо спрощення процедур торгівлі, зменшилася протягом двох останніх років. У 2016 році таких підприємств було 28%, а у 2017 році вони склали 24%. 36% підприємств входять до бізнес-асоціацій. Ця частка поступово зменшилась протягом двох останніх хвиль опитування. У 2016 році 45% опитаних підприємств зазначили, що вони є членами бізнес-асоціацій чи інших ділових об'єднань, а у 2017 році – 41%. Що більшим є розмір підприємства, тим більше ймовірно, що воно залучене у діалог з владою з питань спрощення торгівлі та бере участь у діяльності бізнес-асоціації.

Найбільш поширеними послугами, які надають підприємствам бізнес-асоціації, залишаються надання інформації та проведення навчання – семінарів та тренінгів. Адвокація та відстоювання інтересів бізнесу є найменш розповсюдженою послугою, на думку опитаних. Разом із цим, захист прав бізнесу – це послуга, яку опитані учасники ЗЕД найчастіше готові отримувати від бізнес-асоціацій на платній основі. Це свідчить про існування лагу між попитом з боку бізнесу та пропозицією з боку ділових об'єднань. У бізнесу є потреба в допомозі при захисті своїх інтересів. Бізнес-асоціаціям слід взяти це до уваги при формуванні свого порядку денного. Також підприємства, що входять до ділових об'єднань, очікують, що ці об'єднання ініціюватимуть зміни до законодавства, проводитимуть зустрічі з представниками органів влади і готуватимуть коментарі до законопроектів з метою захисту інтересів бізнесу.

Половина опитаних не знайома з діяльністю Громадської ради при Міністерстві економічного розвитку й торгівлі. Решта у 2018 році оцінили діяльність цієї ради на середньому рівні: на 3,0 бала за шкалою від 1 до 5. Ці оцінки практично не змінилися протягом трьох останніх хвиль опитування: у попередніх роках діяльність громадської ради при МЕРТ оцінювали в середньому на 3-3,1 бала. Мікропідприємства та підприємства, що здійснюють лише імпорт, характеризуються нижчими оцінками діяльності цієї громадської ради.

Більшість респондентів вважають, що діяльність громадської ради при МЕРТ не змінилася у порівнянні з 2017 роком. Серед решти респондентів частка тих, які вважають, що робота ради покращилася, перевищує відсоток тих, що вважає, що її робота погіршилася: значення відповідного індексу за шкалою від -1 до +1 складає +0,13. Це позитивне значення, але воно менше, ніж у 2017 році, коли цей індекс дорівнював +0,19, та ніж у 2016 році, коли його значення було +0,16.

У 2018 році респондентам було вперше запропоновано оцінити діяльність ще трьох громадських рад: Громадської ради при Державній фіскальній службі України, Громадської ради при територіальному управлінні ДФС України та Громадської ради при Міністерстві фінансів України. Опитані оцінили їх діяльність в середньому на 2,9 бала, 3 бала та 2,9 бала відповідно. Більшість респондентів не знає про існування таких громадських рад: від 73% до 77% опитаних не відомо про існування кожної з перелічених громадських рад.

Також у 2018 році опитані підприємства-експортери вперше оцінили діяльність Офісу з просування експорту – Урядової установи, яка надає послуги та консультації експортерам і раніше працювала як міжнародний проект. Про існування цієї установи знає лише приблизно одна четверта опитаних експортерів. Респонденти, яким відомо про Офіс просування експорту, оцінюють його в середньому на 3,3 бали на п'ятибальній шкалі.

8. Отримання інформації

Для дотримання норм та вимог законодавства України та країн партнерів при веденні економічної діяльності, підприємствам-учасникам ЗЕД необхідно постійно отримувати інформацію щодо змін законодавства. Також для успішного ведення економічної діяльності підприємство має отримувати інформацію щодо кон'юнктури та ринків. Це, зокрема, інформація про експортно-імпорتنі процедури, документальні вимоги, технічні регламенти, стандарти на продукцію, транспортні та логістичні послуги тощо.

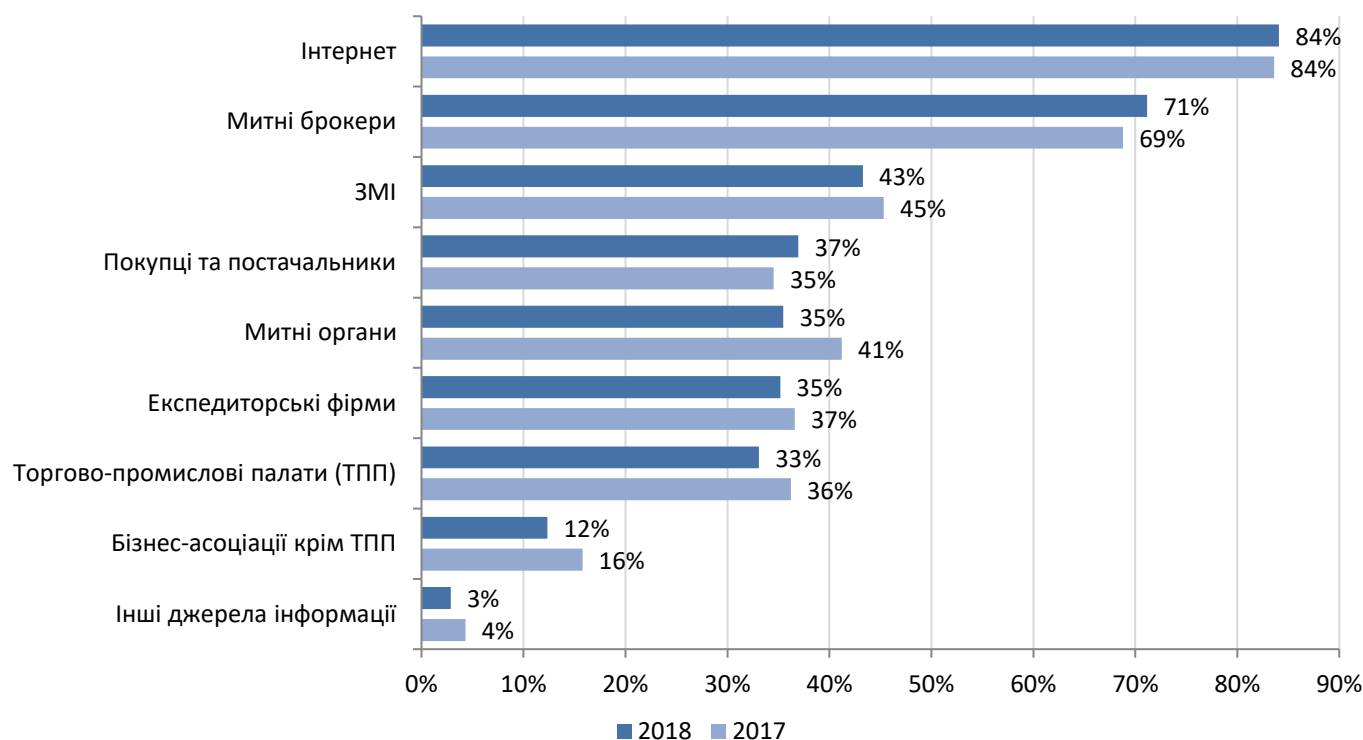
Інформація про ці питання в Україні та інших країнах надходить до підприємств із різних джерел: як зі ЗМІ та мережі Інтернет, так і від митних органів, торгово-промислових палат (ТПП) та покупців і постачальників. Учасники опитування вказали, з яких саме джерел вони отримують інформацію щодо питань зовнішньої торгівлі в Україні та в країнах-партнерах.

8.1. Отримання інформації в Україні

Як і в 2017 році, у 2018 найпоширенішим джерелом інформації про нормативні та ринкові питання, що стосуються ведення бізнесу для опитаних підприємств була мережа Інтернет була. 84% респондентів зазначили, що користувалися Інтернетом для отримання цієї інформації. Для 71% опитаних джерелом інформації про питання зовнішньої торгівлі в Україні є митні брокери, а для 43% – ЗМІ. 37% опитаних отримує таку інформацію від своїх покупців та постачальників, а 35% — від митних органів. Від експедиторських фірм про питання торгівлі дізнаються 35% підприємств, а від ТПП – 33%. Найменш поширеним джерелом інформації залишаються бізнес-асоціації крім ТПП: вони служать джерелом інформації про пов'язані із ЗЕД питання для 12% підприємств.

Порівняно з 2017 роком статистично значущі зміни відбулися для такого джерела інформації, як митні органи. Частка підприємств, для яких джерелом інформації є митні органи, скоротилася з 41% з 2017 до 35% в 2018 році.

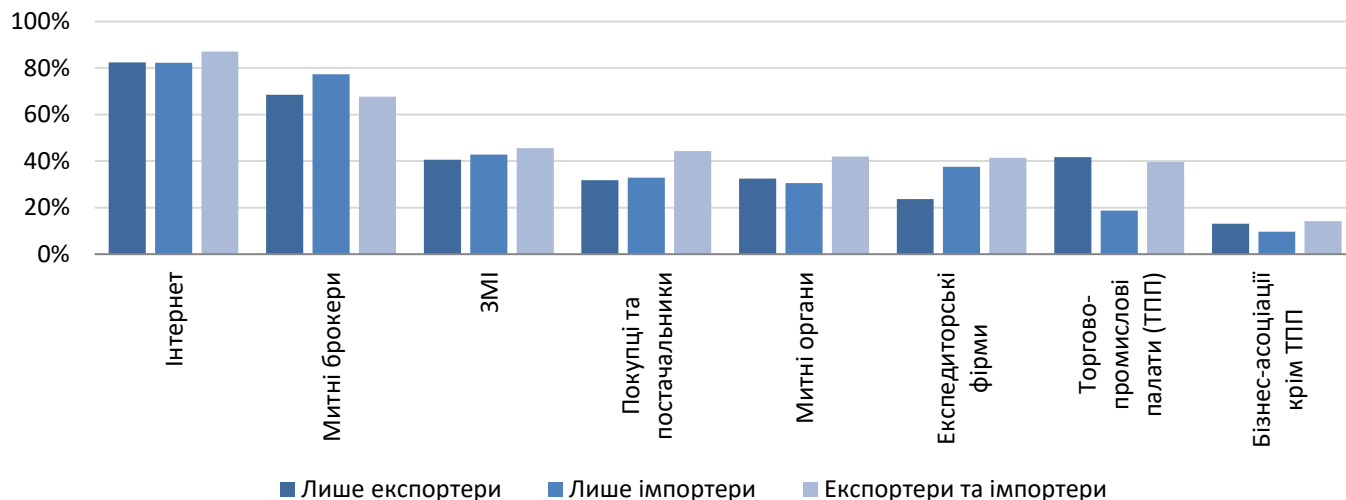
Рис. 105. Джерела інформації щодо умов ведення бізнесу в Україні, % опитаних⁶³

⁶³ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

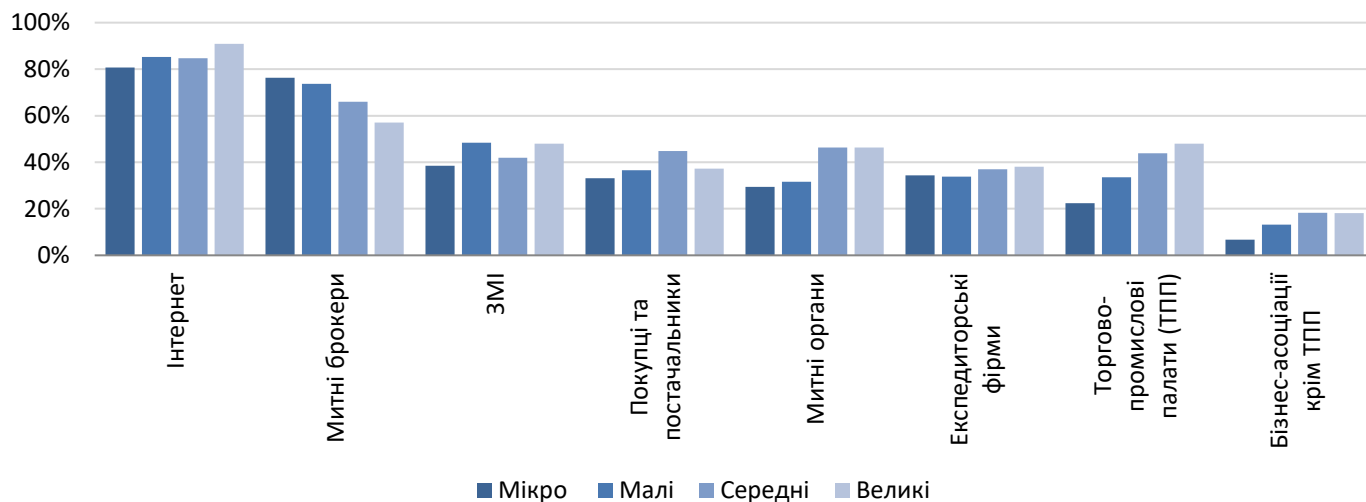
При порівнянні підприємств з різним видом ЗЕД можна побачити, що тих, з них, де є імпорту та експорту, частіше від інших користуються різноманітними джерелами інформації про торговельні питання та процедури в Україні. Це і мережа Інтернет, з якої 87% цих підприємств отримують інформацію, яка стосується ЗЕД, у порівнянні з 82% як виключно експортерів, так і виключно імпортерів. Також це покупці та постачальники, які надають інформацію 44% підприємств, що мають одночасно імпорту та експорту, та митні органи, що інформують про питання, пов'язані із веденням ЗЕД, 42% цих підприємств. Серед підприємств інших груп за ЗЕД лише третина опитаних отримують інформацію з вказаних джерел.

Рис. 106. Джерела інформації в Україні (за видом ЗЕД), % опитаних

Винятком є митні брокери та ТПП, які неоднаковою мірою служать джерелами інформації для підприємств, що здійснюють виключно імпорту, та інших опитаних. Виключно імпортери частіше від інших отримують інформацію, що стосується ЗЕД, від митних брокерів (про це повідомили 77% цих підприємств). Разом з цим, вони рідше отримують інформацію від ТПП: про це повідомили тільки 19% з них, в той час як для інших груп опитаних відповідні частки складають від 40% і більше.

Рис. 107. Джерела інформації в Україні (за розміром підприємств), % опитаних

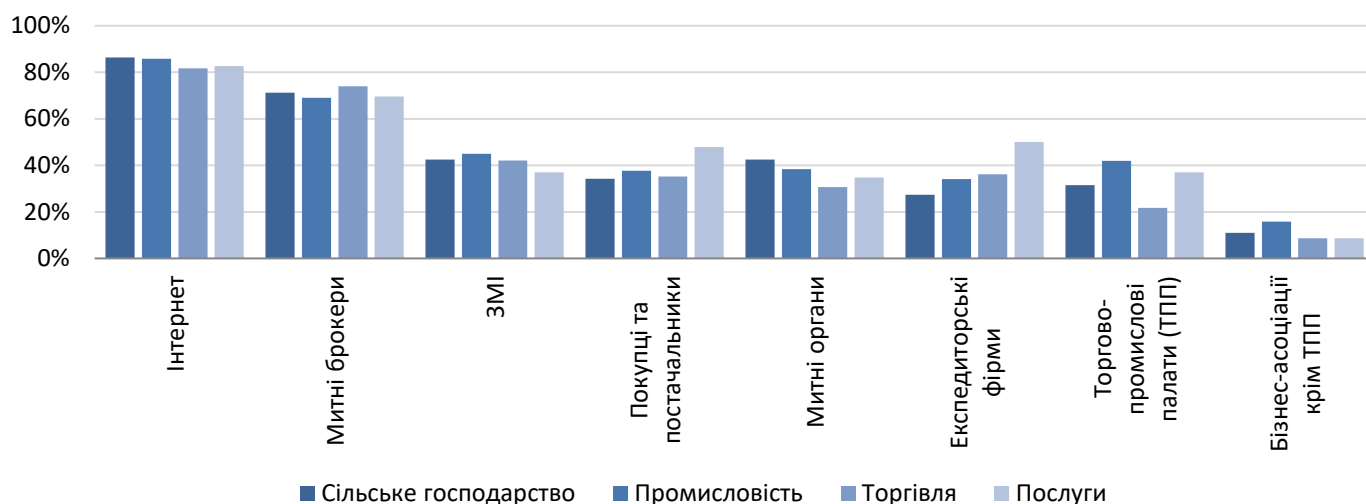

Підприємства різних розмірів. Із збільшенням розміру підприємств зменшуються частки тих, що отримують інформацію, яка стосується ведення ЗЕД від митних брокерів, та збільшуються частки тих, для кого джерелом інформації виступають митні органи, ТПП та інші бізнес-асоціації. Зокрема, якщо 76% мікропідприємств та 74% малих отримують таку інформацію в Україні від митних брокерів, то для середніх підприємств відповідна частка

зменшується до 66%, а для великих – до 57%. Натомість тільки 29% мікро- і 32% малих підприємств повідомили про те, що дізнаються про актуальні питання, пов'язані із ЗЕД, від митних органів, то для великих і середніх підприємств цей відсоток становить 46%. Майже половина великих підприємств (48%) отримують інформацію від ТПП. Ця частка поступово знижується до 44% середніх та 34% малих підприємств, а для мікропідприємств складає лише 22%.

Підприємства різних галузей. У галузевому розрізі можна побачити, що підприємства сфери послуг частіше від інших отримують інформацію, що стосується ЗЕД, в Україні від покупців та постачальників та від експедиторських фірм, в той час як сільськогосподарські підприємства – від митних органів. Так, джерелом такої інформації для 48% підприємств сфери послуг є покупці та постачальники. Серед підприємств інших галузевих груп ця частка знаходиться в межах від 34% до 38%. Подібно до цього, 50% підприємств, що надають послуги, отримують інформацію щодо ведення ЗЕД від експедиторських фірм, тоді як для інших опитаних ці частки не перевищують 36%. Промислові підприємства та підприємства сфери послуг частіше від інших отримують таку інформацію від ТПП. Крім цього, промислові підприємства більшою мірою, ніж інші, використовують своє членство в інших бізнес-асоціаціях для отримання інформації, пов'язаної із ЗЕД.

Рис. 108. Джерела інформації в Україні (за сектором), % опитаних

Регіональний розріз. Регіональне порівняння⁶⁴ показує, що різні джерела інформації щодо ЗЕД в Україні неоднаковою мірою поширені серед підприємств різних регіонів. Зокрема, лідерами з використання мережі Інтернет для отримання такої інформації є Херсонська, Чернівецька та Житомирська області, де більше 90% опитаних повідомили, що користуються інтернетом для цих потреб. Також високий рівень використання інтернету для отримання інформації щодо процедур торгівлі зафіксований у Волинській, Закарпатській, Одеській, Сумській, Тернопільській та Харківській областях, де відповідні частки опитаних склали від 87% до 89%.

До митних брокерів за такою інформацію найактивніше звертаються підприємства Черкаської (81%), Кіровоградської (80%) та Житомирської (79%) областей, а ЗМІ як джерело інформації щодо ЗЕД частіше від інших використовують підприємства Тернопільської (64%) та Миколаївської (60%). На покупців та постачальників як на джерело щодо питань зовнішньої торгівлі в Україні найчастіше покладаються підприємства Полтавської та Чернівецької областей (по 50% опитаних). Митні органи частіше, ніж в інших областях, служать джерелом інформації для учасників ЗЕД Тернопільської області (54%), а також Донецької, Херсонської та Чернівецької

⁶⁴ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

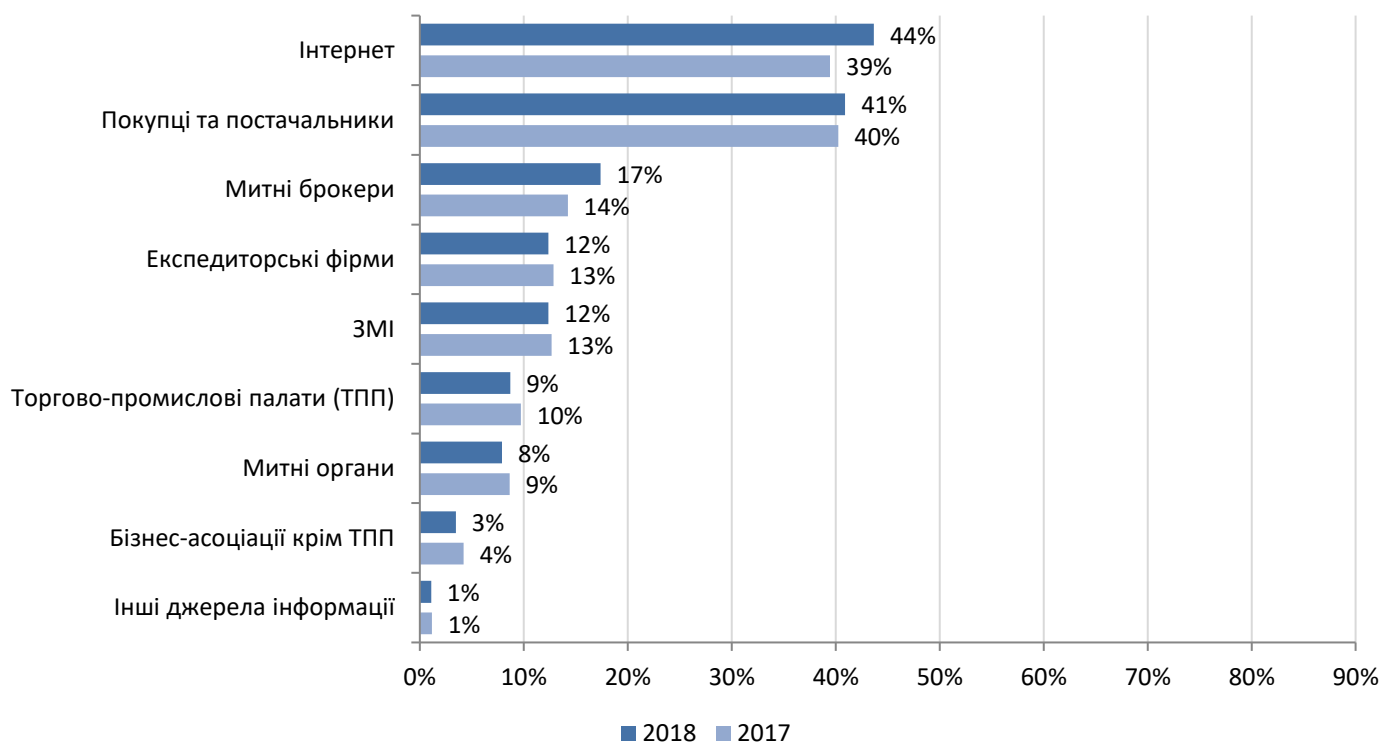
областей (по 50%). Від експедиторських фірм та від ТПП інформацію найчастіше дізнаються на Херсонщині (55% і 65% опитаних відповідно), а від інших бізнес-асоціацій – у Волинській (30%) та Тернопільській (29%) областях.

8.2. Отримання інформації в країнах-партнерах

Учасники ЗЕД користуються закордонними джерелами інформації щодо питань торгівлі значно рідше, ніж вітчизняними. Зокрема, 32% підприємств, опитаних у 2018 році, повідомили, що не користуються жодним із зазначених закордонних джерел інформації про нормативні та ринкові питання, що стосуються ведення ЗЕД. Для порівняння, лише 2% опитаних не користуються жодним із перелічених джерел інформації в Україні.

У 2018 році мережа Інтернет вийшла на перше місце серед джерел інформації для учасників ЗЕД закордоном. 44% респондентів користуються нею для отримання інформації. У попередній хвилі опитування ця частка була дещо меншою: 39%. Майже таким же поширенням є отримання інформації від покупців чи постачальників за кордоном, про що повідомили 41% підприємств. Іншими джерелами інформації за кордоном користуються значно менші частки опитаних. Для 17% підприємств таким джерелом інформації є митні брокери, а для 12% – експедиторські фірми та закордонні ЗМІ. Приблизно одне з кожних дванадцяти підприємств отримує інформацію, що стосується ведення ЗЕД, від ТПП та митних органів у країнах-партнерах. Найменшою мірою опитані отримують інформацію від інших закордонних бізнес-асоціацій, що не включають ТПП (3%).

Рис. 109. Джерела інформації у країнах-партнерах, % опитаних⁶⁵

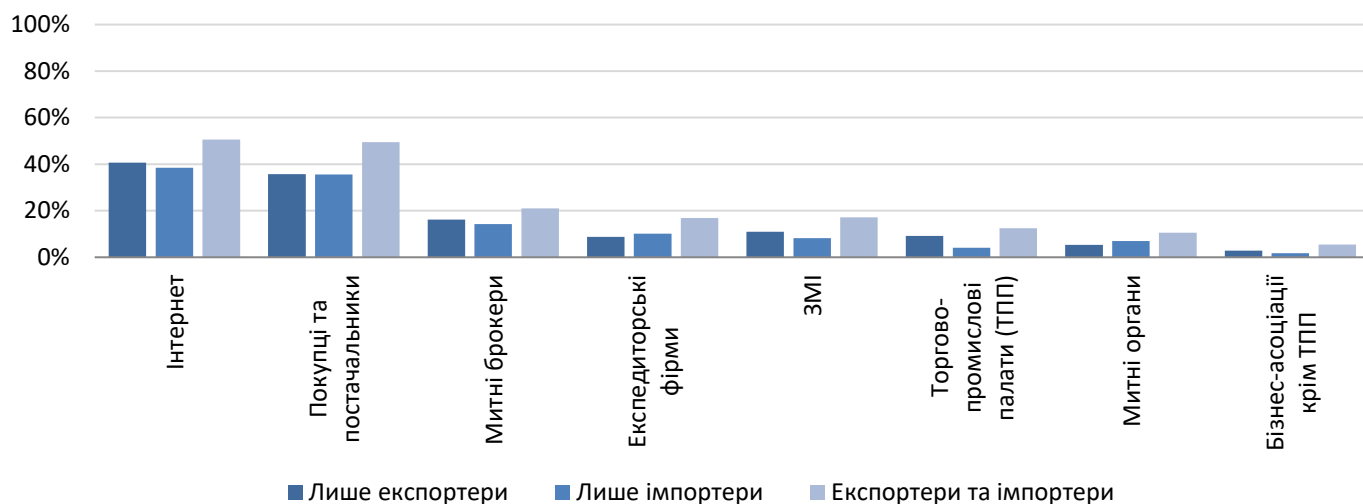

У розрізі підприємств за видом ЗЕД можна побачити, що підприємства, які займаються одночасно імпортом та експортом, активніше черпають інформацію із закордонних джерел, ніж ті, які лише експортують або лише імпортують. Так, половина підприємств, що поєднують експорт та імпорт, (51%) користуються закордонними інтернет-ресурсами як джерелом інформації щодо питань пов'язаних із веденням ЗЕД. Серед решти опитаних ця частка не перевищує 41%. Також майже половина цих підприємств (49%) отримують інформацію від своїх закордонних покупців чи постачальників. Як для виключно експортерів, так і для виключно імпортерів ця частка

⁶⁵ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

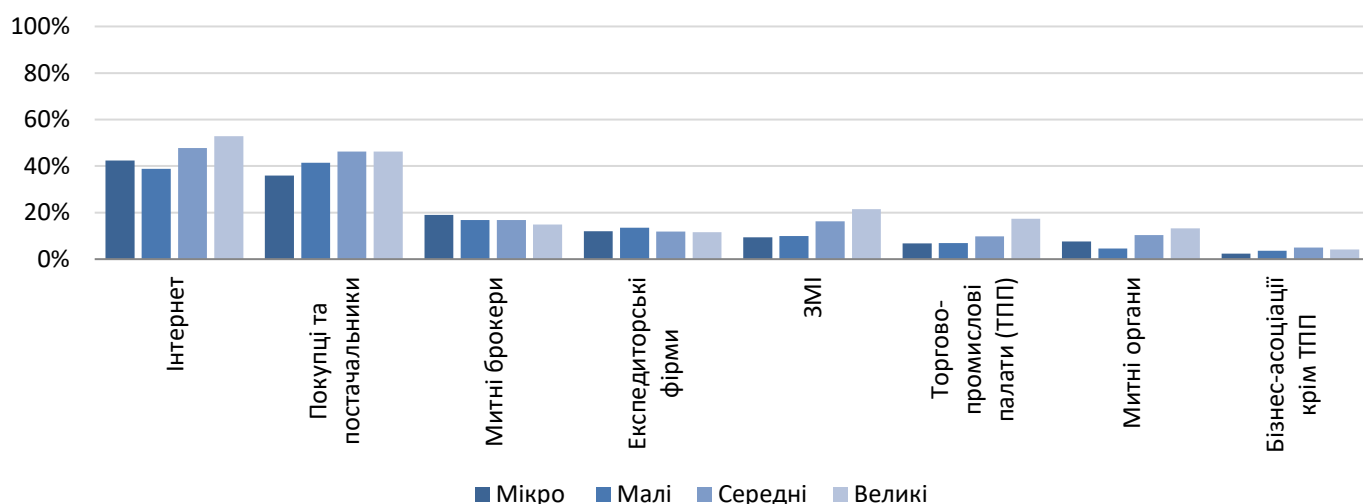
менша і складає 36%. Подібна тенденція спостерігається і щодо решти джерел інформації у країнах-партнерах: митних брокерів, експедиторських фірм, ЗМІ та інших.

Рис. 110. Джерела інформації у країнах-партнерах (за видом ЗЕД), % опитаних

Підприємства різних розмірів. Зі збільшенням розміру підприємств зростає частка тих, що дізнаються інформацію, яка стосується нормативних та ринкових умов ведення ЗЕД, із закордонних ЗМІ та ресурсів у мережі Інтернет і від покупців чи постачальників в інших країнах. Наприклад, 53% великих підприємств та 48% середніх використовують інтернет-ресурси як джерело інформації закордоном, тоді як серед мікро- та малих підприємств ці частки склали, відповідно, 42% та 39%. Тільки 36% мікропідприємств отримують інформацію від своїх закордонних покупців та постачальників. Для середніх та великих підприємств ця частка піднімається до 46%. А в той час як тільки одне з кожних десяти мікро- та малих підприємств черпають інформацію з іноземних ЗМІ, з-поміж середніх підприємств цим джерелом інформації користується вже приблизно кожен шостий опитаний (16%), а серед великих – один із п'яти (21%).

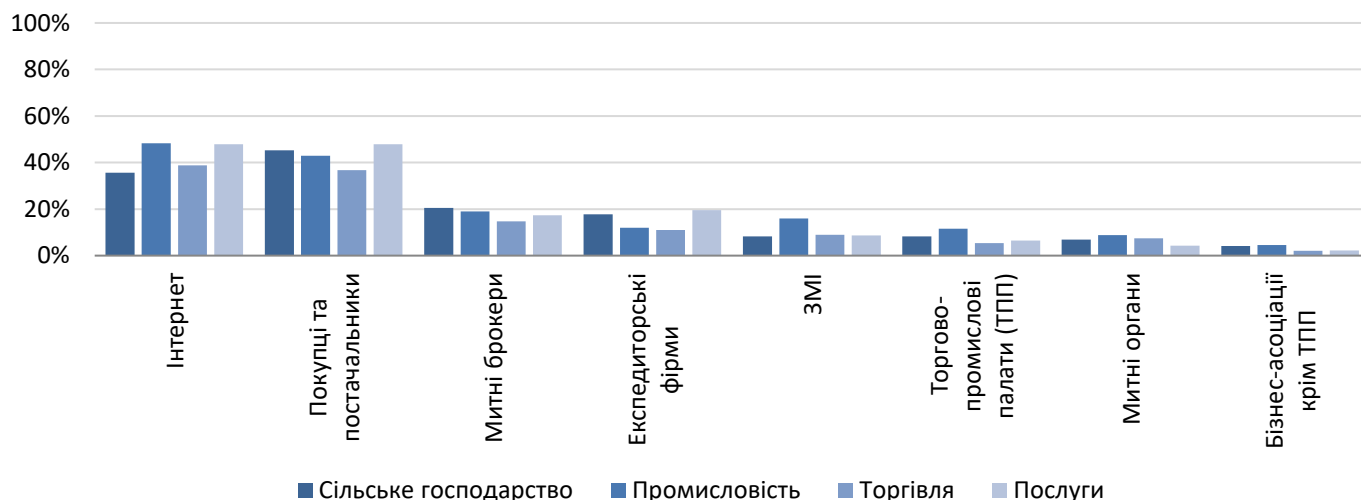
Рис. 111. Джерела інформації у країнах-партнерах (за розміром підприємств), % опитаних

Підприємства різних секторів. Підприємства різних видів діяльності не однаковою мірою користуються деякими з описаних джерел інформації закордоном. З інтернету інформацію щодо ведення ЗЕД частіше від інших отримують підприємства галузей сільського господарства та торгівлі (про це повідомили по 48% опитаних у кожній з цих галузей). Однак торговельні підприємства меншою мірою, ніж інші, отримують інформацію від своїх закордонних покупців чи постачальників – відповідна частка опитаних у цій галузі склала 37%. Найчастіше цим

джерелом інформації користуються підприємства сфери послуг (48%). Промислові підприємства частіше від інших отримують інформацію із закордонних ЗМІ та ТПП. Зокрема, частка промислових підприємств, для яких ЗМІ є джерелом інформації закордоном, складає 16%, в той час як серед інших груп за галузями вона не перевищує 9%.

Рис. 112. Джерела інформації у країнах-партнерах (за сектором), % опитаних

Регіональний розріз. Між підприємствами різних регіонів також спостерігаються відмінності у тому, якими джерелами інформації закордоном вони користуються для ведення ЗЕД. Інтернет як джерело інформації про нормативні та ринкові умови закордоном найбільш поширений серед учасників ЗЕД у Чернівецькій області (де ним для отримання інформації, що стосується ЗЕД, за кордоном користуються 65% опитаних), а також у Херсонській (60%), Сумській (58%) і Полтавській (57%) областях. Інформацію від покупців та постачальників закордоном найчастіше отримують підприємства Чернівецької (65%), Миколаївської, Сумської і Херсонської областей (по 55%). Від митних брокерів інформацію щодо ведення ЗЕД найчастіше дізнаються підприємства Полтавської і Сумської областей (по 27%), а також Івано-Франківської (26%) та Донецької (25%).

Експедиторські фірми у країнах-партнерах найчастіше служать джерелом інформації для учасників ЗЕД Херсонської (35%) і Полтавської (27%) областей. Найвищі частки опитаних, для яких джерелом інформації у країнах-партнерах є ЗМІ, були зафіксовані у Тернопільській і Херсонській областях (по 25%), а також на Закарпатті (23%), а тих, для яких таким джерелом інформації є ТПП – у Донецькій (21%), Херсонській (20%) та Житомирській (18%) областях.

8.3. Використання урядових порталів

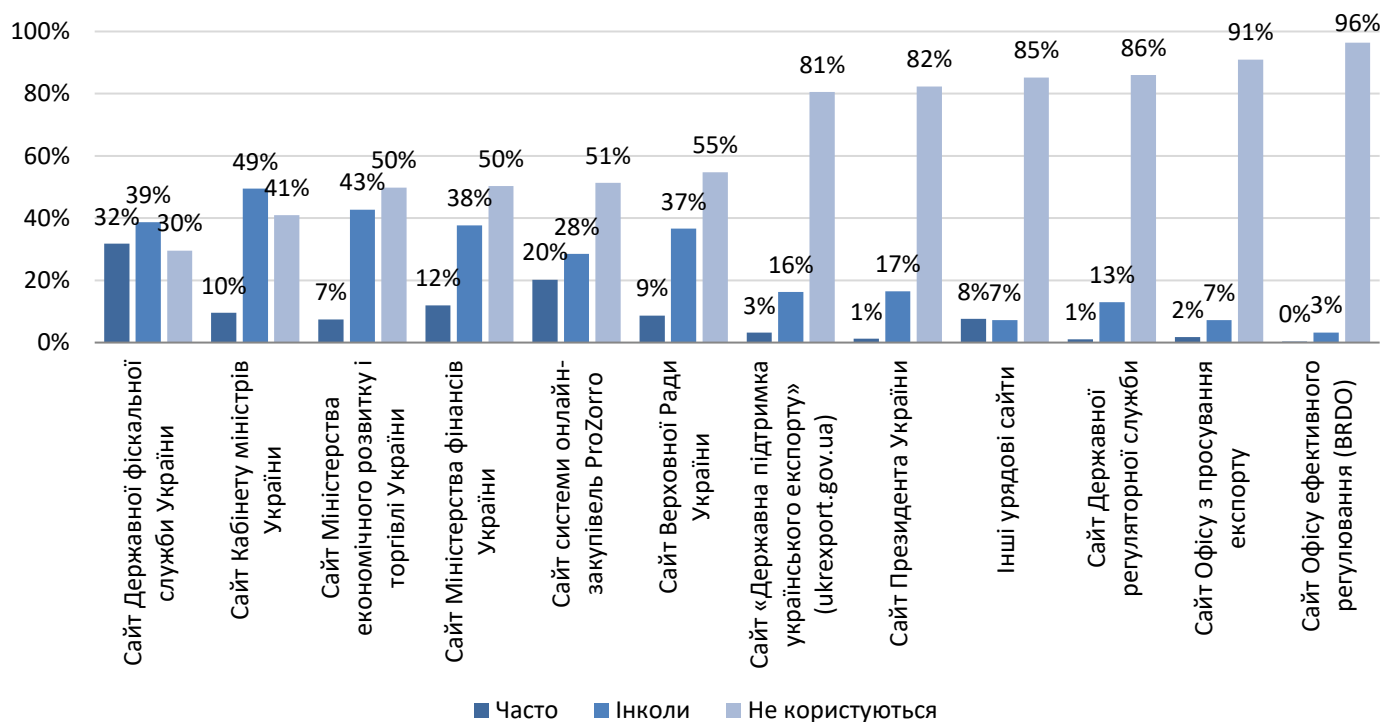
На урядових інтернет-порталах, таких як сайти Кабінету Міністрів України, Державної фіскальної служби, Державної регуляторної служби, можна отримати актуальну інформацію, що стосується ведення бізнесу, дізнатися про можливості для розвитку підприємств або взяти участь у державних закупівлях – цю можливість дає онлайн-платформа ProZorro. Учасники опитування повідомили, якими урядовими інтернет-порталами вони користуються та як часто.

Найчастіше бізнес користується веб-сайтом Державної фіскальної служби (ДФС) – 70% респондентів зазначили, що часто або іноді користуються цим урядовим порталом. На другому місці – сайт Кабінету міністрів України, яким часто або іноді користуються 59% підприємств. Приблизно половина опитаних користуються сайтами Міністерства економічного розвитку та торгівлі і Міністерства фінансів, і майже половина – системою онлайн-закупівель ProZorro (49%) та сайтом Верховної Ради України (45%). Досить невелика частка опитаних – 19% –

користується сайтом «Державна підтримка українського експорту» (ukrexport.gov.ua), і майже така ж частка – 18% – сайтом Президента України.

15% підприємств користуються іншими урядовими порталами, серед яких сайти Державної споживчої служби, Національного Банку України, Міністерства юстиції та інших міністерств тощо. Тільки 14% опитаних відвідують сайт Державної регуляторної служби. Крім цього, підприємства майже не користуються сайтами Офісу просування експорту (лише 9% опитаних) та Офісу ефективного регулювання (BRDO) – ним користуються тільки 4% підприємств.

Рис. 113. Використання урядових порталів в мережі Інтернет, % опитаних

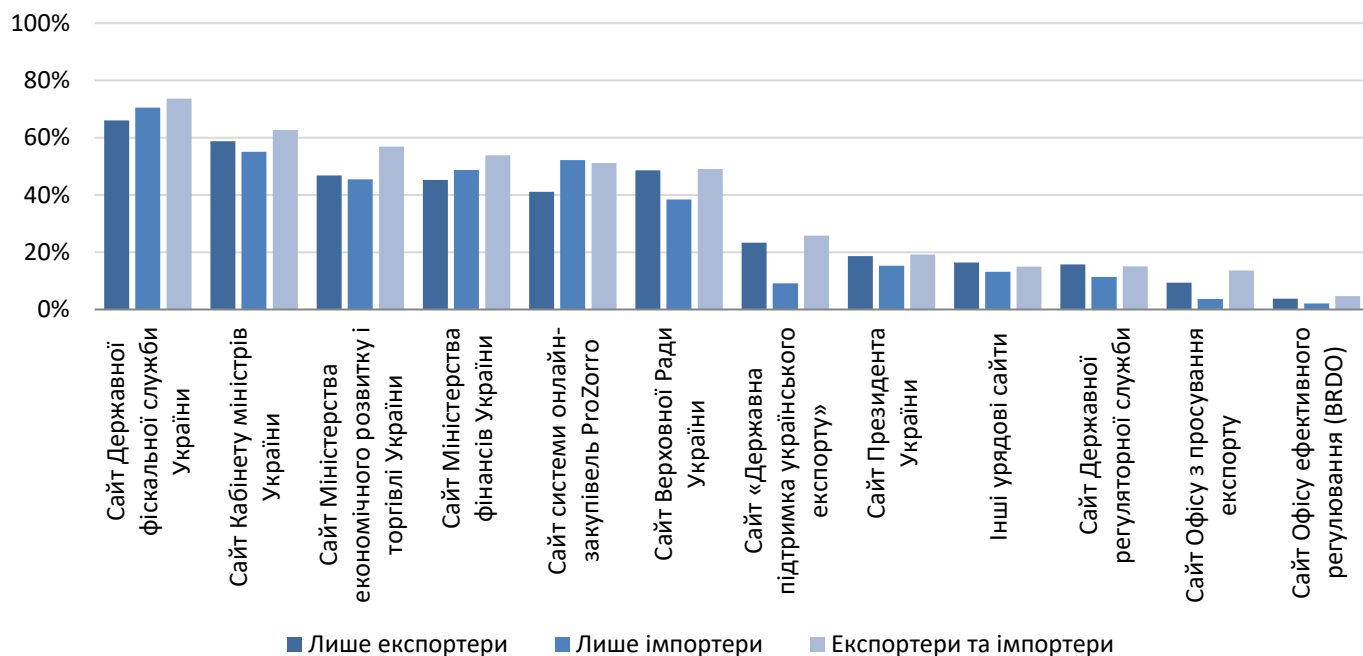

Підприємства, що мають імпорт та експорт, частіше від інших користуються деякими урядовими порталами: сайтом ДФС, Кабінету Міністрів України, МЕРТ та Міністерства фінансів. Підприємства, що здійснюють імпорт, відрізняються від виключно експортерів частішим використанням системи онлайн-закупівель ProZorro.

Зокрема, цією системою користуються 52% підприємств, що здійснюють тільки імпорт, та 51% тих, що мають як імпорт, так і експорт. Серед виключно експортерів ця частка менша: 41%. Натомість підприємства, які експортують, частіше від виключно імпортерів користуються сайтом Верховної Ради: про це повідомили 38% підприємств, що здійснюють лише імпорт, у порівнянні з 49% опитаних в обох категоріях експортерів. Як і слід очікувати, підприємства, що не здійснюють експорту, рідше користуються порталами, спрямованими на підтримку експортерів. Проте навіть серед виключно імпортерів 9% повідомили про те, що часто або інколи користуються сайтом «Державна підтримка українського експорту», а 4% – сайтом Офісу з просування експорту.

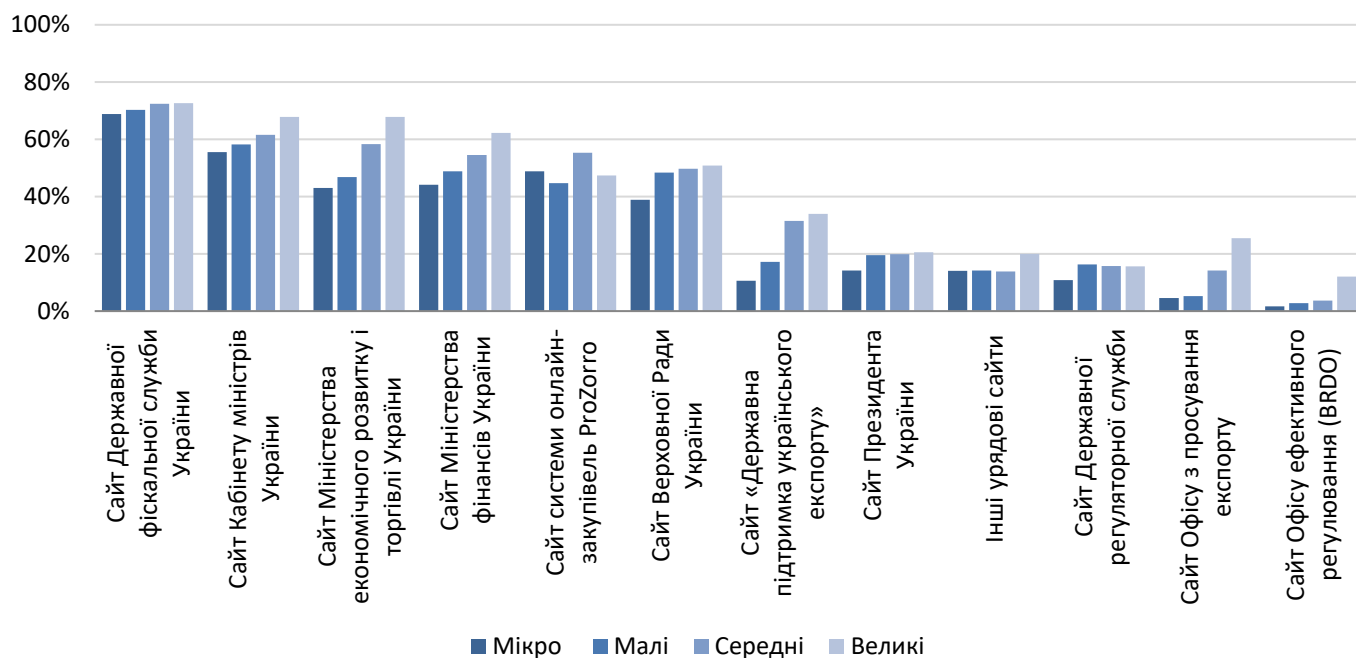
Підприємства різних розмірів. Що більшим є розмір підприємств, тим частіше вони користуються урядовими порталами для отримання інформації. Це особливо помітно у випадку користування сайтами Кабінету Міністрів, МЕРТ і Міністерства фінансів. Так, частка підприємств, що користуються сайтом Кабінету Міністрів, зростає з 56% для мікропідприємств до 68% для великих підприємств.

Рис. 114. Використання урядових порталів (за видом ЗЕД), % опитаних

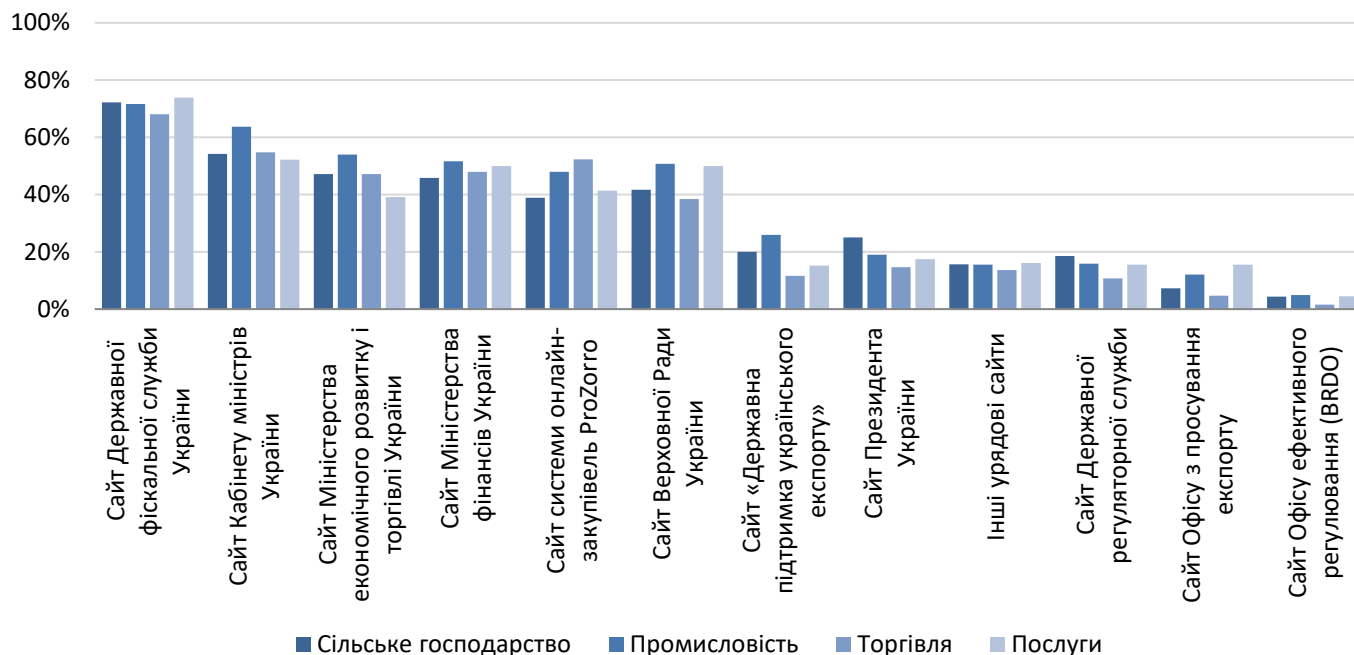
Інформацію з сайту МЕРТ отримують тільки 43% мікро- та 47% малих підприємств, а для великих підприємств ця частка складає вже 68%. 62% великих підприємств та 55% середніх повідомили про те, що користуються сайтом Міністерства фінансів, в той час як серед мікропідприємств такі опитані складають лише 44%. Також близько третини середніх та великих підприємств зазначили, що відвідують сайт «Державна підтримка українського експорту». Це істотно більше, ніж відповідні частки малих (17%) та мікропідприємств (11%). Водночас, сайтом ДФС та системою онлайн-закупівель ProZorro підприємства різних розмірів користуються приблизно на однаковому рівні.

Рис. 115. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (за розміром підприємств), % опитаних

Підприємства різних секторів. У галузевому розподілі промислові підприємства відрізняються від інших тим, що частіше користуються сайтами Кабінету Міністрів та МЕРТ. Про це повідомили, відповідно, 64% та 54% промислових підприємств, в той час як частка підприємств інших галузей, які користуються сайтом Кабінету Міністрів, не перевищує 55%, а тих, що користуються сайтом МЕРТ – 47%. Промислові та торговельні підприємства частіше від інших користуються системою онлайн-закупівель ProZorro. Частка опитаних, що користуються цією системою, складає 48% для промислових підприємств та 52% для підприємств у сфері торгівлі, тоді як у сфері послуг такі підприємства складають 41%, а в сільському господарстві – 39%. Близько половини промислових підприємств та підприємств сфери послуг відвідують сайт Верховної Ради, що більше, ніж відповідні частки сільськогосподарських (42%) та торговельних (39%) підприємств.

Рис. 116. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (за сектором), % опитаних

Регіональний вимір. При регіональному порівнянні⁶⁶ можна виділити декілька областей, де підприємства особливо активно користуються урядовими порталами. Це Чернівецька, Житомирська, Волинська та Рівненська області. Так, у Чернівецькій області була зафіксована найбільша частка підприємств, що користуються сайтом ДФС та Кабінету Міністрів України (по 89% опитаних). Також підприємства області частіше від інших користуються сайтом Верховної Ради – про це повідомили 79% місцевих респондентів. Про відвідування сайту МЕРТ найчастіше повідомляють у Житомирській (64% опитаних), Вінницькій(63%) і Волинській (62%) областях, а сайту Міністерства фінансів – у Волинській (68%) і Чернівецькій (65%). Системою онлайн-закупівель ProZorro найактивніше користуються підприємства Сумської області – таких у цьому регіоні 72%. Досить високий рівень користування ProZorro також був зафіксований у Тернопільській (64%), Чернівецькій (63%) та Дніпропетровській (60%) областях. Сайтом «Державна підтримка українського експорту» частіше від інших користуються учасники ЗЕД Волинської (36%) та Донецької (33%) областей, а сайтом Державної регуляторної служби – у Рівненській області (28%).

Отже, опитані підприємства значно частіше користуються різними джерелами інформації про процедури та умови торгівлі в Україні, в той час як кількість джерел інформації про ситуацію в країнах-партнерах є обмеженою. В Україні джерелом такої інформації найчастіше є мережа Інтернет, митні брокери та ЗМІ, в той час як за кордоном – знову-ж таки, мережа Інтернет, а також покупці та постачальники. Значимо, що

⁶⁶ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

в 2018 році мережа Інтернет стала першим у списку джерел інформації про умови ведення бізнесу в Україні, посунувши з першого місця контрагентів як джерело такої інформації.

Зі збільшенням розміру підприємств вони частіше отримують інформацію про умови та процедури ведення бізнесу в Україні від митних органів, ТПП та бізнес-асоціацій і рідше – від митних органів. Близько половини опитаних користуються системою онлайн-закупівель ProZorro. Промислові та торговельні підприємства користуються ProZorro частіше, ніж сільськогосподарські та підприємства сфери послуг.

9. Тренінги та навчання

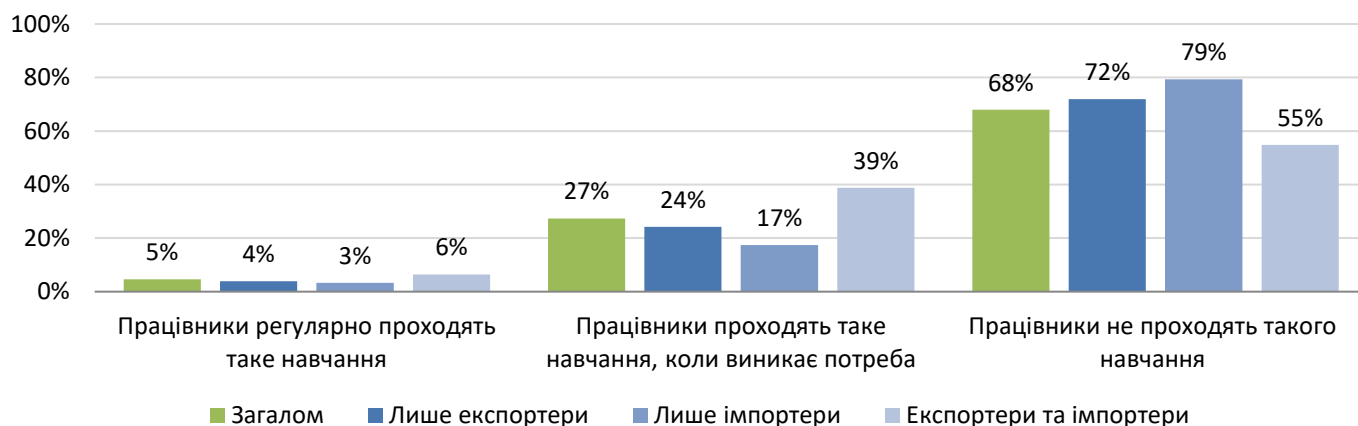
9.1. Практика навчання працівників підприємств щодо ЗЕД

Обізнаність в питаннях ведення зовнішньоекономічної діяльності є важливою складовою успішності підприємства, яке таку діяльність веде. Існують різні способи підвищення обізнаності та кваліфікації працівників підприємств, які займаються ЗЕД. Учасникам опитування було проставлено ряд питань, які стосувалися підвищення кваліфікації персоналу в питаннях, що стосуються ЗЕД.

Представники 68% опитаних підприємств повідомили, що їхні працівники не проходили навчання з питань, які стосуються здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема спрощення процедур торгівлі. Працівники 27% підприємств проходять таке навчання за потреби, а 5% підприємств – регулярно. Це співвідношення практично не змінилось протягом трьох останніх хвиль опитування. У 2016 році 31% респондентів зазначили, що на їхньому підприємстві працівники проходять таке навчання у разі потреби, а 5% – регулярно. У 2017 році про регулярне навчання працівників повідомили 4% підприємств, а 27% – про те, що навчання відбувається за потреби.

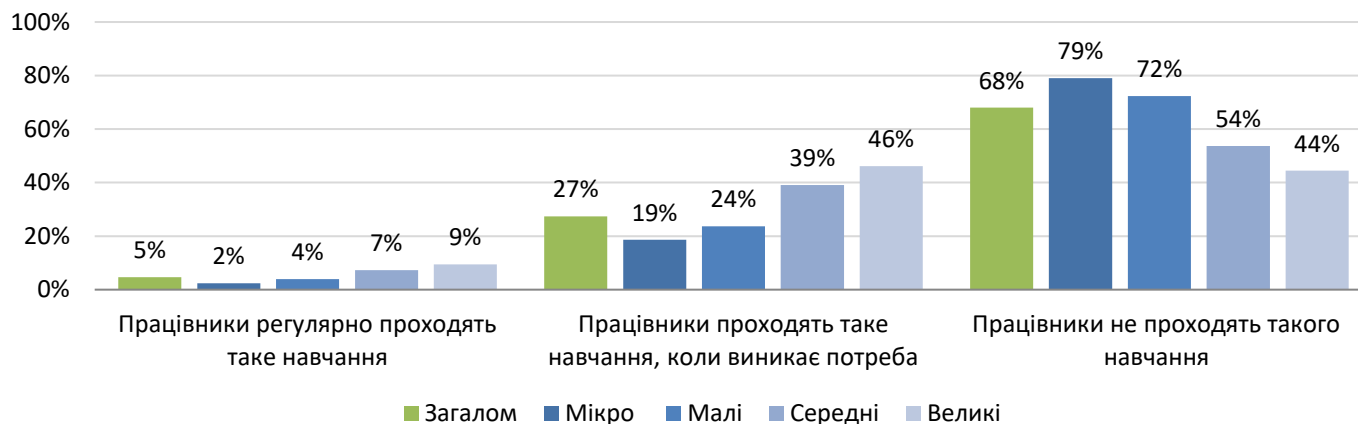
Підприємства, що займаються одночасно імпортом та експортом, найбільшою мірою надають можливість працівникам проходити навчання з питань ЗЕД. Про це повідомили 45% з них. Для порівняння, серед виключно експортерів ця частка склала 28%, а серед виключно імпортерів – 21%.

Рис. 117. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за видом ЗЕД), % опитаних

Підприємства різних розмірів. Що більшим є розмір підприємства, тим ймовірніше, що його працівники проходять навчання щодо ведення ЗЕД. Більше половини великих підприємств (56%) надають можливість своїм працівникам пройти таке навчання.

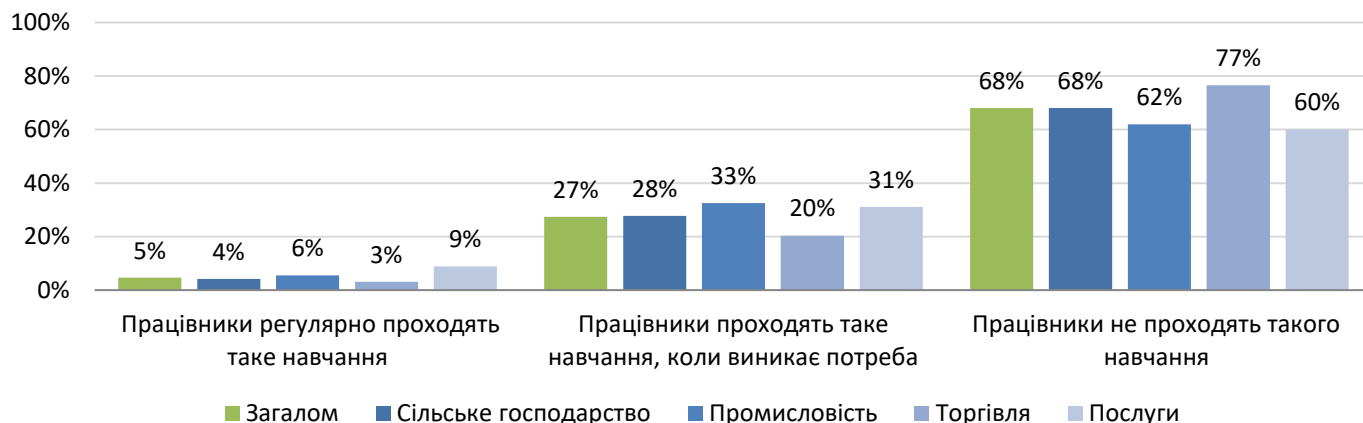
Рис. 118. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за розміром підприємств), % опитаних

Для середніх підприємств ця частка зменшується до 46%, а для малих та мікропідприємств вона приблизно вдвічі менша. Лише 21% мікропідприємств та 28% малих повідомили про те, що їхні працівники проходять навчання з питань, пов'язаних з міжнародною торгівлею.

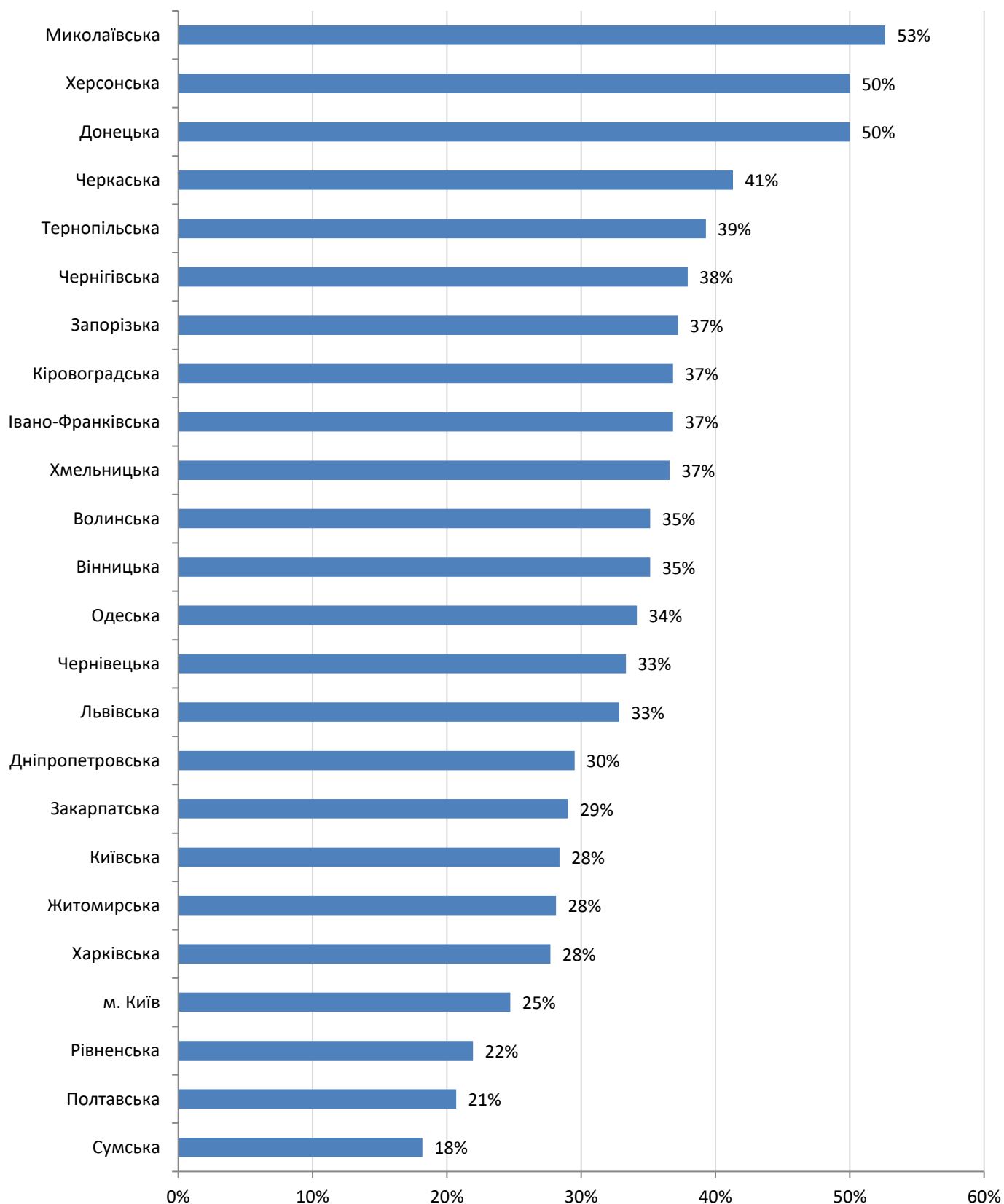
Підприємства різних галузей. Підприємства галузі торгівлі відрізняються від підприємств інших галузей тим, що їхні працівники найрідше проходять навчання з питань ЗЕД. Тільки на 23% підприємствах у сфері торгівлі працівники мають досвід проходження такого навчання, в той час як для підприємств інших галузей відповідна частка знаходиться в межах від 32% до 40%. При цьому у сфері послуг була зафіксована найвища частка підприємств, де працівники навчаються регулярно. Цей показник склав 9%, тоді як для інших груп за галузями не перевищив 6%.

Рис. 119. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за сектором), % опитаних

Регіональний розріз. Регіональний розріз показує, що областями, де працівники найчастіше проходять навчання з питань ЗЕД, є Миколаївська (53%), а також Херсонська і Донецька (по 50%). Найрідше таке навчання проходять працівники підприємств Сумської (18%), Полтавської (21%) і Рівненської (22%) областей, а також м. Києва (25%).

Рис. 120. Частка підприємств, працівники яких проходять навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за регіоном)⁶⁷

⁶⁷ Луганську область не включено до порівняння через недостатню кількість спостережень.

9.2. Хто проводить навчання

Торгово-промислові палати (ТПП) залишаються інституцією, яка найчастіше надає навчальні послуги для учасників ЗЕД з питань міжнародної торгівлі. Однак частка підприємств, що користуються можливістю навчання за посередництвом ТПП, зменшується протягом останніх двох хвиль опитування. Якщо у 2016 році 67% підприємств⁶⁸ повідомили про те, що ТПП проводили семінари або тренінги для їхніх працівників, то у 2017 році ця частка зменшилася до 60%, а у 2018 році – до 55%.

На другому місці серед надавачів навчальних послуг знаходиться Державна фіскальна служба. 30% опитаних повідомили у 2018 році, що ДФС проводила для них навчання щодо питань, пов'язаних із ЗЕД, що майже не відрізняється від відповідної частки у 2017 році (28%). Але це значно менше, ніж було у 2016 році, коли 37% підприємств повідомили про те, що відвідували семінари чи тренінги від ДФС.

*Рис. 121. Інституції, які проводили навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності, % підприємств, працівники яких проходили таке навчання*⁶⁹

На третьому місці — тренінги від незалежних експертів. Частка опитаних, які вказали, що їх працівники або вони проходили навчання в незалежних експертів, складає 22% у 2018 році. Порівняно до попередніх періодів зміни такі ж, як й для навчальних послуг від ДФС. Показник 2018 року істотно не відрізняється від 2017 року, коли таких підприємств було 24%, але він значно менший, ніж у 2016 році: тоді ця частка складала 28%.

⁶⁸ Дані за 2016 рік були з кориговані з виключенням респондентів, які не відповіли на це запитання.

⁶⁹ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Четверте місце посідають навчання від бізнес асоціацій — 19% опитаних повідомили про них. Тут так само, як для інших навчань, спостерігається зменшення частки підприємств, які повідомили про такі тренінги в 2018 році, порівняно до попередніх років. Так частка підприємств, для яких бізнес-асоціації проводили навчання в 2016 році становила 25% , а в 2017 році — 20%.

Серед інших інституцій, які проводили навчання з питань міжнародної торгівлі для працівників, опитані підприємства називали органи місцевого самоврядування (11%), Міністерство економічного розвитку й торгівлі (9%), міжнародні організації (8%) та інші організації та державні органи. У 2018 році не спостерігається значних відмінностей у показниках проходження навчання цими організаціями порівняно з 2017 роком.

Підприємства, які здійснюють лише експорт, частіше від інших повідомляють про те, що ТПП та ДФС проводили для них навчання, однак рідше від інших — про навчання від бізнес-асоціацій та незалежних експертів.

Підприємства різних розмірів. Зі збільшенням розміру підприємств збільшується частота проходження їхніми працівниками навчальних заходів, що проводяться ТПП, ДФС та бізнес-асоціаціями. Однак, у випадку незалежних експертів ситуація протилежна: вони частіше надають навчальні послуги мікро- та малим підприємствам, ніж великим та середнім.

Підприємства різних секторів. Працівники промислових підприємств частіше, ніж на підприємствах інших галузей, проходили навчання, яке проводилось ТПП та ДФС. Для сільськогосподарських підприємств це навчання більшою мірою, ніж для інших, проводили бізнес-асоціації. А незалежні експерти частіше навчали працівників торговельних підприємств та підприємств сфери послуг, ніж підприємств галузей промисловості та сільського господарства.

Регіональний розріз. Через невелику кількість підприємств, працівники яких проходять навчання з питань міжнародної торгівлі, неможливо порівняти частки інституцій, що проводили таке навчання, за регіонами.

У підсумку, працівники більш ніж 2/3 опитаних підприємств не проходили навчання з питань, які стосуються здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема спрощення процедур торгівлі. Що менший розмір підприємств, тим рідше їхні працівники проходять таке навчання. Навчання з питань торгівлі найчастіше проводять для підприємств торгово-промислої палати та Державна фіскальна служба. Також поширене проведення семінарів та тренінгів незалежними експертами, бізнес-асоціаціями та органами місцевого самоврядування.

Додаток 1. Агрегований показник оцінки роботи митниць в регіонах та його складові

Рис. 122. Агрегований показник оцінки роботи митниць в регіонах: порівняння місця області в рейтингу 2018 та 2017 років

	Місце в рейтингу 2018	Місце в рейтингу 2017	2018 до 2017, зміна місця
Херсонська	1	11	10
Кіровоградська	2	1	-1
Донецька	3	4	1
Запорізька	4	19	15
Луганська	5	9	4
Житомирська	6	13	7
Сумська	7	7	0
Вінницька	8	10	2
м. Київ	9	23	14
Одеська	10	20	10
Волинська	11	25	14
Полтавська	12	8	-4
Чернівецька	13	16	3
Чернігівська	14	3	-11
Миколаївська	15	15	0
Харківська	16	17	1
Черкаська	17	12	-5
Київська	18	22	4
Тернопільська	19	21	2
Львівська	20	18	-2
Рівненська	21	5	-16
Івано-Франківська	22	6	-16
Закарпатська	23	14	-9
Хмельницька	24	2	-22
Дніпропетровська	25	24	-1

Рис. 123. Рейтинг регіонів за компонентом агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах: ефективність роботи митниці в 2018 та 2017 роках

2018 рік

2017 рік

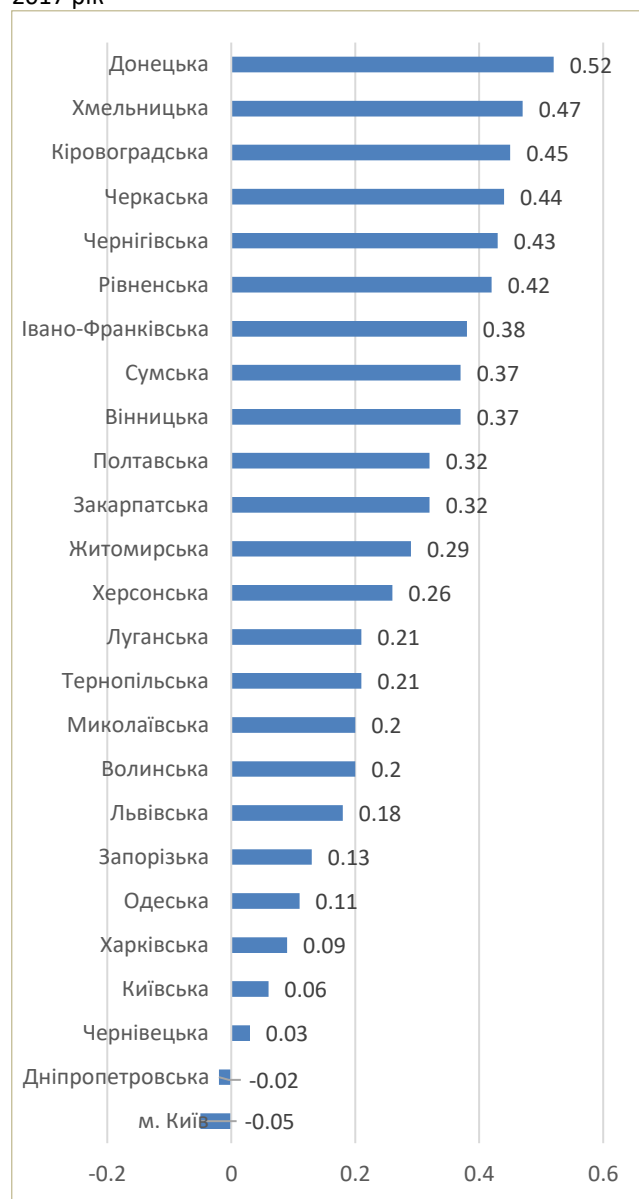
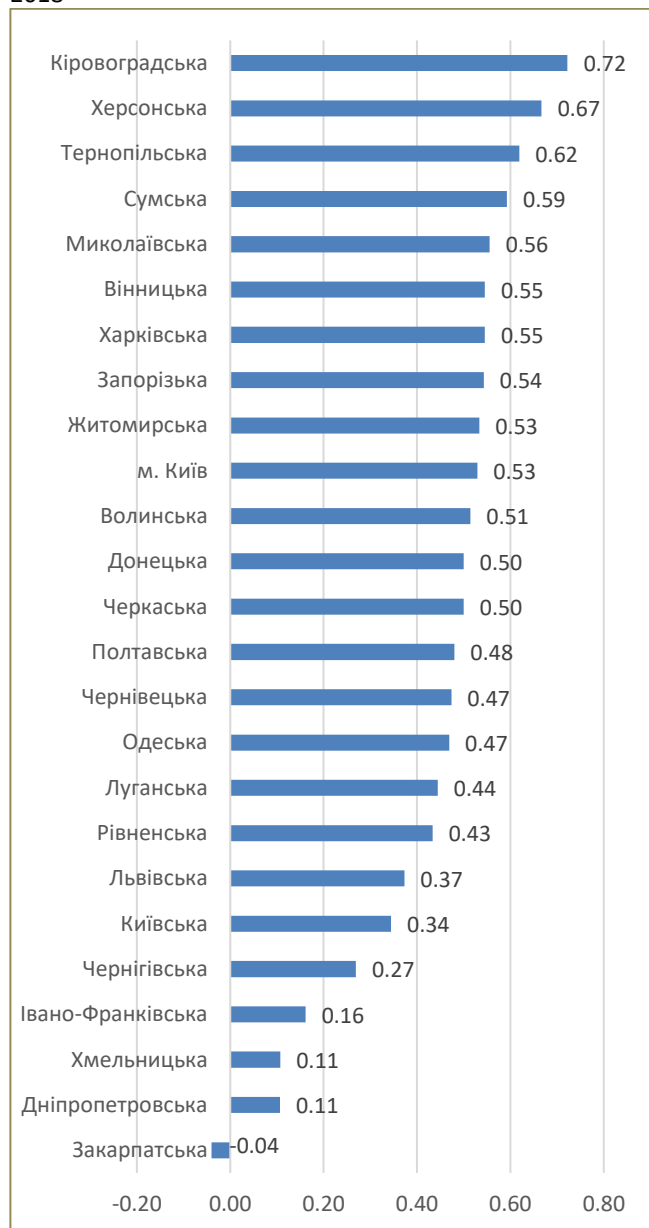

Рис. 124. Рейтинг регіонів за компонентом агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах: оцінки технічного оснащення митниці в 2018 та 2017 роках

2018

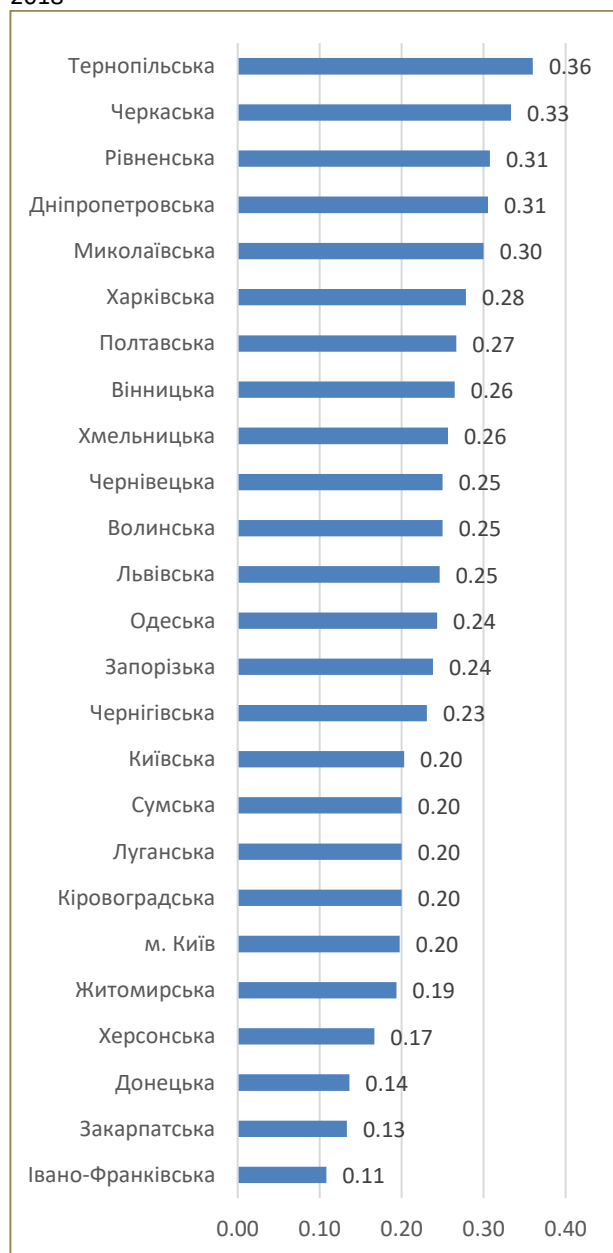

2017

Рис. 125. Рейтинг регіонів за компонентом агрегованого показника оцінки роботи митниць в регіонах: корупція на митниці — проблема в 2018 та 2017 роках

2018

2017

